

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

Οι μεταβαλλόμενες συνθήκες της εκπαίδευσης: Προς τη νέα μάθηση

Το παρόν βιβλίο των καταξιωμένων παιδαγωγών Mary Kalantzis και Bill Cope προσφέρει ένα επιστημολογικό πλαίσιο για την εκπαίδευση. Ανασημασιοδοτεί την ίδια την εκπαίδευση ως διακριτό επιστημονικό κλάδο υπό το πρίσμα των διαρκώς μεταβαλλόμενων συνθηκών σε τοπική και παγκόσμια κλίμακα. Προτείνει νέους όρους, με τους οποίους συνοψίζεται η εκπαιδευτική εξέλιξη τους τελευταίους δύο αιώνες και εισάγεται μια νέα πρόταση σε επίπεδο θεωρίας και εφαρμογής. Προσφέρει μια δυναμική αφήγηση για το μετασχηματισμό στο χώρο της εκπαίδευσης που απευθύνεται στον ερευνητή και τον επαγγελματία του χώρου ταυτόχρονα. Η εκπαίδευση εξετάζεται ως κοινωνική εμπειρία μαθητείας αλλά και ως κανονιστικό πλαίσιο στο οποίο συνυπολογίζεται ο κοινωνικός μετασχηματισμός.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς του τόμου, η εκπαίδευση είναι η επιστήμη που ασχολείται με την απόκτηση της μάθησης, δηλαδή εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο συντελείται η γνώση και αναπτύσσονται οι μαθησιακές ικανότητες. Επίσης, αφορά τους θεσμούς και τη διδακτική πράξη, με βάση την οποία επιτυγχάνεται η αποτελεσματική, συστηματοποιημένη και τυπική μάθηση. Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η εκπαίδευση ως επιστημονικός κλάδος ξεφεύγει από τη θέση του φτωχού συγγενή που κατείχε ως τώρα, διότι διευκολύνει τις άλλες επιστήμες – «είναι η επιστήμη όλων των επιστημών». Η επιστήμη της εκπαίδευσης είναι μεθοδολογικά εξίσου αυστηρή σε σύγκριση με τις άλλες επιστήμες και αντλεί με ευέλικτο τρόπο ερευνητικές μεθόδους και προσεγγίσεις. Είναι, δηλαδή, άκρως *διεπιστημονική*, αλλά και *μεταεπιστημονική*, καθώς κανένα επιστημονικό πεδίο δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη συστηματοποίηση της μάθησης που προσφέρει και τη διδασκαλία του συνόλου των γνώσεων στις οποίες αναφέρεται. Δεν μπορεί να υφίσταται χωρίς το αντικείμενο και την πεμπτουσία της εκπαίδευσης, που είναι η επιστήμη της γνώσης, και του τρόπου με τον οποίο μαθαίνουμε ως άτομα να υπάρχουμε. Ουσιαστικά, η επιστήμη της εκπαίδευσης διερευνά θεωρητικά και πρακτικά τα θεμέλια της γνώσης και της ταυτότητας που διαμορφώνεται μέσω της μάθησης σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο.

Στόχος των συγγραφέων, όπως σημειώνουν στο πρώτο μέρος του τόμου, εί-

ναι η παρουσίαση ενός νέου οράματος για την εκπαίδευση και τους εκπαιδευτικούς, λόγω των σαρωτικών αλλαγών που συντελούνται στον κόσμο και της αδυναμίας των παραδοσιακών πρακτικών να τις αντιμετωπίσουν. Ιδιαίτερη έμφαση δίνουν σε αρχές όπως η διαφορετικότητα, η εισαγωγή μιας νέας επιστημολογίας για την προέλευση, τη φύση και την έκταση της γνώσης, αλλά και ο σχεδιασμός μαθησιακών εμπειριών σε επίπεδο εφαρμογής για μια αποτελεσματική μάθηση. Έτσι, οι συγγραφείς παραπέμπουν στον όρο «νέα μάθηση» και υιοθετούν νέες βασικές αρχές για την εκπαίδευση με βάση τις νέες κοινωνικές και τεχνολογικές προκλήσεις.

Η νέα μάθηση προσφέρει ένα νέο επιστημονικό κοινωνιογνωσιακό υπόβαθρο για την εκπαίδευση και αφορά το τρίπτυχο: *κοινότητα μάθησης – πρόγραμμα σπουδών – παιδαγωγική*. Είναι τρεις σημαντικές διαστάσεις που υπόκεινται σε διαρκή μετασχηματισμό και ενέχουν τη δυναμική εμπλοκή όσων μετέχουν σε τοπικό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Η διαρκής μεταβολή αλλά και η επίγνωση αυτής της πραγματικότητας από το σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας και τους πολίτες συνηγορούν στην ανάληψη αναστοχαστικής δράσης για μια ποιοτική και αποτελεσματική εκπαίδευση στην υπηρεσία του σύγχρονου πολίτη, του εργαζόμενου και του ατόμου.

Η νέα μάθηση, ως αναλυτικός και κανονιστικός όρος, συστηματοποιείται με τη βαθιά επίγνωση αυτού του μετασχηματισμού και του αναστοχασμού σε βασικές διαστάσεις μεταβολής, όπως η νέα κοινωνική σημασία της εκπαίδευσης, οι νέοι θεσμικοί χώροι πραγμάτωσής της, τα νέα εργαλεία που αξιοποιεί η μάθηση, οι νέες συνεργατικές και ευέλικτες ικανότητες που απαιτούνται, η αλλαγή στην ισορροπία ισχύος μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή, η ανάδειξη και η αξιοποίηση της διαφορετικότητας των μαθητών, η δυναμική αλληλοσυσχέτιση μεταξύ παλαιών πρακτικών που συνυπάρχουν πολλές φορές με τις νέες και η νέα φιλοσοφία για το ρόλο του εκπαιδευτικού. Όλες οι παραπάνω διαστάσεις είναι πεδία νέας μάθησης, η οποία οικοδομείται στις σχέσεις αμοιβαιότητας, ανταποδοτικότητας και νέων συλλογικοτήτων που αναπτύσσονται σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο με την ενεργό συμμετοχή του πολίτη σε όλο το φάσμα της κοινωνικής ζωής. Πρόκειται για ένα νέο κοινωνικό κεφάλαιο που οικοδομείται και ταυτόχρονα δημιουργεί νέα μάθηση και νέα γνώση μέσα από την αλληλεπίδραση και τη συνεργασία των ανθρώπων δίνοντας έμφαση στην εμπιστοσύνη, τα κοινωνικά δίκτυα, τις διασυνδέσεις, τις διευρυμένες συνεργασίες και τις κοινωνικές αξίες σε μια κοινωνία.¹

Η νέα μάθηση προτείνει ένα νέο όραμα, ένα ταξίδι γεμάτο προκλήσεις αλλά και νέες κανονιστικές μεταρρυθμιστικές προτάσεις και πρακτικά παιδαγωγικά ερ-

1. Field, J. (2005), *Social Capital and Lifelong Learning*, Policy Press, Μπρίστολ· Putnam, R. (2000), «Bowling Alone: America's Declining Social Capital», *Journal of Democracy*, τόμ. 6, τχ. 1, σ. 65-78.

γαλεία για τη σύγχρονη εκπαίδευση. Επιπλέον, αναδεικνύει νέους ρόλους για τους εκπαιδευτικούς και τους μαθητές. Ο εκπαιδευτικός νοείται ως ο διανοούμενος-επαγγελματίας (και όχι απλώς ως δημόσιος υπάλληλος) που απαντά ενεργά και καθημερινά στο ερώτημα για τη μορφή της μάθησης όπως αυτή μεταλλάσσεται με βάση τόσο τις γενικότερες αλλαγές στην οικονομία και τον κοινωνικοπολιτικό και πολιτισμικό χώρο, όσο και τη διαφορετικότητα του σύγχρονου μαθητή. Ο σύγχρονος εκπαιδευτικός νοείται εδώ ως ο επαγγελματίας που δεν γνωρίζει σύνορα και έχει νέες βασικές ικανότητες, καθώς μπορεί ανά πάσα στιγμή να μετακινηθεί οπουδήποτε στον κόσμο, λόγω του επαγγέλματός του, και να προσφέρει τις εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητές του με ευέλικτο τρόπο από τη θέση του συμβούλου, του μέντορα, του επιμορφωτή και του ηγετικού στελέχους σε οργανισμούς με ευρύ πεδίο δράσης. Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να λειτουργήσουν ως δύναμη αλλαγής και μετασχηματισμού διαμορφώνοντας την επιστημονική και δημόσια ατζέντα της εκπαίδευσης σε ένα περιβάλλον μεγάλωστομων πολιτικών διακηρύξεων για τον σημαντικότερο ρόλο της, οι οποίες συνδυάζονται όμως με ελλιπή χρηματοδότηση, ιδιωτικοποιήσεις και άκρατο ανταγωνισμό.

Παράλληλα, ο ρόλος του νέου μαθητή είναι καθοριστικός και μεταβάλλεται καθώς αλλάζει η ισορροπία ισχύος στη σχέση του με τον εκπαιδευτικό. Ο μαθητής αποκτά περισσότερη δύναμη και γίνεται *δρων πρόσωπο* στην ίδια τη διαδικασία της μάθησής του.

Το αντικείμενο που μελετάται στο βιβλίο είναι «αχανές», όπως παραδέχονται οι συγγραφείς του. Γι' αυτόν το λόγο, οι Kalantzis και Cope προκρίνουν έναν συστηματικό τρόπο διερεύνησης της επιστήμης της εκπαίδευσης και των εκφάνσεων που πρέπει να συνυπολογιστούν για το σχεδιασμό αποτελεσματικών περιβαλλόντων μάθησης. Προσφέρουν, μάλιστα, μια ευρεία γκάμα εναλλακτικών θεωριών για τον εν λόγω επιστημονικό κλάδο, αλλά και ένα πλαίσιο σύγκρισης με τις θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί διαχρονικά από το σύγχρονο παρελθόν έως τις πιο πρόσφατες εποχές, κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα μέχρι και τη νέα μάθηση στις αρχές του 21ου αιώνα.

Το κοινωνιογνωσιακό πλαίσιο της νέας μάθησης

Στην προσπάθεια να οριοθετήσουν το πλαίσιο της νέας μάθησης αλλά και να προκρίνουν ένα ευσύνοπτο συγκριτικό πλαίσιο επισκόπησης της εκπαιδευτικής εμπειρίας, οι συγγραφείς του τόμου στηρίζονται σε ερευνητικά δεδομένα και σε τρέχοντα ερευνητικά προγράμματα που διερευνούν τη σύγχρονη εκπαιδευτική εμπειρία σε χώρες όπως η Αμερική και η Αυστραλία. Προτείνουν νέους όρους στην επιστημονική κοινότητα ως βάση για συζήτηση και προβληματισμό. Η απόδοση της νέας αυτής εννοιολόγησης στην ελληνική γλώσσα αποτελεί πρόκληση,

ωστόσο στόχος είναι η δοκιμή και η ίδια η μετεξέλιξή της. Οι συγγραφείς εξετάζουν τις μεταβαλλόμενες συνθήκες των εκπαιδευτικών ζητημάτων μέσα από προσεγγίσεις και παραδείγματα που αντιπροσωπεύουν διαφορετικές εκπαιδευτικές κοσμοθεωρίες χωρίς διάθεση άκριτης απόρριψης ή απόλυτου διαχωρισμού, αλλά με στόχο να αναδείξουν την πολυπλοκότητα των οπτικών και να τονίσουν την αναβίωση παραδοσιακών πρακτικών και θεωριών και τη συνύπαρξή τους με αντίστοιχες προοδευτικές στις σύγχρονες σχολικές αίθουσες. Το βιβλίο προσβλέπει στην τεκμηρίωση και τον αναστοχασμό ώστε να ενισχυθεί η επίγνωση των βασικών παραμέτρων της εκπαίδευσης και η ενσυνείδητη επιλογή των βέλτιστων πρακτικών στο επιστημονικό ρεπερτόριο των εκπαιδευτικών.

Στο βιβλίο αναλύεται διαχρονικά η οργάνωση της σχολικής εμπειρίας (κεφάλαιο 2) μέσα από τρία διαφορετικά παραδείγματα: τη *διδασκτική*, την *αυθεντική* και τη *μετασχηματιστική εκπαίδευση*. Προβάλλεται ουσιαστικά μια ενδεδειγμένη διερεύνηση των πτυχών της λειτουργίας του σχολείου που παραπέμπουν σε συγκεκριμένο είδος γνώσης και μάθησης. Έτσι, εξετάζονται η αρχιτεκτονική, το είδος επικοινωνίας, οι διυποκειμενικές σχέσεις, οι κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες, οι σχέσεις κατοχής της γνώσης, καθώς και τα επιστημολογικά, παιδαγωγικά και ηθικά νοήματα που αναπτύσσονται στις τρεις αυτές διαφορετικές κοσμοθεωρίες. Από το πνεύμα πειθαρχίας, υποταγής και αναπαραγωγής/αποστήθισης της έγκυρης γνώσης των εγχειριδίων σύμφωνα με το διδακτικό μοντέλο περάσαμε στην *αυθεντική εκπαίδευση* κατά τον 20ό αιώνα, δηλαδή σε πιο μαθητοκεντρικές προσεγγίσεις και πιο συστηματική κατανόηση, χωρίς ωστόσο να πετύχουμε ισότιμη πρόσβαση σε ευκαιρίες ή να αμφισβητήσουμε τη μία και ορθή απάντηση. Η μετασχηματιστική εκπαίδευση προκρίνεται από τους συγγραφείς ως ένα σύγχρονο μοντέλο μέσω του οποίου αναδεικνύεται η παραγωγή της μάθησης από μαθητές και εκπαιδευτικούς λαμβάνοντας υπόψη τις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, των νέων τεχνολογιών και της πολυπολιτισμικότητας. Στη μετασχηματιστική εκπαίδευση νοηματοδοτούνται εκ νέου και διευρύνονται ο χώρος και ο χρόνος της μάθησης με τη χρήση των νέων τεχνολογιών και της διά βίου και διευρυμένης μάθησης. Ο εκπαιδευτικός είναι σχεδιαστής μαθησιακών εμπειριών, επιτρέποντας έτσι τον οριζόντιο διάλογο και τη διαδραστικότητα μεταξύ των μαθητών, αλλά και του ίδιου με τους μαθητές. Στοχεύει δε στη σφαιρική κοινωνικοπολιτισμική και συνεργατική μάθηση και εστιάζει την προσοχή του στις νέες ικανότητες των νέων μαθητών προκειμένου αυτοί να μπορούν να διαχειριστούν τη ρευστότητα και την αμφισημία της κοινωνικής αλλαγής.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου αναλύονται διεξοδικά οι μεταβαλλόμενες συνθήκες και το ευρύτερο πλαίσιο συντέλεσης της μάθησης. Με βάση τη νέα μάθηση, η εκπαίδευση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προετοιμασία του ατόμου για την αγορά εργασίας (κεφάλαιο 3). Αυτός είναι ο βασικός κοινωνικός της ρόλος, απόλυτα συνυφασμένος με τις εξελίξεις στην οργάνωση της εργασίας, που

ανέκαθεν επηρέαζαν την εκπαιδευτική διαδικασία ως μηχανισμό κατανομής του εργατικού δυναμικού. Οι συγγραφείς του τόμου αναφέρονται επισταμένως σε τρία μοντέλα που απηχούν αυτήν τη δομική οργάνωση της αγοράς εργασίας: το *φορδισμό*, το *μεταφορδισμό* και την *παραγωγική διαφορετικότητα* (την οποία θεωρούν βάση της νέας μάθησης). Τα τρία αυτά μοντέλα εξετάζονται σε σχέση με την τεχνολογία που αξιοποιούν, τη διοικητική οργάνωση που εφαρμόζουν καθώς και τις δεξιότητες που απαιτούν και τη σχέση μεταξύ αγοράς και κοινωνίας που υπονοούν. Από την απόλυτη εξουσία και την αυστηρή ιεραρχική σχέση του φορδικού μοντέλου, που επιδίωκε την ομοιομορφία και την υποταγή στην αγορά εργασίας, περάσαμε στο μεταφορδισμό, ο οποίος στηριζόταν στην ευέλικτη εξειδίκευση των προϊόντων, σε ένα πιο συναινετικό μοντέλο διοίκησης, και απαιτούσε υπευθυνότητα και ομαδική εργασία.

Ωστόσο, μετά το μεταμοντερνισμό διαμορφώθηκαν νέες παραγωγικές σχέσεις μέσα από την αυτοματοποίηση και την αυτοδιαχείριση των παραδοσιακών χώρων εργασίας, αλλά και μέσα από το μετασχηματισμό τους. Έτσι, προέκυψαν νέες σχέσεις διανομής και διαχείρισης της γνώσης, καθιερώθηκε η εταιρική κουλτούρα, αλλά και υποστηρίχθηκαν άυλα κεφάλαια και νέες δεξιότητες (πρωτοβουλία, αυτονομία, ευελιξία, καινοτομία, διαπροσωπικές ικανότητες, διαπολιτισμική επικοινωνία και διασύνδεση), που παραπέμπουν σε έναν πολυδύναμο εργαζόμενο. Η παραγωγική διαφορετικότητα έρχεται να περιγράψει αυτήν τη νέα πραγματικότητα και να αναδείξει τη σπουδαιότητα της αναγνώρισης των πολιτισμικών διαφορών στο εργασιακό περιβάλλον, είτε αυτό είναι ένα σχολείο είτε ένας οργανισμός, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο αναδεικνύονται οι ανθρώπινες ικανότητες και γνώσεις στο πλαίσιο της κοινωνίας της μάθησης. Έτσι, προβάλλεται ένα όραμα κοινωνικής αλλαγής και μετασχηματισμού σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι καλούνται να απαιτήσουν πραγματικές αλλαγές όσον αφορά την ισότητα, την πρόσβαση σε αγαθά και την εξάλειψη των ανισοτήτων. Η μετασχηματιστική εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει σε αυτόν το σκοπό. Η βαθύτερη επίγνωση της παγκοσμιοποίησης, της διαπολιτισμικής διασύνδεσης του σύγχρονου κόσμου αλλά και του τρόπου οργάνωσης της σύγχρονης εργασίας θα επιτρέψει την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος της διαφορετικότητας και, συνακόλουθα, την πρόσβαση στην αγορά εργασίας αλλά και την κριτική στάση και δράση απέναντι στις νέες ανισότητες.

Σημαντικά για τη νέα μάθηση είναι επίσης το πεδίο δράσης του σύγχρονου πολίτη και η ιδιότητά του, το νέο διυποκειμενικό νόημα του εαυτού του (πολιτειακή/πολιτική ταυτότητα), η σχέση του με το κράτος και η πολιτειακή/πολιτική εκπαίδευσή του (κεφάλαιο 4). Ο τύπος της εξουσίας που ασκούσε το κράτος, η αίσθηση του ανήκειν σε μια πολιτειακή οντότητα και η κοινωνικοπολιτική αγωγή των πολιτών επηρεάστηκαν τους δύο τελευταίους αιώνες από τον *εθνικισμό* και το *νεοφιλελευθερισμό*. Έτσι, από το έθνος-κράτος και την αφομοιωτική του ιδεο-

λογία, το κανονιστικό πλαίσιο και τους μηχανισμούς επιβολής της, προέκυψαν η απορρύθμιση/απελευθέρωση των αγορών και η συρρίκνωση της σφαίρας επιρροής των κρατών. Οι συνθήκες της αγοράς και η φιλοσοφία του *laissez faire* επέβαλαν την αναγνώριση της πολυπλοκότητας των σύγχρονων κοινωνιών, της πολυπολιτισμικότητας και της διαφορετικότητας. Σταδιακά και με τη δυναμική των κινήματων για κάθε είδους δικαιώματα, οδηγηθήκαμε στη φιλελευθεροποίηση της κοινωνικής ζωής (το δικαίωμα στη διαφορά), τη ρητορική της πολιτικής ορθότητας και την αποδυνάμωση του κράτους ως αποκλειστικού ρυθμιστή της κοινωνικότητας του πολίτη. Επιπλέον, το κράτος έπαψε να συνιστά τόπο αναφοράς της μεγάλης αφήγησης περί εθνικής ομοιογένειας. Στο πλαίσιο της αυτοδιαχείρισης, του ανταγωνισμού, του άκρατου ατομικισμού αλλά και του ανοίγματος των κοινωνιών στη διαφορά και της πολυδιάσπασής τους, αναζωπυρώθηκε ο προβληματισμός για την απώλεια παραδοσιακών αξιών που καλλιεργούσαν στους πολίτες μια εθνορομαντική αίσθηση ασφάλειας και ομοιογένειας, παραβλέποντας ότι οι κοινωνικές ανισότητες εντάθηκαν.

Οι συγγραφείς του τόμου προτείνουν ένα νέο μοντέλο διαχείρισης της σχέσης μεταξύ πολίτη και κράτους, τον *πολιτειακό πλουραλισμό*, που αναπτύσσει ένα σύγχρονο πλαίσιο κατανόησης της νέας πολλαπλής συμμετοχικότητας του πολίτη στην κοινωνικοπολιτική ζωή σε τοπικό και υπερεθνικό επίπεδο. Επίσης, αναλύουν και νέους τρόπους οργάνωσης και άσκησης μιας πολυεπίπεδης διακυβέρνησης μέσα από τις αρχές της επικουρικότητας και του φεντεραλισμού. Στον πολιτειακό πλουραλισμό, η κοινωνική συνοχή εμπεδώνεται στη βάση της ενεργού συμπερίληψης των διαφορετικών υποκειμενικοτήτων και στην ενίσχυση διαφοροποιημένων και αποκεντρωμένων υπηρεσιών, που όμως διασφαλίζουν ίση πρόσβαση στα κοινωνικά αγαθά. Η συμπερίληψη, η συνεργατικότητα, η διαπραγμάτευση, η ικανότητα συμβιβασμού, η επίγνωση του ευμετάβλητου, της αμφισημίας και του ρίσκου και ο κοσμοπολιτισμός δημιουργούν τη νέα αφήγηση των πολυπολιτισμικών και παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών. Αντανακλούν δε μια νέα εμπλοκή/κοινωνικότητα και νέες δεξιότητες της κοινωνίας των πολιτών μέσω μιας μετασχηματιστικής εκπαίδευσης.

Στο πλαίσιο αυτό ερευνώνται η πολυεπίπεδη προσωπικότητα του σύγχρονου μαθητή και πολίτη (κεφάλαιο 5) και ο ρόλος της εκπαίδευσης στην ενεργό αξιοποίηση της διαφορετικότητας, μιας έννοιας που από τον *αποκλεισμό* και την *αφομοίωση* του σύγχρονου παρελθόντος εισέπραξε την *αναγνώριση* μέσω του πολιτισμικού σχετικισμού και του μεταμοντερνισμού στις πιο πρόσφατες εποχές. Ωστόσο, το όραμα της νέας μάθησης κινείται προς την κατεύθυνση μιας *συμπεριληπτικής* προσέγγισης και δημιουργικής αξιοποίησης των διαφορών – όχι μόνο των εθνοπολιτισμικών, αλλά και αυτών που απορρέουν από *υλικές, σωματικές* και *συμβολικές* διαστάσεις της ατομικής διαφορετικότητας. Η διαφοροποιημένη κοινωνική βιογραφία των ατόμων, ο *βιόκοσμος* τους, αποτελεί πηγή μάθησης και

εμπειρίας που όχι μόνο δεν παραγνωρίζεται αλλά αξιοποιείται ενεργά για μια αποτελεσματική εκπαίδευση. Πλέον δεν δίνεται έμφαση απλώς στην επιφανειακή αναγνώριση της διαφορετικότητας και των δημογραφικών διαφορών, αλλά στην κατανόηση της «δυναμικής απόκλισης» των ατόμων, που καθίσταται και συγκριτικό πλεονέκτημα στη σύγχρονη κοινωνία. Η συμπεριληπτική και μετασχηματιστική εκπαίδευση στοχεύει στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών, που αναλαμβάνουν δράση με στόχο την κοινωνική δικαιοσύνη και αποκτούν επίγνωση της ταυτότητάς τους εξασφαλίζοντας παράλληλα επαγγελματική ευελιξία.

Στο τρίτο μέρος του βιβλίου αναλύονται βασικές διαστάσεις του επιστημονικού κλάδου της εκπαίδευσης απαραίτητες για τον επαγγελματία εκπαιδευτικό, όπως η φύση της μάθησης, η σχέση μεταξύ γνώσης και μάθησης, η παιδαγωγική και τα προγράμματα σπουδών, οι κοινότητες μάθησης και η αξιολόγηση.

Οι συγγραφείς του τόμου επισημαίνουν ότι ο επαγγελματίας εκπαιδευτικός είναι κατ' αρχάς γνώστης του αντικείμενου της επιστήμης της μάθησης, δηλαδή του τρόπου απόκτησης της γνώσης, των διαδικασιών, των δομών, της αξιολόγησης της μάθησης, και των μορφών της ικανότητας των μαθητών (κεφάλαιο 6). Συνδυάζει, ωστόσο, διαφορετικές προσεγγίσεις, όπως αυτές που εκπορεύονται από το *συμπεριφορισμό*, τον *κονστрукτιβισμό* και τις πιο σύγχρονες πρακτικές που βασίζονται στα επιτεύγματα της νευροεπιστήμης και της γνωσιακής επιστήμης, ανάλογα κάθε φορά με τις ανάγκες των μαθητών. Επιπλέον, έχει στη διάθεσή του τα νέα δεδομένα του *κοινωνικού γνωστικισμού*, της σύγχρονης κοινωνικογνωσιακής προσέγγισης που συνδυάζει ερευνητικά δεδομένα για την ανάπτυξη του εγκεφάλου με την κοινωνικοπολιτισμική διάσταση. Η μάθηση, όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς, είναι επίκτητη και περισσότερο αποτέλεσμα της ανατροφής. Προκύπτει από την αξιοποίηση ή μη των «προσφερόμενων δυνατοτήτων» του εγκεφάλου στο πλαίσιο της συλλογικής ευφυΐας του κοινωνικοπολιτισμικού περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τον κοινωνικό γνωστικισμό, η μάθηση και το κοινωνικό περιβάλλον μπορεί να αλλάξουν ακόμη και τη βιολογική δομή του εγκεφάλου. Η ιδέα ότι η φύση μάς παρέχει δυνατότητες που αξιοποιούνται ή όχι ανάλογα με τον πλούτο του περιβάλλοντος και ότι η ευφυΐα δεν είναι απλώς έμφυτη αναδεικνύει τον σημαντικό ρόλο του εκπαιδευτικού και μιας μετασχηματιστικής παιδαγωγικής παρέμβασης στην αξιοποίηση των προσφερόμενων δυνατοτήτων του κάθε μαθητή αλλά και στη βελτίωση των πολιτισμικών συνθηκών που επηρεάζουν τη μάθηση.

Επιπλέον, οι εκπαιδευτικοί εξοικειώνονται με τις προσεγγίσεις απόκτησης της ίδιας της γνώσης και με τους τύπους της μάθησης/εκπαίδευσης που τις συνοδεύουν (κεφάλαιο 7). Σημαντική είναι όμως και η επίγνωση της διασύνδεσης της γνώσης με τη μάθηση. Επίσης, η γνώση δεν εξαντλείται στα δεδομένα που υπάρχουν στο νου, αλλά επεκτείνεται στις διασυνδέσεις αυτών των δεδομένων με τον έξω κόσμο, την αισθητήρια και σωματική παρουσία του ανθρώπου και την

κοινωνική μάθηση που συντελείται στο περιβάλλον στο οποίο αυτός ζει. Διαχρονικά έχουν υποστηριχθεί προσεγγίσεις όσον αφορά τις γνώσεις που παραπέμπουν σε αδιάφευστες αλήθειες. Η γνώση μπορεί να είναι «στρατευμένη» σε έναν κανόνα, σε ένα ιδανικό πρότυπο, υποτίθεται ανώτερο από τα άλλα, όπως συμβαίνει με τον θρησκευτικό κανονιστικό λόγο, τις ορθολογιστικές και τις εμπειρικές προσεγγίσεις. Αυτές οι προσεγγίσεις υπηρετήθηκαν από τη διδακτική παιδαγωγική. Ένας άλλος τρόπος απόκτησης γνώσεων είναι ο *γνωσιακός σχετικισμός* (ο επιστημονικός ή πολιτισμικός σχετικισμός και ο μεταμοντερνισμός), που δέχεται ότι η γνώση δεν είναι ανώτερη, αλλά ότι είναι ζήτημα οπτικής. Ωστόσο, οι συγγραφείς του τόμου, οριοθετώντας περαιτέρω τη νέα μάθηση, προτείνουν τα *γνωσιακά ρεπερτόρια*, ένα συνδυασμό των καλύτερων στοιχείων των δύο παραπάνω προσεγγίσεων. Προσβλέπουν, δηλαδή, στη συστηματοποίηση μιας ποικιλίας μεθόδων μάθησης που στηρίζονται στην καλά μελετημένη ανάπτυξη και «ύφανση» διαδικασιών πρόσληψης της γνώσης (*γνωσιακές διαδικασίες*) και δραστηριοτήτων (*εμπειρικών, εννοιολογικών, ανάλυσης και εφαρμογής*) με στόχο τη διεύρυνση της γνώσης. Η νέα μάθηση παραπέμπει ακριβώς σε αυτή την ολιστική διαδικασία εμπάθυνσης και διεύρυνσης των τρόπων απόκτησης της γνώσης με σεβασμό στη διαφορετικότητα των ατόμων. Η κοινωνική νόηση και η συνεργατική μάθηση αποτελούν πτυχές της ανθρώπινης φύσης και συνυπολογίζονται στη διαμόρφωση των γνωσιακών ρεπερτορίων.

Μια άλλη διάσταση της νέας μάθησης αφορά την αλλαγή στο ρόλο του σχεδιασμού των προγραμμάτων σπουδών, καθώς η εκπαίδευση είναι μια κοινωνική σχέση μάθησης συνειδητά σχεδιασμένη (κεφάλαιο 8). Δύο ήταν οι σημαντικές κατευθύνσεις και αρχές στο σχεδιασμό των προγραμμάτων σπουδών μέχρι πρόσφατα: η *μίμηση*, δηλαδή η έμφαση στο περιεχόμενο, την παθητική πρόσληψη της γνώσης και την αναπαραγωγή της, τα κεντρικά σχεδιασμένα προγράμματα με τα σαφώς διακριτά μαθήματα που δεν συνέδεαν τους μαθητές με τον έξω κόσμο, και η *σύνθεση*, μια πιο μαθητοκεντρική κατεύθυνση, με έμφαση στην ικανότητα του μαθητή να αποδομεί/αναδομεί τη γνώση, με ευρύτερη ποικιλία επιλογών και μερική σύνδεση των σχολικών γνώσεων με τον έξω κόσμο. Ενώ πιο πρόσφατα η έννοια της *αναστοχαστικότητας* άρχισε να διαπερνά και να διαπνέει όλο και περισσότερο το σχεδιασμό του περιεχομένου στην εκπαίδευση, αν και παραμένει ακόμα ζητούμενο. Η αναστοχαστικότητα χαρακτηρίζει το σύνολο της σχολικής κοινότητας όσον αφορά το σχεδιασμό του προγράμματος σπουδών, επιτρέποντας εναλλακτικές επιλογές μάθησης και δράσης για την επίτευξη συγκρίσιμων και ισοδύναμων αποτελεσμάτων μάθησης, διαφοροποιημένη διδασκαλία και διαρκή ανατροφοδότηση. Ο μαθητής θεωρείται ο δημιουργός της γνώσης, είναι αυτός που αναλαμβάνει δραστηριότητες σημαντικές και ρεαλιστικά σύνθετες, αναπτύσσει πολύπλοκα και εξελιγμένα νοητικά σχήματα μέσα από τον αναστοχασμό και τη διεισδυτική ερμηνεία του κόσμου, ακολουθεί ρητά τις διαδικασίες σκέψης και

νόησης, χρησιμοποιεί πολυτροπικά μέσα και τεχνικές, και τέλος εμπλέκεται σε αναστοχαστικό, διαπολιτισμικό διάλογο και συνεργάζεται σε ομάδες.

Επιπλέον, ο χώρος δράσης του εκπαιδευτικού, το σχολείο, είναι ένας επαγγελματικός χώρος, μια κοινότητα μάθησης, που μεταβάλλεται διαρκώς (κεφάλαιο 9). Η επίγνωση του τρόπου οργάνωσης και μεταβολής αυτού του χώρου είναι σημαντική για τον σύγχρονο εκπαιδευτικό. Από την καθιέρωση της μαζικής τυπικής εκπαίδευσης, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα είχαν σαφή και ευδιάκριτα χωροχρονικά όρια, κανόνες ιεραρχίας και λειτουργίας της τάξης και διαδικασίες σχεδιασμού και αξιολόγησης του προγράμματος σπουδών. Οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί ήταν αρχικά *γραφειοκρατικοί* και ιεραρχικά διαρθρωμένοι, ενώ στόχευαν στην ομοιομορφία και την υπακοή. Οι μαθητές μπορούσαν με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού και της διδασκάλου να αποκτήσουν μια «υποβοηθούμενη ικανότητα». Οι αλλαγές το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα προσανατόλισαν στην κατεύθυνση της *αυτοδιαχείρισης* του εργασιακού χώρου, ακολουθώντας τις αλλαγές του μεταφορδισμού. Αυτό σήμαινε μεγαλύτερη αυτονομία και περισσότερες επιλογές, επίτευξη μιας «αυτόνομης ικανότητας», ισχυρότερη διασύνδεση του σχολείου με τον έξω κόσμο και μεγαλύτερη αναγνώριση της διαφορετικότητας. Σήμερα, η εκπαίδευση μπορεί να είναι *πανταχού παρούσα*, ενώ διασυνδέεται όλο και περισσότερο με τη γνώση που συντελείται στον έξω κόσμο. Παραμένει, μάλιστα, η σχεδιασμένη και συστηματική προσπάθεια απόκτησης γνώσεων. Ωστόσο, τα χωρικά, θεσμικά και χρονικά όρια πραγμάτωσής της μετασχηματίζονται και καθίστανται περισσότερο διαπερατά. Οι νέες τεχνολογίες και οι εφαρμογές τους στη σχολική τάξη (ηλεκτρονικά περιβάλλοντα μάθησης, εκπαιδευτικά λογισμικά, εφαρμογές προσομοίωσης) επιφέρουν σημαντικές μεταβολές και διευρύνουν τα όρια του σχολείου, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Οι μαθητές δεν χρειάζεται να βρίσκονται όλοι στην ίδια τάξη την ίδια στιγμή, αλλά μπορούν να δουλεύουν συνδυάζοντας σχολικές και εξωσχολικές δραστηριότητες. Οι εκπαιδευτικοί σχεδιάζουν δραστηριότητες συνεργατικές και ανοιχτές σε πρακτικές προκλήσεις και συμπεριλαμβάνουν το μαθητή στη δημιουργία και την παραγωγή της γνώσης. Είναι, ουσιαστικά, σχεδιαστές κοινωνικών περιβαλλόντων μάθησης, αξιοποιώντας τις ειδικές τους γνώσεις στην παιδαγωγική, και διαθέτουν ευρυμάθεια και βαθιά γνώση του αντικείμενου τους. Επίσης, είναι διανοούμενοι που στοχάζονται τον τρόπο δημιουργίας της γνώσης και ερευνητές που αναπτύσσουν αναστοχαστικά την επιστήμη της εκπαίδευσης μέσα από την έρευνα δράσης. Είναι, τέλος, και μέλη μιας επαγγελματικής κοινότητας μάθησης. Οι εκπαιδευτικοί δημιουργούν συνεργατικούς χώρους μάθησης (αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες) και καλλιεργούν στους μαθητές τους την ικανότητα να συνδυάζουν ετερόκλητες εμπειρίες, ταυτότητες και στόχους, καθιστώντας έτσι τη μαθησιακή εμπειρία μοναδική. Το ίδιο το σχολείο μετασχηματίζεται σε έναν οργανισμό μάθησης με συστήματα διαχείρισης της γνώσης στους κόλπους του, με βασικές πρακτικές το *διάλογο* και την *αναστοχαστικότητα*.

Τα ηλεκτρονικά περιβάλλοντα μάθησης προσφέρουν στη μάθηση μεγαλύτερα περιθώρια αυτορρυθμισμού και ενισχύουν περισσότερο την αίσθηση του μαθητή ότι αποτελεί μέρος αυτής της διαδικασίας.

Τέλος, η νέα μάθηση προσβλέπει σε νέους τρόπους αξιολόγησης (κεφάλαιο 10) της εκπαιδευτικής διαδικασίας (αξιολόγησης της επίδοσης των μαθητών, των θεσμών/προγραμμάτων, αλλά και της διερεύνησης της αποτελεσματικότητας των παρεμβάσεων). Έτσι, από τη λεπτομερή και σχολαστική μέτρηση της ευφυΐας και της μνήμης του σύγχρονου παρελθόντος με τη χρήση εξεταστικών δοκιμασιών για τον έλεγχο των γνώσεων των μαθητών στο πλαίσιο της διδακτικής παιδαγωγικής περάσαμε στη *μέτρηση βάσει προτύπων*. Αυτή η προσέγγιση αξιολογούσε την επίδοση με πιο ανοιχτό τρόπο, με ποικιλία μέσων και με βάση γενικές προδιαγραφές και επίπεδα επίδοσης. Εδώ, τα τεστ επικεντρώνονταν στην επίλυση των προβλημάτων, την κατανόηση του αντικειμένου και τις γνωστικές ικανότητες, και όχι στην αποστήθιση. Ωστόσο, απαιτούνται νέοι τρόποι αξιολόγησης, καθώς η μορφή της μάθησης αλλάζει και γίνεται μετασχηματιστική, συμπεριληπτική, αναστοχαστική και συνεργατική.

Οι συγγραφείς του τόμου προτείνουν ένα νέο πλαίσιο που αποτυπώνει αυτήν τη μετάβαση στον τρόπο αξιολόγησης, τη *συνεργιστική ανατροφοδότηση*. Ξεφεύγουν έτσι από τη γραμμική και τελική αξιολόγηση των παρελθόντων ετών υιοθετώντας τη διαρκή και ολιστική, πολυκυκλική ανατροφοδότηση κατά τη διάρκεια της μάθησης. Η συνεργιστική ανατροφοδότηση πραγματώνεται σε νέα ηλεκτρονικά περιβάλλοντα μάθησης, όπως το Scholar,² αξιοποιεί διαβαθμισμένα πλαίσια στήριξης και αξιολόγησης και βασίζεται σε επτά αρχές: την πανταχού παρούσα μάθηση, τη διαρκή διαμορφωτική αξιολόγηση, την πολυτροπικότητα, την ενεργό παραγωγή γνώσης, την προσβάσιμη σε όλους συλλογική νοημοσύνη, τη μεταγνώση και τη διαφοροποιημένη μάθηση. Οι επτά αυτές αρχές αλλάζουν το χώρο και το χρόνο επίτευξης της μάθησης, καθώς και τις σχέσεις επικοινωνίας, συνεργασίας και δράσης που δημιουργούν ταυτόχρονα νέα μάθηση. Συνοπτικά, οι μαθητές αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην παραγωγή της γνώσης μέσα από την οριζόντια διασύνδεσή τους, την αμοιβαία υποστήριξη, την αλληλοδιδασκαλία, τη συμμετοχική ευθύνη στη μάθησή τους. Αυτό είναι που αλλάζει την παραδοσιακή ισορροπία ισχύος μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών προς όφελος των τελευταίων. Τώρα, οι μαθητές γίνονται δρώντα πρόσωπα με μεγαλύτερη δύναμη. Έχουν τη δυνατότητα να εκτίθενται σε πολλαπλές μορφές, πολλαπλά μέσα και ακροατήρια αξιολόγησης, δηλαδή μπορούν οι ίδιοι να παρέχουν ανατροφοδότηση στους συμμαθητές τους (αναπτύσσοντας μεταγνωσιακή ικανότητα για τον τρόπο αξιολόγησης) και να αξιολογούνται από εκπαιδευτικούς, γονείς και ειδικούς. Τα νέα ψηφιακά περιβάλλοντα εργασίας παρέχουν δυνατότητες πλοήγη-

2. <http://sopris.cgscholar.com>

σης στον κόσμο της πληροφορίας, της κριτικής σκέψης, της σύνδεσης της γνώσης με τον πραγματικό κόσμο, της αξιοποίησης πολυτροπικών μέσων για την κατασκευή ενός πολυδύναμου χαρτοφυλακίου. Ο μαθητής γίνεται παραγωγός της μάθησης και δεν είναι μόνο καταναλωτής γνώσεων, όπως στο πρότυπο της διδακτικής παιδαγωγικής. Επιπλέον, συνεργάζεται για να ολοκληρώσει ένα πρότζεκτ και μπορεί να το δημοσιοποιήσει σε ηλεκτρονικές πλατφόρμες, ενώ αντιλαμβάνεται την κοινωνική φύση της μάθησης απευθυνόμενος σε ολόκληρη την κοινότητα των συνομηλίκων του, αλλά και σε όσους βρίσκονται έξω από αυτήν. Όλες αυτές οι δυνατότητες τις οποίες παρέχουν οι νέες τεχνολογίες στηρίζονται στη διαφοροποιημένη διδασκαλία που αξιοποιεί ποικίλα μέσα στον τρόπο οργάνωσης της μάθησης με εξατομικευμένα πρότζεκτ, αλληλοδιδασκαλία και μάθηση σε ομάδες.

Νέα μάθηση: Ένα πλαίσιο διαπολιτισμικής συμπερίληψης και μετασχηματισμού

Η νέα μάθηση όπως αποκρυσταλλώνεται στις έννοιες της μετασχηματιστικής, συμπεριληπτικής και συνεργατικής εκπαίδευσης, του κοινωνικού γνωστικισμού, του πολιτειακού πλουραλισμού αλλά και της αναστοχαστικότητας, των γνωσιακών ρεπερτορίων και της συνεργιστικής ανατροφοδότησης αποτελεί ένα επιστημολογικό και εφαρμοσμένο πλαίσιο ικανό να εφαρμοστεί σε ποικίλα παιδαγωγικά επίπεδα σχεδιασμού και τεκμηρίωσης (σε επίπεδο σχολικής κοινότητας, προγράμματος σπουδών και διδακτικής πράξης). Επιπλέον, υποστηρίζει τον παιδαγωγικό σχεδιασμό διαφορετικών γνωστικών αντικειμένων. Για παράδειγμα, είναι εφικτή η εφαρμογή του στην προσχολική εκπαίδευση, τα μαθηματικά, το γραμματισμό και τις ανθρωπιστικές επιστήμες.³ Επιπλέον, το προτεινόμενο πλαίσιο της νέας μάθησης εισάγει ένα νέο όραμα που συνάδει απόλυτα με το αντικείμενο μελέτης και το πεδίο εφαρμογής της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής διερευνώντας τις επιστημολογικές της παραδοχές και αξίες επιτρέποντας τη συνέργεια θεωρίας και πράξης.

Μια πρώτη σημαντική πτυχή συνέργειας είναι η ολιστική και ενιαία προσέγγιση της μάθησης με στόχο τη συμπερίληψη και το μετασχηματισμό. Η διαπολιτισμική παιδαγωγική αποσκοπεί στην οριζόντια ενσωμάτωσή της στην εκπαίδευση και αφορά όλους τους μαθητές. Δεν αποτελεί, δηλαδή, ούτε διακριτό μάθημα, ούτε δραστηριότητα για εθνοπολιτισμικές μειονότητες ή ομάδες που χαρακτηρίζονται από κάθε είδους διαφορά. Η νέα μάθηση συμβαδίζει με τη διαπολιτισμική παιδαγωγική και εκπαίδευση, καθώς αποτελεί μια επιστημονική προσέγγιση που έχει στο επίκεντρό της τη διαχείριση της διαφορετικότητας στη σύγχρονη σχολική

3. <http://neamathisi.com/learning-by-design/practices>

τάξη και την εφαρμογή της διαφοροποιημένης διδασκαλίας (μέσα από τη διαθεματικότητα, τη διαδραστικότητα, την αμοιβαιότητα, την αλληλεπίδραση κτλ.).

Επιπλέον, ο νέος ρόλος που επιφυλάσσεται για τον εκπαιδευτικό αλλάζει το πρότυπό του μέσα από μια διαπολιτισμική διεύρυνση. Στη νέα μάθηση, ο εκπαιδευτικός έχει σημαντικό παιδαγωγικό (ως σχεδιαστής κοινωνικών περιβαλλόντων μάθησης), αλλά και κοινωνικό μετασχηματιστικό ρόλο. Είναι φορέας αλλαγής και επιτρέπει, ως επιστήμονας, την αλλαγή ισχύος στη σχέση του με το μαθητή μέσα από τη βαθιά και διευρυμένη επίγνωση της διαφορετικότητας και των πολιτισμικών προσλαμβανουσών με τις οποίες αυτή αντιμετωπίζεται (π.χ. αφομοιώνεται, διαχωρίζεται, αναγνωρίζεται ή αξιοποιείται παραγωγικά). Κατ' ουσίαν, εφαρμόζει στην πράξη αυτό που ευαγγελίζεται η διαπολιτισμική παιδαγωγική περί σεβασμού, αλληλεγγύης, αλλαγής στερεοτύπων, διαπολιτισμικής ανταλλαγής και αμοιβαιότητας, ξεκινώντας από την αλλαγή του ίδιου του προτύπου του εκπαιδευτικού ως επαγγελματία, πολίτη και ατόμου. Πρόκειται για μια διαπολιτισμική πράξη οντολογικού μετασχηματισμού που στοχεύει στην καρδιά της ίδιας της διαλεκτικής και της φυσιογνωμίας της σχέσης μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή. Πώς θα μπορέσει ο σύγχρονος εκπαιδευτικός να εφαρμόσει τις αρχές της διαπολιτισμικότητας αν δεν μετασχηματίσει και δεν εφαρμόσει ο ίδιος της παραδοχές του; Καλούμε τον σύγχρονο εκπαιδευτικό να υιοθετήσει μια διαπολιτισμική προσέγγιση έχοντας βαθιά επίγνωση της πολυπολιτισμικότητας και της διαφοράς των σύγχρονων μαθητών. Πώς όμως θα το πετύχει αυτό χωρίς να εμπλακεί βιωματικά με τη διαφορετικότητα, χωρίς να εργαστεί με διαφορετικά πρότυπα και διαφορετικές οπτικές, χωρίς να αναστοχαστεί και να μετασχηματίσει το ίδιο το πολιτισμικό πρότυπο της διδασκαλίας του, εκχωρώντας μάλιστα έως ένα βαθμό τη θέση ισχύος που έχει; Ο εκπαιδευτικός μπορεί απλώς να θελήσει να αφομοιώσει ή να αναγνωρίσει τη διαφορετικότητα προτάσσοντας ένα προοδευτικό προφίλ. Ωστόσο, η νέα μάθηση τον καλεί όχι μόνο να ενσωματώσει τη διαφορετικότητα, αλλά και να τη συμπεριλάβει και να συνδιαλαγεί μαζί της μέσα από ολιστικές, στοχευμένες και καλά σχεδιασμένες εμπειρίες και ρεπερτόρια μάθησης. Μόνο έτσι θα προσεγγίσει τον κοινωνικό του ρόλο στην εκπαίδευση σύγχρονων πολιτών που θα συνεργάζονται αξιοποιώντας το συγκριτικό πλεονέκτημα της διαφοράς τους. Αυτή η νέα οπτική πραγματώνεται στο πλαίσιο του πολιτειακού και πολιτισμικού πλουραλισμού αναπτύσσοντας παράλληλα νέες μορφές αλληλεγγύης, κοινωνικής συμμετοχικότητας, πολυεπίπεδης/σύνθετης πολιτειακής ταυτότητας και κοσμοπολιτισμού. Η νέα μάθηση προσβλέπει στον *κοινωνικό πολίτη*⁴ που ξεφεύγει από την παραδοσιακή έννοια του υπηκόου, αποκτά μια σύνθετη κοινωνική ιθαγένεια και είναι ενεργό μέλος της

---

4. Καϊδατζής, Α. (2008), «Κοινωνικά δικαιώματα, ιδιότητα του πολίτη και μετανάστες», στο Τζ. Καβουνίδη, Β. Καρύδης, Η. Νικολοπούλου-Στεφάνου και Λ.Μ. Γ. Στυλιανούδη (επιμ.), *Η μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες – Πολιτικές – Προοπτικές*, τόμ II, ΙΜΕΠΟ, Αθήνα.

κοινωνίας των πολιτών με συγκεκριμένη αναστοχαστική και διαπολιτισμική δράση για την καταπολέμηση των νέων διακρίσεων και ανισοτήτων στο πλαίσιο μιας «παγκοσμιοποιημένης τοπικότητας».⁵

Μια άλλη πτυχή της διέυρυνσης είναι η αλλαγή στον τρόπο εμπλοκής του μαθητή στη διαδικασία της μάθησης (ως παραγωγός και όχι ως καταναλωτής της) και η αίσθηση του ανήκειν σε αυτήν παραπέμποντας σε μια πολιτισμική πράξη ισοτιμίας, αμοιβαιότητας, σεβασμού, αλληλεπίδρασης, αλληλεγγύης και ενσυναίσθησης. Η έμφαση της σύγχρονης παιδαγωγικής πράξης –πόσω μάλλον διαπολιτισμικής– στο μαθητή/μετέχοντα προσδίδει μια νέα δυναμική κοινωνικότητα και δεοντολογία στη δημιουργία γνώσης. Μια πραγματικά συμπεριληπτική εκπαίδευση αλλάζει την κατεύθυνση της ροής της γνώσης, ώστε μαθητές και εκπαιδευτικοί να συμμετέχουν πιο ενεργά στην οικοδόμησή της. Αυτή η συμπερίληψη της προσωπικότητας του μαθητή παραπέμπει στην έννοια της «διαφορετικότητας» και αναδεικνύει τις πολλαπλές διαστάσεις της υποκειμενικότητάς του. Οι σύγχρονοι εκπαιδευτικοί συνειδητοποιούν ότι πρέπει να διαχειριστούν μια ανεξάντλητη ποικιλία δυνατοτήτων και συνδυασμών που αφορούν τις διαφοροποιημένες κοινωνικές βιογραφίες (το βιόκοσμο) των μαθητών τους και όχι μόνο τις εμφανείς δημογραφικές διαφοροποιήσεις (κοινωνική θέση, φύλο, ομιλούμενες γλώσσες κτλ.) που δημιουργούν νέους διαχωρισμούς ή νέα δίπολα. Όσο οι βιόκοσμοι των μαθητών ποικίλλουν τόσο αυτή η διαφορετικότητα των προοπτικών γίνεται πηγή μάθησης. Επιπλέον, ο βιόκοσμος είναι και ένας συμβολικός τόπος στον οποίο ανήκει κάποιος (ένας τόπος ταυτότητας) και από τον οποίο ξεκινούν οι μαθητές για την κατάκτηση της νέας μάθησης και της γνώσης. Το ταξίδι μακριά από το βιόκοσμο προς τη νέα γνώση είναι ένα ταξίδι διαπολιτισμικού μετασχηματισμού, διότι αφορά μια πραγματική πολιτισμική ανταλλαγή. Επιπλέον, είναι ένας κοινωνικός χώρος διαπολιτισμικής επαφής, επικοινωνίας, εμπλοκής και διαμεσολάβησης. Ο τόπος στον οποίο ταξιδεύει ο μαθητής γίνεται ο νέος χώρος της ύπαρξής του, μέρος του ρεπερτορίου της εμπειρίας του, και στην πραγματικότητα μια άλλη πτυχή της ταυτότητάς του. Αυτά τα ταξίδια μάθησης μπορεί να βοηθούν και ως διαφορετικά είδη προσωπικών αφηγήσεων και αυτομετασχηματισμού.⁶

5. Arvanitis, E. (2004), «Greek Ethnic Schools in a Globalizing Context», *Journal of Modern Greek Studies Australia and New Zealand*, τόμ. 11-12, σ. 241-257· Arvanitis, E. (2006), «Community Building Education and Greek Diasporic Networks», *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, τόμ. 1, τχ. 3, σ. 153-162· Δαμανάκης, Μ. (2007), *Ταυτότητες και εκπαίδευση στη διασπορά*, Gutenberg, Αθήνα.

6. Kalantzis, M., Cope, B. και Arvanitis, E. (2011), «Ο εκπαιδευτικός ως σχεδιαστής: Η παιδαγωγική στην εποχή των νέων ψηφιακών μέσων», στο Κ.Δ. Μαλαφάντης, Μ. Σακελλαρίου και Θ. Μπάκας (επιμ.), *Πρακτικά ΙΓ΄ Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας. Αναλυτικά προγράμματα και σχολικά εγχειρίδια: Ελληνική πραγματικότητα και διεθνής εμπειρία*, τόμ. Α΄, Διάδραση, Αθήνα, σ. 27-58.

Επιπλέον, ο εκπαιδευτικός σχεδιασμός της νέας μάθησης με βάση τη διαφορετικότητα καλλιεργεί ένα ισχυρό αίσθημα κοινωνικής συμπερίληψης και αίσθησης του ανήκειν στη σχολική κοινότητα, ενώ θέτει τις προϋποθέσεις για την αποτελεσματική μάθηση. Αυτή η πράξη απελευθερώνει χιλιάδες διαφορές και επιτρέπει στους μαθητές να βρουν τις δικές τους καλύτερες και πιο εναλλακτικές διαδρομές για τη δημιουργία γνώσης. Ωστόσο, ο παιδαγωγικός σχεδιασμός θέτει επίσης ένα σαφές και ξεκάθαρο πλαίσιο αποσαφήνισης εννοιών και νοηματοδότησης με κλιμακωτά πλαίσια, ή «σκαλωσιές», υποστήριξης ώστε οι μαθητές να εμβαθύνουν και να διευρύνουν τις γνώσεις τους. Ο προσεκτικός σχεδιασμός προϋποθέτει τη *ρητή τεκμηρίωση* της διαδικασίας απόκτησης της γνώσης και την *παιδαγωγική διεύρυνση*. Η τεκμηρίωση της διδακτικής πρακτικής των εκπαιδευτικών αφορά τη συστηματική καταγραφή ώστε κάτι που είναι σιωπηρό/έμμεσο να γίνεται εμφανές και άμεσο μέσω της διαδικασίας τεκμηρίωσης, προκειμένου να αναλυθεί και να επεκταθεί το παιδαγωγικό ρεπερτόριο. Η ρητή αυτή καταγραφή επιτρέπει στον εκπαιδευτικό τη χάραξη εναλλακτικών διαδρομών μάθησης και πλοήγησης για μια διαφοροποιημένη διδασκαλία προκειμένου ο κάθε μαθητής να επιτύχει τους μαθησιακούς στόχους με διαφορετικούς τρόπους. Η δυναμική αυτή απόκλιση προσβλέπει σε συγκρίσιμα και ισοδύναμα αποτελέσματα μέσα από τη συνεργιστική ανατροφοδότηση. Παράλληλα, η διεύρυνση *επιτυγχάνεται μέσα από γνωσιακές διαδικασίες*, δηλαδή μέσα από μορφές δράσης και διαδρομές σχεδιασμού νοήματος που συνυφάνονται με την ταυτότητα του μαθητή. Το ρεπερτόριο παιδαγωγικών πρακτικών αλλά και η «διαχείριση της γνώσης» σε μια κοινότητα μάθησης παράγουν βελτιωμένα αποτελέσματα, όπως και η αναδρομική τεκμηρίωση, ο επαγγελματικός αναστοχασμός και η ανταλλαγή των παιδαγωγικών στρατηγικών με ομότεχνους.⁷ Οι γνωσιακές διαδικασίες και η «ύφανσή» τους αναδεικνύουν με πολύ εμφανή τρόπο τη διαφορετικότητα και την ετερογένεια στη σχολική τάξη «ανοίγοντας» το πρόγραμμα σπουδών ώστε να αγκαλιάζει αυτό που φέρνουν οι μαθητές, μερικές φορές με εντυπωσιακό και απρόβλεπτο τρόπο, στη μαθησιακή τους εμπειρία. Έτσι, επιτρέπουν στους μαθητές να αναγνωρίσουν τις διαφοροποιημένες πτυχές της δικής τους ταυτότητας αλλά και των συμμαθητών τους, και να εμπλακούν σε ένα ταξίδι νέας μάθησης και διαπολιτισμικής ανταλλαγής και μετασχηματισμού.

Συνοπτικά, ένας τέτοιος σχεδιασμός μπορεί να υπηρετήσει τη διαπολιτισμική παιδαγωγική με την οικοδόμηση δημιουργικών αναστοχαστικών κοινοτήτων μάθησης που θα επιτρέπουν τη συνεργατική μάθηση, την ενσυναίσθηση, την κριτική στάση απέναντι σε ρόλους και την ανοχή αμφισημιών, τη συμμετρική διαπολιτισμική επικοινωνία, τον αναστοχαστικό διάλογο, την ανταλλαγή και τον εμπλουτι-

7. Van Haren, H. (2007), «Diversity and the Learning by Design Approach to Pedagogy in the Middle Years», School of Education/Royal Melbourne Institute of Technology, Μελβούρνη.

σμό, αλλά επίσης την κριτική αναγνώριση και τη διαχείριση της ετερότητας αντλώντας από τη διαφοροποιημένη εμπειρία και γνώση του βιόκοσμου.⁸ Βοηθά ακόμη τους μαθητές να αναλάβουν την ευθύνη της συμμετοχής τους σε ένα παγκοσμιοποιημένο πεδίο επικοινωνίας, ανταλλαγής και διαπολιτισμικής διασύνδεσης.⁹

Τέλος, δύο ακόμη έννοιες της νέας μάθησης, ο χρόνος και ο χώρος, είναι βασικές στην κατανόηση της διαπολιτισμικότητας και της ετερότητας, καθώς δημιουργούν νέες συσχετίσεις, αναστοχαστική συνειδητοποίηση και σχέσεις ταυτότητας και αντίληψης της «πολιτισμοποίησης» του σύγχρονου κόσμου. Οι έννοιες αυτές μετασχηματίζονται καθώς η μάθηση είναι πανταχού παρούσα. Οι νέες τεχνολογίες και τα νέα ψηφιακά περιβάλλοντα δημιουργούν νέους χώρους μάθησης, δηλαδή νέους κοινωνικούς χώρους¹⁰ διαπολιτισμικής επικοινωνίας και ανταλλαγής. Είναι χώροι ζωντανής και ασύγχρονης πολυτροπικής επικοινωνίας, αλλά και περιστασιακής ή τεκμηριωμένης καταγραφής. Τόσο ο εκπαιδευτικός όσο και ο μαθητής που σχεδιάζει και καταγράφει μπορούν να ακολουθήσουν την πορεία της μάθησης οπουδήποτε και οποιαδήποτε στιγμή στο πλαίσιο της αμοιβαιότητας.

Συνολικά, θα λέγαμε ότι ο πυρήνας της διαπολιτισμικής παιδαγωγικής συγκροτείται στη διαχείριση της διαφορετικότητας. Η διαπολιτισμική παιδαγωγική παραπέμπει στην παιδαγωγική συνάντηση, την αλληλεπίδραση και τη συνέργεια των διαφόρων πολιτισμικών εκφάνσεων και πτυχών της διαφορετικότητας. Η νέα μάθηση αναδεικνύει όλο το εύρος της διαφορετικότητας (τις υλικές, σωματικές και συμβολικές διαφορές), και όχι μόνο τις εθνοπολιτισμικές διαφορές. Ο κάθε τύπος διαφοράς μπορεί να ιδωθεί υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων πολιτισμικών καταβολών του ανθρώπου δημιουργώντας διακρίσεις και στερεότυπα. Η νέα μάθηση βοηθά τη διαπολιτισμική παιδαγωγική να αλλάξει συνολικά το πρότυπο κατανόησης της διαφοράς και της αλληλεπίδρασης με τον «άλλο», προβάλλοντας ουσιαστικά την αμοιβαιότητα και τη θέαση του κόσμου από τη σκοπιά του «άλλου». Ωστόσο, στις σύγχρονες κοινωνίες ο «άλλος» δεν είναι απλώς ο «ξένος», που προσδοκούμε να μην ασκήσει το δικαίωμά του στη διαφορά, αλλά το διαφοροποιημένο πολιτισμικά και «πολυταυτοτικό υποκείμενο», με την ευρύτερη έννοια του όρου. Αυτό συμβαίνει, αφενός, διότι ο παλαιός δυισμός «εμείς» και οι «άλλοι» παραπέμπει σε μια ρομαντική εθνοκεντρική όσο και παρωχημένη ιδέα περί ομοιογένειας και, αφετέρου, διότι ο σύγχρονος πολίτης χαρακτηρίζεται από πο-

8. Γκόβαρης, Χ. (2001), *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Ατραπός, Αθήνα· Νικολάου, Γ. (2011), *Διαπολιτισμική διδακτική: Το νέο περιβάλλον – Βασικές αρχές*, Πεδίο, Αθήνα.

9. Arvanitis, E. (2004), «Greek Ethnic Schools in a Globalizing Context», *Journal of Modern Greek Studies Australia and New Zealand*, τόμ. 11-12, σ. 241-257.

10. Skordoulis, C. και Arvanitis, E. (2008), «Space Conceptualization in the Context of Postmodernity: Theorizing Spatial Representation», *International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, τόμ. 3, τχ. 6, σ. 105-113.

λυεπίπεδη προσωπικότητα και ρόλους που ανά πάσα στιγμή απαιτούν μια ετοιμότητα για την αναστοχαστική κατανόηση της διαπολιτισμικότητας, δηλαδή τη συνειδητοποιημένη επίγνωση της επίδρασης του πολιτισμικού πλουραλισμού στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Αυτήν τη μετατόπιση από «την απολυτότητα της οπτικής γωνίας»¹¹ πρέπει να συνοδεύει ένας επιστημονικός θεωρητικός και εφαρμοσμένος λόγος για την προαγωγή του μετασχηματισμού και του αναστοχασμού.

Στο πλαίσιο της νέας μάθησης, μπορούμε να μιλήσουμε για την ανάγκη μετασχηματιστικής διαπολιτισμικής παιδαγωγικής και ανάλογου παιδαγωγικού σχεδιασμού που θα ενδυναμώνει την εκπαιδευτική διαδικασία συνολικά. Ωστόσο, μια τέτοια παραδοχή απαιτεί επίμονη επιστημονική διερεύνηση και τεκμηρίωση στις σχολικές αίθουσες. Η ρητή τεκμηρίωση και καταγραφή της διδακτικής πράξης που πραγματώνεται μέσα από εργαλεία και προσεγγίσεις, όπως η μάθηση μέσω σχεδιασμού,¹² καθιστούν αναχρονιστική την εμμονή στη μη καταγεγραμμένη ζωντανή επικοινωνία της συμβατικής τάξης. Αυτό συμβαίνει από τη στιγμή που και στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα εισάγονται πλέον έννοιες όπως η αξιολόγηση και η λογοδοσία, οι οποίες απαιτούν μεγαλύτερη ευθυγράμμιση της παιδαγωγικής πρακτικής με τα προγράμματα σπουδών και τα πρότυπα/αποτελέσματα που αυτά ορίζουν. Τα εργαλεία της νέας μάθησης βοηθούν τον έλληνα εκπαιδευτικό να γίνει επαγγελματίας και να θωρακιστεί επιστημονικά, καθώς επιτρέπουν τη συστηματική καταγραφή και τεκμηρίωση της παιδαγωγικής του πράξης και τον αναστοχασμό σε ευρύτερες ομάδες ομοτέχνων (κοινότητες πρακτικής). Η ανάπτυξη αυτής της νέας συλλογικής νοημοσύνης και συλλογικότητας δύναται, ουσιαστικά, να αλλάξει την ατζέντα της εκπαίδευσης.

Τα τελευταία χρόνια εφαρμόζεται και στη χώρα μας η προσέγγιση της μάθησης μέσω σχεδιασμού από ένα δίκτυο πανεπιστημιακών τμημάτων που επιχειρούν τη συστηματική διασύνδεση έρευνας και πράξης. Για παράδειγμα, εφαρμόζεται από το Τμήμα Επιστημών Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Πανεπιστημίου Πατρών με στόχο την πειραματική και ερευνητική εφαρμογή του σχεδιασμού διαπολιτισμικών ενοτήτων. Τέτοιες ενότητες, αφενός, αξιοποιούν όλο το θεωρητικό πλαίσιο της νέας μάθησης και, αφετέρου, εστιάζονται στη διαπολιτισμικότητα στο πλαίσιο της προσχολικής εκπαίδευσης. Η προσπάθεια αυτή συμπληρώνεται με την εφαρμογή της προσέγγισης γενικά για το σκοπό του διδακτικού σχεδιασμού στο πλαίσιο της πρακτικής άσκησης των φοιτητών του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.¹³ Τέλος, η προσέγγιση εφαρμόζεται από το Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαί-

11. Γκότοβος, Α. (2002), *Εκπαίδευση και ετερότητα: Ζητήματα διαπολιτισμικής παιδαγωγικής*, Μεταίχμιο, Αθήνα, σ. 3.

12. <http://neamathisi.com/learning-by-design>

13. <http://earlychildhoodpedagogy.gr/>

δευσης του Πανεπιστημίου Πατρών για το σχεδιασμό των μαθηματικών, από το Τμήμα Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών για το σχεδιασμό του λαϊκού πολιτισμού,¹⁴ από το Τμήμα Αγγλικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών για τον παιδαγωγικό σχεδιασμό της εκμάθησης ξένης γλώσσας¹⁵ και από τα Παιδαγωγικά Τμήματα του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Απώτεροι στόχοι της προσπάθειας αυτής είναι η ερευνητική τεκμηρίωση για τη δυνατότητα εφαρμογής των επιστημονικών αρχών της νέας μάθησης και η αλλαγή στο πρότυπο επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών. Η μάθηση μέσω σχεδιασμού μπορεί να υποστηρίξει ένα πλαίσιο ενδοσχολικής επιμόρφωσης στο πνεύμα της μετασχηματιστικής διαπολιτισμικής εκπαίδευσης επιτρέποντας μεγαλύτερη αυτοδιαχείριση της σχολικής μονάδας και της παραγόμενης στους κόλπους της γνώσης, αλλά και εμπέδωση των διαδικασιών διαχείρισης της διαφορετικότητας.¹⁶

Το παρόν βιβλίο έρχεται να προτείνει ένα συνολικό πλαίσιο διαπραγμάτευσης της παιδαγωγικής σε σύγχρονα πολυπολιτισμικά κοινωνικά πλαίσια στηριζόμενο ακριβώς στη δυναμική εμπλοκή των εκπαιδευτικών και των μαθητών.

Ευγενία Αρβανίτη
Λέκτορας, ΤΕΕΑΠΗ
Πανεπιστήμιο Πατρών

14. Αρβανίτη, Ε. και Χρυσανθοπούλου, Β. (2013), «Παιδαγωγική Λαογραφία και Μάθηση μέσω Σχεδιασμού: Ένα μοντέλο επαγγελματικής μάθησης στο πανεπιστήμιο». Στα πρακτικά του 4ου Συνεδρίου «Λαϊκός πολιτισμός και εκπαίδευση», 19-21 Οκτωβρίου 2012, Καρδίτσα (υπό έκδοση).

15. http://rcel.enl.uoa.gr/xenesglosses/guide_kef3.htm

16. Αρβανίτη, Ε. (2013), «Κοινότητες μάθησης στο νέο ελληνικό σχολείο: Ένα πλαίσιο διδασκαλίας και διευρυμένης επαγγελματικής μάθησης», *Εκπαιδευτικός Κύκλος*, τόμ. 1, τχ. 1, σ. 8-29.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η τέχνη της διδασκαλίας και η επιστήμη της εκπαίδευσης

Η διδασκαλία συναντάται παντού. Πολλοί άνθρωποι έχουν από τη φύση τους ταλέντο στη διδασκαλία. Εξηγούν τα πράγματα με σαφήνεια, έχουν υπομονή και μπορούν να αναλύουν με απλό τρόπο, χωρίς υπερβολές, επιτρέποντας στο μαθητή να νιώθει ότι σταδιακά προοδεύει και κατακτά το αντικείμενο που μελετά, έστω με την υποστήριξη και τη συνδρομή κάποιου άλλου, ο οποίος γνωρίζει περισσότερα. Οι γονείς είναι δάσκαλοι. Οι φίλοι είναι δάσκαλοι. Οι πωλητές, οι μηχανικοί αυτοκινήτων και οι μάστορες είναι επίσης δάσκαλοι. Οι συνάδελφοι είναι δάσκαλοι. Στην καθημερινή μας ζωή μπορούμε να συναντήσουμε παντού τη διδασκαλία στην πράξη. Για την ακρίβεια, θα ήταν αδύνατο να φανταστούμε ακόμη και την καθημερινότητα χωρίς τη διδασκαλία. Η διδασκαλία και η μάθηση αποτελούν συστατικά στοιχεία της ανθρώπινης φύσης μας.

Ορισμένοι άνθρωποι ομολογούν ότι είναι φρικοί δάσκαλοι. Θα απέφευγαν να εξηγήσουν σε έναν αρχάριο πώς να κάνει κάτι. «Μόνος μου θα το κάνω πιο γρήγορα και πιο εύκολα», υποστηρίζουν. Άλλοι πάλι λένε: «Απλώς δεν έχω την υπομονή να εξηγώ». Σπάνια όμως είναι τόσο κακοί δάσκαλοι όσο νομίζουν. Όλοι τους υπήρξαν μαθητές και γνωρίζουν από πρώτο χέρι τι σημαίνει να διδάσκεισαι. Αυτού του τύπου η καθημερινή διδασκαλία είναι μάλλον τέχνη και όχι επιστήμη, είναι μάλλον μια ενστικτώδης, παρά μια οργανωμένη διαδικασία, και ποτέ δεν ξεπερνά τις ικανότητες του μέσου ανθρώπου.

Η διδασκαλία είναι όμως και ένα επάγγελμα. Οι επαγγελματίες της εκπαίδευσης είναι καλοί στη δουλειά τους όταν αναπτύσσουν, εφαρμόζουν στην πράξη και επιδεικνύουν τις ικανότητες και τις ευαισθησίες ανθρώπου που είναι καλός δάσκαλος στην καθημερινή ζωή.

Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού έχει όμως πολύ μεγαλύτερες απαιτήσεις· δεν αρκεί απλώς να διαθέτει κάποιος –έστω και αν το ασκεί πολύ καλά– το φυσικό ταλέντο να διδάσκει. Ως επιστήμη, πλέον, η εκπαίδευση έρχεται να προσθέσει στην τέχνη της διδασκαλίας τα στοιχεία της μεθόδου και του αναστοχασμού, βασιζόμενη στο σύνολο της εξειδικευμένης γνώσης. Η επιστήμη της εκπαίδευσης θέτει και επιχειρεί να απαντήσει σε θεμελιώδη, διεισδυτικά ερωτήματα: Με ποιον τρόπο συντελείται η μάθηση; Πώς μπορούμε να οργανώσουμε την εκπαιδευτική διαδι-

Εικόνα 0.1: Ο Κινέζος λόγιος του Hu Pei

κασία έτσι ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά; Πώς λειτουργεί υπέρ των ίδιων των μαθητών; Και, αν λειτουργεί αποτελεσματικά, πώς μπορούμε να μετρήσουμε την αποτελεσματικότητά της; Η επιστήμη της εκπαίδευσης επιχειρεί να απαντήσει σε αυτά τα ερωτήματα με αναλυτικό, συστηματικό και τεκμηριωμένο τρόπο.

Συνήθως οι γονείς, οι φίλοι και οι συνάδελφοι δεν έχουν εκείνη τη συστηματοποιημένη άποψη για τη διδασκαλία και τη μάθηση που διακρίνει τους επαγγελματίες εκπαιδευτικούς. Ο επιστημονικός τρόπος σκέψης και η αυστηρή άσκηση της θεωρίας είναι τα στοιχεία που διακρίνουν το επάγγελμα από την τέχνη της διδασκαλίας. Εάν επιθυμείτε να ασκήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, θα πρέπει να σπουδάσετε την επιστήμη της εκπαίδευσης.

Το βιβλίο αυτό εισάγει στο επιστημονικό πεδίο της εκπαίδευσης και απευθύνεται σε δύο κατηγορίες αναγνώστη: αφενός, στον γενικό αναγνώστη, όπως στον επαγγελματία εκπαιδευτικό, που τον προβληματίζουν θεμελιώδη ζητήματα σχετικά με τη φύση του επαγγέλματός του και το επιστημονικό του υπόβαθρο, και, αφετέρου, στο σπουδαστή, ο οποίος θα μπορεί μετά την αποφοίτησή του να διδάξει ως δάσκαλος και

καθηγητής. Και για τις δύο παραπάνω κατηγορίες αναγνώστη, το βιβλίο αυτό προσφέρει μια επιλογή βασικών ιδεών για την επιστήμη της εκπαίδευσης και το σύνολο της γνώσης στο οποίο αυτή εδράζεται.

Ωστόσο, το παρόν βιβλίο δεν περιορίζεται μόνο στην παράθεση των επιστημονικών παραδόσεων, αλλά επιχειρεί μια ανασηματοδότηση της έννοιας της εκπαίδευσης, συμβατή με τη σημερινή εποχή, μια εποχή δραματικών αλλαγών. Ο ίδιος ο τίτλος, *Νέα μάθηση*, αναδεικνύει την ανάγκη να αναμορφώσουμε τον τρόπο με τον οποίο «ασκείται» η εκπαίδευση ως κοινωνική εμπειρία «φοίτησης», να ικανοποιήσουμε τις απαιτήσεις της εποχής και των αλλαγών που συντελούνται και να αξιοποιήσουμε τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες που συνοδεύουν αυτές τις αλλαγές. Η σύγχρονη επιστήμη της εκπαίδευσης πρέπει να μπορεί να «διαβάζει» τις

κοινωνικές συνθήκες και να προσαρμόζει τους εκπαιδευτικούς θεσμούς και τις εκπαιδευτικές διαδικασίες, εάν επιθυμεί να είναι πραγματικά χρήσιμη. Στόχος μας είναι να καταδείξουμε ότι σήμερα είναι απαραίτητος ο επανασχεδιασμός της επιστήμης της εκπαίδευσης έτσι ώστε να προσφέρει το γνωσιακό υπόβαθρο που θα επιτρέψει κατόπιν την ανανέωση της εκπαίδευσης ως επαγγέλματος. Ελπίζουμε ότι το ανά χείρας βιβλίο θα βοηθήσει τόσο τους έμπειρους όσο και τους νέους εκπαιδευτικούς να επαναπροσδιορίσουν τη στάση τους όσον αφορά τη φιλοσοφία και το εύρος του επαγγέλματός τους αλλά και της επιστήμης της εκπαίδευσης.

Η έννοια της «επιστήμης»

Τι είναι «επιστήμη»; Όσο πιο σημαντική και βαθιά είναι μια έννοια τόσο πιο δύσκολος φαντάζει ο ορισμός της και τόσο πιο δεκτική είναι αυτή σε πλήθος εναλλακτικών και ενίοτε αντιφατικών ορισμών.

Το πρώτο πράγμα που μας έρχεται στο νου όταν ακούμε τη λέξη «επιστήμονας» είναι ίσως η εικόνα ενός ανθρώπου που φορά ποδιά εργαστηρίου και καταπιάνεται με κάποιο πείραμα. Μπορεί επίσης να μας έρθουν στο νου τα εργαστήρια χημείας, φυσικής, γεωλογίας και βιολογίας από τα σχολικά και πανεπιστημιακά μας χρόνια. Η συγκεκριμένη έννοια του όρου «επιστήμη» αναφέρεται κυρίως στον φυσικό και τεχνολογικό κόσμο.

Αν το σκεφτούμε λίγο περισσότερο, θα συνειδητοποιήσουμε ότι ο όρος χρησιμοποιείται και σε σχέση με ορισμένες «κοινωνικές επιστήμες». Εφόσον αφορά τόσο τον φυσικό όσο και τον κοινωνικό κόσμο, ο όρος «επιστήμη» καλύπτει ένα αχανές πεδίο, που περιλαμβάνει αντικείμενα από τα δάση μέχρι την πολιτική και από τη φυσική μέχρι την εκπαίδευση.

Αλιεύοντας την κοινή συνισταμένη όλων αυτών των διαφορετικών εκφάνσεων της «επιστήμης», πιθανόν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι αφορά ένα προνομιακό είδος γνώσης, το οποίο παράγεται από ανθρώπους με ειδικές ικανότητες που εργάζονται συνήθως ως ερευνητές, ακαδημαϊκοί ή καθηγητές. Η επιστήμη, εν προκειμένω, περιλαμβάνει το αυστηρό πείραμα και την επισταμένη παρατήρηση. Με συστηματικό τρόπο, οι επιστήμονες εξερευνούν φαινόμενα, ανακαλύπτουν δεδομένα και μοτίβα και, εν συνεχεία, τα εντάσσουν σταδιακά σε θεωρίες που περιγράφουν τον κόσμο. Καθώς καταξιώνονται με το πέρασμα του χρόνου, οι θεωρίες αυτές περιβάλλονται με το κύρος και την αυθεντία της επιστήμης.¹

Η συγκεκριμένη προσέγγιση της επιστήμης δεν είναι καθόλου αμφιλεγόμενη. Με βάση αυτές τις αρχές, θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε μια επιστήμη της

1. Chalmers, A.F. (1976), *What is This Thing Called Science?*, University of Queensland Press, Σάντα Λουσία· Phillips, D.C. και Burbules, N.C. (2000), *Postpositivism and Educational Research*. Rowman and Littlefield, Νέα Υόρκη.

Εικόνα 0.2: Γυναίκα και παιδί κοιτάζουν ένα βιβλίο με ζωγραφιές του Jacob de Gheyn II (1600)

εκπαίδευσης η οποία θα μελετά τον εγκέφαλο ως βιολογική οντότητα και το νου ως πηγή συμπεριφοράς (γνωσιακή επιστήμη). Θα μπορούσαμε επίσης να οργανώσουμε πειράματα για να μελετήσουμε τη μάθηση στην πράξη, και να αξιολογήσουμε την αποτελεσματικότητα εναλλακτικών εκπαιδευτικών πρακτικών. Μιμούμενοι τους επιστήμονες της ιατρικής, θα μπορούσαμε να χορηγήσουμε σε κάποιους μαθητές ένα πραγματικό «εκπαιδευτικό φάρμακο» και σε άλλους ένα «εικονικό φάρμακο» (πλασέμπο), προκειμένου να αξιολογήσουμε τα αποτελέσματα μιας εκπαιδευτικής παρέμβασης (τυχαίοποιημένο ελεγχόμενο πείραμα).²

2. National Center for Education Evaluation and Regional Assistance (2003), «Identifying and Implementing Educational Practices Supported by Rigorous Evidence», US Department of Education Institute of Education Sciences· Shavelson, R.J. και Towne, L. (επιμ.), (2002), *Scientific Research in Education*, National Academies Press, Ουάσιγκτον.

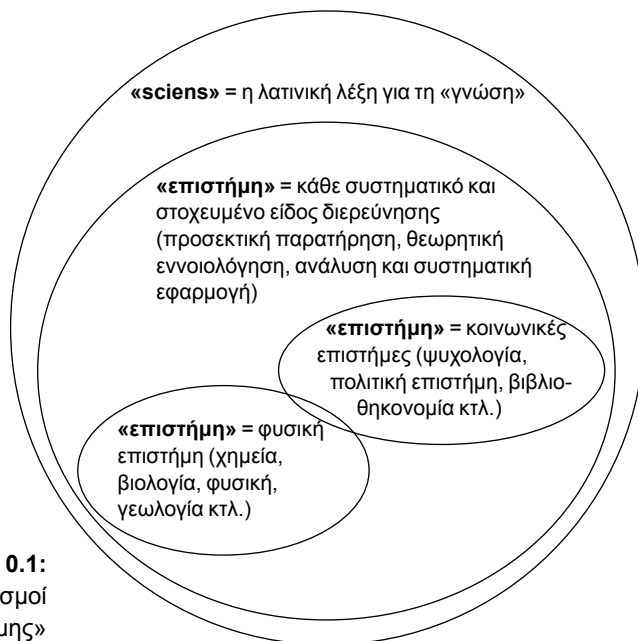
Αυτή είναι η συμβατική άσκηση της επιστήμης, και η σημασία και η χρησιμότητά της είναι αδιαμφισβήτητες.

Πολλές φορές, όμως, αυτό δεν αρκεί. Θέλουμε να μάθουμε περισσότερα. Είναι όντως χρήσιμη η γνώση της λειτουργίας του εγκεφάλου, όμως η σκέψη του ανθρώπου διαμορφώνεται και από το πολιτισμικό περιβάλλον του. Χρειαζόμαστε πράγματι μετρήσιμα στοιχεία για την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων, όμως συχνά το ερευνητικό ερώτημα και τα τεστ που χρησιμοποιούμε για το σκοπό αυτό μετρούν περιορισμένο μόνο μέρος των ικανοτήτων και των γνώσεων. Τι γίνεται, για παράδειγμα, όταν τα τεστ αποδεικνύουν την αποτελεσματικότητα μιας εκπαιδευτικής παρέμβασης (οι επιδόσεις των μαθητών βελτιώνονται), αλλά διαπιστώνουμε ότι το πρόγραμμα σπουδών, το οποίο έχει διαμορφωθεί με βάση τις απαιτήσεις των τεστ, αφήνει αδιάφορους ορισμένους μαθητές; Τι γίνεται όταν τα τεστ πολλαπλής επιλογής ή τύπου «Ναι/Όχι» επιτυγχάνουν απλώς τη μέτρηση της δυνατότητας των μαθητών να αποστηθίζουν χρονολογίες και γεγονότα; Θα μπορούσε εύλογα να ρωτήσει κάποιος που αντιμετωπίζει με επιφύλαξη αυτού του είδους τα «αντισταθμισμένα τεστ» ποια είναι η χρησιμότητά τους στον σύγχρονο κόσμο, σε έναν κόσμο που παρέχει τη δυνατότητα άμεσης πρόσβασης σε οποιαδήποτε πληροφορία και που ζητά πρωτίστως άτομα δημιουργικά και ικανά να λύνουν προβλήματα· ιδίως όταν σε πολλά από τα σημαντικότερα ερωτήματα δεν υπάρχει μία μόνο έγκυρη και χρήσιμη απάντηση.³

Για τους λόγους αυτούς, θέλουμε να κατανοήσουμε ευρύτερα την επιστήμη της εκπαίδευσης, βασιζόμενοι σε έναν επίσης ευρύτερο ορισμό της επιστήμης. Η άσκηση της επιστήμης με τη στενή έννοια του όρου δεν είναι επ' ουδενί κατακριτέα, αρκεί να εξισορροπείται από μια ευρύτερη προσέγγιση.

Η λέξη *επιστήμη* προέρχεται από το αρχαιοελληνικό ρήμα *επίσταμαι* («γνωρίζω καλά»). Η σύγχρονη σύλληψη της επιστήμης δεν περιορίζεται όμως στην παραδοσιακή έννοια της απλής γνώσης. Η επιστήμη αποτελείται από μεγάλο αριθμό εξειδικευμένων κλάδων και πρακτικών, που διακρίνουν τη γνώση με την καθημερινή έννοια του όρου από την οργανωμένη, ιεραρχημένη, κοινωνικά και ιστορικά δομημένη γνώση. Ο επιστημονικός τύπος γνώσης αντλεί το κύρος και την αξιοπιστία του από το επίμοχθο έργο της απόκτησής της, από τις γνώσεις και την πείρα όσων την ασκούν, από την αποτελεσματικότητά της στη λύση υπαρκτών προβλημάτων και από τη δυνατότητά της να είναι ανοικτή σε διαρκή αξιολό-

3. Schwandt, Th.A. (2005), «A Diagnostic Reading of Scientifically Based Research for Education», *Educational Theory*, τόμ. 55, σ. 284-305· Erikson, Fr. και Gutierrez, K. (2002), «Culture, Rigor and Science in Educational Research», *Educational Researcher*, τόμ. 31, σ. 21-24· Popkewitz, Th.S. (2004), «Is the National Research Council Committee's Report on Scientific Research in Education Scientific?: On Trusting the Manifesto», *Qualitative Inquiry*, τόμ. 10, σ. 62-78.

Σχήμα 0.1:
 Διαφορετικοί ορισμοί
 της «επιστήμης»

γηση και αναθεώρηση. Οι ειδικοί τρόποι γνώσης είναι αυτοί που διακρίνουν την καθημερινή τέχνη της γνώσης από την επαγγελματική ενασχόληση του επιστήμονα. Όπως θα εξηγήσουμε σε επόμενα κεφάλαια, ορισμένες από τις ειδικές μεθόδους επιστημονικής απόκτησης γνώσεων βασίζονται στο πείραμα (όπως μέσω του αναστοχασμού στις γνώσεις που αποκτήθηκαν από την καθημερινή εμπειρία και της προσεκτικής παρατήρησης του επιστήμονα που μελετά νέα, ανοίκεια πλαίσια), άλλες βασίζονται στη νόηση (όπως ο επιμελής ορισμός εννοιών και η ανάπτυξη θεωριών που εντάσσουν αυτές τις έννοιες σε πλαίσια ερμηνείας), άλλες στην ανάλυση (η εξήγηση ενός φαινομένου και του λόγου ύπαρξής του) και κάποιες άλλες στην εφαρμογή (ο έλεγχος της πρακτικής άσκησης της γνώσης και η αξιολόγηση εάν είναι δημιουργική και καινοτόμος). Υπάρχουν, με άλλα λόγια, πολλές και διαφορετικές μέθοδοι απόκτησης της γνώσης, που είναι πιο συστηματικές μεθοδολογικά και πιο αξιόπιστες ως προς τα αποτελέσματά τους σε σχέση με την καθημερινή γνώση.

Η διεπιστημονική πειθαρχία

Θεμέλιο της επιστήμης της εκπαίδευσης είναι η επιστήμη της μάθησης, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο μαθαίνουν οι άνθρωποι. Είναι η επιστήμη που διερευνά τι σημαίνει «μαθαίνω», εστιάζοντας το ενδιαφέρον της στον τρόπο με τον οποίο μα-

θαίνει ο άνθρωπος από τη βρεφική ηλικία και τη νεότητα μέχρι την ενήλικη ζωή του. Η εκπαίδευση ως επιστήμη αποτελεί εξειδικευμένο πεδίο: μελετά το πώς συντελείται η γνώση και πώς αναπτύσσονται οι μαθησιακές ικανότητες του ανθρώπου. Υπό μια έννοια, είναι η επιστήμη όλων των επιστημών. Ενδιαφέρεται για την οργάνωση της διδασκαλίας έτσι ώστε να επιτρέπεται η συστηματική, τυπική μάθηση, καθώς και για τους εκπαιδευτικούς θεσμούς, στο πλαίσιο των οποίων συντελείται η μάθηση.

Αποδίδουμε αυτή την ειδική θέση στην επιστήμη της εκπαίδευσης όχι μόνο για πρακτικούς λόγους, αλλά και για λόγους αρχής. Πολύ συχνά, η εκπαίδευση αντιμετωπίζεται όπως ο φτωχός συγγενής άλλων επιστημονικών κλάδων στο πανεπιστήμιο – ότι υστερεί, για παράδειγμα, έναντι των φυσικών επιστημών, των ανθρωπιστικών επιστημών και των άλλων επαγγελματιών. Δεν αντιμετωπίζεται σαν να είναι η ίδια αυτοδικαίως επιστήμη, αλλά σαν ένας επιστημονικός κλάδος που διευκολύνει τους υπόλοιπους κλάδους. Η αντιμετώπιση αυτή αντανάκλαται συνήθως στα πενιχρά ερευνητικά κονδύλια, στις χαμηλές βάσεις εισαγωγής και στους χαμηλούς μισθούς των πτυχιούχων των παιδαγωγικών σχολών. Η εκπαίδευση φαντάζει λιγότερο αυστηρή από τις άλλες επιστήμες, των οποίων θεωρείται απότοκος. Δανείζεται την επιστημονική της βάση από άλλα, φαινομενικά πιο θεμελιώδη πεδία –όπως η κοινωνιολογία, η ιστορία, η ψυχολογία, η γνωσιακή επιστήμη, η γλωσσολογία και η φιλοσοφία– και στηρίζεται στο σύνολο της γνώσης άλλων κλάδων, όπως της λογοτεχνίας, της επιστήμης και των μαθηματικών.

Αναμφίβολα, η εκπαίδευση είναι ευρύτερη και πιο εκλεκτική σε σύγκριση με άλλες επιστήμες. Αντλεί στοιχεία και προσεγγίσεις από μεγάλο αριθμό επιστημονικών κλάδων, όπως είναι –ενδεικτικά μόνο– η φιλοσοφία της γνώσης (επιστημολογία), η γνωσιακή επιστήμη της αντίληψης και της μάθησης, η αναπτυξιακή ψυχολογία, η ιστορία των σύγχρονων θεσμών, η κοινωνιολογία, η γλωσσολογία και η σημειολογία. Η επιστήμη της εκπαίδευσης αξιοποιεί ένα αμάλγαμα επιστημονικών προσεγγίσεων. Από αυτή την άποψη, δεν είναι απλώς ένας επιστημονικός κλάδος· αποτελεί ένα εκπληκτικό διεπιστημονικό εγχείρημα.

Η μεταεπιστημονική πειθαρχία

Η εκπαίδευση προσφέρει επίσης το γόνιμο έδαφος για να αναπτυχθούν οι άλλοι επιστημονικοί κλάδοι. Καμία επιστήμη δεν μπορεί να διδαχθεί στο πανεπιστήμιο χωρίς το μέσο της εκπαίδευσης. Κανένα επιστημονικό πεδίο δεν υφίσταται εάν δεν υφίσταται μέσω της διδασκαλίας και της μάθησής του. Μέσα από την εκπαίδευση, ο αρχάριος μπορεί να κατακτήσει ένα νέο επιστημονικό πεδίο –όπως τη φυσική, το δίκαιο, την ιστορία και τη λογοτεχνία–, μέσω της συσσωρευμένης γνώσης του αντικειμένου που επέλεξε να σπουδάσει. Από αυτή την άποψη, η εκπαίδευση δεν είναι απλώς διεπιστημονική. Είναι κάτι περισσότερο από συρραφή

Εικόνα 0.3:
Τυπική μάθηση

διαφορετικών πεδίων. Είναι μια καθοριστικής σημασίας μεταεπιστήμη, που επιτρέπει την ύπαρξη όλων των υπόλοιπων επιστημών. Η εκπαίδευση είναι η επιστήμη των επιστημών.

Η εκπαίδευση είναι η συστηματική διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο μαθαίνουν οι άνθρωποι. Διερευνά τους τρόπους μάθησης των βρεφών στο άτυπο περιβάλλον του σπιτιού, αλλά και την τυπική, θεσμοποιημένη μάθηση σε όλα τα επίπεδα, από το νηπιαγωγείο μέχρι το πανεπιστήμιο. Η εκπαίδευση ενδιαφέρεται επίσης για τις διαδικασίες της άτυπης μάθησης – για παράδειγμα, πώς μαθαίνει κάποιος να χρησιμοποιεί μια διεπαφή (interface) ή να παίζει ένα παιχνίδι. Μελετά επίσης τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνουν οι οργανισμοί και οι ομάδες, συσσωρεύοντας γνώσεις που τις χρησιμοποιούν στην κοινότητά τους, στο επάγγελμά τους και στο χώρο εργασίας τους. Δεδομένου ότι η γνώση είναι απαραίτητη και η εφαρμογή της καθολική, το ίδιο ισχύει για τη μάθηση: οι άνθρωποι μαθαίνουν παντού. Δεν υπάρχει κανένας τομέας της ζωής μας στον οποίο η επιστήμη της εκπαίδευσης να μην έχει κάτι χρήσιμο να προσφέρει.

Ίσως λοιπόν η εκπαίδευση δεν είναι απλώς ένας διεπιστημονικός τόπος στον οποίο συγκλίνουν ετερόκλητα στοιχεία από άλλα επιστημονικά πεδία, όπως η ψυχολογία, η κοινωνιολογία και το μάντζμεντ. Θα πρέπει να θεωρείται το μεταεπιστημονικό θεμέλιο όλων των επιστημών. Το αντικείμενό της είναι η επιστήμη της γνώσης – τίποτα λιγότερο.

Το μεταεπιστημονικό πεδίο της εκπαίδευσης διερευνά τη μάθηση, δηλαδή το πώς αποκτούμε γνώσεις και υπάρχουμε. Η εκπαίδευση ως μεταεπιστήμη διερευνά τη γνώση και την ύπαρξη. Αναλύει πώς τα άτομα και οι ομάδες μαθαίνουν και γίνονται αυτό που είναι. Συνεπώς, αφορά μια εξαιρετικά ευρεία διερεύνηση της γνώσης. Αναζητά τους τρόπους και τις ικανότητες απόκτησης της γνώσης.

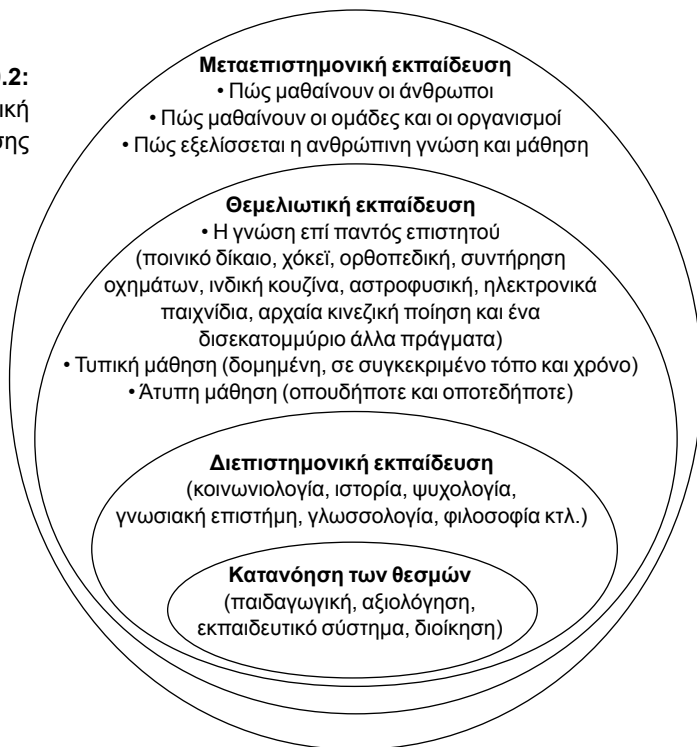

Εικόνα 0.4:
Άτυπη μάθηση

Η εκπαίδευση είναι η νέα φιλοσοφία

Η εκπαίδευση θεωρείται ενίοτε ταυτόσημη με την έννοια της «κατάρτισης των εκπαιδευτικών» (ούτε καν, δηλαδή, της «εκπαίδευσης των εκπαιδευτικών»). Δυστυχώς, σε πολλές περιπτώσεις η περιγραφή αυτή είναι ακριβής. Αρκεί να δει κάποιος πόσο στενά ως προς τους πνευματικούς ορίζοντες είναι τα προγράμματα σπουδών στα παιδαγωγικά τμήματα. Εστιάζουν το ενδιαφέρον τους κυρίως στο σχεδιασμό και τη διδασκαλία του μαθήματος, παρουσιάζοντας διάφορα κόλπα για τη διατήρηση της πειθαρχίας σε μια τάξη 20 ή 30 μαθητών που έχουν αλλού το μυαλό τους την ώρα του μαθήματος, και στην παράδοση της διδακτέας ύλης στην οποία θα εξεταστούν οι μαθητές στα διαγωνίσματα και τις εξετάσεις. Η εκπαίδευση μοιάζει να υπηρετεί έναν μωπικό, πραγματιστικό στόχο – εγκλωβισμένη στις ανάγκες και τις απαιτήσεις των θεσμών της τυπικής εκπαίδευσης και της αγοράς εργασίας, παρέχει τυποποιημένες γνώσεις και πιστοποιεί εάν τις έχουν αποστηθίσει οι μαθητές. Αυτός ο άχαρος ρόλος δεν της επιτρέπει να διεκδικήσει τη θέση της ανάμεσα στα επιστημονικά πεδία, ούτε να παρουσιαστεί ως αυστηρή διεπιστημονική πρακτική ή, πολύ περισσότερο, ως μεταεπιστήμη. Έτσι, αντί να ασχολείται με την ουσία του συνόλου των νοητικών και πνευματικών ζητημάτων, περιορίζεται σε στενές, διαδικαστικού τύπου φόρμουλες. Οι πτυχιούχοι των παιδαγωγικών τμημάτων, αντί να αποφοιτούν από τις σχολές ως καινοτόμοι και οραματιστές στοχαστές, υιοθετούν και διαιωνίζουν τους παραδοσιακούς κανόνες και τις παραδοσιακές πρακτικές της τυπικής θεσμικής εκπαίδευσης.

Σχήμα 0.2:
Στενή και ευρεία οπτική
της εκπαίδευσης

Αν όμως προσεγγίσαμε την εκπαίδευση διαφορετικά, πιο διασταλτικά και πιο φιλόδοξα, θα διαπιστώναμε ότι το θεωρητικό και εφαρμοσμένο έργο της δεν είναι τίποτα λιγότερο από τη διερεύνηση των θεμελίων και των πραγματικών δεδομένων της ανθρώπινης γνώσης, εξέλιξης και ταυτότητας. Η εκπαίδευση θέτει το εξής διεπιστημονικό ερώτημα: Πώς μαθαίνουμε και υπάρχουμε είτε ατομικά είτε συλλογικά; Εάν δεχτούμε ότι αυτό είναι το κεντρικό ερώτημα που διερευνά η εκπαίδευση ως επιστημονικό πεδίο, ασφαλώς δικαιούμαστε να υποστηρίξουμε ότι αποτελεί το υπόβαθρο όλων των άλλων· είναι το μέσο που επιτρέπει σε όλους τους άλλους κλάδους να υφίστανται.

Παλαιότερα, η φιλοσοφία ήταν εκείνη που διεκδικούσε τον τίτλο της μεταεπιστήμης, καθώς δεν προϋπέθετε απλώς τη σκέψη, αλλά και τον αναστοχασμό. Ωστόσο, εδώ και δεκαετίες η φιλοσοφία απομακρύνεται όλο και περισσότερο από αυτόν το στόχο. Έχει γίνει υπερβολικά φλύαρη και ασαφής, υπερβολικά τυπική και έχει αποσυνδεθεί από την καθημερινή βιωμένη εμπειρία.

Τα μεταερωτήματα της φιλοσοφίας παραμένουν, όμως, πάντα επίκαιρα. Η εκπαίδευση μπορεί –πρέπει, κατά τη γνώμη μας– να πάρει τη θέση της φιλοσοφίας

ως επιστήμης των επιστημών, και μάλιστα να επιτελέσει αυτόν το ρόλο με πιο ελκυστικό και χρήσιμο τρόπο από την προκάτοχό της.

Η εκπαίδευση είναι η νέα φιλοσοφία.⁴

Προς μια «νέα μάθηση»

Με αυτό το βιβλίο εισερχόμαστε σε αχαρτογράφητα ύδατα. Στόχος μας είναι να παρουσιάσουμε ένα νέο όραμα για το μέλλον της εκπαίδευσης: το όραμα της «νέας μάθησης». Με τις σαρωτικές αλλαγές που συντελούνται στην κοινωνία, τον πολιτισμό και την τεχνολογία αμφισβητούνται η καταλληλότητα και η επάρκεια των παραδοσιακών εκπαιδευτικών θεσμών και πρακτικών. Παρότι λοιπόν χρησιμοποιούμε τις εκπαιδευτικές πρακτικές του πρόσφατου παρελθόντος για λόγους σύγκρισης, το βιβλίο αυτό εστιάζεται κυρίως στο σχεδιασμό περιβαλλόντων νέας μάθησης τα οποία θα είναι πιο ελκυστικά, αποτελεσματικά και κατάλληλα τόσο για το σήμερα όσο και για το άμεσο μέλλον. Πώς μπορούμε λοιπόν να δημιουργήσουμε αποτελεσματικά μαθησιακά περιβάλλοντα που θα καλύπτουν ισότιμα τις ανάγκες και τη διαφορετικότητα των μαθητών;

Βάση για τη θεωρία και την πρακτική της νέας μάθησης αποτελούν θεμελιώδεις αξίες και αρχές. Η πρώτη αρχή αφορά τη διαφορετικότητα, η οποία, υπό την ευρύτερη και πιο σφαιρική της έννοια, αποτελεί βασικό γνώρισμα των σύγχρονων κοινωνιών. Η διαφορετικότητα των μαθητών ειδικότερα πρέπει να αποτελεί τον πυρήνα της σκέψης μας για την εκπαίδευση. Η ομοιόμορφη σχολική εκπαίδευση ίσως ήταν αποτελεσματική στο παρελθόν ως μέσο κοινωνικού ελέγχου και ως στρατηγική για την επιλογή των ελαχίστων που συνέχιζαν τις σπουδές τους στην ανώτερη εκπαίδευση. Σήμερα, είναι κοινώς αποδεκτό ότι η συγκεκριμένη εκπαιδευτική προσέγγιση δεν έχει ενθαρρυντικά αποτελέσματα και, για πολλούς λόγους, αδυνατεί να καλύψει τις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας. Σήμερα, κατά τους εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς πρέπει να συνυπολογίζονται οι διαφορές των μαθητών όσον αφορά τις γνώσεις, τις εμπειρίες και τα ενδιαφέροντά τους, καθώς και οι ραγδαίες μεταβολές στην αγορά εργασίας.

Η δεύτερη θεμελιώδης αρχή της νέας μάθησης αφορά την υποχρέωση της εκπαίδευσης να καλλιεργεί τη βαθιά γνώση. Ως εκ τούτου, υπόβαθρο της θεωρίας της νέας μάθησης είναι η επιστημολογία, δηλαδή η φιλοσοφία της προέλευσης, της φύσης και της έκτασης της ανθρώπινης γνώσης.

Η τρίτη αρχή αφορά τη συστηματική επικέντρωση της εκπαιδευτικής διαδικα-

---

4. Cope, B. και Kalantzis, M. (2012), «Education is the New Philosophy», to *Make a Metadisciplinary Claim for the Learning Sciences*, στο A. Reid, P. Hart, C. Russell και M. Peters (επιμ.), *Companion to Educational Research*, Springer, Ντόρτρεχτ.

σίας στο σχεδιασμό μαθησιακών εμπειριών και στην παρακολούθηση της μαθησιακής διαδικασίας. Μέτρο της επιτυχίας μας ως εκπαιδευτικών είναι η αποτελεσματικότητα της μάθησης όπως αυτή αντανακλάται στις επιδόσεις των μαθητών.

Η τέταρτη αρχή, η οποία διαφοροποιεί αυτό το βιβλίο, αφορά το περιεχόμενο και τις φιλοδοξίες του, που δεν γνωρίζουν σύνορα. Οι ιδέες μας για τη νέα μάθηση εδράζονται σε ένα σύνολο «νέων βασικών αρχών» για την εκπαίδευση οι οποίες μπορούν να εφαρμοστούν οπουδήποτε. Οι βασικές αρχές αφορούν τη γνώση, τις δεξιότητες και τις νέες ευαισθησίες που επιβάλλουν οι τεχνολογικές αλλαγές και η νέα κουλτούρα και οικονομία της σύγχρονης εποχής. Αυτή η παγκοσμιοποιημένη προσέγγιση δεν είναι αναγκαία μόνο διότι οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές ανά τον κόσμο έρχονται αντιμέτωποι με τις ίδιες προκλήσεις, αλλά και διότι ένα από τα κομβικά διλήμματα της νέας μάθησης στη δική μας προσέγγιση αφορά αυτήν καθεαυτήν τη διαφορετικότητα των μαθητών και των εκπαιδευτικών τόπων και πλαισίων. Εάν ανταπεξέλθουμε με επιτυχία στην πρόκληση της διαφορετικότητας των μαθητών και των εκπαιδευτικών περιβαλλόντων σε τοπικό επίπεδο, μπορούμε κάλλιστα να επαναλάβουμε την επιτυχία μας και σε παγκόσμιο. Αλλά και αντιστρόφως: η επιτυχία σε παγκόσμιο επίπεδο θα βελτιώσει το αποτέλεσμα των προσπαθειών μας και σε τοπικό.

Το ευέλικοτο επάγγελμα

Αυτό το παγκοσμιοποιημένο πνεύμα διατρέχει το βιβλίο μας, αλλά και τον συνοδευτικό ιστότοπο, που παρουσιάζει θεωρίες και μελέτες περιπτώσεων από πολλές διαφορετικές περιοχές και πολιτισμικές παραδόσεις του κόσμου. Ένας άλλος λόγος που υπαγορεύει την υπερεθνική προσέγγισή μας είναι πιο πρακτικός. Οι εκπαιδευτικές ιδέες και πολιτικές κυκλοφορούν και διαδίδονται πλέον διεθνώς αστραπιαία, επηρεάζοντας την εκπαίδευση σε τοπικό επίπεδο. Ας μην ξεχνάμε επίσης ότι σήμερα οι φοιτητές των παιδαγωγικών σχολών είναι πιο πιθανό από ποτέ να ασκήσουν το επάγγελμά τους μακριά από την πατρίδα τους, τουλάχιστον για κάποιο διάστημα της σταδιοδρομίας τους. Το επάγγελμα του εκπαιδευτικού είναι πλέον ένα διεθνοποιημένο επάγγελμα. Οι εκπαιδευτικοί είναι μετανάστες. Πολλοί σπούδασαν στο εξωτερικό, όπου απέκτησαν το πρώτο ή δεύτερο πτυχίο τους, ενώ άλλοι συμμετείχαν σε διεθνή προγράμματα ανταλλαγής φοιτητών κατά τη διάρκεια των σπουδών τους. Οι εκπαιδευτικοί διοργανώνουν για τους μαθητές τους ταξίδια και επισκέψεις σε μακρινούς τόπους. Επίσης, όταν είναι νέοι, αλλά και όταν βρίσκονται κοντά στη συνταξιοδότηση, έχοντας μεγαλώσει τα παιδιά τους, κάνουν χρήση της εκπαιδευτικής τους άδειας. Περισσότερο από ποτέ, η εκπαίδευση έχει εξελιχθεί σε νομαδικό επάγγελμα και οι εκπαιδευτικοί σε κοσμογυρισμένους επαγγελματίες – εξάλλου, αυτό είναι ένα από τα πιο ελκυστικά στοιχεία της δουλειάς μας. Οι τυπικοί όροι και οι προϋποθέσεις άσκησης του επαγγέλματος

Σχήμα 0.3:
Αρχές της νέας μάθησης

προσαρμόζονται επίσης στα νέα δεδομένα και την αυξημένη κινητικότητα. Ένας δικηγόρος είναι δύσκολο να εργαστεί σε διαφορετική επικράτεια. Για το δάσκαλο και τον καθηγητή, όμως, όλος ο κόσμος είναι στα πόδια τους. Τα στοιχεία επιβεβαιώνουν πως όλο και περισσότεροι εκπαιδευτικοί εργάζονται σε ξένες χώρες. Μάλιστα, αυτή ακριβώς η διαφορετικότητα αποτελεί πλεονέκτημα ακόμη και στους πιο μακρινούς προορισμούς. Εάν, για παράδειγμα, η μητρική σας γλώσσα είναι η επίσημη μανδαρινική, τα αγγλικά ή τα αραβικά, θα είστε «περιζήτητοι» σε πολλές χώρες πέρα από τη δική σας. Ακόμη όμως κι αν μιλάτε τη γλώσσα μιας μειονότητας ή μιας μικρής κοινότητας ανθρώπων, είναι πλέον πολύ πιθανό να βρείτε ανθρώπους που μιλούν τη γλώσσα σας σε πολλές μεγαλουπόλεις παγκοσμίως, όπου χρειάζονται τις δικές σας εξειδικευμένες, πολιτισμικές και γλωσσικές, γνώσεις.

Πέρα από τους πρακτικούς λόγους, το παγκοσμιοποιημένο πνεύμα του βιβλίου οφείλεται και σε λόγους αρχής. Δεδομένων της διαφορετικότητας των μαθητών και του διασυνδεδεμένου κόσμου στον οποίο ζούμε, είναι αναντίρρητα επιτακτική ανάγκη οι εκπαιδευτικοί να βλέπουν το επάγγελμά τους με διεθνοποιημένη οπτική και να καλλιεργούν τόσο στον εαυτό τους όσο και στους μαθητές τους το πνεύμα και τις ευαισθησίες του κοσμοπολιτισμού και της διαφορετικότητας. Οι μαθητές της τάξης σας μπορεί να γεννήθηκαν ή να καταλήξουν στην άλλη άκρη του κόσμου.

Στο βιβλίο αυτό δεν θεωρούμε επίσης δεδομένο ότι όλοι οι φοιτητές που σπουδάζουν το αντικείμενο θα γίνουν εκπαιδευτικοί με τη συμβατική έννοια του όρου ή ότι όλοι οι εκπαιδευτικοί θα παραμείνουν στο ίδιο επάγγελμα μέχρι να συνταξιοδοτηθούν. Ορισμένοι απόφοιτοι καταλήγουν σε συναφείς κλάδους και αξιοποιούν τις γνώσεις και τις δεξιότητες που διδάχθηκαν για να γίνουν εκπαιδευτές, μέντορες, διαχειριστές γνώσης, επιμορφωτές, σύμβουλοι και ηγετικά στελέχη σε οργανισμούς και κοινότητες. Για την ακρίβεια, αυτή η επαγγελματική ευελιξία ίσως εξελιχθεί σε κανόνα. Τα οφέλη μιας τέτοιας εξέλιξης για το επάγγελμά

μας θα είναι μεγάλα, καθώς επαγγελματίες εκπαιδευτικοί θα αποδεικνύουν έμπρακτα με τη δουλειά τους στην κοινωνία το σθένος και το σφρίγος της επιστήμης και του επαγγέλματος, ενώ, επιστρέφοντας στην αίθουσα διδασκαλίας, θα έχουν στις αποσκευές τους πολύτιμες εμπειρίες από άλλα πεδία. Γι' αυτό, οι θέσεις που διατυπώνουμε έχουν ιδιαίτερα γενικό χαρακτήρα. Στο παρόν βιβλίο δεν θα βρείτε λεπτομερή σχέδια μαθημάτων και ωρολόγια προγράμματα, ούτε τις παραδοσιακές οργανωτικές δομές των σχολείων. Σε αυτό εξετάζονται η ιδέα της μάθησης και ο συστηματικός τρόπος με τον οποίο αυτή οργανώνεται στο πλαίσιο των πρακτικών και των θεσμών που ονομάζουμε «εκπαίδευση». Από μια ακόμη πιο ευρεία άποψη, το βιβλίο μας αναφέρεται στη δημιουργία ατόμων τα οποία θα διαθέτουν τις νέες εκείνες ικανότητες που θα τους επιτρέψουν να ενταχθούν στην «κοινωνία της γνώσης»,⁵ όπως ευρέως ονομάζεται.

Νέοι μαθητές και νέοι εκπαιδευτικοί

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζουμε την κληρονομιά της επιστήμης της εκπαίδευσης από την πρώτη εμφάνιση επίσημων παιδαγωγικών σχολών τον 19ο αιώνα. Σε καμία περίπτωση δεν περιοριζόμαστε όμως μόνο σε αυτό. Μαζί με την περιγραφή των παραδοσιακών πρακτικών, που λειτουργούν ως απαραίτητο στοιχείο σύγκρισης και αναφοράς, σκιαγραφούμε μια θεωρία της νέας μάθησης, ένα διαφορετικό είδος μάθησης με οριζόντες ανοικτούς προς το μέλλον. Προκειμένου να τεκμηριώσουμε τις θέσεις μας, εξετάζουμε τις αλλαγές που συντελούνται σήμερα στην αγορά εργασίας, στην ιδιότητα του πολίτη και στην καθημερινή ζωή, αλλαγές που φέρνουν επανάσταση στην εκπαίδευση. Διερευνούμε τη διαφορετικότητα των μαθητών, την ισότητα, τη φύση της μάθησης και τη δυναμική της παιδαγωγικής μεθόδου που πρέπει να υιοθετηθεί στους εκπαιδευτικούς θεσμούς και στα περιβάλλοντα μάθησης για να ανταποκριθούν στις σύγχρονες ανάγκες. Εξετάζουμε επίσης τις αλλαγές στη φύση της εργασίας των εκπαιδευτικών και στην οργάνωση των σχολείων, αλλά και τα δυσδιάκριτα πλέον σύνορα ανάμεσα στην τυπική εκπαίδευση και τη διά βίου μάθηση. Εξετάζουμε τις συνέπειες από τη χρήση των νέων τεχνολογιών στη διδασκαλία, καθώς όχι μόνο αλλάζουν το είδος της αλληλεπίδρασης με τους μαθητές, αλλά εκφράζουν επίσης νέους τρόπους σκέψης και νοηματοδότησης.

Το ενδιαφέρον για τη φύση της μάθησης και τους ίδιους τους μαθητές διατρέχει το βιβλίο από την πρώτη μέχρι την τελευταία σελίδα. Η λέξη «εκπαίδευση» συνήθως υποδηλώνει ένα σύστημα σχεδιασμένο εκ των άνω στο οποίο οι εκπαι-

---

5. Peters, M.A., Marginson, S. και Murphy, P. (2008), *Creativity and the Global Knowledge Economy*, Peter Lang, Νέα Υόρκη.

δευτικοί έχουν το ρόλο αυθεντίας, που γνωρίζει τι είναι καλό για τους μαθητές. Σε αυτή την προσέγγιση, οι εκπαιδευτικοί θεσμοί και τα εκπαιδευτικά συστήματα, τα προγράμματα σπουδών, τα εγχειρίδια, οι εργασίες και οι μέθοδοι αξιολόγησης έχουν καταρτιστεί από ειδικούς που βρίσκονται ψηλά στην εκπαιδευτική ιεραρχία και παραδίδονται στους μαθητές, οι οποίοι κατέχουν χαμηλότερη θέση. Πρόκειται για την τυπική προσέγγιση του παραδοσιακού εκπαιδευτικού μοντέλου. Μπορεί να έπαιξε εποικοδομητικό ρόλο στο παρελθόν, όμως είναι παράταιρη και ακατάλληλη για τους σύγχρονους μαθητές, που θα εξελιχθούν στους αυριανούς εργαζόμενους και πολίτες. Στη δική μας εκδοχή της νέας μάθησης, η ισορροπία αυτή ανατρέπεται και οι μαθητές αποκτούν πολύ πιο ενεργό ρόλο στη διαδικασία της μάθησης. Σε αυτό το βιβλίο θέλουμε να εξετάσουμε τους εκπαιδευτικούς σχεδιασμούς από τη σκοπιά των μαθητών.

Η έμφαση στη μάθηση προϋποθέτει και μια νέα προσέγγιση της διδασκαλίας. Οι εκπαιδευτικοί είναι επαγγελματίες που εντοπίζουν τις ανάγκες των μαθητών, σχεδιάζουν μαθησιακές εμπειρίες για να ικανοποιήσουν αυτές τις ανάγκες, αξιολογούν τις επιδόσεις των μαθητών και δημιουργούν εξατομικευμένα μονοπάτια μάθησης με βάση αυτή την αξιολόγηση. Η έμφαση στον σύγχρονο μαθητή συνεπάγεται ότι η νέα μάθηση πρεσβεύει επίσης τη δημιουργία ενός νέου τύπου εκπαιδευτικού, ο οποίος ασκεί ένα ριζικά διαφορετικό επάγγελμα.

Αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να διαγράψουμε μονοκονδυλιά το παρελθόν – αντιθέτως, η νέα μάθηση εδράζεται στη συσσωρευμένη επιστημονική γνώση του αντικειμένου και στην εμπειρία από τις δοκιμασμένες στο χρόνο, ευρύτατα διαδεδωμένες εκπαιδευτικές πρακτικές. Δεν απορρίπτει, αλλά επεκτείνει και αναπτύσσει τις εκπαιδευτικές θεωρίες και πρακτικές και το σύνολο της γνώσης που αποτελεί το θεμέλιο της επιστήμης μας. Αν και πρώτος στόχος μας είναι να οραματιστούμε το νέο, ωστόσο μπορούμε να δούμε το μέλλον επειδή ακριβώς «στεκόμαστε πάνω στους ώμους γιγάντων», για να θυμηθούμε τα λόγια του φυσικού Ισαάκ Νεύτωνα.

Η δομή του βιβλίου

Αυτό το βιβλίο χαρτογραφεί την επιστήμη της εκπαίδευσης. Παρουσιάζει το καταστάλαγμα των βασικών ιδεών που συγκροτούν τον πυρήνα του αντικειμένου, εκείνο δηλαδή το σύνολο της γνώσης που αφορά την ανθρώπινη μάθηση. Ενδιαφερόμαστε λοιπόν τόσο για την τέχνη της διδασκαλίας όσο και για τις πρακτικές διαδικασίες εμπλοκής των μαθητών. Το βιβλίο συνοδεύεται από έναν νέο ιστότοπο, τον newlearningonline.com, στον οποίο θα βρείτε αποσπάσματα σημαντικών κειμένων και συμπληρωματικό υλικό.

Κυρίως αφήγηση

Σε όλο το βιβλίο παρουσιάζονται στοιχεία της επιστήμης της εκπαίδευσης. Κάθε κεφάλαιο χωρίζεται σε τρία μέρη: στη «διδασκτική» εκπαίδευση, που χαρακτηρίζει τη μαζική, θεσμοποιημένη εκπαίδευση από την πρώτη εμφάνισή της τον 19ο αιώνα, στην «αυθεντική» εκπαίδευση, που εμφανίστηκε και κυριάρχησε κατά τον 20ό αιώνα, και στη θεωρία και πρακτική της «νέας μάθησης», που αφορά τις καινοτόμες εκπαιδευτικές πρακτικές του σήμερα. Τα τρία μέρη είναι οργανωμένα με χρονολογική, σε γενικές γραμμές, σειρά – και λέμε σε «γενικές γραμμές» διότι πολλά χαρακτηριστικά του παρελθόντος επιβιώνουν και στο παρόν. Θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε το σύγχρονο εκπαιδευτικό τοπίο ως ένα τοπίο «άνισης μεταβολής». Συνεπώς, η τριμερής δομή των κεφαλαίων έχει μάλλον ουσιαστική και αναλυτική σημασία, παρά χρονολογική, καθώς κάθε μέρος εκπροσωπεί συγκεκριμένη φιλοσοφία ή προσέγγιση. Σε κάθε κεφάλαιο αναλύονται διαφορετικές διαστάσεις της εκπαίδευσης. Καθώς τα κεφάλαια διαδέχονται το ένα το άλλο, σχηματίζονται οι κύριοι αφηγηματικοί κύκλοι αυτής της τριμερούς δομής, σκιαγραφώντας τις πολυσύνθετες αλλαγές που συντελούνται στην εκπαίδευση και τον μεγάλο πλούτο εκπαιδευτικών μοντέλων και προσεγγίσεων.

Το αντικείμενο του βιβλίου είναι αχανές. Για χρηστικούς λόγους, λοιπόν, έχουμε οργανώσει τα κεφάλαια έτσι ώστε να διευκολύνουμε τον αναγνώστη στον προσανατολισμό και την παρακολούθηση του κειμένου. Στην αρχή κάθε κεφαλαίου υπάρχει μια περίληψη, στην οποία παρουσιάζονται συνοπτικά τα κύρια σημεία του κεφαλαίου. Ακολουθεί το κυρίως μέρος, το οποίο χωρίζεται σε υποκεφάλαια, διευκολύνοντας έτσι την αναζήτηση. Σε κάθε κεφάλαιο υπάρχουν τρεις κύριες ενότητες, με τον δικό τους υπότιτλο, που καλύπτουν τις ισάριθμες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις του απώτερου και πιο πρόσφατου παρελθόντος και του σήμερα. Κάθε κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των δικών μας θέσεων για τη νέα μάθηση. Στο πλαίσιο των τριών ενοτήτων, γίνονται αναφορές στις πτυχές της εκπαίδευσης που εξετάζονται στο συγκεκριμένο κεφάλαιο. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου παρατίθεται ένας πίνακας στον οποίο παρουσιάζεται μια σύνοψη των τριών διαφορετικών εκπαιδευτικών προσεγγίσεων (στις στήλες του πίνακα) σε σχέση με τις διαστάσεις της εκπαίδευσης που εξετάζονται στο εκάστοτε κεφάλαιο (στις γραμμές του πίνακα).

Λέξεις-κλειδιά

Εκ των πραγμάτων, στην επιστήμη χρησιμοποιείται τεχνική ορολογία, που διακρίνεται από μεγαλύτερη αυστηρότητα και ακρίβεια σε σχέση με την καθημερινή γλώσσα. Η ορολογία αυτή ίσως φανεί αρχικά περίπλοκη και ασαφής, ειδικά όταν η ακριβής σημασία ενός επιστημονικού όρου διαφέρει από την κοινή σημασία

που έχει στην καθημερινή ζωή. Για το λόγο αυτό, στο τέλος κάθε κεφαλαίου υπάρχει μια ενότητα με λέξεις-κλειδιά, στην οποία περιλαμβάνεται η επιστημονική ορολογία του εκάστοτε κεφαλαίου.

Γνωσιακές διαδικασίες

Το βιβλίο παρουσιάζει πολλούς τρόπους με τους οποίους θα μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί να βοηθήσουν τους μαθητές τους να απολαύσουν τη μαθησιακή διαδικασία και να συμμετάσχουν ενεργά σε αυτήν. Σας προτείνουμε να τους δοκιμάσετε και ως μαθητές και ως εκπαιδευτικοί. Θέλουμε να ενθαρρύνουμε τους εκπαιδευτικούς να αποκτήσουν και να παραγάγουν οι ίδιοι γνώση. Για το λόγο αυτό, κάθε κεφάλαιο συνοδεύεται από σχετικές «γνωσιακές διαδικασίες», τις οποίες μπορείτε να βρείτε στον ιστότοπο newlearningonline.com. Στο βιβλίο προτείνονται μέθοδοι έρευνας και ανάλυσης που θα σας επιτρέψουν να έχετε ιδίαν αντίληψιν για την επιστήμη της εκπαίδευσης. Με άλλα λόγια, η ενότητα αυτή είναι μια ανοιχτή πρόσκληση να λειτουργήσετε ως επιστήμονες και να γίνετε οι ίδιοι παραγωγοί γνώσης.

Συμπληρωματικό υλικό στο διαδίκτυο

Θέλουμε να φέρουμε σε επαφή τους νέους εκπαιδευτικούς με διαφορετικές προσεγγίσεις που απηχούν μια μεγάλη γκάμα εναλλακτικών θεωριών της επιστήμης της εκπαίδευσης, από διαφορετικές εποχές και περιοχές του κόσμου. Γι' αυτό, έχουμε προσθέσει σχετικές παραπομπές στον ιστότοπο newlearningonline.com. Ορισμένα από τα κείμενα στα οποία παραπέμπουμε έχουν θεωρητικό χαρακτήρα και είναι, συνεπώς, δυσνόητα για κάποιον που δεν είναι ειδικός. Ωστόσο, η πνευματική πρόκληση, ακόμη κι όταν μας απομακρύνει από το γνώριμο και οικείο, αποτελεί μέρος της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ορισμένα άλλα κείμενα είναι πιο πρακτικά, πιο περιγραφικά, άρα και πιο προσβάσιμα. Σε κάθε περίπτωση, παραπέμπουν στις πρωτότυπες πηγές. Θέλαμε να σας δώσουμε τη δυνατότητα να ακούσετε τη φωνή των συγγραφέων χωρίς τη δική μας μεσολάβηση.

Συμπληρωματικά, για την ελληνική έκδοση επισκεφτείτε το neamathisi.com, ενώ στον ιστότοπο των εκδόσεων Κριτική, desmes.kritiki.gr/Nea-matisi, θα βρείτε υποστηρικτικό υλικό για τη διδασκαλία και μελέτη του βιβλίου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

Μέρος Α

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

1 Νέα μάθηση	47
2 Η ζωή στα σχολεία	73

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

1

Νέα μάθηση

- Εκπαιδευτικοί σε «χαλεπούς καιρούς» 48
- Μάθηση και εκπαίδευση 51
- Τι «νέο» φέρνει η «νέα μάθηση»; 54
- Σχέδια για το μέλλον της κοινωνίας 61

Περίληψη

Στο κεφάλαιο αυτό διατυπώνουμε σκέψεις και προβληματισμούς για την παράξενη συγκυρία στην οποία ασκείται το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Σίγουρα, η σημασία της εκπαίδευσης αναδεικνύεται περισσότερο από ποτέ. Οι πολιτικοί μιλούν για την κοινωνία της γνώσης, ο επιχειρηματικός κόσμος μιλά για τη νέα οικονομία και οι γονείς αγωνιούν για τη μόρφωση των παιδιών τους και τη σημασία της για το μέλλον τους. Παραδόξως όμως, την ίδια στιγμή οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες στην προσπάθεια να εξασφαλίσουν τους πόρους και τα μέσα που θα τους επιτρέψουν να ανταποκριθούν σε αυτές τις αυξημένες προσδοκίες.

Τι είναι λοιπόν η «εκπαίδευση», στην οποία έχουν επενδυθεί τόσες προσδοκίες; Σε ένα πρώτο, προφανές επίπεδο, η εκπαίδευση είναι οι εκπαιδευτικοί θεσμοί: τα σχολεία και τα πανεπιστήμια. Από ευρύτερη σκοπιά, όμως, η εκπαίδευση είναι μια κοινωνική διαδικασία, μια σχέση διδασκαλίας και μάθησης, στην οποία κάποιος βοηθά κάποιον άλλο να μάθει. Ως επαγγελματική πρακτική η εκπαίδευση είναι ένας κλάδος, ενώ ως σύνολο γνώσης και νοηματοδότησης του κόσμου είναι μια επιστήμη.

Σε όλες τις εκφάνσεις της, η εκπαίδευση βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο. Η ιδέα της «νέας μάθησης» αντιπαραβάλλει το παρελθόν της εκπαίδευσης, τις αλλαγές που συντελούνται σήμερα και τις αρχές μιας νέας προσέγγισης των μαθησιακών περιβαλλόντων στο άμεσο μέλλον. Τι μορφή θα έχουν η μάθηση και το επάγγελμα του εκπαιδευτικού στο μέλλον;

Εκπαιδευτικοί σε «χαλεπούς καιρούς»

Οι καιροί είναι περίεργοι για το χώρο της εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί ζουν, σύμφωνα με μια γνωστή κινεζική παροιμία, «σε χαλεπούς καιρούς».

Αφενός, σχεδόν καθημερινά ακούμε για την κεφαλαιώδη σημασία της εκπαίδευσης. Ανέκαθεν ήταν σημαντική, όμως για κάποιο λόγο σήμερα είναι σημαντικότερη από ποτέ.

Πάρτε για παράδειγμα τους γονείς. Ανεξαρτήτως εισοδήματος και τόπου διαμονής, έχουν πλήρη επίγνωση ότι η εκπαίδευση παίζει καθοριστικό ρόλο για το μέλλον των παιδιών τους. Αυτό ίσχυε ανέκαθεν έως ένα βαθμό, όμως σήμερα η εκπαίδευση θεωρείται εκ των ων ουκ άνευ προϋπόθεση επιτυχίας, οπότε και η πίεση είναι ακόμη μεγαλύτερη. Οι γονείς έχουν δίκιο. Κανένας προγνωστικός δείκτης ευημερίας και επιτυχίας του ατόμου δεν είναι ισχυρότερος από το δείκτη του μορφωτικού επιπέδου. Η εκπαίδευση είναι το καταλληλότερο μέσο για την επίτευξη κοινωνικής κινητικότητας.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της σύγχρονης εποχής είναι οι εντεινόμενες ανησυχίες σχετικά με την παγκοσμιοποίηση και την αλματώδη εξέλιξη της τεχνολογίας, δύο φαινόμενα που συνοδεύονται από νέες ευκαιρίες αλλά και διαιρέσεις. Το ζήτημα της ισότιμης πρόσβασης βρίσκεται στο προσκήνιο του κοινωνικού ενδιαφέροντος τόσο σε τοπικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Νέοι φόβοι για την ταυτότητα και την ασφάλεια του ατόμου αναδύονται, ενώ ταυτόχρονα ισχυροποιείται και ζωντανεύει το πνεύμα της ελευθερίας και των πολλών επιλογών.

Στον δημόσιο λόγο ακούμε συχνά τις φράσεις «κοινωνία της γνώσης», «νέα οικονομία» και «οικονομία της γνώσης».¹ Ας δούμε, για παράδειγμα, τι συμβαίνει στον κόσμο της εργασίας: όλο και περισσότεροι άνθρωποι απασχολούνται σε επαγγέλματα που απαιτούν ένταση γνώσεων και δεξιοτήτων – στις υπηρεσίες τεχνολογιών, πληροφορίας και επικοινωνίας, στον τομέα της υγείας, στις υπηρεσίες προς τον άνθρωπο ή στην ίδια την εκπαίδευση. Ακόμη και παραδοσιακά επαγγέλματα, όπως η μεταποίηση και η γεωργία, απαιτούν «εργάτες της γνώσης»: εργαζόμενους με τεχνικές και επιστημονικές γνώσεις και κατάρτιση, οι οποίοι διαθέτουν επίσης τις κοινωνικές δεξιότητες που απαιτούνται για να λειτουργήσουν αποτελεσματικά ως μονάδες ενός διαφοροποιημένου, πολυπολιτισμικού εργατικού δυναμικού, ικανοί να συμμετέχουν εποικοδομητικά σε ομάδες, να παρέχουν καλύτερες υπηρεσίες στους πελάτες τους, να αξιοποιούν τα δίκτυα

1. Peters, M.A. και Beasley, A.C. (Tina) (2006), *Building Knowledge Cultures: Education and Development in the Age of Knowledge Capitalism*, Rowman & Littlefield, Οξφόρδη· McMahon, W.W. (2002), *Education and Development: Measuring the Social Benefits*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη και Οξφόρδη.

και να έχουν συναίσθηση των επιπτώσεων της εργασίας τους για την ανθρωπότητα και το ευρύτερο περιβάλλον.²

Bl. newlearningonline.com: Michael Peters on the Knowledge Economy

Η εκπαίδευση δεν καλείται μόνο να ανταποκριθεί στην πρόκληση για αλλαγή δεξιοτήτων και γνώσεων, αλλά και να δώσει λύση σε προβλήματα όπως η ανισότητα, η φτώχεια και η προκατάληψη. Καλείται επίσης να συμβάλει στην κοινωνική δικαιοσύνη και συνοχή, την αναβάθμιση του εργατικού δυναμικού, την προώθηση επιστημονικών ανακαλύψεων και την παραγωγή οικονομικού πλούτου, αλλά και στην ολοκλήρωση και την αυτοπραγμάτωση του ατόμου. Οι πολιτικοί ηγέτες δίνουν αφειδώς τέτοιες υποσχέσεις και η ρητορική τους αποκαλύπτει πόσο βαρύ είναι το φορτίο των προσδοκιών που έχει επωμιστεί η σύγχρονη εκπαίδευση.

Bl. newlearningonline.com: Political Leaders, Speaking of Education

Η κρίση χρηματοδότησης

Την ίδια στιγμή όμως –εξού και αναφερόμαστε σε «χαλεπούς καιρούς»– οι εκπαιδευτικοί γίνονται παραλήπτες αντικρουόμενων μηνυμάτων σχετικά με την αξία της εκπαίδευσης. Σε κάθε αναφορά στον υψηλότερο από ποτέ ρόλο που αποδίδει η κοινωνία στη γνώση και την εκπαίδευση αντιστοιχεί μια άλλη αναφορά στην υποβάθμισή της. Η εκπαίδευση υποφέρει από χρόνια έλλειψη χρηματοδότησης, ενώ συχνά συνδέεται με τη δυσανεμία των φορολογουμένων, το συντηρητικό δόγμα περί ανεπαρκούς κράτους, αλλά και τις πολιτικές δημοσιονομικής λιτότητας. Η κρίση έχει προσλάβει ανησυχητικές διαστάσεις, καθώς το κράτος είναι ο βασικός χρηματοδότης της εκπαίδευσης. Χωρίς πόρους, πώς είναι δυνατόν να βελτιώσουμε την αναλογία εκπαιδευτικών-μαθητών στα δημόσια σχολεία; Πώς θα συγκλίνουν οι μισθοί των εκπαιδευτικών με αυτούς άλλων επαγγελματιών σε εξίσου νευραλγικούς κλάδους; Πώς θα χρηματοδοτήσουμε τον εφοδιασμό των σχολείων με εργαλεία αναγκαία στη σύγχρονη εκπαίδευση (όπως η παροχή, σε όλους τους μαθητές, ενός υπολογιστή με σύνδεση στο διαδίκτυο), πώς θα εμπλουτίσουμε τα προγράμματα σπουδών με νέα αντικείμενα που θα απαντούν σε δύσκολα κοινωνικά προβλήματα (όπως η σεξουαλικότητα και τα ναρκωτικά) και πώς θα προσλάβουμε εξειδικευμένους βοηθούς, ικανούς να συνδράμουν τους εκπαιδευτικούς σε μια εποχή στην οποία δικαίως ενδιαφερόμαστε ιδιαίτερα για τις ειδικές ανάγκες κάθε μαθητή και έχουμε πολύ μεγαλύτερη συναίσθηση της ποικιλίας των μαθησιακών δυσκολιών; Τα ζητήματα αυτά μπορούν να απαντη-

2. Cope, B. και Kalantzis, M. (1997a), *Productive Diversity: A New Approach to Work and Management*, Pluto Press, Σίδνεϊ.

θούν ευκολότερα στις πλούσιες χώρες, οι οποίες έχουν επαρκή φορολογικά έσοδα και μπορούν να διαθέσουν μεγαλύτερα κονδύλια στην εκπαίδευση ή να εφαρμόσουν την αρχή «ο χρήστης πληρώνει» επιβάλλοντας δίδακτρα.

Αποκαλυπτική είναι η σύγκριση με τους πόρους που δαπανώνται στην υγεία. Το 2009, οι χώρες-μέλη του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) ξόδεψαν το 9,5% του εθνικού τους εισοδήματος σε δημόσιες και ιδιωτικές δαπάνες για την υγεία, έναντι 7,1% το 1990 και 5% το 1970. Η αύξηση είναι πολύ μεγαλύτερη σε απόλυτα μεγέθη, λόγω της σημαντικής οικονομικής ανάπτυξης των χωρών αυτών τη συγκεκριμένη περίοδο.³ Οι αυξημένες δαπάνες για την υγεία αντανakλούν το κόστος που απαιτείται για την ανάπτυξη και διάδοση νέων ιατρικών πρακτικών, τεχνολογιών και φαρμακευτικών προϊόντων, αλλά και για την αύξηση του αριθμού του ιατρικού και παραϊατρικού προσωπικού. Μάλιστα, παρά τη μεγάλη αύξηση του ποσοστού του ΑΕΠ που δαπανάται για την υγεία, οι χώρες αυτές απέχουν ακόμα πολύ από το καθεστώς της ισότιμης πρόσβασης στις ιατρικές υπηρεσίες. Οι πλούσιοι άνθρωποι και ορισμένες πλούσιες χώρες έχουν τη δυνατότητα να απολαμβάνουν τα σύγχρονα επιτεύγματα της ιατρικής τεχνολογίας – όχι όμως όλοι. Σε κάθε περίπτωση, οι δαπάνες για την υγεία αυξάνονται σταθερά, και το ίδιο συμβαίνει με τις απαιτήσεις για καθολική πρόσβαση των ασθενών στις υπηρεσίες υγείας.

Η εικόνα είναι πολύ διαφορετική στην περίπτωση της εκπαίδευσης. Η μέση δημόσια και ιδιωτική δαπάνη για την Παιδεία στις χώρες του ΟΟΣΑ δεν αυξήθηκε όσο το εθνικό εισόδημα. Το 2002, οι χώρες του ΟΟΣΑ δαπάνησαν το 6,1% του εθνικού τους εισοδήματος στην παιδεία. Το 2009, το αντίστοιχο ποσοστό είχε κατακυλήσει στο 4,6%, παρότι ο μέσος χρόνος φοίτησης των νέων αυξήθηκε το ίδιο διάστημα.⁴

Ως κοινωνία δεν φαίνεται να έχουμε συνειδητοποιήσει ότι για να μπορέσει η εκπαίδευση να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις πρέπει να αυξηθεί σημαντικά η χρηματοδότησή της. Η εύκολη λύση είναι οι φορολογούμενοι να υιοθετήσουν την αρχή «ο χρήστης πληρώνει» και στην εκπαίδευση – στην περίπτωση των παιδιών, βέβαια, αυτός που πληρώνει είναι ο ίδιος ο γονιός. Καθώς η δημόσια παιδεία δεν ικανοποιεί τις όλο και μεγαλύτερες απαιτήσεις των γονιών, σε πολλές χώρες καταγράφεται τάση εγκατάλειψης των δημόσιων σχολείων. Ακόμη και γονείς που δυσκολεύονται να πληρώσουν τα δίδακτρα, αναγκάζονται να στείλουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικά σχολεία. Σε πολλές χώρες και περιοχές, η μοναδική λύση για όποια οικογένεια θέλει το παιδί της να φοιτήσει σε ένα άρτια εξοπλισμένο σχολείο –με δικό του φορητό υπολογιστή, σύγχρονο πρόγραμμα σπου-

3. http://www.oecd.org/document/38/0,3746,en_21571361_44315115_48289894_1_1_1,00.html

4. www.oecd.org/dataoecd/45/48/37864432.pdf

δών και εξατομικευμένη παρακολούθηση από ειδικούς— είναι να το εγγράψει σε ιδιωτικό σχολείο πληρώνοντας δίδακτρα. Η συρρίκνωση της δημόσιας Παιδείας στερεί από ομάδες του πληθυσμού—από την πλειονότητα των πολιτών στις αναπτυσσόμενες χώρες— τη δυνατότητα μιας αξιοπρεπούς εκπαιδευτικής εμπειρίας. Η εκπαίδευση, παρά τις υποσχέσεις της, τελικά διαιωνίζει τις τεράστιες ανισότητες σε παγκόσμια κλίμακα.

Η σημερινή συγκυρία είναι, λοιπόν, παράξενη για την εκπαίδευση. Κανείς δεν αρνείται ότι η εκπαίδευση είναι σημαντικότερη από ποτέ για την κοινωνία και τα άτομα. Την ίδια στιγμή, όμως, επιδεικνύουμε απροθυμία να επενδύσουμε τους πόρους τους οποίους χρειάζεται για να εκπληρώσει τον αναβαθμισμένο ρόλο που της έχουμε αναθέσει. Εάν όντως πιστεύουμε ότι ποτέ άλλοτε δεν είχε τόσο μεγάλη σημασία, θα πρέπει ως κοινωνία να αναλάβουμε τη δέσμευση να αφιερώσουμε πολύ περισσότερους πόρους όχι μόνο για την ενίσχυση των υφιστάμενων εκπαιδευτικών θεσμών, αλλά και για την ανάπτυξη νέων ιδεών και την αξιολόγησή τους στην πράξη, ώστε να γνωρίζουμε εάν η επένδυση αυτή άξιζε τον κόπο. Ως εκπαιδευτικοί έχουμε καθήκον να προβάλλουμε τα δίκαια αιτήματα της εκπαίδευσης και να απαιτήσουμε τους πόρους που χρειάζονται για να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες προσδοκίες.

Μάθηση και εκπαίδευση

Τι σημαίνει όμως «εκπαίδευση», ένας όρος που τόσο πολύ χρησιμοποιείται στον δημόσιο λόγο; Παραδοσιακά, η εκπαίδευση έχει συνδεθεί με τρία πράγματα.

Πρώτον, αναφέρεται σε μια *κοινότητα μάθησης*, σε ένα θεσμό που εμφανίστηκε μαζί με τη γραφή ως μηχανισμός της δημόσιας διοίκησης (για την εκπαίδευση, λόγου χάρη, των «μανδαρίνων», των δημόσιων αξιωματούχων της αυτοκρατορικής Κίνας, ή των γραφέων που χρησιμοποιούσαν τη σφηνοειδή γραφή στην αρχαία Μεσοποταμία, το σημερινό Ιράκ). Η εκπαίδευση λειτούργησε επίσης ως θεσμός διάδοσης και ανάπτυξης των θρησκειών που βασίζονται σε ιερά κείμενα (με τον ισλαμικό *μεντρεσέ* και το χριστιανικό μοναστήρι). Χρησιμοποιήθηκε επίσης για τη συστηματική και τυπική μετάδοση της γνώσης και της σοφίας (μέσα από θεσμούς όπως η Ακαδημία στην αρχαία Αθήνα ή η διδασκαλία του Κομφούκιου στην Κίνα).

Πρέπει να επισημάνουμε σε αυτό το σημείο ότι και πριν από την εμφάνιση της γραφής οι κοινότητες των ιθαγενών είχαν αναπτύξει εξελιγμένα εκπαιδευτικά συστήματα, τα οποία επέτρεπαν τη μετάδοση της προφορικής παράδοσης, την εμφύσηση της πνευματικότητας και τη διδασκαλία των ανθρωπίνων και των φυσικών νόμων. Σε ό,τι αφορά όμως τους σύγχρονους εκπαιδευτικούς θεσμούς, οι ρίζες τους ανάγονται στην εφεύρεση της γραφής.

Εικόνα 1.1:
Κομφούκιος, 551-479 π.Χ.

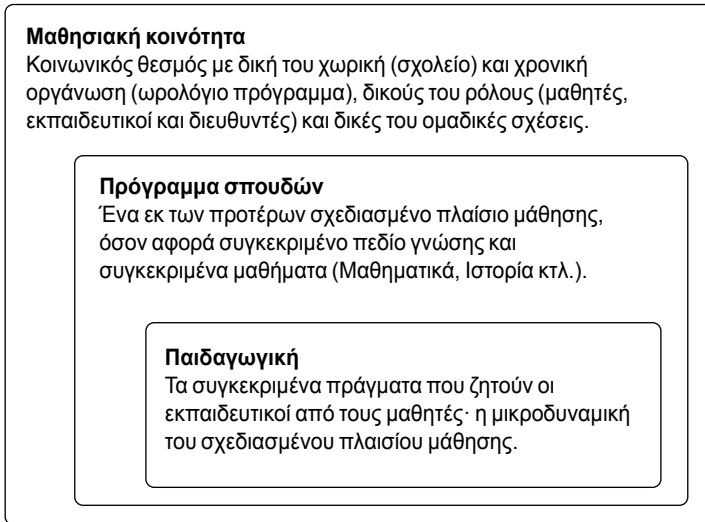

Μέχρι πρόσφατα, η τυπική εκπαίδευση και η γραφή αποτελούσαν προνόμιο της ελίτ. Απέκτησαν τη σύγχρονη, καθολική, υποχρεωτική και μαζική μορφή τους μόλις τους δύο τελευταίους αιώνες στη Δύση και πολύ αργότερα, κατά τον 20ό αιώνα, στις αναπτυσσόμενες χώρες. Το συγκεκριμένο εκπαιδευτικό μοντέλο είναι πλέον οικείο σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο. Όταν λοιπόν οι πολιτικοί δεσμεύονται ότι θα υποστηρίξουν την εκπαίδευση, εννοούν κατά κανόνα τη θεσμική, τυπική της διάσταση – τη δημιουργία νέων ή την επέκταση υφιστάμενων σχολείων και πανεπιστημίων, τη χρηματοδότηση των κτιριακών υποδομών τους, του προσωπικού τους και των προγραμμάτων σπουδών που προσφέρουν.

Δεύτερον, η εκπαίδευση σχετίζεται με τα *προγράμματα σπουδών*, δηλαδή με το καθαυτό περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση της διδακτέας ύλης σε πεδία και αντικείμενα όπως τα μαθηματικά, η ιστορία, η φυσική αγωγή κτλ.

Τρίτον, η εκπαίδευση σχετίζεται με την *παιδαγωγική*, δηλαδή τη σχεδιασμένη μέθοδο διδασκαλίας. Οι πρώτες ανθρώπινες κοινότητες παιδαγωγούσαν μέσω των τυπικών τελετουργικών μετάβασης από την παιδική ηλικία στην ενήλικη ζωή και μετά στα γηρατειά. Στο πλαίσιο αυτό, το άτομο μάθαινε για τη φύση, τους νό-

Οι συνιστώσες της εκπαίδευσης:

Σχήμα 1.1:
Προσεγγίσεις της εκπαίδευσης

μους και τις πνευματικές αρχές της κοινότητας. Στην εποχή της σύγχρονης, μαζικής, θεσμοποιημένης εκπαίδευσης η παιδαγωγική είναι η μέθοδος με την οποία οι εκπαιδευτικοί οργανώνουν τους μαθητές στις τάξεις τους αλλά και την ίδια τη μάθησή τους.

Σε αυτό το τριπλό σχήμα ορισμού της εκπαίδευσης συνδέονται λοιπόν οι εξής συναφείς έννοιες: η «παιδαγωγική», δηλαδή η μικροδυναμική της διδασκαλίας και της μάθησης, το «πρόγραμμα σπουδών», δηλαδή το συνειδητά σχεδιασμένο πλαίσιο μάθησης ενός συγκεκριμένου συνόλου γνώσεων, και το «θεσμικό πλαίσιο», στο οποίο εντάσσονται η παιδαγωγική και το πρόγραμμα σπουδών.

Η εκπαίδευση είναι η μάθηση μέσω σχεδιασμού

Η σύνθεση των τριών αυτών πτυχών της εκπαίδευσης σε ένα ενιαίο σύνολο που μπορεί να διδαχθεί, να αναλυθεί, να διαμορφωθεί και να τροποποιηθεί συνιστά την επιστήμη της εκπαίδευσης: τον επιστημονικό κλάδο που ασχολείται με τη μάθηση, τη διδασκαλία και την οργάνωσή τους.

Όσο για τον όρο «μάθηση», έχει πολύ ευρύτερο περιεχόμενο από την εκπαίδευση. Οι άνθρωποι από τη φύση τους είναι ικανοί να μαθαίνουν, και δεν σταματούν ποτέ να μαθαίνουν. Η μάθηση συντελείται καθημερινά, καθώς ερχόμαστε σε επαφή με άλλους ανθρώπους και αλληλεπιδρούμε με το φυσικό ή το τεχνητό περιβάλλον γύρω μας. Μάλιστα, ένα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους είναι η εκπληκτική ικανότητα μάθησης που παρουσιάζει.

Και άλλα είδη μαθαίνουν· από τα μικροσκοπικά έντομα μέχρι τους πανέξυ-

πνους χιμπατζήδες.⁵ Ωστόσο, κανένα από αυτά τα είδη δεν διαθέτει εκπαιδευτικούς θεσμούς, παιδαγωγικές πρακτικές ή υποστηρικτικό γνωστικό κεφάλαιο, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «κλάδους» ή «επιστήμες». Έτσι, τα άλλα είδη εξελίσσονται κυρίως μέσα από τις βαθμιαίες βιολογικές προσαρμογές του μηχανισμού της εξέλιξης. Η μεταβολή έρχεται με φυσικό –και αργό– τρόπο.

Η εκπαίδευση είναι εκείνο το στοιχείο που διαφοροποιεί το είδος της μάθησης του ανθρώπου από το είδος της μάθησης όλων των άλλων πλασμάτων. Η μάθηση επιτρέπει στους ανθρώπους να ξεφεύγουν από ορισμένους περιορισμούς που επιβάλλει η φύση. Τους προσφέρει τα μέσα για να κατανοήσουν τον εαυτό τους και τον κόσμο τους και να μεταμορφώσουν, προς το καλύτερο ή το χειρότερο, τις συνθήκες διαβίωσής τους.⁶

Η εκπαίδευση απαντά αποκλειστικά στον άνθρωπο ως δυνατότητα συνειδητής καλλιέργειας της μάθησης και δημιουργίας κοινωνικών πλαισίων σχεδιασμένων ειδικά γι' αυτόν το σκοπό: των εκπαιδευτικών θεσμών. Τα προγράμματα σπουδών που ακολουθούν οι εν λόγω θεσμοί είναι σκοπίμως σχεδιασμένα για την εκμάθηση ενός συνόλου γνώσεων, είτε πρόκειται για ένα επιστημονικό πεδίο είτε για ένα συγκροτημένο σύνολο κοινωνικών δεξιοτήτων ή δυνατοτήτων. Στο πλαίσιο του προγράμματος σπουδών, η παιδαγωγική μέθοδος αφορά τη σκόπιμη δημιουργία δραστηριοτήτων που διευκολύνουν τη μάθηση.

Η καθημερινή μάθηση είμαι μια φυσική διεργασία, που συντελείται οποτεδήποτε και οπουδήποτε. Η εκπαίδευση –ο θεσμός, τα προγράμματα σπουδών και οι παιδαγωγικές μέθοδοι της– είναι η μάθηση μέσω σχεδιασμού.

Τι «νέο» φέρνει η «νέα μάθηση»;

Εν μέρει, στο βιβλίο αυτό περιγράφεται η εκπαίδευση σήμερα: τι συμβαίνει στα σχολεία, ποιος είναι ο ρόλος του επαγγελματία εκπαιδευτικού, πώς είναι η διδασκαλία σε ένα σχολείο που λειτουργεί ως οργανισμός, ποια είναι η ψυχολογία των μαθητών, ποιο το έργο του σχεδιασμού της διδασκείας ύλης και ποιοι οι τρόποι διαχείρισης της τάξης και αξιολόγησης της προόδου των μαθητών. Αυτές είναι οι πρακτικές της σημερινής εκπαίδευσης, οι οποίες εδράζονται στα οικεία θεμέλια του πρόσφατου παρελθόντος μας.

Ωστόσο, σε αυτούς τους «χαλεπούς καιρούς» που ζούμε σήμερα, σκοπός μας είναι να εξετάσουμε μια νέα αποστολή για την εκπαίδευση. Στον κόσμο έξω από

5. Deacon, T.W. (1997), *The Symbolic Species: The Co-evolution of Language and the Brain*, W.W. Norton, Νέα Υόρκη.

6. Christian, D. (2004), *Maps of Time: An Introduction to Big History*, University of California Press, Μπέκλεϊ.

το πλαίσιο το οποίο συγκροτούν οι θεσμοί της τυπικής εκπαίδευσης και οι εκπαιδευτικοί που τους στελεχώνουν συντελούνται δραματικές αλλαγές. Κατά καιρούς, ορισμένοι οι οποίοι διευθύνουν και στελεχώνουν τους εκπαιδευτικούς θεσμούς ίσως δεν αισθάνονται την ανάγκη για αλλαγή. Όμως, είτε την αισθάνονται είτε όχι, σε πολλές περιπτώσεις η ανάγκη αυτή είναι υπαρκτή.

Εξού και η ιδέα της «νέας μάθησης». Προκειμένου να αποκτήσουμε μια εικόνα για το τι συμβαίνει σήμερα στο χώρο της εκπαίδευσης, χρειαζόμαστε μια ευρύτερη προσέγγιση της μάθησης, των όσων πρέπει οι άνθρωποι να γνωρίζουν και να κάνουν στον σύγχρονο κόσμο έξω από τα τείχη των επίσημων εκπαιδευτικών θεσμών. Η προσέγγιση αυτή δεν συμβαδίζει κατ' ανάγκη ούτε με εκείνο που μπορεί να θεωρούν καλό γι' αυτούς οι εκπαιδευτικοί τους, οι οποίοι ακολουθούν τις συνήθειες διδακτικές πρακτικές, ούτε και με το περιεχόμενο των περισσότερων εγχειριδίων που χρησιμοποιούν οι επαγγελματίες εκπαιδευτικοί. Η νέα μάθηση τοποθετείται στην ιδιότυπη περιοχή της προσμονής, στην οποία το «ίσως» μετατρέπεται σε «γίνεται», το «γίνεται» σε «θα έπρεπε να γίνει», εκείνο σε «θα γίνει» και εντέλει, αν όλα πάνε καλά, το «θα γίνει» δίνει τη θέση του στο «είναι».

Παρακάτω θα παρουσιάσουμε οκτώ διαστάσεις της σύγχρονης μάθησης που θα μπορούσαν να μας εμπνεύσουν προκειμένου να διαμορφώσουμε τη θεωρία και την πρακτική της νέας μάθησης.

Διάσταση 1: Η κοινωνική σημασία της εκπαίδευσης

Όταν οι πολιτικοί μας ηγέτες μιλούν για τη «νέα οικονομία» και την «κοινωνία της γνώσης», αναφέρονται σε μια σπουδαία και ευρεία κοινωνική μετάβαση. Η γνώση αποτελεί πλέον κρίσιμο παραγωγικό συντελεστή: ένα οικονομικό και, ως εκ τούτου, κοινωνικό θεμελιώδες μέγεθος. Όλη η συζήτηση για την «οικονομία της γνώσης» τοποθετεί την εκπαίδευση στην καρδιά του συστήματος, ως κρίσιμο παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής προόδου. Αυτό δεν ισχύει μόνο για την οικονομία και την κοινωνία, αλλά και για τα άτομα – περισσότερο από κάθε άλλη φορά μάλιστα, καθώς η εκπαίδευση αποτελεί πλέον αναγκαία προϋπόθεση για την εκπλήρωση των φιλοδοξιών και την επιτυχία του ατόμου, και είναι καθοριστικός παράγοντας για τις μελλοντικές απολαβές του. Παρουσιάζεται επίσης από τους πολιτικούς και τους κοινοτικούς ηγέτες ως μηχανισμός διασφάλισης της κοινωνικής ισότητας, καθώς δίνει στους «μη έχοντες» την ευκαιρία να κατακτήσουν ένα επίπεδο επιτυχίας που μέχρι τώρα μονοπωλούσαν οι «έχοντες».

BL. newlearningonline.com: Walter McMahon on the Economics of Education

Διάσταση 2: Οι θεσμικοί χώροι της μάθησης

Όλο και μεγαλύτερο κομμάτι της μάθησης συντελείται έξω από τους παραδοσιακούς εκπαιδευτικούς θεσμούς – στο χώρο εργασίας, στο παιχνίδι, μέσω των ΜΜΕ ή του διαδικτύου. Αυτή η εξέλιξη έχει γεννήσει υπαρκτά ερωτήματα στα σχολεία και τα πανεπιστήμια. Παραδοσιακά, αποτελούσαν τους κατεξοχήν χώρους παιδαγωγικής στους οποίους «μεταδίδονταν γνώσεις σχετικά με» τον ευρύτερο «έξω κόσμο», μέσω, για παράδειγμα, των επιστημών του φυσικού περιβάλλοντος ή της ανθρωπογεωγραφίας των κοινοτήτων. Το σχολικό πρόγραμμα σπουδών διαιρεί τον κόσμο σε γνωστικά αντικείμενα που παρουσιάζονται φαινομενικά ως αυτάρκη, και όχι απλώς ως επιμέρους, συγκεκριμένες όψεις του ευρύτερου κόσμου στον οποίο ανήκουν. Καθώς δε ο κόσμος αυτός αλλάζει ραγδαία, το χάσμα που τον χωρίζει από τη διδασκόμενη ύλη γίνεται όλο και μεγαλύτερο. Δεν θέλουμε να υποστηρίξουμε ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να προλέγουν τα μελλούμενα για να κάνουν πιο συναφή με τον πραγματικό κόσμο τα αντικείμενα που διδάσκουν – αυτό είναι όχι μόνο σχεδόν αδύνατο αλλά και ανούσιο. Πιστεύουμε ότι η θεσμοποιημένη εκπαίδευση πρέπει να εξελιχθεί από ένα χώρο «μετάδοσης γνώσεων σχετικά με» τα διάφορα γνωστικά αντικείμενα σε ένα σύνολο εμπειριών «μάθησης σε και για» έναν κόσμο του οποίου τη μελλοντική μορφή δεν μπορούμε να προβλέψουμε. Για να γεφυρώσουν την απόσταση με τον πραγματικό κόσμο, οι εκπαιδευτικοί θεσμοί θα πρέπει να αξιολογήσουν εκ νέου τα παραδοσιακά σύνορα μεταξύ των διαφόρων αντικειμένων, αρχίζοντας, για παράδειγμα, να τα διδάσκουν με νέους τρόπους και πρωτότυπους συνδυασμούς, να αναγνωρίζουν και να πιστοποιούν γνώσεις που έχουν αποκτηθεί έξω από τα τυπικά προγράμματα σπουδών και την αίθουσα διδασκαλίας, αποφεύγοντας να ακολουθούν την πεπατημένη και επιτελώντας το εκπαιδευτικό έργο τους με νέους, αντισυμβατικούς τρόπους.

Διάσταση 3: Τα εργαλεία της μάθησης

Τα νέα μέσα, που έχουν μεταμορφώσει τη ζωή μας σε προσωπικό επίπεδο, τόσο στην κοινωνία όσο και στο χώρο εργασίας, υποχρεώνουν και την εκπαιδευτική κοινότητα να ανανεώσει τα εργαλεία της. Στο παρελθόν, τα εκπαιδευτικά συστήματα ανταποκρίθηκαν με σχετική καθυστέρηση στα νέα μέσα που εμφανίζονταν κατά καιρούς – πολύ περισσότερο, δεν άνοιξαν το δρόμο για την ανάπτυξή τους ή για την εισαγωγή καινοτομιών στους τομείς της διδασκαλίας και της μάθησης. Από τις αρχές του 21ου αιώνα καταγράφεται έντονη δραστηριότητα σχετικά με το ρόλο των τεχνολογιών της πληροφορίας και των επικοινωνιών στα σχολεία, όχι όμως σε τέτοιο βαθμό ώστε να διαπιστώνονται ευδιάκριτες αλλαγές στην καθιερωμένη σχολική εμπειρία χάρη στη χρήση των νέων μέσων. Η εξ αποστάσεως

Εικόνα 1.2:
Νέα εργαλεία
μάθησης

μάθηση, η μάθηση κατ' οίκον ή στο χώρο εργασίας, η μάθηση στην κοινότητα, η μάθηση με άλλους μαθητές που δεν ανήκουν στην ίδια τάξη είναι ορισμένοι από τους τρόπους με τους οποίους τα νέα μέσα μάς επιτρέπουν να υπερβούμε τα σαφώς καθορισμένα μέχρι σήμερα πλαίσια της παραδοσιακής αίθουσας διδασκαλίας και των κλασικών εκπαιδευτικών θεσμών. Από όλα αυτά τα νέα εργαλεία ξεχωρίζουν τα ψηφιακά μέσα μάθησης, καθώς προαναγγέλλουν μια αλλαγή ίσως εξίσου ευρεία και επαναστατική με τη μαζική εξάπλωση της σχολικής αίθουσας στις αρχές της νεωτερικής εποχής – μιας συγκεκριμένης μαθησιακής αρχιτεκτονικής και τεχνολογίας επικοινωνιών.

Βλ. newlearningonline.com: Kalantzis and Cope, *New Tools for Learning: Working with Disruptive Change*

Διάσταση 4: Τα αποτελέσματα της μάθησης

Τι είδους ικανότητες θέλει να προωθήσει η νέα μάθηση; Σε σύγκριση με τα μαθησιακά πρότυπα του πρόσφατου παρελθόντος, η νέα μάθηση αφορά τόσο τη μάθηση στην πράξη όσο και τη μάθηση στη θεωρία· στόχος είναι η καλλιέργεια ατόμων που γνωρίζουν τον κόσμο και μπορούν να εργάζονται παραγωγικά σε αυτόν. Εστιάζεται τόσο στην πράξη όσο και στη νόηση. Το παραδοσιακό μοντέλο μάθησης ήταν ατομοκεντρικό και περιοριζόταν στις γνώσεις κάθε μαθητή. Η πρόοδος των μαθητών βασιζόταν στη σωστή εμπέδωση της εξεταστέας ύλης, ενώ στη συνέχεια σημασία είχαν οι γνώσεις που πρόσφεραν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην αγορά εργασίας. Η νέα μάθηση εμπλουτίζει αυτή την προσέγγιση με τις πρακτικές δεξιότητες και τη συνεργατική κοινωνική μάθηση. Στο πλαίσιο αυτό, οι γνώσεις συνδυάζονται με την ικανότητα του ατόμου να ελίσσεται εύκολα και να

προσαρμόζεται άνετα σε έναν κόσμο διαφορετικότητας και διαρκών αλλαγών, που απαιτεί μεγάλη προσαρμοστικότητα. Όσο ευπροσάρμοστο κι αν είναι το άτομο από τη φύση του, χρειάζεται επίσης την εκλεπτυσμένη κοινωνικότητα που του προσφέρει η συνεργατική μάθηση, πρέπει να διαθέτει ομαδικό πνεύμα, οξυμμένη ενσυναίσθηση και σφαιρική εικόνα των συνεπειών των πράξεών του τόσο στο άμεσο όσο και στο ευρύτερο περιβάλλον του. Με δυο λόγια, η νέα μάθηση προϋποθέτει ένα νέο είδος μαθητή.

Διάσταση 5: Η ισορροπία ισχύος στη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή

Ο όρος «ισορροπία ισχύος στη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή» αναφέρεται στην ανάμειξη των υποκειμενικότητων του μαθητή και του εκπαιδευτικού κατά τη διαδικασία της μάθησης. Στο πρόσφατο παρελθόν, σύμφωνα με το εκπαιδευτικό μοντέλο, οι εκπαιδευτικοί παρέδιδαν το μάθημα και έκαναν ερωτήσεις, ενώ οι μαθητές παρακολουθούσαν παθητικά και απαντούσαν. Τα προγράμματα σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια παρουσίαζαν τη διδακτέα και εξεταστέα ύλη κάθε μαθήματος και οι μαθητές εξετάζονταν σε αυτή, στο πλαίσιο διαγωνισμάτων και εξετάσεων, με τους εκπαιδευτικούς να αξιολογούν εάν έδωσαν τις «σωστές» ή τις «λάθος» απαντήσεις. Σε αυτήν τη σχέση, ο εκπαιδευτικός είχε ξεκάθαρα το πάνω χέρι: ήταν ο κάτοχος της γνώσης, ο σχεδιαστής του προγράμματος και ο συγγραφέας του σχολικού εγχειριδίου. Ο εκπαιδευτικός ήταν ο κυρίαρχος και ο μαθητής ο υποτελής. Το μοντέλο αυτό *έμοιαζε* ιδανικό για έναν κόσμο στον οποίο κυριαρχούσαν τα αυταρχικά αφεντικά, οι αδιαμφισβήτητοι πολιτικοί και στρατιωτικοί ηγέτες, η προπαγάνδα των μέσων μαζικής ενημέρωσης, η άκριτη κατανάλωση προϊόντων μαζικής παραγωγής, στον οποίο επίσης τα πολιτισμικά σύμβολα και οι εθνικές αφηγήσεις έχαιραν του σεβασμού των πολιτών. Ωστόσο, αυτό το μοντέλο δεν είναι πλέον ιδανικό για έναν κόσμο στον οποίο η αυτενέργεια, και όχι η τυφλή υπακοή, θεωρείται όλο και περισσότερο το κλειδί για οικονομική και κοινωνική πρόοδο.

Η νέα μάθηση ακολουθεί αυτήν τη γενικότερη τάση, μετατοπίζοντας το κέντρο βάρους της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Οι μαθητές δεν είναι μόνο παθητικοί δέκτες, αλλά και δημιουργοί της γνώσης, ενώ οι εκπαιδευτικοί αναλαμβάνουν όχι μόνο το ρόλο των ειδικών της γνώσης, αλλά και των σχεδιαστών των μαθησιακών δραστηριοτήτων. Για την ακρίβεια, σύμφωνα με τη νέα μάθηση, ο εκπαιδευτικός οφείλει κατά το σχεδιασμό του προγράμματος να συνυπολογίζει και να αναγνωρίζει τη μεγαλύτερη ευθύνη του ίδιου του μαθητή να αποκτήσει γνώσεις. Με τον τρόπο αυτό, οι μαθητές προετοιμάζονται για τον σύγχρονο κόσμο της εργασίας, στον οποίο προτάσσεται η συνεργασία και ενθαρρύνονται η αυτενέργεια και η πρωτοβουλία· στον οποίο τα ίδια τα άτομα έχουν πλέον την ευθύνη για το είδος και την ένταση της συμμετοχής τους στα κοινά και για την επιλογή των δικών τους ερμηνειών για τον κόσμο μέσα από τα αναρίθμητα κανάλια ενημέρωσης· στον

οποίο αποδίδεται μεγάλη σημασία στα προϊόντα που καταναλώνουμε· στον οποίο το άτομο έχει μετατραπεί σε πρωταγωνιστή της αφήγησης και μπορεί να επηρεάσει την έκβασή της (π.χ. στα βιντεοπαιχνίδια)· στον οποίο το άτομο διακατέχεται από την πειστική ανάγκη για μια προληπτική, δυναμική και κριτική προσέγγιση του τρόπου της ζωής του και της αλληλεπίδρασής του με το περιβάλλον γύρω του. Ακολουθώντας αυτές τις τάσεις, η νέα μάθηση ανατρέπει την παραδοσιακή ιεραρχική, δασκαλοκεντρική μάθηση, καθώς οι εκπαιδευτικοί, αν θέλουν να διαδραματίσουν εποικοδομητικό ρόλο σε αυτήν τη νέα εποχή, καλούνται να αλλάξουν ριζικά τους όρους εμπλοκής τους στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η αλλαγή της παιδαγωγικής μεθόδου ίσως αποτελεί μονόδρομο για τους εκπαιδευτικούς, αν δεν θέλουν να έχουν στην τάξη κουρασμένους και εκνευρισμένους μαθητές, που θα διαφέρουν πάρα πολύ στο χαρακτήρα από τα παιδιά και τους νέους ανθρώπους προηγούμενων γενεών.

Bl. newlearningonline.com: James Gee, Video Games are Good for Your Soul

Διάσταση 6: Η σημασία της διαφορετικότητας των μαθητών

Μία από τις πιο εντυπωσιακές πτυχές αυτής της ισορροπίας ισχύος στη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή αφορά την αυξημένη αναγνώριση της διαφορετικότητας των μαθητών. Το παραδοσιακό εκπαιδευτικό μοντέλο του σύγχρονου παρελθόντος επιχείρησε να απλώσει ένα πέπλο ομοιομορφίας, αρνούμενο τις διαφορετικές εκφάνσεις της ταυτότητας των μαθητών και τοποθετώντας τους όλους στην ίδια γενική κατηγορία του «μαθητή», υποχρεώνοντάς τους να ακολουθούν το πρόγραμμα σπουδών με τον ίδιο βηματισμό βάσει ενός πανομοιότυπου κανόνα ή προτύπου. Ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό, και κάπως αντιφατικά, η επιβαλλόμενη ομοιομορφία δημιουργούσε εντέλει μια ιδιαίτερη μορφή διάκρισης και διαφοροποίησης, καθώς οι μαθητές τοποθετούνταν ιεραρχικά στην κλίμακα της εκπαίδευσης με βάση κάποιο μέσο όρο ή πρότυπο. Πολλοί μαθητές που δεν «έπιαναν τη βάση» του «προτύπου» κυριολεκτικά απορρίπτονταν. Εάν μελετήσουμε την ταυτότητα των μαθητών, αντίθετα, θα εντοπίσουμε τεράστιο πλούτο ατομικών διαφορών και ιδιαιτεροτήτων, που δεν μπορεί και δεν πρέπει να αγνοηθούν κατά το σχεδιασμό των εκπαιδευτικών εμπειριών. Οι διαφορές αυτές μπορεί να είναι υλικές (ταξικές, τοπικές, οικογενειακές), σωματικές (ηλικία, φυλή, βιολογικό φύλο και σεξουαλικότητα, φυσικές και νοητικές ικανότητες) ή συμβολικές (γλώσσα, πολιτισμός, έμφυλες και σεξουαλικές ταυτότητες). Η μη αναγνώριση της διαφορετικότητας συνεπάγεται τον αποκλεισμό όσων μαθητών δεν ταιριάζουν με το δικό μας, αυθαίρετα επιλεγμένο πρότυπο. Η μάθηση είναι αναποτελεσματική. Πολύτιμοι πόροι δαπανώνται σε ένα μοντέλο διδασκαλίας ανίκανο να αντιμετωπίσει κάθε μαθητή ατομικά, άρα και να μεγιστοποιήσει το εκπαιδευτικό αποτέλεσμα. Θύματα αυτής της μεθόδου εί-

ναι ακόμη και όσοι μαθητές ευνοούνται από το είδος της μάθησης που προάγει το συγκεκριμένο πρότυπο, καθώς χάνουν την ευκαιρία να έρθουν σε πνευματική και άμεση επαφή με την εμπειρία των πολιτισμικών διαφορών και των διαφορετικών τρόπων μάθησης που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο κόσμο.

Διάσταση 7: Η σχέση του νέου με το παλαιό

Παρότι η εκπαίδευση έχει εισέλθει σε τροχιά αλλαγής, η νέα μάθηση αναγνωρίζει την ύπαρξη και, υπό όρους, τη χρησιμότητα στοιχείων του παλαιού μοντέλου. Η διδακτική-δασκαλοκεντρική διδασκαλία μαθημάτων που αντιμετωπίζονται σαν ανεξάρτητα βασίλεια εξακολουθεί να υφίσταται, ως προγράμματα σπουδών μέσα από τα οποία διακηρύσσεται η «επιστροφή στα βασικά», ως διδασκαλία που περιστρέφεται γύρω από σταθμισμένα τεστ, εφαρμογές ηλεκτρονικής μάθησης του τύπου ερέθισμα-απόκριση, και ως διδασκαλία φονταμενταλιστικών δογμάτων. Σε κάθε παράδειγμα εκπαιδευτικής καινοτομίας που έχει το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον αντιστοιχεί ένα παράδειγμα εκπαιδευτικής προσέγγισης του τύπου «επιστροφή στο μέλλον», η οποία ενσαρκώνει όλα όσα πρέπει να πολεμήσουμε εάν θέλουμε να αντιμετωπίσουμε τις προκλήσεις της εποχής και τις αβεβαιότητες του μέλλοντος. Μάλιστα, οι παραδοσιακές πρακτικές παραμένουν σήμερα πιο διαδεδομένες από τις αρχές της νέας μάθησης. Ενίοτε, παλαιές πρακτικές παρουσιάζονται ως νεωτερισμοί, ενώ άλλες προσεγγίσεις που παρουσιάζονται ως παραδοσιακές είναι στην ουσία καινοτόμες, εφόσον συνιστούν απάντηση στις σύγχρονες κοινωνικές αγωνίες. Η διδακτική διδασκαλία μπορεί κάλλιστα να είναι ακόμη και σήμερα χρήσιμη σε ορισμένες περιπτώσεις. Η αποστήθιση, για παράδειγμα, είναι χρήσιμη υπό δεδομένες συνθήκες σε ορισμένα πεδία. Επίσης, όταν η διδακτική διδασκαλία συνδέεται με παραδοσιακές κουλτούρες, πρέπει να τη σεβόμαστε ως μέθοδο, διότι είμαστε αταλάντευτοι υπερασπιστές του κοινωνικού πλουραλισμού – εφόσον βέβαια οι παραδοσιακές διδακτικές μέθοδοι και οι παραδοσιακοί εκπαιδευτικοί θεσμοί δεν λειτουργούν σε βάρος των μαθητών ή προάγουν αξίες και συμπεριφορές που είναι ασύμβατες με τον δημοκρατικό πλουραλισμό. Εν ολίγοις, ορισμένα στοιχεία του παραδοσιακού μοντέλου αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία του κόσμου της νέας μάθησης.

Διάσταση 8: Ο επαγγελματικός ρόλος του εκπαιδευτικού

Η επιτυχής διαχείριση όλων αυτών των σχέσεων και δεδομένων –της ισορροπίας ισχύος στη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή, της διαφορετικότητας των μαθητών, των αποτελεσμάτων και των θεσμικών χώρων της εκπαίδευσης– είναι η πρόκληση που αντιμετωπίζει σήμερα ο επαγγελματίας εκπαιδευτικός. Η λέξη «επαγγελματίας» είναι το κλειδί εν προκειμένω. Ο «παλαιού τύπου» εκπαιδευτικός είχε μά-

θει να λειτουργεί ως εντολέας και εντολοδόχος, είτε ως δημόσιος υπάλληλος είτε ως μέλος κάποιου θρησκευτικού τάγματος. Ο σύγχρονος, υψηλής κατάρτισης εκπαιδευτικός είναι ένας αυτόνομος και υπεύθυνος διαχειριστής των γνώσεων που αποκτούν οι μαθητές. Για τον παλαιό εκπαιδευτικό, η σχολική αίθουσα ήταν το προσωπικό του φέουδο (αν εξαιρέσουμε τις κατά καιρούς επισκέψεις κάποιου «επιθεωρητή»). Ο νέος εκπαιδευτικός, αντίθετα, είναι ενεργό μέλος της κοινωνίας, συνεργάζεται με τα υπόλοιπα μέλη της και ανήκει σε έναν επαγγελματικό κλάδο που αυτορρυθμίζεται. Ο παλαιός εκπαιδευτικός ήταν γρανάζι σε ένα γραφειοκρατικό σύστημα με θρησκευτικού τύπου ιεραρχία. Ο νέος εκπαιδευτικός δεν είναι απλώς ένας δημόσιος υπάλληλος που καλείται να ακολουθήσει κατά γράμμα άνωθεν εντολές και να λογοδοτήσει στους ανωτέρους του. Είναι και ο ίδιος μαθητής – όχι μόνο καταρτίζει και αξιολογεί σχέδια διδασκαλίας, αλλά λειτουργεί επίσης ως ερευνητής και κοινωνικός επιστήμονας. Είναι ο κατεξοχήν διανοούμενος.

Σχέδια για το μέλλον της κοινωνίας

Η εικόνα μας για τη νέα μάθηση χτίζεται καθώς ανατρέχουμε στις σύγχρονες τάσεις της εκπαίδευσης. Πρόκειται για μια εικόνα που συνεχίζει να διαμορφώνεται. Αποτελεί μια εκπαιδευτική πρόταση που μπορεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες των μαθητών, οι οποίοι ζουν σε έναν κόσμο δραματικών αλλαγών. Συνοδεύεται επίσης από σειρά κανονιστικών ιδεών και προτάσεων για τη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης. Η νέα μάθηση είναι ένα πρόγραμμα δράσης για το μέλλον της εκπαίδευσης, σύμφωνα με το οποίο απαιτούνται η δημιουργία νέων εκπαιδευτικών προτύπων και συστημάτων που θα έρχονται σε ρήξη με τα αντίστοιχα του πρόσφατου παρελθόντος και η διαμόρφωση επαγγελματιών με νέες δεξιότητες και ευαισθησίες.

Ποια ακριβώς μορφή θα πάρει η νέα μάθηση; Δεν υπάρχει μία μόνο απάντηση σε αυτό το ερώτημα. Η δική μας πρόταση για τη νέα μάθηση περιλαμβάνει μια πλατφόρμα από εναλλακτικές απαντήσεις. Το κεντρικό ερώτημα που μας απασχολεί είναι: Τι θα μπορούσαμε να κάνουμε; Και μόνο ο τρόπος διατύπωσης του ερωτήματος δείχνει ότι αντιμετωπίζουμε τον εκπαιδευτικό ως διανοούμενο και επαγγελματία. Το πώς θα απαντήσουμε στο ερώτημα αυτό είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων και προϋποθέτει μελέτη των αναγκών και των προσδοκιών των μαθητών.

Ανεξάρτητα από τα επιμέρους στοιχεία της νέας μάθησης, ορισμένες γενικές αρχές είναι δεδομένες. Οι αυριανοί εκπαιδευτικοί δεν θα είναι απλώς εκτελεστικά όργανα τα οποία θα ακολουθούν συστήματα, πρότυπα, οργανωτικές δομές και κανόνες επαγγελματικής δεοντολογίας που θα επιβάλλονται άνωθεν. Στη σημερινή εποχή μεγάλου κοινωνικού μετασχηματισμού και αβεβαιότητας, οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να αντιληφθούν ότι σχεδιάζουν το μέλλον της κοινωνίας. Πρέπει να αναζητούν νέους τρόπους για να ικανοποιήσουν τις μαθησιακές ανάγκες

της κοινωνίας θέτοντας έτσι την εκπαίδευση στο επίκεντρο της κοινωνίας. Μάλιστα, οι κραταιές εκπαιδευτικές θεωρίες (που εξηγούν, για παράδειγμα, την ανθρώπινη συμπεριφορά ή τον τρόπο με τον οποίο παράγεται η γνώση συνεργατικά) μπορούν να ασκήσουν μεγάλη επιρροή σε άλλα, πιο προβεβλημένα σήμερα, πεδία, όπως η διοίκηση επιχειρήσεων και η τεχνολογία. Εάν καταφέρουμε να εξασφαλίσουμε για την εκπαίδευση κεντρικό ρόλο στο σχεδιασμό του μέλλοντος της κοινωνίας, ίσως καταφέρουμε να δώσουμε λύση στα προβλήματα και τις προκλήσεις του πεδίου μας, εξασφαλίζοντας ότι η εκπαίδευση είναι καινοτόμος, δίκαιη και χρηματοδοτείται επαρκώς.

Αποστολή αυτού του βιβλίου είναι να περιγράψει τη νέα αποστολή των εκπαιδευτικών. Η θέση μας βασίζεται στην παραδοχή ότι βρισκόμαστε στο μεταίχμιο μιας εκπαιδευτικής επανάστασης που θα αλλάξει συθέμελα τους εκπαιδευτικούς θεσμούς, τον τρόπο άσκησης του επαγγέλματος του εκπαιδευτικού και τις μαθησιακές εμπειρίες των μαθητών. Ήδη στις πρώτες δεκαετίες του 21ου αιώνα είναι ορατές ορισμένες από αυτές τις αλλαγές. Άλλες ίσως χρειαστεί να περάσουν δεκαετίες για να εξελιχθούν. Όποια κατεύθυνση κι αν ακολουθήσει η επανάσταση αυτή, οι επαγγελματίες εκπαιδευτικοί πρέπει να φροντίσουν να βρεθούν στην πρωτοπορία, επηρεάζοντας τα πράγματα με τις ιδέες τους, τους σχεδιασμούς τους και την αξιολόγηση εναλλακτικών μεθόδων. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει επίσης να συμμετάσχουν με δυνατή φωνή στον δημόσιο διάλογο και, ο καθένας στη δική του κοινότητα, να αποδείξουν ότι οι ιδέες τους για το μέλλον της εκπαίδευσης λειτουργούν αποδεδειγμένα, να αποκτήσουν την αναγνώριση και τους πόρους που χρειάζονται και να διασφαλίσουν ότι οι εισηγούμενες από αυτούς καινοτομίες αποκτούν γερά θεσμικά θεμέλια.

Η παρουσίαση της πρότασής μας για τη νέα μάθηση περνά μέσα από την αφήγηση περιστατικών τα οποία αναδεικνύουν τη γενική κατεύθυνση που ακολουθούν οι σύγχρονες αλλαγές στην εκπαίδευση. Ενίοτε ανατρέχουμε και σε παλαιότερες εποχές, όμως το κύριο σημείο αναφοράς μας είναι το σύγχρονο παρελθόν. Όσοι ήταν μαθητές τότε βίωσαν ένα καινοφανές, μαζικό κοινωνικό φαινόμενο: έναν περίεργο κόσμο αποτελούμενο από σχολικές αίθουσες και μαθήματα, από παραδόσεις των καθηγητών και σχολικά εγχειρίδια, από εργασίες και διαγωνίσματα, από βαθμολογίες και ελέγχους προόδου. Η συγκεκριμένη μορφή της εκπαίδευσης εξαπλώθηκε σε μαζική κλίμακα στις νυν αναπτυσσόμενες χώρες τον 19ο αιώνα και στις νυν αναπτυσσόμενες κατά τον 20ό αιώνα. Θα θυμηθούμε και θα εξετάσουμε αυτές τις εμπειρίες όχι μόνο γιατί αποτελούν κομμάτι μιας σχεδόν καθολικής εμπειρίας των ανθρώπων, αλλά και γιατί αφενός είναι πολύ πρόσφατες και αφετέρου υπήρξαν, στη μαζική και θεσμική μορφή τους, πραγματικά καινοφανείς για τους περισσότερους από αυτούς. Δεν είναι επίσης στόχος μας να εξετάσουμε αυτές τις σχολικές πρακτικές του πρόσφατου παρελθόντος για να τις απαξιώσουμε, να τις επικρίνουμε και να τις πετάξουμε συλλήβδην στον κάλαθο των αχρή-

στων, προκειμένου να ανοίξει ο δρόμος για το νέο. Αντίθετα, πρέπει να επιστρέψουμε στις παλαιές εκπαιδευτικές πρακτικές και να τις αξιολογήσουμε εκ νέου, διότι μπορούν πολύ εύκολα να θολώσουν το όραμά μας για το εφικτό και το περιεχόμενο που θα μπορούσε να έχει η νέα μάθηση. Είναι μεγάλος ο πειρασμός να πιστέψουμε ότι οι δικές μας εμπειρίες, και οι εμπειρίες του πρόσφατου παρελθόντος μας, είναι καθολικές, παγιωμένες και νομοτελειακές· δεν είναι. Εύκολα επίσης μπορεί να πιστέψουμε ότι καινοτομούμε επειδή χρησιμοποιούμε νέα εργαλεία ή έχουμε ρίξει τα τείχη της παραδοσιακής σχολικής αίθουσας, την ώρα που η παιδαγωγική μας παραμένει βαθύτατα επηρεασμένη από μια παλαιότερη εποχή.

Bl. newlearningonline.com: The Fun They Had

Πολλοί μαθητές σήμερα εξακολουθούν να βιώνουν το παλαιότερο εκπαιδευτικό μοντέλο της σύγχρονης ή βιομηχανικής εποχής, ακόμη και σε χώρες που έχουν προ πολλού εκβιομηχανιστεί και τα μοντέλα εργασίας και κοινωνικής ζωής κινούνται προς την κατεύθυνση της «οικονομίας της γνώσης». Η συγκεκριμένη εκπαιδευτική κληρονομιά απαντά επίσης σε χώρες στις οποίες η οικονομία παραμένει αγροτική και έχουν μόλις γίνει κάποια δειλά βήματα προς τη βιομηχανική εποχή, δηλαδή στις χώρες που χαρακτηρίζονται συνήθως «αναπτυσσόμενες». Σε αυτές τις χώρες, οι εναλλακτικές είναι συνήθως λίγες, καθώς το παραδοσιακό μοντέλο είναι βαθιά ριζωμένο στην κοινωνία, ενώ υπάρχουν επίσης μεγάλοι περιορισμοί όσον αφορά τις δεξιότητες των εκπαιδευτικών και τις διαθέσιμες υποδομές. Ωστόσο, ακόμη και στις συγκεκριμένες χώρες, η παραδοσιακή εκπαίδευση μπορεί να μην υπηρετεί το συμφέρον των μαθητών ως προς την καλύτερη δυνατή προετοιμασία τους για το άμεσο μέλλον.

Εάν τα σχολεία μείνουν στάσιμα και δεν αλλάξουν εκ βάθρων, κινδυνεύουν να πληγούν από κρίση αναξιοπιστίας. Τα παιδιά και τα νεαρά άτομα είναι ιδιαίτερα ευφυή, και μπορεί η ανία, η απογοήτευση και ο εκνευρισμός που τους προκαλεί ένα αναχρονιστικό πρόγραμμα σπουδών να μεταφραστούν σε προβλήματα «πειθαρχίας» ή ακόμη και σε εγκατάλειψη του σχολείου (νοητικά, αν όχι και σωματικά). Οι γονείς ίσως πιστέψουν ότι τα παιδιά τους δεν μαθαίνουν χρήσιμα πράγματα στο σχολείο. Εάν έχουν την οικονομική άνεση, θα αρχίσουν να αναζητούν εναλλακτικές στην ιδιωτική εκπαίδευση. Αυτό δεν σημαίνει ότι η κρίση των γονιών είναι πάντοτε ορθή. Μπορεί μάλιστα στο τέλος να επιλέξουν σχολεία των οποίων η προβαλλόμενη αυστηρότητα και πειθαρχία τούς θυμίζει τα δικά τους σχολικά χρόνια – επιλέγουν, δηλαδή, σχολεία που αποτελούν σύγχρονες εκδόσεις των δικών τους εμπειριών από μια παλαιότερη εποχή σχολικής εκπαίδευσης. Οι εν λόγω γονείς μπορεί στο τέλος να απογοητευτούν εάν και τα ιδιωτικά σχολεία που επέλεξαν δεν καταφέρουν να προσφέρουν στα παιδιά τους όσα χρειάζονται για να πετύχουν στον σύγχρονο κόσμο.

Την ίδια στιγμή, οι επιχειρήσεις μπορεί να διαμαρτύρονται για τα προσόντα

και τις δεξιότητες των νέων που εισέρχονται στην αγορά εργασίας. Μπορεί οι εργοδότες να μην είναι πάντα ικανοί να περιγράψουν με σαφήνεια ποιο είναι το πρόβλημα και τι λείπει από τους νέους αποφοίτους. Άλλες φορές πάλι, μπορεί να εντοπίζουν μόνο επιφανειακά συμπτώματα, όπως την αποτυχία του σχολείου να τους μάθει ορθογραφία και γραμματική. Ενίοτε όμως, θίγουν τα βαθύτερα αίτια του προβλήματος.

Βλ. newlearningonline.com: Wagner, The Global Achievement Gap

Παρότι συχνά η κριτική που ασκείται στην εκπαίδευση είναι ασαφής, τα παράπονα είναι πολλά και έντονα. Η αξιοπιστία της εκπαίδευσης βρίσκεται σε κρίση. Εάν οι εκπαιδευτικοί δεν βρεθούν στην πρωτοπορία της επανάστασης που συντελείται, θα διαπιστώσουν ότι άλλες δυνάμεις της κοινωνίας θα παίξουν πρόθυμα αυτόν το ρόλο, με δυσμενείς συνέπειες για τους ίδιους και την επαγγελματική τους υπόσταση. Ως επαγγελματίες, οι εκπαιδευτικοί, αλλά και οι οργανώσεις τους, πρέπει να πάρουν σαφή θέση και να πρωταγωνιστήσουν στο διάλογο, προτάσσοντας την ανάγκη για αναμόρφωση των εκπαιδευτικών θεσμών.

Η σκιαγράφηση των εκπαιδευτικών παραδόσεων και των διδακτικών πρακτικών του παρελθόντος είναι ευκολότερη από την πρόβλεψη της μελλοντικής τους εξέλιξης. Ευκολότερη είναι και η περιγραφή του παλαιού μοντέλου διδασκαλίας από την αναλυτική παρουσίαση του μοντέλου της νέας μάθησης. Είναι ευκολότερη η σύλληψη της οικείας μορφής της παραδοσιακής διδασκαλίας παρά η σύλληψη κάτι ασχημάτιστου και εξελισσόμενου. Καθώς το μέλλον είναι αβέβαιο, το παλαιό εκπαιδευτικό μοντέλο εμφανίζεται σαν στέρεη βάση και προσφέρει την αίσθηση της ασφάλειας και της βεβαιότητας. Εκτός βέβαια εάν διαπιστώσουμε ότι η επιστροφή στο παρελθόν δεν συνιστά απάντηση και ότι η «επιστροφή στο μέλλον» δεν μπορεί να δώσει λύσεις στα θεμελιώδη προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα σημερινά σχολεία και οι κοινότητες στις οποίες αυτά ανήκουν.

Η νέα μάθηση που εισηγούμαστε εμείς δεν είναι ένας τελικός προορισμός, αλλά ένα ταξίδι γεμάτο προκλήσεις. Ο διάλογος για το μέλλον της εκπαίδευσης είναι τόσο ευμετάβλητος και ευάλωτος στο λαϊκισμό ώστε δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ούτε για την έκβαση της συντελούμενης επανάστασης στην εκπαίδευση ούτε για τη μορφή που θα προσλάβει η νέα μάθηση. Κατά συνέπεια, η νέα μάθηση ούτε διαθέτει συγκεκριμένη ατζέντα, ούτε πολύ περισσότερο κομίζει συγκεκριμένη συνταγή. Η δική μας πρόταση για τη νέα μάθηση είναι ένα ανοιχτό κάλεσμα προς όλους να αναγνωρίσουμε τις αλλαγές που συντελούνται στον κόσμο μας, να φανταστούμε πώς θα πρέπει να αλλάξει η εκπαίδευση για να αποκριθεί στις προκλήσεις που εγείρουν αυτές οι αλλαγές και να σχεδιάσουμε τρόπους με τους οποίους οι εκπαιδευτικοί θα μπορέσουν να βρεθούν στην πρωτοπορία της αλλαγής αντί να υποστούν παθητικά τον αντίκτυπο από τις αλλαγές που αποφασίστηκαν χωρίς τη δική τους συμμετοχή.

Περίληψη

ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ	ΜΑΖΙΚΗ, ΘΕΣΜΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	«ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ» ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΕΛΛΟΝ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 1: Η κοινωνική σημασία της εκπαίδευσης	Είναι πάντα σημαντική στη μετάδοση βασικών δεξιοτήτων και στην κοινωνική πειθαρχία.	Αναβαθμίζεται ο ρόλος της ως οικονομικής δύναμης και μέσου για κοινωνική και προσωπική ενεργοποίηση.	Αποτελεί βασικό κομμάτι της νέας «κοινωνίας της γνώσης».
Διάσταση 2: Οι θεσμικοί χώροι της μάθησης	Συντελείται κυρίως σε θεσμικό πλαίσιο, σε σχολεία και πανεπιστήμια.	Συντελείται όλο και περισσότερο εκτός θεσμικού πλαισίου.	Συντελείται παντού: στο χώρο εργασίας, στο παιχνίδι, μέσω των ΜΜΕ· συνδυασμός τυπικής, μη τυπικής και άτυπης μάθησης.
Διάσταση 3: Τα εργαλεία της μάθησης	Βασίζεται σε παραδόσεις καθηγητών, σχολικά εγχειρίδια, βιβλία εργασιών των μαθητών.	Χρησιμοποιεί ευρύτερη γκάμα διδακτικών μέσων.	Χρησιμοποιούν νέα μέσα (όπως το διαδίκτυο), που δεν απαιτούν την παρουσία των μαθητών στην αίθουσα διδασκαλίας ή «στην ίδια σελίδα».
Διάσταση 4: Τα αποτελέσματα της μάθησης	Δίνει έμφαση σε πραγματολογικές γνώσεις.	Εστιάζεται όλο και περισσότερο στη διαδικασία του τρόπου μάθησης.	Βασίζεται σε πρακτικές δεξιότητες, όπως η ικανότητα να γνωρίζεις πώς και από πού μπορείς να αντλήσεις μια πληροφορία.
Διάσταση 5: Η ισορροπία ισχύος στη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή	Ιεραρχική σχέση. Ο εκπαιδευτικός και το κείμενο μεταδίδουν γνώση στους μαθητές.	Περισσότερο ισότιμη σχέση, με πιο ενεργή συμμετοχή των μαθητών.	Μια σχέση στην οποία οι εκπαιδευτικοί καλλιεργούν ένα περιβάλλον παραγωγής της γνώσης από τους μαθητές.
Διάσταση 6: Η σημασία της διαφορετικότητας των μαθητών	Ένας χώρος στον οποίο το ενιαίο πρόγραμμα σπουδών φαντάζει ως η ευκολότερη και καλύτερη επιλογή.	Ένας χώρος στον οποίο οι διαφορές αναγνωρίζονται όλο και περισσότερο.	Ένας χώρος στον οποίο πρέπει σαφώς να συνυπολογίζονται τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των μαθητών για να είναι αποτελεσματική η εκπαίδευση.
Διάσταση 7: Η σχέση του νέου με το παλαιό	Ένας θεσμός που είναι σε μεγάλο βαθμό ομοιογενής και προβλέψιμος.	Ένας θεσμός που αμφισβητείται όλο και περισσότερο από εναλλακτικές προσεγγίσεις.	Ποικιλομορφία χώρων και τύπων μάθησης. Συνδυασμός νέων προσεγγίσεων και ανανεωμένων μεθόδων.

ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ	ΜΑΖΙΚΗ, ΘΕΣΜΟΠΟΙΗΜΕΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	«ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΣ» ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΜΕΣΟ ΜΕΛΛΟΝ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 8: Ο επαγγελματικός ρόλος του εκπαιδευτικού	Ένας χώρος εργασίας στον οποίο ο εκπαιδευτικός είναι δημόσιος υπάλληλος που λαμβάνει εντολές και διδάσκει προγράμματα σπουδών που διαμορφώνονται κεντρικά.	Ένας χώρος εργασίας στον οποίο ο εκπαιδευτικός αναμένεται να αναλάβει περισσότερες ευθύνες.	Ένας χώρος εργασίας στον οποίο ο εκπαιδευτικός είναι υπεύθυνος επαγγελματίας και μπορεί να λειτουργεί ανεξάρτητα, ως διανοούμενος και κοινωνικός επιστήμονας.

Λέξεις-κλειδιά

Εκπαίδευση: Το σύνολο των θεσμών και το επιστημονικό πεδίο που αφορά τη σχεδιασμένη και συστηματική μάθηση. Στον σύγχρονο κόσμο, οι εκπαιδευτικοί θεσμοί είναι τυπικά δομημένοι χώροι (αίθουσες διδασκαλίας), χρόνοι (στη διάρκεια της ημέρας, αλλά και ολόκληρης της ζωής) και κοινωνικές σχέσεις (δάσκαλοι και μαθητές). Εκφάνσεις της θεσμικής υπόστασης της εκπαίδευσης είναι τα σχολεία και τα πανεπιστήμια. Ως επιστημονικός κλάδος, η εκπαίδευση εστιάζεται στη συστηματική διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι γνωρίζουν και μαθαίνουν. Οι φοιτητές που θα διδάξουν μετά την αποφοίτησή τους ως επαγγελματίες εκπαιδευτικοί σπουδάζουν την επιστήμη της εκπαίδευσης.

Μάθηση: Η ικανότητα του ανθρώπου να γνωρίζει και να κάνει νέα πράγματα μέσα από τις εμπειρίες και τις κοινωνικές του δραστηριότητες. Η μάθηση είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης φύσης. Τη συναντάμε παντού, σε όλες τις εκφάνσεις και σε όλη τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου.

Παιδαγωγική (α): Οι σύντομες γνωσιακές διαδικασίες που προάγουν τη μάθηση και διακρίνονται σε διαδοχικά στάδια. Η ανάγνωση ενός ιστορικού ντοκουμέντου, για παράδειγμα, ακολουθείται από την ερμηνεία του ή η διενέργεια ενός πειράματος χημείας ακολουθείται από την εξαγωγή συμπερασμάτων.

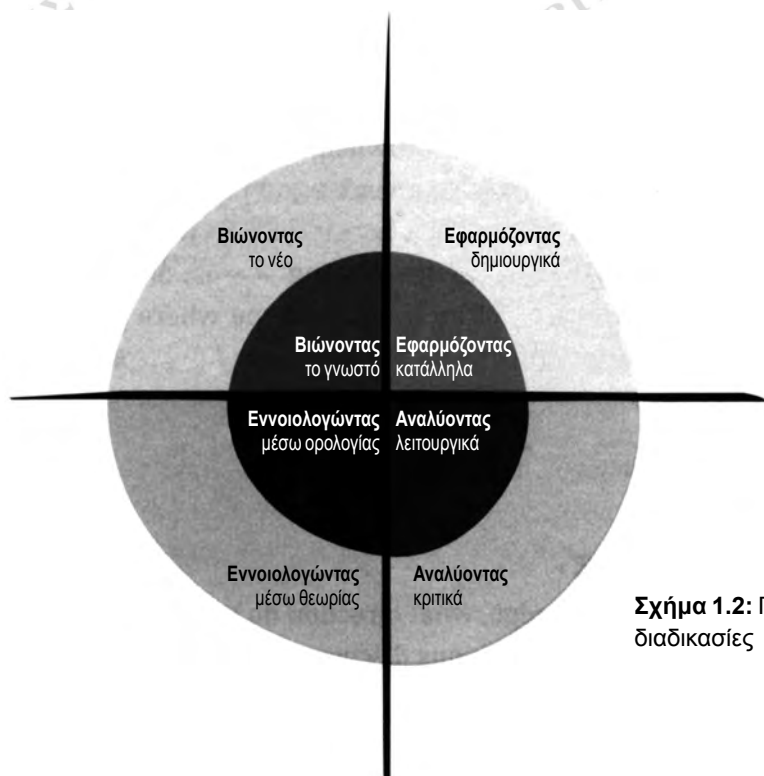
Πρόγραμμα σπουδών (α): Το συνειδητά σχεδιασμένο πλαίσιο για την απόκτηση ενός συνόλου γνώσεων ή ικανοτήτων κατά τη διάρκεια συγκεκριμένου χρονικού διαστήματος – για παράδειγμα, το πρόγραμμα ενός τριμήνου στην Ιστορία ή ένα διετές πρόγραμμα στη Χημεία.

Γνωσιακές διαδικασίες

Η προσέγγιση που υιοθετήσαμε στη συγκεκριμένη ενότητα του κάθε κεφαλαίου αναπτύχθηκε εν μέρει μέσα από την παιδαγωγική της «μάθησης μέσω σχεδιασμού». Είναι επίσης μια πρακτική εφαρμογή των αρχών της νέας μάθησης που εισηγούμαστε σε αυτό το βιβλίο. Οι γνωσιακές διαδικασίες είναι δραστηριότητες που αποτελούν ξεχωριστούς τρόπους παραγωγής της γνώσης και της μάθησης (βλ. Σχήμα 1.2):

Ας αναλύσουμε κάθε γνωσιακή διαδικασία:

- **Βιώνοντας το γνωστό:** Οι μαθητές αντανακλούν τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα και τις απόψεις τους.
- **Βιώνοντας το νέο:** Οι μαθητές παρατηρούν το άγνωστο, εμβαπτίζονται στο νέο ή μελετούν και καταγράφουν νέα γεγονότα και δεδομένα.
- **Εννοιολογώντας μέσω ορολογίας:** Οι μαθητές κατηγοριοποιούν και ερμηνεύουν τους όρους.
- **Εννοιολογώντας μέσω θεωρίας:** Οι μαθητές κάνουν γενικεύσεις και τοποθετούν τους βασικούς όρους μαζί σε εννοιολογικά πλαίσια.
- **Αναλύοντας λειτουργικά:** Οι μαθητές επιχειρηματολογούν σχετικά με λογικές συνδέσεις, σχέσεις αίτιου-αποτελέσματος, δομές και λειτουργίες.

Σχήμα 1.2: Γνωσιακές διαδικασίες

- *Αναλύοντας κριτικά:* Οι μαθητές αξιολογούν τις δικές τους απόψεις, τα δικά τους συμφέροντα και κίνητρα, καθώς και των άλλων.
- *Εφαρμόζοντας κατάλληλα:* Οι μαθητές εφαρμόζουν τη νέα μάθηση σε πραγματικές καθημερινές καταστάσεις και δοκιμάζουν την εγκυρότητα των καταστάσεων αυτών.
- *Εφαρμόζοντας δημιουργικά:* Οι μαθητές δημιουργούν ένα πρωτότυπο γνωσιακό τεχνούργημα ή κάνουν μια καινοτόμα και πρωτοποριακή παρέμβαση στον κόσμο στον οποίο ζουν.

Η χρήση αυτών των γνωσιακών διαδικασιών μεταθέτει το βάρος για την παραγωγή της γνώσης στο μαθητή. Η ορολογία αυτή του επιτρέπει να ορίσει ως κοινωνικός επιστήμονας όσα ήδη ορίζει όταν εκπονεί εμπειρικές έρευνες, αναπτύσσει μια θεωρία ή παράγει γνώση μέσω της πρακτικής εφαρμογής. Οι γνωσιακές διαδικασίες δεν είναι γραμμικές. Μπορεί να ξεκινήσει από όπου νομίζει ότι είναι προτιμότερο με βάση το εκάστοτε μαθησιακό περιβάλλον και τις δικές του προτιμήσεις. Εάν έχει ιδιαίτερη προτίμηση σε κάποια διαδικασία γνώσης ή σε κάποιον τύπο μάθησης, μπορεί να ξεκινήσει από εκεί. Μπορεί επίσης να χρησιμοποιήσει περισσότερο μια συγκεκριμένη διαδικασία, διότι νιώθει πιο άνετα και θεωρεί ότι έτσι θα αποδώσει καλύτερα. Εμείς, όμως, θα του προτείνουμε να ακολουθήσει μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση, στην οποία θα είναι ο μοναδικός παραγωγός γνώσης. Η προσέγγιση αυτή θα συνδυάζει ισότιμα τις διαφορετικές γνωσιακές διαδικασίες.

βιώνοντας το γνωστό

Προς τα πού οδεύει η εκπαίδευση;

Με βάση τη δική σου εμπειρία και τις γνώσεις σου, ποια κατεύθυνση νομίζεις ότι ακολουθεί η εκπαίδευση σήμερα; Προτού απαντήσεις, λάβε υπόψη σου τις διαστάσεις που εξετάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο:

- Διάσταση 1: Η κοινωνική σημασία της εκπαίδευσης.
- Διάσταση 2: Οι θεσμικοί χώροι της μάθησης.
- Διάσταση 3: Τα εργαλεία της μάθησης.
- Διάσταση 4: Τα αποτελέσματα της μάθησης.
- Διάσταση 5: Η ισορροπία ισχύος στη σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή.
- Διάσταση 6: Η σημασία της διαφορετικότητας των μαθητών.
- Διάσταση 7: Η σχέση του νέου με το παλαιό.
- Διάσταση 8: Ο επαγγελματικός ρόλος του εκπαιδευτικού.

βιώνοντας το νέο

Η οπτική του γονιού

- Πάρε συνέντευξη από ένα γονιό. Ποιες είναι οι σημαντικότερες ανησυχίες του για την τύχη των παιδιών του; Πιστεύει ότι θα έχουν αλλάξει τα πράγματα για τα παιδιά του στο μέλλον; Ποια πράγματα εκτιμά ότι θα είναι δυσκολότερα ή ευκολότερα, καλύτερα ή χειρότερα, για τα παιδιά του σε σχέση με αυτά που αντιμετώπισε ο ίδιος; Τι ρόλο περιμένει να διαδραματίσει το σχολείο;

Στατιστικά για την εκπαίδευση

- Αναζήτησε τα πιο πρόσφατα στατιστικά στοιχεία που αφορούν την εκπαίδευση στη χώρα σου ή διεθνώς. Ποιες είναι οι κύριες τάσεις και προκλήσεις για την εκπαίδευση;

Μάθηση σε παραδοσιακές κοινωνίες

- Διερεύνησε τον τρόπο με τον οποίο συντελείται η μάθηση σε κοινωνίες που δεν διαθέτουν τυπικούς θεσμούς ή επιστήμη της εκπαίδευσης. Επίλεξε μια τέτοια κοινωνία και περιέγραψε τις μαθησιακές διαδικασίες. Κοινοποίησε τα συμπεράσματά σου και στη συνέχεια άνοιξε διάλογο: Ποιες είναι οι διαφορές στη μάθηση ανάμεσα στις παραδοσιακές και τις σύγχρονες κοινωνίες;

εννοιολογώντας μέσω ορολογίας

Ορίζοντας την κοινωνία της γνώσης

- «Κοινωνία της γνώσης», «νέα οικονομία», «οικονομία της γνώσης»: Ποιοι χρησιμοποιούν αυτούς τους όρους; Τι εννοούν; Γιατί τους χρησιμοποιούν; Πώς τους συνδέουν με την «εκπαίδευση»;

Η τέχνη και η επιστήμη της εκπαίδευσης

- Ανάτρεξε στον ορισμό που δίνει το λεξικό για τη λέξη «επιστήμη». Πόσο χρήσιμος και κατάλληλος είναι ο όρος για την περιγραφή της διδασκαλίας και της μάθησης; Συγκέντρωσε και μελέτησε τις απαντήσεις. Σκέψου τι σημαίνουν οι απαντήσεις όσον αφορά τις εμπειρίες και την αντίληψή μας για την εκπαίδευση και το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Τι είναι πιο σημαντικό: η τέχνη της διδασκαλίας ή η επιστήμη της εκπαίδευσης; Πώς συνδέονται μεταξύ τους;

εννοιολογώντας μέσω θεωρίας

Η μάθηση έναντι της εκπαίδευσης

- Ποια είναι η διαφορά ανάμεσα στη μάθηση και την εκπαίδευση; Δώσε έναν ορισμό τους και μια σύντομη θεωρητική περιγραφή που θα τους διαφοροποιεί.
- Δημιούργησε ένα δικό σου σχήμα (μπορεί να έχει τη μορφή διαγράμματος, πίνακα ή κειμένου) αντιπαραβολής των χαρακτηριστικών των παλαιότερων μοντέλων με τη νέα μάθηση.

αναλύοντας λειτουργικά

Ανάλυση των δημόσιων και των ιδιωτικών σχολείων

- Σύγκρινε τα ενημερωτικά έντυπα δύο σχολείων της περιοχής σου, ενός δημοσίου και ενός ιδιωτικού. Ποιες διαφορές εντοπίζεις στα μηνύματά τους; Πώς τις ερμηνεύεις;

αναλύοντας κριτικά

Η εκπαιδευτική πολιτική

- Τι λένε οι πολιτικοί της χώρας σου και οι τοπικοί άρχοντες για την εκπαίδευση, και τι εννοούν με όσα λένε; Κατάγραψε και σύγκρινε τις δηλώσεις που κάνουν περί εκπαίδευσης πολιτικοί διαφορετικών ιδεολογικών αποχρώσεων.
- Μπορεί ρεαλιστικά η εκπαίδευση να ικανοποιήσει τις προσδοκίες των πολιτικών και της κοινής γνώμης; Είναι θετικό το γεγονός ότι υπάρχουν αυτές οι αυξημένες προσδοκίες; Τι μπορούμε να κάνουμε εμείς ως εκπαιδευτικοί;
- Σύγκρινε την πολιτική για την παιδεία και την υγεία, καθώς και τις αντίστοιχες υποδομές, στον τόπο διαμονής σου. Ποιες είναι οι τάσεις όσον αφορά τους πόρους και τις εργασιακές συνθήκες στους δύο αυτούς τομείς;

εφαρμόζοντας κατάλληλα

Χρησιμοποιώντας το πτυχίο του εκπαιδευτικού

- Φτιάξε μια λίστα όλων των διαφορετικών πραγμάτων που κάνει ένας εκπαιδευτικός στη δουλειά του.
- Πώς θα μπορούσες να αξιοποιήσεις τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απέκτησες σπουδάζοντας την επιστήμη της εκπαίδευσης; Περιγράψε εναλλακτικές σταδιοδρομίες και όλα όσα θα μπορούσες να κάνεις αξιοποιώντας το πτυχίο σου.

εφαρμόζοντας δημιουργικά

Τι θα φέρει το μέλλον;

- Γράψε μια ιστορία επιστημονικής φαντασίας είτε για το σχολείο του τρομακτικού μέλλοντος είτε για το σχολείο του ιδανικού μέλλοντος. Μόλις τελειώσεις, μοίρασε το σενάριό σου για το μέλλον είτε σε ομάδες των δύο μαθητών είτε σε ευρύτερες ομάδες. Ποιες διαφορές και ομοιότητες εντοπίζεις στις ιστορίες των μαθητών όσον αφορά τις προσδοκίες και το όραμά τους για το μέλλον;
- Μελέτησε κάποια νέα καινοτομία στην εκπαίδευση – για παράδειγμα, την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών στα σχολεία. Τι συμπεραίνεις για το μέλλον της εκπαίδευσης με βάση την πορεία αυτού του πειράματος;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

2

Η ζωή στα σχολεία

- Ανάλυση μέσω παραδειγμάτων 74
- Διδακτική εκπαίδευση: Το σύγχρονο παρελθόν 75
- Αυθεντική εκπαίδευση: Πιο πρόσφατες εποχές 89
- Μετασχηματιστική εκπαίδευση: Προς τη νέα μάθηση 100

Περίληψη

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφονται τρία διαφορετικά είδη εκπαιδευτικής εμπειρίας: η διδακτική, η αυθεντική και η μετασχηματιστική.

Η διδακτική εκπαίδευση έχει σχετικά μακρά ιστορία, καθώς κάνει την εμφάνισή της ταυτόχρονα με την εφεύρεση της γραφής. Ωστόσο, προβλήθηκε σχεδόν ως καθολικό πρότυπο στη μαζική, θεσμοποιημένη εκπαίδευση που εφαρμόστηκε σχεδόν παντού ανά τον κόσμο κατά τον 19ο και τον 20ό αιώνα. Το διδακτικό μοντέλο παραμένει διαδεδομένο ακόμη και σήμερα για πολλούς λόγους, κοινωνικούς, πολιτισμικούς, αλλά και πρακτικούς. Η μαζική, θεσμοποιημένη εκπαίδευση προσφέρει στους γονείς τη δυνατότητα να εργάζονται ενόσω τα σχολεία αναλαμβάνουν να μεταδώσουν στα παιδιά τους βασικές γνώσεις γραφής και ανάγνωσης. Το πιο σημαντικό, ωστόσο, είναι ότι η διδακτική διδασκαλία καλλιεργεί στα παιδιά το πνεύμα της πειθαρχίας και της τάξης. Στο πλαίσιο της διδακτικής εκπαίδευσης, οι δάσκαλοι και τα εγχειρίδια μεταδίδουν τη γνώση, οι μαθητές την απορροφούν και στο τέλος αξιολογούνται, μέσα από διαγωνίσματα, εάν έμαθαν τα όσα διδάχθηκαν. Στη σχολική αίθουσα, ο εκπαιδευτικός διαμορφώνει ένα πλαίσιο σχέσεων στο οποίο οι μαθητές μαθαίνουν πώς να δέχονται χωρίς αντιρρήσεις τα γεγονότα και τις ηθικές αλήθειες, πώς να συμμορφώνονται με τις εντολές που δίνει ο εκπαιδευτικός και πώς να απορροφούν την επίσημη καθιερωμένη γνώση που προβάλλεται μέσω της διδακτέας ύλης. Σε αυτό το μαθησιακό πλαίσιο, οι μαθητές συνηθίζουν και αποδέχονται μια σχέση με τον εκπαιδευτικό στην

οποία οι ίδιοι δεν έχουν σχεδόν καμία δυνατότητα να γίνουν παραγωγοί της γνώσης ή να ενεργήσουν αυτόνομα.

Τα πρώτα κινήματα αυθεντικής εκπαίδευσης εμφανίστηκαν κατά τον 20ό αιώνα, εν μέρει ως αντίδραση στο πνεύμα πειθαρχίας και ελέγχου που χαρακτήριζε το διδακτικό μοντέλο. Σύμφωνα με τις βασικές αρχές της αυθεντικής εκπαίδευσης, οι μαθητές παίζουν πιο ενεργό ρόλο στη μάθηση, η οποία πρέπει να συνδέεται στενά και πρακτικά με τις εμπειρίες τους. Η αυθεντική εκπαίδευση είναι περισσότερο μαθητοκεντρική, προκρίνοντας τη γνώσια κατανόηση έναντι της αποστήθισης «ορθών» απαντήσεων. Αυτό όμως σημαίνει ότι καταφέρνει να προσφέρει καλύτερες προοπτικές σε όλα τα παιδιά; Ή μήπως είναι ενίοτε υπερβολικά «πρακτική», αποδεχόμενη ως αναπόφευκτη την άνιση πρόσβαση στις ευκαιρίες; Οι επικριτές της υποστηρίζουν ότι πάρα πολύ συχνά το αυθεντικό μοντέλο δεν εκπληρώνει την υπόσχεση της εκπαίδευσης.

Η μετασχηματιστική εκπαίδευση εστιάζεται στο μαθητή και στη μάθηση. Θέτει ρητά στόχο το μετασχηματισμό των ευκαιριών των μαθητών και διαδραματίζει ενεργό ρόλο στην αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών. Αλλάζει την ισορροπία στη σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή, ενθαρρύνοντας τον τελευταίο να παράγει τη δική του γνώση σε ένα υποστηρικτικό μαθησιακό περιβάλλον, να συνεργάζεται με άλλους σε οριζόντιες σχέσεις παραγωγής γνώσης (με τους συμμαθητές, τους γονείς και τα μέλη της κοινότητας), να έρχεται σε επαφή και να αναλύει τις τοπικές και παγκόσμιες διαφορές. Παράλληλα, διευρύνει τα όρια της εκπαίδευσης πέρα από τους τοίχους της παραδοσιακής αίθουσας διδασκαλίας.

Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε αυτές τις εκπαιδευτικές παραδόσεις διότι συνδέονται με την καθημερινή πρακτική και λειτουργία των σχολείων. Σε πολλές αίθουσες διδασκαλίας επιχειρείται συνδυασμός αυτών των προσεγγίσεων. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να γνωρίζουν τα πλεονεκτήματα καθενιάς και τις ιστορικές και πολιτισμικές σκοπιμότητες που υπηρετεί. Οφείλουν να γνωρίζουν πότε η εκάστοτε πρακτική είναι κατάλληλη και αποτελεσματική και πότε αποτυγχάνει να υπηρετήσει τους μαθητές και την κοινωνία.

Ανάλυση μέσω παραδειγμάτων

Το παράδειγμα είναι ένα μοντέλο, ένας τρόπος προσέγγισης της πραγματικότητας, μια κοσμοθεωρία. Στο βιβλίο αυτό αναλύεται η εκπαίδευση με βάση τρία εκπαιδευτικά παραδείγματα. Στο παρόν κεφάλαιο ονομάζουμε τα παραδείγματα αυτά «διδακτική», «αυθεντική» και «μετασχηματιστική» εκπαίδευση. Τα παραδείγματα παρουσιάζονται σε γενικές γραμμές βάσει της χρονολογικής σειράς με την οποία εμφανίστηκαν στο εκπαιδευτικό τοπίο. Μη θεωρήσετε όμως ότι έχουμε να κάνουμε με μια ορθόδοξη και ξεκάθαρη προοδευτική πορεία. Σκιαγραφούμε

τη γενική τροχιά της μεταβολής με τις πλέον αδρές γραμμές, για να μπορέσουμε να διαχειριστούμε την περιπλοκότητα της πραγματικής αλλαγής. Θεωρούμε ότι τα τρία παραδείγματα εκπροσωπούν εναλλακτικούς τρόπους σκέψης σχετικά με την εκπαίδευση. Ωστόσο, καμία εποχή ή κανένα εκπαιδευτικό σύστημα δεν αντι-στοιχεί απόλυτα σε κάποιο από τα τρία παραδείγματα.

Δημιουργήσαμε αυτό το μοντέλο των τριών βασικών ειδών εκπαιδευτικής εμπειρίας για να διευκολύνουμε την παρακολούθηση της αφήγησής μας. Η γενική εικόνα είναι μια εικόνα σταδιακής και άνισης μεταβολής. Όμως και τα τρία παραδείγματα συνυπάρχουν στον σημερινό κόσμο, τόσο στη συλλογική μνήμη των εκπαιδευτικών και των κοινωνιών όσο και στο πολυσύνθετο τοπίο των εκπαιδευτικών συστημάτων της εποχής μας.

Διδακτική εκπαίδευση: Το σύγχρονο παρελθόν

Το κουδούνι μόλις έχει χτυπήσει και περίπου τριάντα παιδιά αρχίζουν να προσέρχονται στην τάξη. «Ησυχία», φωνάζει η δασκάλα, καθώς τα παιδιά κάθονται στα θρανία τους. Όσο παρακολουθεί τη σκηνή, η δασκάλα στέκεται δίπλα στο γραφείο της, που βρίσκεται πάνω σε ένα μικρό βάθρο στο μπροστινό μέρος της τάξης.

Τα θρανία των παιδιών είναι ευθυγραμμισμένα και βιδωμένα στο πάτωμα. Όλα τα παιδιά κάθονται έτσι ώστε να κοιτούν κατά πρόσωπο τη δασκάλα. Εκείνη επιθεωρεί αυτήν τη μικρή θάλασσα από πρόσωπα, κοιτάζοντας τα παιδιά στα μάτια – το καθένα ξεχωριστά και όλα μαζί. Οι τοίχοι είναι γυμνοί, αν εξαιρέσει κανείς κάνα δυο πίνακες με το αλφάβητο ή κάποιοι χάρτη που έχει στείλει το υπουργείο Παιδείας.

«Γυρίστε μπροστά σας, παιδιά. Κάντε ησυχία. Ανοίξτε τα βιβλία της Γραμματικής στη σελίδα...»

Τη σκηνή αυτή την έχουν βιώσει αναρίθμητα παιδιά από την εποχή της πρώτης εμφάνισης της θεσμοποιημένης εκπαίδευσης. Ορισμένα παιδιά έκλαιγαν απαρηγόρητα την πρώτη μέρα του σχολείου, και μόνο αργότερα κατάφεραν να συμφιλιωθούν με τις δομές και τους περιορισμούς του. Άλλα αντέδρασαν στις ιδιαιτερότητες της σχολικής ζωής με ένα μείγμα φόβου, θυμού και ειρωνείας. Ονειρεύτηκαν ένα καλύτερο σχολικό περιβάλλον. Άφησαν το δικό τους στίγμα στο χώρο σκαλίζοντας τὸ ὄνομά τους στο θρανίο τους ή ακολουθώντας την «παράδοση» της καταστροφής των σχολικών βιβλίων στο τέλος της χρονιάς.

«Σήμερα θα μιλήσουμε... για τα ουσιαστικά και τα ρήματα».

Η πόρτα είναι κλειστή. Η τάξη είναι το προσωπικό βασίλειο της δασκάλας, το δικό της φέουδο. «Η τάξη μου», όπως λέει η ίδια. «Η δασκάλα μας», όπως την αποκαλούν οι μαθητές, αποδεχόμενοι την εξουσία της.

«Το ουσιαστικό είναι η λέξη που φανερώνει πρόσωπο, ζώο, πράγμα ή αφηρημένη έννοια. Το ρήμα είναι η λέξη που φανερώνει ενέργεια».

Τα γράφει όλα αυτά καθαρά στον πίνακα, κάτω από την ημερομηνία. Αυτό θα είναι το μάθημα της ημέρας.

«Τώρα, ας επαναλάβουμε όλοι μαζί», λέει η δασκάλα.

«Το ουσιαστικό είναι η λέξη που φανερώνει πρόσωπο, ζώο, πράγμα ή αφηρημένη έννοια. Το ρήμα είναι η λέξη που φανερώνει ενέργεια».

Η τάξη επαναλαμβάνει με αυτή την αστεία, ρυθμική, μονότονη φωνή που σου δίνει την εντύπωση ότι τα παιδιά την έχουν εφεύρει ειδικά για τους δασκάλους. Τα αντιδραστικά παιδιά προσδίδουν στη ρυθμική επανάληψη του μαθήματος σαρκαστικό τόνο. Τα άλλα παιδιά απλώς τραγουδούν όσο πιο γλυκά μπορούν αυτό που νομίζουν ότι θέλει να ακούσει η δασκάλα.

«Χάρι, πες μου ένα ρήμα».

Ένα αίσθημα τρόμου καταλαμβάνει τον Χάρι. Τραγούδησε κι αυτός με την υπόλοιπη τάξη τον ρυθμικό σκοπό, όμως το μυαλό του ταξίδευε αλλού. Ήλπιζε ότι, σύμφωνα με το νόμο των πιθανοτήτων, θα γλίτωνε για άλλη μια φορά από την ανάκριση και κάποιο άλλο από τα τριάντα παιδιά θα την πλήρωνε. Αυτήν τη φορά όμως η τύχη δεν ήταν με το μέρος του, και ήρθε η ώρα του.

«Εεε... Δεν μπορώ να σκεφτώ κάποιον», απαντά με τρεμάμενη φωνή, «...κυρία».

Από μέσα του φοβάται. «Η δασκάλα θα μου βάλει κάτω από τη βάση», σκέφτεται. «Οι συμμαθητές μου θα με περνούν για βλάκα».

«Μήπως μπορεί κάποιος άλλος να μου πει ένα ρήμα;»

Η Τζούντι σηκώνει το χέρι της.

«Ναι, Τζούντι».

«Το ρήμα “τρέχω”. Η αλεπού τρέχει. Η λέξη “τρέχει” δηλώνει ενέργεια, αυτό που κάνει η αλεπού», απαντά η Τζούντι θριαμβευτικά.

Η Τζούντι γνωρίζει τη ρουτίνα του σχολείου και παίζει για να κερδίσει.

«Σωστά! Μπράβο, Τζούντι».

Αυτή είναι η εφήμερη νίκη της, ένας ολοφάνερος θρίαμβος του ενός έναντι των τριάντα. Η Τζούντι δεν ενδιαφέρεται εάν θα τη βοηθήσουν τα ρήματα στη ζωή της. Αυτό που έχει σημασία είναι η στιγμή της συμβολικής νίκης.

Και κάπως έτσι συνεχίζεται το μάθημα...

Αυτού του είδους τη διδασκαλία την ονομάζουμε «διδασκτική», λέξη που προέρχεται από την ελληνική λέξη «διδάσκω». Ο όρος έχει ενίοτε ουδέτερη σημασία όταν αναφέρεται σε διδακτικές μεθόδους – λέμε, για παράδειγμα, «η διδακτική των ξένων γλωσσών» ή «η διδακτική της μουσικής».

Στα αγγλικά, ωστόσο, η λέξη αυτή έχει αποκτήσει ένα ιδιαίτερο νόημα. «Διδακτικός» είναι εκείνος ο οποίος εξηγεί τα πράγματα αναλυτικά, ίσως με υπερβολικό ζήλο, ή παρουσιάζει κάπως δογματικά και άκαμπτα μια άποψη περί του αληθινού, του σωστού ή του δέοντος. Στο σχολείο του παραδείγματός μας, η δασκάλα

Εικόνα 2.1:
Σχολική αίθουσα
στο ελληνικό χωριό
Άμπελος, 1983
– η οπτική του
δασκάλου

μιλά και ο μαθητής ακούει. Η διδακτική διδασκαλία βασίζεται κυρίως σε αυτό που λέει ο δάσκαλος παρά σε αυτό που κάνει ο μαθητής. Η πλάστιγγα στη σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή γέρνει υπερβολικά προς τη μεριά του πρώτου. Ο εκπαιδευτικός είναι ο κάτοχος της γνώσης. Στόχος του είναι να μεταδώσει τη συγκεκριμένη γνώση στους μαθητές, και οι μαθητές –αυτό είναι, άλλωστε, το επιθυμητό– να απορροφήσουν υπάκουα τη γνώση που τους μεταδίδει. Ο όρος «διδακτικός» χρησιμοποιείται ως συνώνυμος του όρου «δασκαλιστικός».

Αυτό δεν είναι πάντοτε κακό. Για την ακρίβεια, η αναλυτική και ακριβής επεξήγηση είναι σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελεσματικός τρόπος διδασκαλίας. Όταν ο εκπαιδευτικός δίνει σαφείς οδηγίες, ο μαθητής δεν μπερδεύεται και μπορεί να προοδεύσει.

Η διδακτική εκπαίδευση υπήρξε, μέχρι το πρόσφατο παρελθόν, η εκπαιδευτική εμπειρία που βίωνε η συντριπτική πλειονότητα των μαθητών. Για την ακρίβεια, παραμένει και σήμερα κυρίαρχη σε πολλές χώρες. Η σύγχρονη, μαζική, θεσμικοποιημένη εκπαίδευση μόλις τώρα φτάνει στις φτωχότερες περιοχές του κόσμου. Όταν πρωτοφτάνει ο θεσμός του σχολείου σε μια χώρα, η πρώτη του μορφή είναι συνήθως η διδακτική, κυρίως εξαιτίας των περιορισμένων πόρων, υποδομών και δεξιοτήτων των εκπαιδευτικών. Αλλά, ακόμη και σε χώρες στις οποίες η σύγχρονη, μαζική, θεσμικοποιημένη εκπαίδευση υφίσταται εδώ και πολύ καιρό, η διδακτική εκπαίδευση ζει και βασιλεύει. Θα τολμούσαμε να υποθέσουμε ότι οι περισσότερες σύγχρονες σχολικές αίθουσες ανά τον κόσμο λειτουργούν στο μεγαλύτερο μέρος της σχολικής ημέρας με βάση το διδακτικό μοντέλο. Μπορεί τα θρανία να έχουν ξεβιδωθεί από το πάτωμα και οι τοίχοι να φιλοξενούν πλέον έρ-

γα των παιδιών –μικρές παραχωρήσεις προς έναν νέο τρόπο μάθησης–, όμως οι εκπαιδευτικοί σε πολλά σημερινά σχολεία εξακολουθούν να παίζουν το ρόλο τους με βάση το σενάριο της διδακτικής διδασκαλίας.

Στη χειρότερη μορφή της, η διδακτική διδασκαλία είναι μια τραγικά προβλέψιμη και θανάσιμα βαρετή διαδικασία. Ωστόσο, ακόμη και στο πλαίσιο της νέας μάθησης, ο διδακτικός τρόπος διδασκαλίας διατηρεί ενίοτε τη χρησιμότητά του – τουλάχιστον σε συγκεκριμένες συνθήκες και περιπτώσεις. Ας πάρουμε για παράδειγμα ένα μαθητή ο οποίος αρχίζει να μελετά ένα άγνωστο αντικείμενο με μακρά παράδοση και υψηλό κύρος. Αν θέλεις να σπουδάσεις κβαντομηχανική, δεν έχει νόημα να διαφωνείς. Καλύτερα να ακούς τον καθηγητή σου, τουλάχιστον μέχρι να αρχίσεις μόνος σου να αντιλαμβάνεσαι κάποια πράγματα. Η διδακτική διδασκαλία έχει επίσης θέση σε κοινότητες που βασίζονται σε συγκεκριμένες μορφές επίδειξης σεβασμού, όπως στη δογματική ανάγνωση θρησκευτικών κειμένων. Εάν θέλεις να εκφράζεις ανοιχτά την πίστη σου, οφείλεις να δέχεσαι τα μηνύματα του κειμένου χωρίς να τα αμφισβητείς. Η διδακτική εκπαίδευση θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει χρήσιμη μέθοδο για ορισμένες πτυχές της μάθησης, όπως η μηχανική εκμάθηση του λεξιλογίου μιας ξένης γλώσσας, των στοιχείων ενός περιοδικού πίνακα στη χημεία ή των μαθηματικών εξισώσεων. Μπορεί επίσης να αποτελεί εχέγγυο και τεκμήριο αξιοπιστίας σε σχολεία που υπερηφανεύονται για την αυστηρότητα και την πειθαρχία τους, και τις προβάλλουν. Σε αυτά τα σχολεία, οι εκπαιδευτικοί είναι προσηλωμένοι στο έργο τους και παραδίδουν το μάθημα έχοντας αποκλειστικό σκοπό την επιτυχία των μαθητών στα διαγωνίσματα και τις εξετάσεις. Έτσι, έχουν απτά τεκμήρια της καλής δουλειάς τους, όπως αυτά μετρώνται με τις συνηθισμένες μεθόδους αξιολόγησης της επιτυχίας. Μπορεί λοιπόν σε τέτοια σχολεία η διδακτική εκπαίδευση να είναι αποτελεσματική ή τουλάχιστον να λειτουργεί καθησυχαστικά για όσους γονείς αγωνιούν. Με άλλα λόγια, η διδακτική διδασκαλία μπορεί να διατηρήσει τη θέση της ανάμεσα στις πρακτικές της νέας μάθησης, στο πλαίσιο ενός κόσμου που διακρίνεται από ποικιλομορφία εκπαιδευτικών προσεγγίσεων και τρόπων μάθησης, αλλά και από πολιτισμικό πλουραλισμό.

Για να αναλύσουμε τη φύση και τη μορφή της διδακτικής εκπαίδευσης, θα εξετάσουμε οκτώ διαστάσεις:

- Διάσταση 1: Τα *αρχιτεκτονικά* νοήματα εκφράζονται μέσα από το τοπικό περιβάλλον, τον χωροταξικό σχεδιασμό του σχολείου, ο οποίος καθορίζει τον τρόπο επικοινωνίας μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών.
- Διάσταση 2: Τα *διαλογικά* νοήματα εκφράζονται μέσα από τα πρότυπα διαπροσωπικής επικοινωνίας.
- Διάσταση 3: Τα *διυποκειμενικά* νοήματα παράγονται κατά την αλληλεπίδραση μεταξύ δύο ατόμων, το καθένα εκ των οποίων έχει τα δικά του ενδιαφέροντα και κίνητρα, τις δικές του επιθυμίες.

- Διάσταση 4: Τα *κοινωνικοπολιτισμικά* νοήματα προκύπτουν από τον τρόπο αντιμετώπισης των εμπειριών του ατόμου στο εκάστοτε πλαίσιο.
- Διάσταση 5: Τα *ιδιοκτησιακά* νοήματα συνδέονται με τις σχέσεις των κατόχων της γνώσης.
- Διάσταση 6: Τα *επιστημολογικά* νοήματα προκύπτουν από τους τρόπους παρουσίασης και παραγωγής της γνώσης.
- Διάσταση 7: Τα *παιδαγωγικά* νοήματα αφορούν τους τρόπους με τους οποίους οι μαθητές παράγουν γνώση, όπως με τη βοήθεια και την καθοδήγηση των εκπαιδευτικών και των προγραμμάτων σπουδών.
- Διάσταση 8: Τα *ηθικά* νοήματα αντανakλούν τη λανθάνουσα ισορροπία ισχύος ανάμεσα στους φορείς και στους δέκτες της εξουσίας.

Οι διαστάσεις αυτές βοηθούν να κατανοήσουμε σφαιρικά και ολοκληρωμένα τη μορφή και την οργάνωση της εκπαίδευσης. Κάθε διάσταση ρίχνει φως σε κάποιο κρίσιμο στοιχείο της διδακτικής και μαθησιακής εμπειρίας: στο περιβάλλον, την επικοινωνία, την ταυτότητα και τις σχέσεις, την καταγωγή και τις εμπειρίες του μαθητή, τις σχέσεις εξουσίας, τους τρόπους παραγωγής γνώσης, τις μεθόδους διδασκαλίας και την ηθική. Από κοινού, οι οκτώ διαστάσεις βοηθούν να περιγράψουμε τον τρόπο πρόσληψης, σχεδιασμού, παράδοσης και βίωσης της εκπαίδευσης.

Διάσταση 1: Αρχιτεκτονική

Το σχολείο είναι ένα συγκεκριμένο κτιριακό συγκρότημα. Οι μαθητές χωρίζονται σε ομάδες των τριάντα περίπου και τοποθετούνται σε πανομοιότυπα κουτιά, στις σχολικές τάξεις. Η αρχιτεκτονική αυτή υπηρετεί έναν συγκεκριμένο επικοινωνιακό σχεδιασμό. Η αίθουσα είναι αρκετά μεγάλη ώστε ο συγκεκριμένος αριθμός μαθητών να μπορεί να ακούει τον εκπαιδευτικό χωρίς να χρειάζεται ηχητική υποστήριξη, αλλά και αρκετά μικρή ώστε να μπορεί ο εκπαιδευτικός να επιβάλλει την τάξη όταν γίνεται φασαρία. Η ιδανική αναλογία υπολογίζεται στον ένα εκπαιδευτικό ανά είκοσι έως σαράντα μαθητές· η αναλογία αυτή θεωρείται ότι επιτρέπει τη μέγιστη παραγωγικότητα μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή στην παραδοσιακή αίθουσα. Τυχόν υπέρβαση αυτού του ορίου καθιστά την τάξη υπερβολικά μεγάλη και δύσκολα διαχειρίσιμη. Εάν πάλι ο αριθμός των μαθητών είναι μικρότερος, θα πρέπει να γίνουν μαζικές προσλήψεις εκπαιδευτικών, με συνέπεια μεγάλο δημοσιονομικό κόστος.

Σε αυτό το μοντέλο, ο εκπαιδευτικός στέκεται στο μπροστινό τμήμα της τάξης και όλοι οι μαθητές κοιτούν προς το μέρος του. Η συγκεκριμένη διαρρύθμιση του χώρου καθορίζει τόσο τη φύση της σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητών όσο και τη μέθοδο διδασκαλίας. Τα θρανία είναι έτσι τοποθετημένα ώστε όλοι οι μαθητές να

Εικόνα 2.2:
Η οπτική του
μαθητή

έχουν οπτική επαφή με τον μοναδικό εκπαιδευτικό. Η επικοινωνία μεταξύ των μαθητών αποθαρρύνεται. Εάν ένας μαθητής ρίξει φευγαλέα μια πονηρή ματιά σε κάποιον συμμαθητή του, μπορεί ο τελευταίος να μπει στον πειρασμό να ενδιαφερθεί για κάτι άσχετο με το μάθημα ή να κάνει φασαρία προκειμένου να δείξει απείθεια προς την εξουσία του εκπαιδευτικού ή να παρασύρει άλλους συμμαθητές του. Επίσης, ένας μαθητής ενδέχεται να ρίχνει λοξές ματιές, με στόχο να «αντιγράψει» ή να δει τι κάνουν οι συμμαθητές του. Όποιο κι αν είναι το κίνητρο, οι λοξές ματιές έχουν την αύρα του απαγορευμένου. Σύμφωνα με τον ορθό τρόπο, ο μαθητής πρέπει να κοιτάζει μπροστά, προς τον εκπαιδευτικό. Οι πολλοί κοιτάζουν τον έναν, ώστε να γίνεται σεβαστή η εξουσία του ενός επί των πολλών. Το κλίμα μέσα στην τάξη, η συμπεριφορά που επιβάλλει στους μαθητές και ο τρόπος διδασκαλίας που ακολουθεί ο εκπαιδευτικός, καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τη διαρρύθμιση της τάξης. Ο χώρος και η δομή της τάξης υπηρετούν τον εκπαιδευτικό και κοινωνικό τους ρόλο.

Διάσταση 2: Διαλογική

Η διδασκαλία –και ειδικά αυτό το διδακτικό μοντέλο διδασκαλίας– είναι ένα επάγγελμα που βασίζεται στο λόγο. Όμως η δασκάλα και οι μαθητές δεν είναι ισότιμοι συνομιλητές. Η δασκάλα κάνει το μάθημα με τη μορφή διάλεξης. Μετά την εισαγωγική φράση «Σήμερα θα μιλήσουμε για...», παραδίδει όσα οφείλουν να γνωρίζουν οι μαθητές. Η συμμετοχή των μαθητών παίρνει τη μορφή ερωταπαντήσεων. Συχνά, καλούνται να μαντέψουν τι έχει στο μυαλό της η δασκάλα, ανεξάρτητα εάν

«αποτύχουν» εντελώς δίνοντας παράξενες και αντισυμβατικές απαντήσεις. Επίσης, μόνο ένας μαθητής επιτρέπεται να μιλά κάθε φορά. «Σηκώστε το χέρι σας. Ένας ένας, παρακαλώ». Εναλλακτικά, όλη η τάξη επαναλαμβάνει εν χορώ. «Επαναλάβετε ύστερα από εμένα...». Άλλοτε πάλι οι μαθητές δουλεύουν ήσυχα, διαβάζουν ή γράφουν. Και άλλοτε εξετάζονται γραπτώς – τότε επικρατεί ένα άλλο, πιο απόκοσμο είδος σιωπής. Στις γραπτές εξετάσεις θα βαθμολογηθούν καλά ή άσχημα ανάλογα με το αν έχουν καταφέρει, αφενός, να αποκωδικοποιήσουν τα τεχνάσματα και τις ιδιαιτερότητες αυτού του μυστηριώδους παιχνιδιού που ονομάζεται «τεστ πολλαπλής επιλογής» ή, αφετέρου, να προβλέψουν τι περιμένει να διαβάσει στις απαντήσεις τους η δασκάλα. Ακόμη και οι πιο ομιλητικοί μαθητές περνούν το μεγαλύτερο διάστημα της σχολικής ημέρας αμίλητοι, εκτός εάν αποφασίσουν βέβαια να παραβιάσουν το επικοινωνιακό πρωτόκολλο της τάξης. «Σσσς! Ησυχία, παρακαλώ! Μη μιλάτε την ώρα του μαθήματος», προειδοποιούν συχνά οι εκπαιδευτικοί, κι αν η ομιλία υπερβεί κάποια όρια, τότε ο μαθητής πρέπει να τιμωρηθεί. Η δασκάλα τον βάζει να κάτσει όρθιος στον τοίχο ή τον αποβάλλει από την τάξη ή τον στέλνει στο γραφείο του διευθυντή. Η οριζόντια, ομαδική επικοινωνία μεταξύ των συμμαθητών είναι πρακτικώς αδύνατη, αλλά και όποτε συμβαίνει, συνήθως θεωρείται «εκτός μαθήματος». Με πολύ απλά λόγια, το συγκεκριμένο μαθησιακό περιβάλλον είναι δασκαλοκεντρικό, ενώ η ύλη διδάσκεται στην καθιερωμένη επίσημη γλώσσα της εκάστοτε κοινωνίας – συνήθως δεν επιδεικνύεται ενδιαφέρον για τη γλώσσα που μιλούν οι μαθητές στο σπίτι τους. Η δασκάλα ορίζει τη σειρά των ομιλητών και ελπίζει ότι οι λακωνικές απαντήσεις που θα δώσουν εντάσσονται στο στενά προδιαγεγραμμένο εύρος των

Εικόνα 2.3:
Διαβάζοντας
σιωπηλά

αποδεκτών απαντήσεων (ότι ο μαθητής θα δώσει τις απαντήσεις που η ίδια η δασκάλα περιμένει, τις «σωστές» απαντήσεις).

Βλ. newlearningonline.com: Winston Churchill's School Days

Διάσταση 3: Διυποκειμενική

Στο μοντέλο της διδακτικής εκπαίδευσης, ο εκπαιδευτικός και η βούλησή του κυριαρχούν. Καλός μαθητής είναι ο σιωπηλός, συμμαζεμένος μαθητής, που μόνο ακούει και δεν κάνει κάτι για να ξεχωρίσει· είναι επίσης ο μαθητής που απαντά σωστά στις ερωτήσεις, ο μαθητής που ακολουθεί την τάξη όταν αυτή πρέπει να πει κάτι εν χορώ, ο μαθητής που κάνει ήσυχα τη δουλειά του χωρίς να μιλάει στον διπλανό του. Στο κάτω κάτω, μήπως θέλει να μιλήσει στον διπλανό του για να αντιγράψει ή για να του πει κάτι άσχετο με το μάθημα; Η επικοινωνία με τους συμμαθητές είναι περιορισμένη βάσει των εντολών του εκπαιδευτικού. Κίνητρο για τη συμμόρφωση με αυτήν τη συμπεριφορά είναι οι επιβραβεύσεις που θα λάβει από το δάσκαλο και το σχολείο. Μπορεί, για παράδειγμα, ο δάσκαλος να πει επιδοκίμαστικά: «Μπράβο, παιδί μου!». Ή μπορεί να του βάλει καλή βαθμολογία στο τέλος της χρονιάς. Αντίθετα, άμεσα τιμωρείται η παραβίαση των κανόνων του διυποκειμενικού παιχνιδιού, τόσο λεκτικά όσο και με κακή βαθμολογία – και η κακή βαθμολογία μιλά από μόνη της.

Βλ. newlearningonline.com: Yan Pho Lee's School Days

Διάσταση 4: Κοινωνικοπολιτισμική

Σε αυτήν τη δασκαλοκεντρικά χωροθετημένη αίθουσα, ο εκπαιδευτικός κάνει τη δουλειά του λες και όλοι οι μαθητές έχουν το ίδιο επίπεδο, είναι όλοι τους ίδιοι ή μπορούν να γίνουν ίδιοι χάρη στην επιρροή της ενιαίας εκπαίδευσης. Ο εκπαιδευτικός απευθύνεται στον μέσο μαθητή, ελπίζοντας ότι τα μεν παιδιά που είναι «πάνω από τον μέσο όρο» δεν θα βαρεθούν, τα δε παιδιά που είναι «κάτω από τον μέσο όρο» θα αποκτήσουν αρκετές γνώσεις ώστε να μπορούν να συμμετέχουν και να μάθουν έστω κάτι. Όλοι οι μαθητές πρέπει να βρίσκονται στην ίδια σελίδα – κυριολεκτικά. Πρέπει όλοι να κάνουν την ίδια δουλειά και να προχωρούν με τον ίδιο ρυθμό. Όλοι οι μαθητές επίσης πρέπει να μελετούν την ίδια ύλη, να ασχολούνται ταυτόχρονα με την ίδια δραστηριότητα και να δίνουν τις ίδιες εξετάσεις στο τέλος της χρονιάς. Κι όλα αυτά ανεξάρτητα από το ποιοι είναι αυτοί οι μαθητές, τι γνώσεις έχουν, ποια είναι τα ενδιαφέροντά τους, ποια είναι τα κίνητρα και ποιες οι φιλοδοξίες τους. Η λέξη-κλειδί στην παραδοσιακή σχολική τάξη είναι το «ταυτόχρονα». Το μοντέλο του ενός εκπαιδευτικού προς πολλούς μαθητές είναι ευκολότερο να εφαρμοστεί όταν και οι τριάντα μαθητές εκτίθενται στις ίδιες ακριβώς μαθησιακές εμπει-

ρίες και κάνουν το ίδιο πράγμα ταυτόχρονα. Και αν οι μαθητές δεν είναι όλοι ίδιοι, το σχολείο λειτουργεί με βάση την πλάνη ότι για πρακτικούς λόγους πρέπει να αντιμετωπιστούν ως ίδιοι. Μπορεί επίσης να επιχειρήσει να τους κάνει να γίνουν ίδιοι, αντιμετωπίζοντάς τους με τον ίδιο τρόπο, επιβραβεύοντας την «καλή δουλειά» και τις «σωστές απαντήσεις». Στο πλαίσιο αυτό, η απόκλιση από το ιδεατό πρότυπο θεωρείται παρέκκλιση ή ένδειξη αδυναμίας από την πλευρά του μαθητή.

Βλ. newlearningonline.com: George Orwell's School Days

Διάσταση 5: Ιδιοκτησιακή

«Η τάξη μου» είναι μια συνηθισμένη φράση των εκπαιδευτικών, που τη χρησιμοποιούν για να δηλώσουν το χώρο με τους περίπου τριάντα μαθητές, ένα χώρο στον οποίο έχουν σχεδόν απόλυτο έλεγχο. Με εξαίρεση την περιστασιακή επίσκεψη του «επιθεωρητή» και την παράδοση των βαθμών στους γονείς στο τέλος της χρονιάς, η τάξη είναι ένας χώρος απρόσιτος. Την ώρα του μαθήματος δεν είναι παρόν κανείς γονιός, ούτε κανείς άλλος εκπαιδευτικός, ούτε κανείς άλλος μαθητής, εκτός από τους τριάντα που ανήκουν στην τάξη. Επίσης, ούτε τηρείται κάποιο αρχείο, ούτε καταγράφεται πουθενά τι συμβαίνει μέσα στην τάξη, πέρα από τους βαθμούς στον έλεγχο προόδου του μαθητή και την εκάστοτε εργασία για το σπίτι. «Η δουλειά μου», λέει με τη σειρά του ο μαθητής. «Μην αντιγράφετε, παρακαλώ», λέει ο εκπαιδευτικός, για να προλάβει τα συνεργατικά ένστικτα των μαθητών. «Πες το με δικά σου λόγια», είναι η οδηγία που δίνεται σε όποιον μαθητή μπει στον πειρασμό να αντιγράψει κάποιο κείμενο το οποίο θα βαθμολογηθεί σίγουρα με άριστα. Η δουλειά των μαθητών είναι εξατομικευμένη και προσωπική. Κάθε μαθητής κάνει τη δική του εργασία και γράφει μόνος του διαγωνίσματα και εξετάσεις, απευθυνόμενος αποκλειστικά σε έναν άνθρωπο, στον εκπαιδευτικό, που θα τον αξιολογήσει. Το κύριο επίσημο, δημόσιο έγγραφο στο οποίο φαίνεται η δουλειά του μαθητή είναι ο έλεγχος που παίρνει. Ως εκ τούτου, η εξουσία ασκείται μέσα από τον εκπαιδευτικό, τα καθιερωμένα πρότυπα συμπεριφοράς και τη δομή του προγράμματος σπουδών και της συνακόλουθης αξιολόγησης.

Βλ. newlearningonline.com: Maintaining Classroom Discipline

Διάσταση 6: Επιστημολογική

Οι εκπαιδευτικοί και τα εγχειρίδια μαθαίνουν στους μαθητές τα γεγονότα, τους κανόνες και τις θεωρίες κάθε γνωστικού αντικείμενου. «Τα ρήματα δηλώνουν ενέργεια». «Η Νορμανδική Κατάκτηση της Αγγλίας έγινε το 1066». «Το τετράγωνο της υποτεινούσας ενός ορθογώνιου τριγώνου ισούται με το άθροισμα του τετραγώνου των δύο κάθετων πλευρών του». Πρόκειται για παραδείγματα «καθαρής»

γνώσης, χωρίς αμφισημίες και περιθώρια αμφισβήτησης. Η γνώση χωρίζεται εύστοχα σε «μαθήματα», δηλαδή σε αντικείμενα που είναι αυτάρκη και συστηματικά οργανωμένα, ξεκινώντας από τα βασικά και εύκολα και προχωρώντας σταδιακά προς τα δυσκολότερα. Κάθε αντικείμενο όχι μόνο διαχωρίζεται ως αυτοτελές μάθημα, αλλά εντάσσεται σε χρονικά «κουτάκια» στο πλαίσιο του ωρολόγιου προγράμματος του σχολείου. Την ώρα που ορίζει το πρόγραμμα κάθε μαθήματος οι εκπαιδευτικοί μεταδίδουν τη γνώση με τρόπο αξιόπιστο, τα εγχειρίδια παρέχουν πληροφορίες με ρητό και κατηγορηματικό τρόπο και οι μαθητές επαναλαμβάνουν με μια φωνή. Δουλειά των παιδιών είναι να μηρυκάζουν τις κοινά αποδεκτές αλήθειες, ενώ το διαγώνισμα αποτελεί την τελική απόδειξη όσων έχουν μάθει ή αγνοούν. Περνάμε τώρα στο επόμενο κομμάτι. Ελάχιστος ή και καθόλου χρόνος απομένει στους μαθητές είτε να γίνουν οι ίδιοι δημιουργοί της γνώσης είτε, έστω, να συνεισφέρουν μια δική τους ιδέα ή οπτική. Αυτό συμβαίνει μόνο όταν αποσπάται η προσοχή τους ή όταν κάνουν μουντζούρες στο χαρτί. «Δώστε προσοχή!», φωνάζει ο εκπαιδευτικός. Η πηγή της αυθεντικής γνώσης είναι δεδομένη. Με βάση τη ροή της, η γνώση εκπορεύεται πάντα από τις πηγές του γραπτού κειμένου και στη συνέχεια περνά στο πρόγραμμα σπουδών, στο σχολικό εγχειρίδιο και, μέσω του εκπαιδευτικού, στον τελικό αποδέκτη, το μαθητή. Οι πηγές της αυθεντικής γνώσης βρίσκονται έξω από τη σφαίρα της μαθησιακής δραστηριότητας και την αίθουσα διδασκαλίας. Το μήνυμα είναι σαφές: «Πρέπει να μάθετε όσα πιστεύουν οι άλλοι ότι πρέπει να μάθετε». Για να μην υπάρχει καμία πιθανότητα παρέκβασης, οι γνώσεις του μαθητή ελέγχονται με τα διαγώνισμα που βάζει ο εκπαιδευτικός (τα οποία βαθμολογούνται με βάση τις παραδό-

Εικόνα 2.4:
Απορροφώντας
τη γνώση

σεις του και το περιεχόμενο του εγχειριδίου) ή με εξωτερικές εξετάσεις (στις οποίες η βαθμολογία βασίζεται στην εμπέδωση της εξεταστέας ύλης που έχει καθοριστεί από κάποια κεντρική δημόσια αρχή). Στην προσέγγιση αυτή, η γνώση «μεταδίδεται». Βασίζεται στην υπόθεση ότι ο μαθητής μπορεί να μάθει άπαξ όλα όσα πρέπει για οποιοδήποτε αντικείμενο και ότι δεν θα χρειαστεί ποτέ να ανανεώσει τις γνώσεις του. Με βάση αυτή την παραδοχή, η γνώση αλλά και η κοινωνία που αυτή υπηρετεί είναι σχετικά σταθερές. Όταν το άτομο θα ολοκληρώσει τις εγκύκλιες σπουδές του, θα γνωρίζει όλα όσα θα του χρειαστούν. Έτσι, η συμμετοχή και οι επιδόσεις των μαθητών προσεγγίζονται με στενό πνεύμα. Όλα τα υπόλοιπα μπορείς να τα μάθεις στο μεγάλο σχολείο της ζωής.

Βλ. newlearningonline.com: Charles Darwin's School Days

Διάσταση 7: Παιδαγωγική

Στην παραδοσιακή αίθουσα διδασκαλίας της μαζικής, θεσμοποιημένης εκπαίδευσης, οι μαθητές είναι οι παθητικοί δέκτες γνώσεων, τις οποίες απορροφούν. Θεωρείται δεδομένο ότι η μάθηση συνίσταται στην εξάσκηση της μνήμης, στην αποστήθιση γεγονότων, κανόνων και «ορθών» απαντήσεων. Η σχολική γνώση είναι ένα είδος λίστας σούπερ μάρκετ η οποία περιλαμβάνει όλα όσα πρέπει να γνωρίζει ο μαθητής. Ο εκπαιδευτικός είναι το μέσο διάδοσης της επίσημης γνώσης. Έτσι, οι μαθητές εξασκούνται στην «προπαίδεια», απομνημονεύουν κανόνες ορθογραφίας και αποστηθίζουν ιστορικά γεγονότα και ιστορικές ημερομηνίες για να γράψουν άριστα στα διαγωνίσματα και τις εξετάσεις. Ο μαθητής μαθαίνει όντως κάτι, γιατί συχνά, παρά τους περιορισμούς, ήταν ενεργός και κατάφερε, σχεδόν τυχαία, να συνδέσει την παρουσιαζόμενη γνώση με τη δική του ταυτότητα και το δικό του πεπρωμένο.

Βλ. newlearningonline.com: Audre Lorde's School Days

Διάσταση 8: Ηθική

Η αρχιτεκτονική της αίθουσας διδασκαλίας, ο διδακτικός λόγος, τα διυποκειμενικά μοτίβα επιβράβευσης και τιμωρίας, η κοινωνικοπολιτισμική δυναμική της ομοιομορφίας, η ιδιοκτησιακή φύση του χώρου εργασίας εκπαιδευτικού και μαθητή, η επιστημολογία της μετάδοσης της γνώσης και η παιδαγωγική της διδακτικής παράδοσης, όλα από κοινού εκφράζουν ένα συγκεκριμένο είδος ηθικής οικονομίας. Παραπέμπουν σε ένα σύνολο κοινωνικών σχέσεων που βασίζεται σε συγκεκριμένο αξιακό σύστημα. Δύσκολα μπορεί κάποιος να αμφισβητήσει ότι στη συγκεκριμένη τάξη και στο συγκεκριμένο σχολείο όλα είναι όπως πρέπει. Παρότι η ηθική οικονομία της διδακτικής εκπαίδευσης θεωρείται πλέον ακατάλληλη και

Εικόνα 2.5:
Από το εγχειρίδιο
στο τετράδιο
εργασιών

αναποτελεσματική (όπως και είναι, ασφαλώς, σε πολλούς τομείς, σε συγκεκριμένες εποχές και για ορισμένους μαθητές), κανείς δεν μπορεί να μην παραδεχτεί ότι ο σχεδιασμός της διέθετε ανέκαθεν σχέδιο και λογική. Εφόσον η υποκείμενη παραδοχή του διδακτικού τρόπου διδασκαλίας αφορά τη φύση της γνώσης (η οποία συνίσταται στην άνευ όρων αποδοχή των διδασκόμενων αληθειών), η προσέγγιση αυτή υπηρετούσε άριστα μια κοινωνία που απαιτούσε από τους εργαζομένους να υπακούν τυφλά στις εντολές του προϊσταμένου τους, από τους πολίτες να συμμορφώνονται και από τις συζύγους να υποτάσσονται στους συζύγους τους στο σπίτι. Βέβαια, τις περισσότερες φορές, η διδακτική διδασκαλία αποτυγχάνει ακόμη και σε αυτό. Πολλοί μαθητές, άλλοι περισσότερο και άλλοι λιγότερο, νιώθουν πως η σχολική αίθουσα είναι ένας χώρος στον οποίο επικρατούν η παθητικότητα, η ανία και η αποτυχία.

Ακόμη και αυτό όμως έχει μια λογική. Ίσως με βάση ένα διεστραμμένο σκεπτικό, η αποτυχία στο σχολείο δίνει ένα είδος ηθικού διδάγματος. Η αποτυχία υπηρετεί το γενικό καλό. Για όσους καταλήξουν ανειδίκευτοι εργάτες, σε δουλειές στις οποίες τα μόνα προσόντα που απαιτούνται είναι η πειθαρχία και η υψηλή αντοχή στην ανία, τότε το μάθημα του σχολείου δεν θα έχει πάει χαμένο. Εάν καταλήξεις να κάνεις μια τέτοια δουλειά, σίγουρα ήταν δικό σου λάθος, επειδή δεν τα πήγες καλά στο σχολείο. Ή τουλάχιστον αυτή είναι η συμβατική ερμηνεία των σχολικών επιδόσεων. Αν θέλεις να ζήσεις καλά, οφείλεις να γνωρίζεις τη θέση σου στον κόσμο· και το σχολείο σε βοηθά να μάθεις ποια είναι αυτή. Το συγκεκριμένο είδος ηθικής οικονομίας λειτουργούσε άψογα σε μια κοινωνία που προόριζε τους αποφοίτους της για παραδοσιακούς χώρους εργασίας, στους οποίους υπήρχε η

απαίτηση για υποταγή στην εξουσία των προϊσταμένων και για ελάχιστες, προβλέψιμες και σταθερές δεξιότητες. Το σύστημα αυτό ήταν κατάλληλο για τη δημιουργία ενός ομοιογενούς και πειθηνίου σώματος πολιτών στην υπηρεσία του παλαιού έθνους-κράτους· ήταν κατάλληλο για την ανάπτυξη πειθηνίων προσωπικοτήτων. Υπήρχε μάλιστα και ένα είδος λογικής σύμφωνα με την οποία επιτρεπόταν να «κόβονται» πολλοί μαθητές στο σχολείο – ήταν ένας τρόπος εκλογίκευσης της έλλειψης ευκαιριών για μεγάλο τμήμα της κοινωνίας.

Bl. newlearningonline.com: Mahatma Gandhi's School Days

Ο κόσμος τον οποίο υπηρετούσε η διδακτική εκπαίδευση φαντάζει σήμερα εντελώς παρωχημένος. Το συγκεκριμένο είδος διδασκαλίας ικανοποιεί όλο και λιγότερο τις ανάγκες των μαθητών, των οποιωνδήποτε μαθητών, σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου. Η ηθική οικονομία της οδηγείται ραγδαία σε αναχρονισμό.

Bl. newlearningonline.com: 13 Times 7 is 28

Ή τουλάχιστον αυτό θα νόμιζε κανείς. Γιατί, στην πραγματικότητα, η διδακτική εκπαίδευση δεν είναι ούτε παρωχημένη ούτε αποτελεί παρελθόν. Στις πλούσιες και αναπτυσσόμενες χώρες, συχνά ανταποκρίνεται στην ιδέα πολλών γονέων και άλλων πρεσβύτερων μελών της κοινωνίας περί «ορθής σχολικής διαπαιδαγώγησης». Το διδακτικό μοντέλο καλλιεργεί την πειθαρχία, το σεβασμό, την ιεραρχία, την τάξη, την αυτοσυγκράτηση και άλλες παραδοσιακές αρετές. Διδάσκει δεξιότητες που για ορισμένους παραμελούνται σήμερα, όπως η γερή μνήμη και η προσήλωση στη λεπτομέρεια. Πολλοί γονείς που έχουν την οικονομική δυνατότητα πληρώνουν υψηλά δίδακτρα για να φοιτήσουν τα παιδιά τους σε σχολεία στα οποία προσφέρεται αυτή ακριβώς η σχολική εμπειρία. Αλλά και οι λαϊκιστές πολιτικοί, που πρεσβεύουν την «επιστροφή στο μέλλον», υπόσχονται στην κοινή γνώμη ότι θα αναβιώσουν τις παλαιές καλές εποχές, όταν τα σχολεία δίδασκαν «τα βασικά» και εξέταζαν εντατικά την πρόοδο των μαθητών. Οι συγκεκριμένοι πολιτικοί είναι αυτοί που προκαλούν τη μεγαλύτερη φασαρία, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι η ανάλυσή τους για το τι χρειάζονται σήμερα οι μαθητές και οι κοινωνίες είναι η ορθή.

Ακόμη και στον κόσμο της νέας μάθησης, όμως, σε ορισμένες περιπτώσεις στοιχεία της διδακτικής εκπαίδευσης έχουν κάποια αξία. Αν μη τι άλλο, η διδακτική παιδαγωγική δικαιούται ενίοτε το σεβασμό μας. Μπορεί να είναι χρήσιμη όταν οι μαθητές έρχονται σε επαφή για πρώτη φορά με κάποιο νέο πεδίο που παρουσιάζει μεγάλο όγκο συσσωρευμένης γνώσης. Μπορεί επίσης να είναι κατάλληλη για συγκεκριμένες δογματικές θρησκείες, είτε εμείς συμφωνούμε με την αποστολή και τα μηνύματά τους είτε όχι. Η νέα μάθηση είναι, από ορισμένες απόψεις, το ακριβώς αντίθετο της διδακτικής εκπαίδευσης. Από μια άλλη οπτική, όμως, η νέα μάθηση αναγνωρίζει τον ιστορικό ρόλο της διδακτικής εκπαίδευσης στην ανάπτυξη των σύγχρονων εκπαιδευτικών συστημάτων και δέχεται ότι μπορεί να παραμένει χρήσιμη σε ορισμένες χώρες και περιπτώσεις ως μία εκ των πολλών

Εικόνα 2.6:
Σκέφτεται, άραγε,
την εργασία της ή
ονειρεύεται με τα
μάτια ανοιχτά;

Εικόνα 2.7:
Και τώρα; Μήπως
είναι έτοιμη να
αποσπάσει την
προσοχή των
συμμαθητριών της;

στρατηγικών εκπαιδευτικών προσεγγίσεων. Η νέα μάθηση σέβεται επίσης τη διδακτική εκπαίδευση όταν αποτελεί πολιτισμικά υπαγορευμένη επιλογή, στο πλαίσιο μιας ανοιχτής και πλουραλιστικής κοινωνίας.

Αυθεντική εκπαίδευση: Πιο πρόσφατες εποχές

Με την εφαρμογή της από τους θεσμούς της μαζικής, θεσμοποιημένης σχολικής εκπαίδευσης, η διδακτική εκπαίδευση δέχτηκε έντονη κριτική, ξεκινώντας από τον λαϊκό πολιτισμό (με την καρικατούρα του αυστηρού εκπαιδευτικού) και φτάνοντας μέχρι τους ίδιους τους επαγγελματίες εκπαιδευτικούς. Οι οπαδοί του «προοδευτισμού» έθεσαν τα εξής ερωτήματα: «Η γνώση εξαντλείται στο “άσπρο-μαύρο” των ορθών και των εσφαλμένων απαντήσεων;», «Ποιο είναι το ηθικό μήνυμα της διδασκαλίας όταν απαιτείται από τους μαθητές η παθητική αποδοχή τής υποθετικά αδιαμφισβήτητης προσλαμβανόμενης γνώσης;», «Πόσο χρήσιμη είναι στην πραγματική ζωή η τυπική ακαδημαϊκή παιδεία;», «Τι είδους προσωπικότητες διαμορφώνει το σχολείο όταν ενσταλάζει στους μαθητές την ιδέα ότι γνώση είναι όσα μαθαίνουν από την αυθεντία του εκπαιδευτικού;», «Πόσο αποτελεσματική είναι η μάθηση όταν κατά τη διαδικασία της δεν λαμβάνονται υπόψη ευθέως και σφαιρικά η ταυτότητα, τα ενδιαφέροντα και τα κίνητρα του μαθητή;».

Μέσω αυτής της κριτικής, το ενδιαφέρον άρχισε να μετατοπίζεται από τη διδακτική διδασκαλία προς μια νέα προσέγγιση. Σε αυτήν, η συμμετοχή του μαθητή είναι πιο ενεργή κατά τη μαθησιακή διαδικασία, η οποία υπηρετεί αυθεντικότερα τις ανάγκες τόσο του ίδιου του μαθητή όσο και της ευρύτερης κοινωνίας. Η στροφή αυτή εδράζεται σε μια σειρά από αλληλένδετες οικονομικές και πολιτισμικές αλλαγές, καθώς και στην αυξανόμενη παραδοχή ότι η διδακτική εκπαίδευση προσδίδει κατά κάποιον τρόπο την ίδια την «ανθρώπινη φύση».

Βλ. newlearningonline.com: Jean-Jacques Rousseau on Emile's Education

Ένα από τα παράδοξα του μοντέλου της διδακτικής εκπαίδευσης είναι ότι υποβάθμισε τον εκπαιδευτικό σε απλό γραφειοκράτη. Ο εκπαιδευτικός ήταν απλώς ο ενδιάμεσος σε μια ιεραρχική αλυσίδα γνώσης. Παρέδιδε το μάθημά του υπό τους ασφυκτικούς περιορισμούς της διδακτέας ύλης και του εγχειριδίου, από τη μια, και των απαντήσεων και των τεστ που καλούνταν να δώσουν οι μαθητές του, από την άλλη. Σε πνευματικό και επαγγελματικό επίπεδο, ποτέ δεν υπήρχαν μεγαλύτερες προσδοκίες από τους εκπαιδευτικούς σε σχέση με σήμερα. Αντίθετα, τις πρώτες δεκαετίες της μαζικής, θεσμοποιημένης εκπαίδευσης, πολλοί εκπαιδευτικοί είχαν ελάχιστη ή μηδενική κατάρτιση – στην καλύτερη περίπτωση, είτε είχαν φοιτήσει για ένα ή δύο χρόνια σε κάποια παιδαγωγική σχολή είτε είχαν μαθητεύσει στον μελλοντικό εργοδότη τους. Ωστόσο, τα προσόντα των εκπαι-

δευτικών υστερούσαν πολύ σε σχέση με τα πτυχία πανεπιστημίου που απαιτείται να διαθέτουν σήμερα. Όταν το επίκεντρο του ενδιαφέροντος περνά από τη διδασκαλία στη μάθηση, ο ρόλος και το κύρος του εκπαιδευτικού αναβαθμίζονται και το επίπεδο επαγγελματικής κατάρτισης ανεβαίνει.

Τη στροφή από τη διδασκαλία στη μάθηση εξέφρασε πρώτη, στις αρχές του 20ού αιώνα, η Maria Montessori. Η Montessori ίδρυσε στη Ρώμη καινοτόμα, πειραματικά σχολεία τα οποία αρχικά απευθύνονταν σε παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες και σε παιδιά που ζούσαν σε πολύ φτωχές γειτονιές. Στο «Σπίτι των Παιδιών» που ίδρυσε η Montessori, αντίκριζε κανείς την εξής εικόνα: μια μικρή ομάδα μαθητών πειραματιζόταν με τα κλάσματα χρησιμοποιώντας μια κατασκευή από χρωματιστές ράβδους διαφορετικών μεγεθών. Την ίδια στιγμή, μια άλλη ομάδα μαθητών μελετούσε έναν παγκόσμιο χάρτη στον οποίο παρουσιάζονταν οι χώρες σαν τεράστια κομμάτια ενός παζλ. Δεν ήταν απαραίτητο όλοι οι μαθητές να ασχολούνται με την ίδια δραστηριότητα την ίδια στιγμή· ούτε υπήρχε η απαίτηση από τον εκπαιδευτικό να αντιμετωπίζει τους μαθητές σαν να βρίσκονται όλοι στο ίδιο επίπεδο και να έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα· μάλιστα, το σημαντικότερο ήταν ότι οι μαθητές συμμετείχαν ενεργά στις μαθησιακές δραστηριότητες.¹

Bl. newlearningonline.com: Maria Montessori on «Free, Natural» Education

Την ίδια εποχή, στις Ηνωμένες Πολιτείες, ο John Dewey είχε ιδρύσει το δικό του πειραματικό σχολείο, το οποίο συνδέθηκε με το Πανεπιστήμιο του Σικάγου. Εκεί, οι μαθητές μάθαιναν μέσω της «άμεσης εμπειρίας»: δημιουργούσαν, κατασκεύαζαν, πειραματιζόνταν, έλυναν πραγματικά προβλήματα. Η προσέγγιση αυτή, που ονομάστηκε «προοδευτισμός», για να αναδειχθεί η αντίθεσή της με την παραδοσιακή διδακτική διδασκαλία, ήταν μαθητοκεντρική, χωρίς τον αυστηρό ακαδημαϊκό προσανατολισμό της διδασκαλίας συγκεκριμένων αντικειμένων και μαθημάτων. Η μέθοδος του Dewey εστίαζε το ενδιαφέρον της στις διαδικασίες μάθησης και όχι στο περιεχόμενο της διδασκαλίας. Ενδιαφερόταν δε για τη σφαιρική ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού, και όχι για τη διδασκαλία μαθημάτων αυθαίρετα διαχωρισμένων, με αυστηρό περιεχόμενο. Η φιλοσοφία του Dewey ήταν ο «πραγματισμός». Στην εκπαίδευση, ο πραγματισμός πρεσβεύει την επίλυση πραγματικών προβλημάτων μέσω της ενεργού ανακάλυψης και του ελέγχου των υποθέσεων μέσα από την πρακτική εμπειρία.²

Bl. newlearningonline.com: John Dewey on Progressive Education

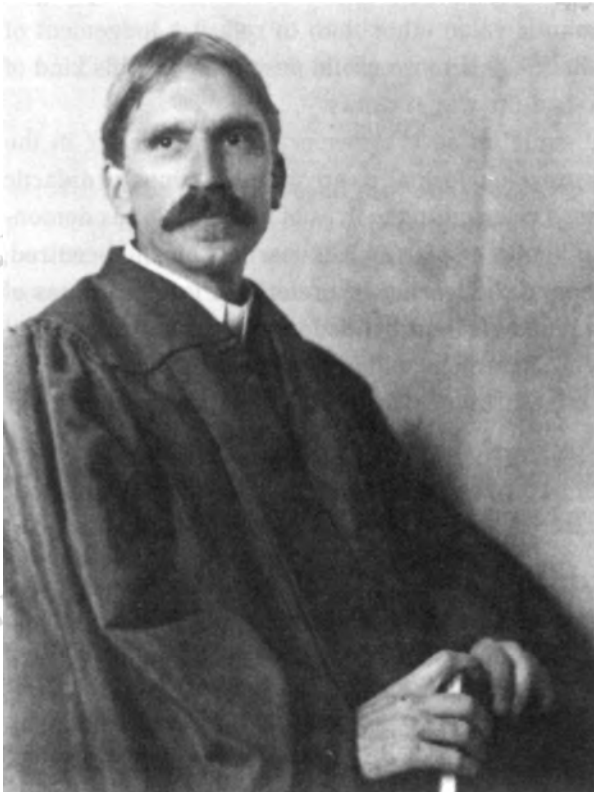
1. Montessori, M. (1912 [1964]), *The Montessori Method*, Schocken Books, Νέα Υόρκη· της ίδιας (1917 [1973]), *The Montessori Elementary Material*, Schocken Books, Νέα Υόρκη.

2. Dewey, J. (1902 [1956]), *The Child and the Curriculum*, University of Chicago Press, Σικάγο· του ίδιου (1915 [1956]), *The School and Society*, University of Chicago Press, Σικάγο· του ίδιου (1916 [1966]), *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Edu-*

Εικόνα 2.8:

Maria Montessori, 1870-1952

Εικόνα 2.9:

John Dewey, 1859-1952

---

tion, Free Press, Νέα Υόρκη· του ιδίου (1938 [1963]), *Experience and Education*, Collier Books, Νέα Υόρκη· Dewey, J. και Dewey. E. (1915), *Schools of Tomorrow*, Dutton, Νέα Υόρκη.

Ορισμένοι υποστηρικτές του προοδευτισμού όπως ο Dewey έφτασαν στο σημείο να υποστηρίξουν ότι η αναβάθμιση των σχολείων θα μπορούσε να βοηθήσει στη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου, ενός κόσμου αποτελούμενου από δημιουργικούς εργαζομένους, ενεργούς πολίτες και υπεύθυνους ανθρώπους. Η οπτική αυτή ονομάστηκε «κοινωνικός εποικοδομισμός» και αναδείκνυε τον πρωταγωνιστικό ρόλο της εκπαίδευσης στην προσπάθεια οικοδόμησης μιας νέας κοινωνίας.

Bl. newlearningonline.com: John Dewey on Progressive Education

Ο 20ός αιώνας διέψευσε πολύ γρήγορα αυτές τις ελπίδες. Οι κοινωνικές στρεβλώσεις της εποχής προκάλεσαν σειρά από τρομακτικά γεγονότα: δύο παγκόσμιους πολέμους, τη διαίρεση του κόσμου σε ένα κομμουνιστικό και ένα καπιταλιστικό στρατόπεδο, οικονομικές υφέσεις και καταρρεύσεις, καθώς και βάρβαρα ολοκαυτώματα. Οι πολιτικές και ηθικές προτεραιότητες της εποχής φαίνεται πως είχαν ταράξει τα ήσυχα νερά του προοδευτισμού και του κοινωνικού εποικοδομισμού. Συνεπώς, κατά τη διάρκεια αυτού του επώδυνου αιώνα, διαψεύστηκαν οι μεγάλες προσδοκίες των αισιόδοξων οπαδών του προοδευτισμού και του εποικοδομισμού.³

Ο όρος «προοδευτισμός» χρησιμοποιείται ευρέως, όμως δεν δίνει ακριβή περιγραφή της φύσης και των στόχων της προοδευτικής εκπαίδευσης. Απλώς δείχνει ότι εκπροσωπεί την πρόοδο σε σχέση με τις πιο παραδοσιακές μορφές εκπαίδευσης, τις οποίες θα ήθελε να αντικαταστήσει. Με άλλα λόγια, υποδηλώνει μια προσέγγιση που διατείνεται πως είναι καλύτερη και ανώτερη από την προηγούμενη. Ο όρος «αυθεντική» είναι πιο χρήσιμος για τον προσδιορισμό αυτού του είδους της εκπαίδευσης, των αρχών και του τρόπου λειτουργίας της.

Η προοδευτική εκπαίδευση είναι «αυθεντική» από πολλές απόψεις. Είναι αυθεντική υπό την έννοια ότι η μάθηση δεν συνιστά μια αμιγώς αφηρημένη και τυπική διαδικασία, όπως συμβαίνει με τα επιμέρους «μαθήματα» της διδακτικής παιδαγωγικής μεθόδου. Προσπαθεί να αγγίζει και να σχετίζεται με τη ζωή και τις εμπειρίες των μαθητών, ενώ δίνει μεγάλη έμφαση στην πρακτική. Είναι επίσης αυθεντική καθώς επικεντρώνεται στο μαθητή. Δηλαδή, είναι παιδοκεντρική, εστιάζεται στα ενδιαφέροντα και στα κίνητρα του μαθητή, που έχουν προτεραιότητα έναντι των επιταγών του εκπαιδευτικού, του προγράμματος σπουδών ή του σχολικού εγχειριδίου. Είναι, τέλος, αυθεντική εφόσον ενδιαφέρεται για την αφομοίωση και την εσωτερίκευση της γνώσης και όχι απλώς για την αποστήθιση πραγματολογικών, τυπικά ορθών γνώσεων. Για παράδειγμα, αυθεντική γνώση

3. Cuban, L. (1993), *How Teachers Taught: Constancy and Change in American Classrooms, 1890-1990*, Teachers College Press, Νέα Υόρκη.

σημαίνει ότι ο μαθητής μαθαίνει τις διαδικασίες συλλογισμού στις οποίες βασίζεται ένας μαθηματικός τύπος και δεν απομνημονεύει απλώς τον εν λόγω τύπο.

Επιστρέφοντας στις οκτώ διαστάσεις που ήδη παρουσιάσαμε σε σχέση με τη διδακτική προσέγγιση, θα δούμε τώρα τι πρεσβεύει η αυθεντική εκπαίδευση.

Διάσταση 1: Αρχιτεκτονική

Στο πρότυπο της αυθεντικής εκπαίδευσης, ο χώρος της μάθησης είναι κατά κανόνα μια τροποποιημένη εκδοχή της παραδοσιακής σχολικής αίθουσας. Τα θρανία είναι τοποθετημένα λιγότερο αυστηρά, ενώ η διαμόρφωση της τάξης είναι γενικά λιγότερο τυπική. Μπορεί, για παράδειγμα, ο εκπαιδευτικός να έχει «απλώσει» τα θρανία μέσα στην αίθουσα, για να μπορούν οι μαθητές να κινούνται ελεύθερα και να επικοινωνούν μεταξύ τους, ή μπορεί να έχει αντικαταστήσει εντελώς τα παραδοσιακά θρανία με μεγάλα γραφεία, διευκολύνοντας έτσι τις δραστηριότητες των μαθητών. Ενίοτε τα θρανία σχηματίζουν νησίδες, για να έχουν άμεση οπτική επαφή οι μαθητές και να μπορούν να συνεργάζονται σε ομάδες. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ειδικά στις μικρότερες τάξεις, η αίθουσα χωρίζεται σε τμήματα στα οποία αναπτύσσονται διαφορετικές λειτουργίες και δραστηριότητες. Συχνά, στους τοίχους της αίθουσας φιλοξενούνται εργασίες των παιδιών ως επιβράβευση των προσπαθειών τους και προβολή του μηνύματος ότι αυτά είναι οι πρωταγωνιστές της σχολικής ζωής. Από εκεί και πέρα, όμως, ο αριθμός των μαθητών και η χωροταξία της τάξης διαφέρουν ελάχιστα από την παραδοσιακή αναλογία του ενός εκπαιδευτικού ανά τριάντα μαθητές. Τα παιδιά ενίοτε βγαίνουν από την τάξη, συμμετέχοντας σε εκδρομές ή εξωσχολικές δραστηριότητες, ωστόσο το επίκεντρο της δραστηριότητας παραμένει η τάξη.

Εικόνα 2.10:

Τυπική σχολική αίθουσα αυθεντικής εκπαίδευσης

Διάσταση 2: Διαλογική

Η χωροθέτηση ενθαρρύνει το διάλογο μεταξύ των μαθητών, πάντα όμως εντός των ορίων της τάξης. Οι μαθητές σχηματίζουν μικρές ομάδες και μπορούν να συνεργάζονται και να μιλούν μεταξύ τους, πρακτική η οποία αποθαρρυνόταν στην παραδοσιακή αίθουσα διδακτικής εκπαίδευσης. Επιτρέπεται επίσης έως έναν βαθμό στους μαθητές να χρησιμοποιούν την καθομιλουμένη, ενώ γίνεται προσπάθεια να διδαχθούν τόσο τη μητρική τους γλώσσα όσο και την επίσημη γλώσσα του σχολείου και της κοινωνίας.

Διάσταση 3: Διυποκειμενική

Οι μαθητές έχουν περισσότερες ευκαιρίες να είναι ο εαυτός τους. Το περιβάλλον είναι παιδοκεντρικό. Η ενεργός συμμετοχή ενθαρρύνεται, καθώς η μάθηση βασίζεται στη διερεύνηση, τον πειραματισμό, την επίλυση προβλημάτων και σε άλλες δραστηριότητες που περιστρέφονται γύρω από τους μαθητές, οι οποίοι ενθαρρύνονται να εκφράσουν τις θέσεις και τις απόψεις τους. Συχνά, σχεδιάζουν και δημιουργούν σύνθετες εργασίες, όπως «πρότζεκτ» και «αποστολές». Ο εκπαιδευτικός διαμεσολαβεί πλέον για να διευκολύνει τη διαδικασία μάθησης των παιδιών. Παράλληλα, αναγνωρίζεται η πολιτισμική και κοινωνική διαφορετικότητα, καθώς και η επίδραση που έχουν οι διαφορές στις επιδόσεις των μαθητών. Παραδοσιακές μορφές τιμωρίας, όπως η σωματική, εγκαταλείπονται, ή απαγορεύονται εντελώς. Ωστόσο, τα παραδοσιακά συστήματα επιβράβευσης διατηρούνται, συνήθως, με τη μορφή μοντέλων αξιολόγησης.

Βλ. newlearningonline.com: A.S. Neill's Summerhill

Εικόνα 2.11:
Εργασία σε ομάδες

Εικόνα 2.12:
Μαθητοκεντρική
δραστηριότητα

Διάσταση 4: Κοινωνικοπολιτισμική

Η διαφορετικότητα των μαθητών αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο, ενώ μέχρι ενός σημείου η διδασκαλία ακολουθεί το ρυθμό και τις ιδιαιτερότητες κάθε μαθητή. Όμως, η εξατομίκευση αυτή σχεδιάζεται συνήθως με βάση το κριτήριο της «ικανότητας» ή του «σταδίου ανάπτυξης» που έχουν περιγράψει οι ψυχολόγοι. Οι πολιτισμικές, έμφυλες και λοιπές διαφορές περνούν σε δεύτερη μοίρα, και θεωρούνται δείκτες της εκπαιδευτικής «υστέρησης» ορισμένων μαθητών. Το σχολείο ίσως επιχειρήσει να «αντισταθμίσει» αυτή την υστέρηση σχεδιάζοντας ειδικά προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας για μαθητές με προβλήματα και χαμηλές επιδόσεις, προκειμένου αυτοί, αφενός, να συγκλίνουν με τον μέσο όρο της τάξης και, αφετέρου, να ενταχθούν στην κοινή κουλτούρα της μάθησης, άρα και ευρύτερα στην κοινωνία. Σε άλλες περιπτώσεις, οι διαφορές αναγνωρίζονται έως ένα βαθμό, στο πλαίσιο, λόγου χάρη, μιας επιφανειακής πολυπολιτισμικότητας, με βάση την οποία τιμώνται οι εθνικές εορτές της χώρας καταγωγής των μαθητών ή καλούνται οι μαθητές να γράψουν εργασίες εκτός διδακτέας ύλης για συγκεκριμένα κράτη. Αυτές οι χειρονομίες αποδοχής της διαφορετικότητας περιορίζονται, όμως, από την αρχιτεκτονική της αίθουσας διδασκαλίας και τις απαιτήσεις του ωρολόγιου προγράμματος. Εφόσον πρέπει να διδάξεις συγκεκριμένη ύλη σε συγκεκριμένο χρόνο, η αναλογία ένας ανά τριάντα οδηγεί εκ των πραγμάτων σε ομοιομορφία. Οι μαθητές εξακολουθούν να υφίστανται τις πιέσεις της ομοιομορφίας, έστω κι αν αυτές είναι λανθάνουσες και λιγότερο εξόφθαλμες απ' ό,τι στο παρελθόν. Η ομοιομορφία προωθείται από τις παραδοχές για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και τους βέλτιστους τρόπους εκμάθησης της διδακτέας ύλης.

Εικόνα 2.13:
Δασκαλοκεντρική
υποστήριξη της
μάθησης

Διάσταση 5: Ιδιοκτησιακή

Στην αυθεντική εκπαίδευση, η αίθουσα διδασκαλίας «είναι ανοιχτή» στη μερική αλλαγή των ισορροπιών όσον αφορά την κατοχή της γνώσης και τον έλεγχο της τάξης. Οι μαθητές συνεργάζονται ενίοτε σε ομάδες, όμως η ομαδική εργασία ούτε είναι η κύρια μέθοδος εργασίας στο σχολείο, ούτε αποτελεί τη βάση για την αξιολόγηση των «αποτελεσμάτων» της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Επίσης, οι εκπαιδευτικοί συνηθίζουν όλο και περισσότερο να φέρνουν σε επαφή τους μαθητές τους με ανθρώπους εκτός σχολείου, τους οποίους εντάσσουν στη μαθησιακή διαδικασία. Η τάξη ανοίγει, για παράδειγμα, τις πόρτες της σε άλλους εκπαιδευτικούς, σε βοηθούς, σε γονείς, αλλά και σε μέλη της κοινωνίας, η γνώση ή η εξειδίκευση των οποίων σχετίζεται με τη μαθησιακή διαδικασία. Τα σύνορα της τάξης παραμένουν, ωστόσο, ευδιάκριτα και η αναλογία του ενός εκπαιδευτικού ανά τριάντα μαθητές παραμένει ο πυρήνας της μαθησιακής σχέσης.

Διάσταση 6: Επιστημολογική

Σε αντίθεση με τη διδακτική προσέγγιση, η αυθεντική δεν εστιάζεται αποκλειστικά στη διδακτέα ύλη, αλλά θέτει γενικούς μαθησιακούς στόχους για τα σημαντικότερα πεδία μάθησης. Τα σχολικά εγχειρίδια παίζουν λιγότερο κεντρικό ρόλο, καθώς συμπληρώνονται από άλλα κείμενα και άλλες δραστηριότητες (από «κανονικά» βιβλία και άρθρα, συζητήσεις, πειράματα, εκδρομές, προβλήματα προς επίλυση κτλ.). Ωστόσο, και τα ίδια τα σχολικά εγχειρίδια είναι συνήθως γραμμένα διαφορετικά, καθώς σε αυτά προτείνονται εργασίες που ενθαρρύνουν την ενεργό συμμετοχή αντί να παρέχονται αποκλειστικά πραγματολογικές και θεωρητικές «ορθές

απαντήσεις». Επιπλέον, είναι γεμάτα εικόνες, διαγράμματα και άλλα οπτικά βοηθήματα, όμως το γραπτό κείμενο εξακολουθεί να κυριαρχεί. Το παραδοσιακό ωρολόγιο πρόγραμμα ακολουθείται επίσης από πολλά σχολεία, «τεμαχίζοντας» το χρόνο και το χώρο ανάλογα με το μάθημα, αν και πλέον περιλαμβάνει και «διαθεματικές ενότητες», στις οποίες εξετάζεται το εκάστοτε θέμα από διαφορετικές οπτικές. Σε ορισμένα μαθήματα υιοθετούνται διεπιστημονικές προσεγγίσεις, με την ένταξη, για παράδειγμα, της γλώσσας στα μαθηματικά και στα άλλα θετικά μαθήματα. Στο πρόγραμμα σπουδών προστίθενται επίσης νέα μαθήματα, όπως μαθήματα σεξουαλικής αγωγής και οδήγησης. Συνεπώς, τα σχολεία αναλαμβάνουν έναν τεράστιο όγκο εργασίας, με συνέπεια άλλοτε το πρόγραμμα σπουδών να είναι υπερβολικά φορτωμένο, καλύπτοντας μια αχανή ύλη, και άλλοτε να εμφανίζει μεγάλο αριθμό ετερόκλητων και υπερβολικά εξειδικευμένων μαθημάτων επιλογής. Σε κάθε περίπτωση, η ροή και η φύση της γνώσης έχουν αλλάξει. Το ίδιο ισχύει και για τις ισορροπίες ισχύος στη σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν με μεγαλύτερη ευχέρεια να σχεδιάζουν προγράμματα που αγγίζουν τα ενδιαφέροντα των μαθητών, οι οποίοι γίνονται εν μέρει συμπαραγωγοί της γνώσης. Η έμφαση της εκπαιδευτικής διαδικασίας περνά από το περιεχόμενο που καλείται να μάθει ο μαθητής στην ίδια τη διαδικασία της μάθησης, δηλαδή στον τρόπο με τον οποίο μπορεί ο μαθητής να μάθει.⁴ Στον σημαντικό, ραγδαία μεταβαλλόμενο κόσμο, η γνώση του ορθού τρόπου απόκτησης της γνώσης είναι εξίσου σημαντική με το ίδιο το περιεχόμενο της γνώσης.

Διάσταση 7: Παιδαγωγική

Η μάθηση είναι πλέον πιο συμμετοχική και πιο πειραματική. Το ενδιαφέρον εστιάζεται στην έρευνα από την πλευρά του μαθητή και όχι στην παθητική πρόσληψη της γνώσης που μεταδίδεται μέσω του εκπαιδευτικού ή του σχολικού βιβλίου. Η ψυχολογία της ανάπτυξης προσδιορίζει γενικά στάδια «κατάστασης ετοιμότητας», στα οποία τα παιδιά έχουν τη γνωστική ικανότητα να παράγουν νοήματα ανάλογα με το στάδιο της ανάπτυξής τους.⁵ Τα σχολεία διαχωρίζουν πλέον την ουσιαστική κατανόηση από την απλή αποστήθιση και επανάληψη. Ο μαθητής πρέπει να μπορεί να καταλαβαίνει από μόνος του –να μπορεί να εξηγεί τα αίτια, τα αποτελέσματα και τις λογικές σχέσεις– και όχι απλώς να αποστηθίζει τις σωστές απαντήσεις.

Bl. newlearningonline.com: Rabindranath Tagore's School at Shantiniketan

4. Bruner, J. (1977), *The Process of Education*, Harvard University Press, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη.

5. Piaget, J. (1923 [2002]), *Language and Thought of the Child*, Routledge, Λονδίνο.

Εικόνα 2.14:

Οι μαθητές αφήνουν για λίγο αυτό που κάνουν προκειμένου να ακούσουν τη δασκάλα.

Διάσταση 8: Ηθική

Η αυθεντική εκπαίδευση ενδιαφέρεται για τη δημιουργία κοινωνικά ενεργών πολιτών, εργαζομένων και ατόμων που θα έχουν την ικανότητα να αντιμετωπίζουν τις κοινωνικές αλλαγές κατά τη διάρκεια της ζωής τους, ατόμων με ανοιχτό μυαλό και ανήσυχο πνεύμα. Σύμφωνα με την ηθική οικονομία της αυθεντικής εκπαίδευσης, οι μαθητές θα πρέπει να μπορούν να συμμετέχουν σε πολλούς διαφορετικούς κοινωνικούς κόσμους. Η ατομική επιλογή και η προσωπική ολοκλήρωση είναι τα κύρια ζητούμενα. Αυτά είναι τα ιδεώδη της φιλελεύθερης, δημοκρατικής νεωτερικότητας του 20ού αιώνα.

Βλ. newlearningonline.com: Kohn on Progressive Education

Η κληρονομιά της αυθεντικής εκπαίδευσης

Σήμερα, στις αρχές του 21ου αιώνα, ο αριθμός των σχολείων στα οποία εξακολουθούν να τηρούνται τα πρότυπα της διδακτικής εκπαίδευσης είναι, κατά πάσα πιθανότητα, πολύ μεγαλύτερος διεθνώς από τον αντίστοιχο αριθμό των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στα οποία ακολουθούνται διαδικασίες που θα μπορούσαν να περιγραφούν ως «αυθεντικές». Η αυθεντική εκπαίδευση άσκησε, ωστόσο, τεράστια επιρροή. Παρότι υπάρχουν σίγουρα εξαιρέσεις, θα υποστηρίζαμε ότι η μετάβαση από τη διδακτική στην αυθεντική εκπαίδευση ήταν πιο έντονη και πιο γενικευμένη στα νηπιαγωγεία και στα δημοτικά απ' ό,τι στα γυμνάσια και στα λύκεια, στις ανθρωπιστικές σπουδές απ' ό,τι στα μαθηματικά και τις φυσικές επιστήμες, στα πλούσια απ' ό,τι στα φτωχά σχολεία και στον αναπτυσσόμενο απ' ό,τι στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Η πραγματικότητα είναι, βέβαια, ακόμη πιο σύνθε-

τη, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες το ίδιο σχολείο ή εκπαιδευτικό ίδρυμα διαθέτει προγράμματα μέσα από τα οποία υιοθετούνται τόσο ο διδακτικός όσο και ο αυθεντικός προσανατολισμός. Διαφορετική φιλοσοφία μπορεί επίσης να έχουν οι εκπαιδευτικοί του ίδιου σχολείου ή της ίδιας σχολής, ενώ ακόμη και ο ίδιος εκπαιδευτικός μπορεί να ακολουθεί σε διαφορετικές περιστάσεις διαφορετικές προσεγγίσεις.

Πώς θα αξιολογούσαμε την αυθεντική σε σχέση με τη διδακτική εκπαίδευση; Παρά τους ισχυρισμούς περί ανωτερότητας της αυθεντικής έναντι της διδακτικής εκπαίδευσης που διατυπώνουν οι προοδευτικοί υποστηρικτές της, η αυθεντική εκπαίδευση εμφανίζει τους δικούς της εγγενείς περιορισμούς, όσον αφορά τόσο τη μορφή που είχε κατά τις αρχές του 20ού αιώνα όσο και τη σημερινή, στην οποία εντάσσονται, για παράδειγμα, οι πιο πρόσφατες «κονστрукτιβιστικές» προσεγγίσεις, που θα εξετάσουμε στο Κεφάλαιο 8.

«Αυθεντική όσον αφορά τι;» είναι ένα πρώτο ερώτημα. Ο οπαδός του προοδευτισμού ίσως απαντούσε: «Αυθεντική όσον αφορά οτιδήποτε θεωρείται χρήσιμο και απαραίτητο». Αυτό μπορεί να είναι εκείνο που προβάλλουν ως τέτοιο οι εκπαιδευτικοί σε συνεργασία με τους μαθητές και εκείνο που κρίνει η κοινωνία ότι χρειάζεται. Εκείνο ίσως να είναι κάτι νέο ή η «επιστροφή στο παρελθόν», όπως το εννοούν οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί που νοσταλγούν τα δικά τους σχολικά χρόνια, όταν έπρεπε να απομνημονεύουν την ορθογραφία λέξεων, αλλά και λίστες με χρονολογίες και ηρωικά γεγονότα εθνικιστικού μεγαλείου. Το δε νέο μπορεί να διαφοροποιείται μόνο όσον αφορά την προσαρμογή του περιεχομένου της διδασκαλίας στο είδος του μαθητή. Όσοι θα γίνουν γιατροί ή δικηγόροι θα διδαχθούν Σαίξπηρ στο μάθημα των Αγγλικών, ενώ όσοι προορίζονται για γραμματείς αρκούνται σε μαθήματα «επικοινωνιακών δεξιοτήτων», ώστε να μπορούν να συντάξουν ένα συμπαθητικό βιογραφικό σημείωμα. Το μάθημα Επικοινωνιακές Δεξιότητες ακούγεται καλό και είναι ασφαλώς «χρήσιμο», όμως τα παιδιά που υποχρεώνονται να το παρακολουθήσουν γνωρίζουν πολύ καλά περί τίνος πρόκειται, αποκαλώντας το περιφρονητικά «αγγλικά για “φυτά”». ⁶ Σε ανάλογες περιπτώσεις, και παρά τις αγαθές προθέσεις, μπορεί η αυθεντική εκπαίδευση και η έμφασή της στη «χρησιμότητα» να οδηγήσουν σε νέες, αν και λιγότερο εξόφθαλμες, μορφές κοινωνικού διαχωρισμού. Ο προσδιορισμός «δημοκρατική» στην επονομαζόμενη δημοκρατική σχολική εκπαίδευση πολλές φορές μαρτυρά ουσιαστικά μια μορφή λαϊκισμού: μια σειρά από φαινομενικά δημοκρατικές πρωτοβουλίες που τελικά διαιωνίζουν την υφιστάμενη τάξη πραγμάτων, με όλες τις αδικίες και τις ανισότητες της. Εάν και όπου συμβαίνει αυτό, η αυθεντική εκπαίδευση

6. Kalantzis, M., Cope, B., Noble, G. και Poynting, S. (1991), *Cultures of Schooling: Pedagogies for Cultural Difference and Social Access*, Falmer Press, Λονδίνο, σ. 222.

υπηρετεί, σε τελική ανάλυση, τη λογική της κοινωνικής ανισότητας. Ούτε βοηθά τους μαθητές να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για να βελτιώσουν την κοινωνική τους κατάσταση, ούτε αλλάζει τον κόσμο. Αντιθέτως, αποτελεί πιστή αντανάκλασή του. Συμβολίζει απλώς μια κοσμοθεωρία αγνωστικιστική, ουδέτερη, αμέτοχη. Είναι ένας μάλλον ευγενέστερος και ηπιότερος τρόπος διαίωνισης της κοινωνικής ανισότητας σε σχέση με τη διδακτική εκπαίδευση.

Μάλιστα, οι υποστηρικτές της διδακτικής παιδαγωγικής θα μπορούσαν να ανταπαντήσουν ότι, εφόσον τελικά το αποτέλεσμα είναι το ίδιο, η δική τους μέθοδος –η σκληρή, αυστηρή μορφή της παραδοσιακής εκπαίδευσης, με βάση την οποία θα μάθεις τα «βασικά» για να πάρεις τους απαραίτητους βαθμούς προκειμένου να πετύχεις– είναι πιο αποτελεσματική.

Βλ. newlearningonline.com: A Critique of Progressive Education

Μετασχηματιστική εκπαίδευση: Προς τη νέα μάθηση

Κατά τον 20ό αιώνα, το εκπαιδευτικό τοπίο άλλαζε με πολύ αργούς ρυθμούς. Ωστόσο, για πολλούς λόγους η πορεία προς την αλλαγή άρχισε να επιταχύνεται κατά τον 21ο αιώνα. Ορισμένοι λόγοι που μας οδηγούν σε αυτή την εκτίμηση σχετίζονται με εξωγενείς παράγοντες. Είναι σχεδόν αδύνατο τα σημερινά σχολεία να αποφύγουν τις προκλήσεις από τις νέες τεχνολογίες, την παγκοσμιοποίηση, την πολυπολιτισμικότητα, τη μεταβαλλόμενη φύση της εργασίας και της ιδιότητας του πολίτη, καθώς και τις αλλαγές που συντελούνται στην υπόσταση, την ταυτότητα και την προσωπικότητα των ατόμων. Για να συμβαδίσουν με τους καιρούς και τις ανάγκες της εποχής, τα σχολεία είναι υποχρεωμένα να ανταποκριθούν σε αυτές τις ευρύτερες κοινωνικές συνθήκες και προκλήσεις.

Βλ. newlearningonline.com: Bill Gates on American Schools

Κάποιες άλλες προκλήσεις που καλούνται να αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί συνδέονται με τις διαφορετικές ευαισθησίες των μαθητών και των εκπαιδευτικών. Τα σημερινά παιδιά και οι νέοι, τουλάχιστον στον αναπτυγμένο κόσμο, μεγαλώνουν με βιντεοπαιχνίδια, MP3 και ψηφιακή τηλεόραση, μεγαλώνουν σε ένα παιδοκεντρικό περιβάλλον και σε μια καταναλωτική κοινωνία. Απλώς, δεν μπορούν να ανεχθούν τις παραδοσιακές αίθουσες διδασκαλίας όπως οι προηγούμενες γενιές, που κι αυτές εξάλλου τις ανέχονταν με το ζόρι. Ωστόσο, ούτε οι εκπαιδευτικοί ανέχονται σήμερα εργασιακά περιβάλλοντα που αμφισβητούν τον επαγγελματισμό τους και τους υπαγορεύουν ακριβώς τι, πότε και πώς να διδάξουν.

Βλ. newlearningonline.com: Transformative Education Case Studies

Παράλληλα, τα νέα ψηφιακά μέσα προσφέρουν νέες δυνατότητες διδασκαλίας. Στα πρώτα της βήματα, η ηλεκτρονική μάθηση (e-learning) διαιώνιζε μάλλον τις χειρότερες πτυχές της παραδοσιακής διδασκαλίας. Σήμερα, όμως, δημιουργεί νέους μαθησιακούς χώρους στους οποίους εκπαιδευτικοί και μαθητές αμφισβητούν και μετασχηματίζουν τις κοινωνικές σχέσεις των παραδοσιακών αιθουσών διδασκαλίας και της διδακτικής παιδαγωγικής μεθόδου.

Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να έχουν οξυμμένη αντίληψη των συντελούμενων αλλαγών. Μόνο έτσι η διδασκαλία και τα σχολεία μας θα ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της εποχής. Ακόμη πιο σημαντικό, όμως, είναι οι εκπαιδευτικοί να ορίζουν την ατζέντα και να βρίσκονται στην πρωτοπορία της αλλαγής. Έχουμε τη δύναμη να μεταμορφώσουμε τις αίθουσες διδασκαλίας και τα σχολεία μας. Συμμετέχοντας ενεργά σε αυτούς τους μετασχηματισμούς συμβάλλουμε στο μετασχηματισμό της ευρύτερης κοινωνίας. Οι καλύτεροι μαθητές θα είναι πιο έτοιμοι να συμβάλουν στην οικοδόμηση μιας καλύτερης κοινωνίας.

Αν καλούμασταν να περιγράψουμε με μία μόνο λέξη την ατζέντα της νέας μάθησης, θα επιλέγαμε τη λέξη «μετασχηματισμός». Η νέα μάθηση δεν εξαντλείται στην αναγνώριση των συντελούμενων αλλαγών, αλλά διακρίνεται από την αισιόδοξη πεποίθηση ότι εμείς οι εκπαιδευτικοί μπορούμε να συμβάλουμε στην αλλαγή.

Εφόσον η γνώση αποτελεί κύριο ζητούμενο στη σύγχρονη κοινωνία, όπως διατείνονται οι αναλυτές της «νέας οικονομίας» και οι πολιτικοί, τότε οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να καθορίσουν την ατζέντα και να πρωταγωνιστήσουν στην αλλαγή. Στο άμεσο μέλλον, η εκπαίδευση είναι πιθανό να απομακρυνθεί ακόμη περισσότερο από τις ρίζες της στη βιομηχανική εποχή. Και έτσι πρέπει να γίνει. Λέγοντας «πρέπει», εννοούμε ότι έχουμε ευθύνη ως επαγγελματίες εκπαιδευτικοί να αναλάβουμε οι ίδιοι τις αλλαγές και το σχεδιασμό της εκπαίδευσης του μέλλοντος.

Έπειτα από έναν αιώνα προοδευτικών μεταρρυθμίσεων στην εκπαίδευση, η «νέα μάθηση» δεν αρκεί να είναι αυθεντική, πρέπει να είναι και «μετασχηματιστική». Καθώς είναι αυθεντική, η εκπαίδευση μπορεί να παρακολουθεί τις κοινωνικές αλλαγές και να ανταποκρίνεται σε αυτές, αλλά να αφήνει ανέπαφη την κοινωνία. Στόχος της είναι να συμβαδίζει με την κοινωνική πραγματικότητα, όχι να αλλάζει τον κόσμο. Ούτε είναι βέβαιο ότι επηρεάζει θετικά τις προοπτικές του μαθητή, βελτιώνοντας τη διαγενεακή κινητικότητα. Η μετασχηματιστική εκπαίδευση αξιοποιεί ασφαλώς πολλές χρήσιμες ιδέες και πρακτικές της αυθεντικής παιδαγωγικής, όμως ανεβάζει τον πήχη. Φιλόδοξος στόχος της είναι απλώς να βελτιώσει τις προοπτικές του μαθητή και να αλλάξει τον κόσμο στον οποίο αυτός ζει.

Η μετασχηματιστική εκπαίδευση, όπως την εννοούμε εδώ, μόλις τώρα κάνει τα πρώτα της βήματα. Πουθενά δεν έχουν επιτευχθεί οι στόχοι της, όμως παρατηρούνται πολλά στοιχεία μεταβολής. Βασίζεται και οικοδομεί πάνω στις ιδέες της διδακτικής και της αυθεντικής εκπαίδευσης για τη φύση της μάθησης και το ρόλο της εκπαίδευσης στην κοινωνία. Ταυτόχρονα, επιχειρεί να υπερβεί τους βασικούς

περιορισμούς των δύο προηγούμενων προσεγγίσεων. Αναγνωρίζει την εκπαιδευτική κληρονομιά του παρελθόντος, αξιοποιώντας τα χρήσιμα στοιχεία της για να σχεδιάσει ένα καλύτερο μέλλον. Αποτελεί ένα όραμα για το μέλλον της μάθησης και μια προσπάθεια για την εφαρμογή των κατάλληλων εκπαιδευτικών μεθόδων και πρακτικών σήμερα. Είναι μια μάχη με αβέβαιη έκβαση, όχι ένας σαφής προορισμός· μια διαδικασία, όχι μια συνταγή. Πρόκειται για ένα εν εξελίξει εγχείρημα.

Στο τρίτο μέρος κάθε κεφαλαίου περιγράφουμε τις διαστάσεις μετασχηματισμού της δικής μας πρότασης για τη «νέα μάθηση». Η ιδέα του μετασχηματισμού έρχεται σε αντιδιαστολή με την κληρονομιά των πρακτικών της διδακτικής και της αυθεντικής εκπαίδευσης και ταυτόχρονα αποτελεί συνέχεια και εξέλιξή της. Από μια άποψη, επιχειρείται η ενσωμάτωση ιδεών από το σύνολο της επιστήμης της εκπαίδευσης, προκειμένου να διατυπωθεί ένα νέο, ολοκληρωμένο θεωρητικό πλαίσιο.

Το όραμα αυτό πατάει γερά στη γη, έχει έντονα πρακτικό χαρακτήρα. Εμείς ως εκπαιδευτικοί, που έχουμε διδάξει σε προγράμματα επιμόρφωσης και επαγγελματικής κατάρτισης, αντιμετωπίζουμε τα δύσκολα πρακτικά ζητήματα που συνδέονται με το μέλλον της εκπαίδευσης κυρίως μέσω των εμπειριών μας από διάφορα πρότζεκτ τις τελευταίες δεκαετίες, όπως αυτά του κοινωνικού γραμματισμού τη δεκαετία του 1980, των πολυγραμματισμών τη δεκαετία του 1990 και της μάθησης μέσω σχεδιασμού τη δεκαετία του 2000. Οι ιδέες της νέας μάθησης και της μετασχηματιστικής εκπαίδευσης δεν είναι για εμάς μόνο αφηρημένες και θεωρητικές. Είναι απολύτως πρακτικές, είναι τα πράγματα που μπορούμε να κάνουμε μπαίνοντας στην τάξη τη Δευτέρα το πρωί.

Βλ. newlearningonline.com: Kalantzis και Cope, A Learning Journey

Ποιοι πιστεύουμε ότι είναι οι στόχοι της μετασχηματιστικής εκπαίδευσης; Ίδανικά, η μετασχηματιστική εκπαίδευση ενσωματώνει μια ρεαλιστική προσέγγιση της σύγχρονης κοινωνίας και του είδους της γνώσης και των δεξιοτήτων που πρέπει η εκπαίδευση να μεταδίδει στα παιδιά για να εργαστούν παραγωγικά στην «οικονομία της γνώσης». Επίσης, διαπαιδαγωγεί πολίτες που συμμετέχουν στις σύγχρονες παγκοσμιοποιημένες, κοσμοπολίτικες κοινωνίες. Διαμορφώνει επιπλέον ισορροπημένες προσωπικότητες, που μπορούν να διαχειριστούν την πληθώρα των διαθέσιμων επιλογών. Επίσης, καλλιεργεί εκείνες τις κοινωνικές ευαισθησίες που επιτρέπουν στο άτομο να αντιλαμβάνεται πως οι πράξεις του δεν διαμορφώνονται μόνο, αλλά και επηρεάζουν άμεσα τον κόσμο. Μαθαίνει, τέλος, στα άτομα ότι οι ανάγκες τους συνδέονται άρρηκτα με το κοινό καλό, καθώς όλοι συνδεόμαστε μεταξύ μας όλο και πιο στενά μέσα από αναπτυσσόμενα και αλληλοεπικαλυπτόμενα κοινωνικά δίκτυα.

Είναι φυσικά δικαίωμά σας να κρίνετε αυτή την ατζέντα. Ορισμένοι ίσως χαρακτηρίσετε την προσέγγισή μας «ρεαλιστικό συντηρητισμό»· ρεαλιστικό υπό την έννοια ότι ανταποκρίνεται στις σύγχρονες προκλήσεις της νέας τεχνολογίας, της

παγκοσμιοποίησης και της πολιτισμικής αλλαγής. Άλλοι ίσως τη δείτε ως μια χειραφετική προσέγγιση που στοχεύει σε ένα διαφορετικό μέλλον μέσα από την αντιμετώπιση των πολλαπλών κρίσεων του παρόντος, όπως είναι η φτώχεια, η ρύπανση του περιβάλλοντος, οι πολιτισμικές διαφορές και οι υπαρξιακές αγώνιες των ανθρώπων. Ο μετασχηματισμός μπορεί λοιπόν να είναι ρεαλιστικός (δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να πετύχουν το καλύτερο δυνατό υπό τις δεδομένες κοινωνικές συνθήκες) ή χειραφετικός (με τη δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου) ή και τα δύο μαζί.

Στη συνέχεια, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τα όσα πρεσβεύουν η νέα μάθηση και η μετασχηματιστική φιλοσοφία της για την εκπαίδευση. Ορισμένα μπορούν να γίνουν σήμερα κιόλας. Άλλα είναι πιθανό να συμβούν στο μέλλον. Κάποια άλλα ίσως συμβούν αργά ή γρήγορα.

Διάσταση 1: Αρχιτεκτονική

Φανταστείτε ότι οι μαθητές μπορούν να εργάζονται παντού. Όχι μόνο μέσα στην τάξη, όπου τους έχει περιορίσει το ωρολόγιο πρόγραμμα, αλλά και σε μικρές αίθουσες συνεδριάσεων, στη σχολική βιβλιοθήκη, σε μια άλλη τάξη, σε εξωσχολικούς χώρους παραγωγής και χρήσης της γνώσης (όπως είναι η τοπική δανειστική βιβλιοθήκη, μια πινακοθήκη ή ένα μουσείο, ένας χώρος εργασίας ή τα γραφεία ενός δημόσιου φορέα) ή στο σπίτι κάποιου συμμαθητή τους. Φανταστείτε, επίσης, ότι οι εν λόγω μαθητές μπορούν να επικοινωνούν με τους καθηγητές τους και με άλλους συμμαθητές τους, αλλά και να έχουν πρόσβαση στην πληροφορηση, τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, επτά ημέρες την εβδομάδα και είκοσι τέσσερις ώρες την ημέρα, μέσω πλήθους συσκευών που επιτρέπουν την πρόσβαση στο διαδίκτυο.

«Αδύνατον», ίσως σκεφτείτε. Πώς θα επιβλέπουν οι εκπαιδευτικοί τους μαθητές, όπως έχουν καθήκον; Πώς θα γνωρίζουν τι κάνουν και πού βρίσκονται ή σε τι κινδύνους είναι ίσως εκτεθειμένοι; Η απάντησή μας είναι ότι, πλέον, μπορείς να γνωρίζεις ανά πάσα στιγμή πού βρίσκεται ο μαθητής, όπως μπορούσε να το γνωρίζει ο εκπαιδευτικός παλαιότερα, όταν επόπτευε από την έδρα του την παραδοσιακή τάξη. Στο σενάριο που περιγράψαμε, όλοι οι μαθητές έχουν το δικό τους κινητό τηλέφωνο, έναν υπολογιστή (τάμπλετ ή λάπτοπ) για να διαβάζουν και να γράφουν, ο οποίος είναι εξοπλισμένος με σύστημα δορυφορικού εντοπισμού, που ενημερώνει τον εκπαιδευτικό με απόκλιση ενός μέτρου πού βρίσκονται ανά πάσα στιγμή (το ίδιο περιθώριο λάθους ισχύει και στην παραδοσιακή τάξη). Ο εκπαιδευτικός μπορεί να συνομιλεί με τους μαθητές. Επίσης, μπορεί να γνωρίζει ακριβώς τι κάνουν, καθώς οι μαθητές ανεβάζουν την εργασία τους στο «σύννεφο», δηλαδή σε έναν σέρβερ στο διαδίκτυο που τους επιτρέπει να μοιράζονται το περιεχόμενο της και να ανταλλάσσουν μηνύματα. Κάθε μήνυμα αποθηκεύεται, κι

έτσι ο εκπαιδευτικός έχει πλήρη εικόνα για την πορεία της εκάστοτε εργασίας. Ο εκπαιδευτικός μπορεί ανά πάσα στιγμή να ελέγξει τι κάνει ο κάθε μαθητής, ενώ αυτοματοποιημένα συστήματα τον ενημερώνουν άμεσα εάν ο τελευταίος φύγει από τον συμφωνημένο χώρο ή κάνει πράγματα άσχετα με την εργασία που έχει αναλάβει. Αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στην περίπτωση ομαδικών εργασιών, καθώς ο εκπαιδευτικός μπορεί πλέον να γνωρίζει ακριβώς ποια είναι η συμβολή κάθε μαθητή σε αυτήν τη συλλογική προσπάθεια.

Χάρη σε αυτόν το νέο επικοινωνιακό σχεδιασμό, δεν είναι απαραίτητο να βρίσκονται όλοι οι μαθητές μαζί στον ίδιο χώρο διδασκαλίας. Για την ακρίβεια, η τάξη ως χώρος στον οποίο συγκεντρώνονται τριάντα παιδιά και ένας εκπαιδευτικός ίσως εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς σε αναχρονισμό, σε μια ανεπιθύμητη επιστροφή στο σχολικό περιβάλλον της βιομηχανικής εποχής.

Βλ. newlearningonline.com: The MET: No Classes, no Grades and 94% Graduation Rate

Και τι θα τα κάνουμε όλα αυτά τα σχολικά κτίρια; Η αυθεντική εκπαίδευση αξιοποίησε στο έπακρο τις υποδομές της παραδοσιακής εκπαίδευσης, ξεβιδώνοντας τα θρανία από το πάτωμα και οργανώνοντας τη διαρρύθμιση των τάξεων με τρόπους που δεν θα περνούσαν ποτέ από το μυαλό των εμπνευστών τους. Σήμερα, θα μπορούσαμε να γκρεμίσουμε τους εσωτερικούς τοίχους των παλιών σχολείων και να εφαρμόσουμε νέες, εναλλακτικές ιδέες διαμόρφωσης του χώρου. Θα μπορούσαμε επίσης να εγκαταστήσουμε ασύρματα δίκτυα στα σχολεία ώστε το βασικό μοντέλο επικοινωνίας να μην είναι πλέον η σχολική αίθουσα και η εναλλαγή ομιλητών. Ωστόσο, υπάρχει ένα όριο στην αναδιοργάνωση των υφιστάμενων υποδομών. Στη συνέχεια, ίσως χρειαστεί να φτιάξουμε εντελώς διαφορετικά σχολεία, με χώρους πολυλειτουργικούς, πολλαπλών χρήσεων, με χώρους που να προσαρμόζονται και να διαφοροποιούνται εύκολα ανάλογα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες.

Βλ. newlearningonline.com: Class Work

Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο ανασχεδιασμός υφιστάμενων σχολείων είναι ανέφικτος. Το ζήτημα με τα παλιά κτίρια πρέπει να αντιμετωπιστεί όχι ως εκπαιδευτικό, αλλά ως ζήτημα αξιοποίησης ακίνητης περιουσίας. Τεχνικές εταιρείες που ειδικεύονται στην ανακύκλωση θα μπορούσαν ίσως να μετατρέψουν τις σχολικές υποδομές σε τόπους συνάθροισης των μελών της κοινότητας, σε διαμερίσματα προς πώληση και ενοικίαση ή σε χώρους λειτουργίας καταστημάτων και αγορών. Με τα έσοδα από την αξιοποίηση των ακινήτων θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί η ανέγερση των ολοκαίνουριων σχολείων του μέλλοντος.

Διάσταση 2: Διαλογική

Η παραδοσιακή διδασκαλία αποθάρρυνε την επικοινωνία μεταξύ των μαθητών. Η νέα μάθηση, αντίθετα, βασίζεται στην απεριόριστη επικοινωνία και ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ τους. Ενθαρρύνει τη «ζωντανή» κουβέντα, την επικοινωνία μέσω διαδικτύου και κινητού τηλεφώνου, την «απευθείας» συνομιλία, την άμεση ηλεκτρονική αποστολή και το «μοίρασμα» μηνυμάτων κειμένου, εικόνας, ήχου και βίντεο με τη χρήση ειδικού λογισμικού για την ανταλλαγή και τη δημιουργία περιεχομένου. Στην παλιά αίθουσα διδασκαλίας, αυτή η οριζόντια επικοινωνία θα προκαλούσε μόνο «θόρυβο», τον οποίο θα ήταν αδύνατον να διαχειριστεί ο εκπαιδευτικός, καθώς δεν θα μπορούσε να τα παρακολουθεί όλα ταυτόχρονα. Σήμερα, όμως, όλες οι παραπάνω ενέργειες μπορούν να είναι «ορατές», μια και ο εκπαιδευτικός μπορεί να παρακολουθεί επιλεκτικά την επικοινωνία των μαθητών. Επιπλέον, «έξυπνοι» υπολογιστές καταγράφουν τις επαφές των μαθητών και ειδοποιούν αμέσως τον εκπαιδευτικό μόλις διαγνώσουν κάποιο πρόβλημα. Τα νέα μέσα επιτρέπουν επίσης τη χρήση πολλών διαφορετικών γλωσσών, την πολυτροπικότητα, τον αυτοσχεδιασμό, αλλά και την αξιοποίηση ειδικών μέσων επικοινωνίας για άτομα με ειδικές ανάγκες. Με τον τρόπο αυτό αναβαθμίζεται ραγδαία η δυνατότητα πρόσβασης και έκφρασης.

Σε αυτό το περιβάλλον, η ροή της επικοινωνίας παύει να είναι κάθετη, από τον εκπαιδευτικό προς τους μαθητές, και γίνεται οριζόντια. Οι μαθητές λειτουργούν ως δάσκαλοι των συμμαθητών τους. Προσφέρουν ο ένας στον άλλον, με οργανωμένο και εποικοδομητικό τρόπο, ανατροφοδότηση. Υπό μια έννοια, ο ρόλος του εκπαιδευτικού συμπίπτει με το ρόλο του μαθητή. Η σχέση δεν είναι φυσικά ισότιμη, καθώς οι εκπαιδευτικοί, ως επιστήμονες της εκπαίδευσης, έχουν την κύρια ευθύνη για το σχεδιασμό του μαθήματος. Ούτε ξεφεύγουν από το ρόλο του φορέα της επίσημης και αυθεντικής γνώσης ή από το καθήκον να μεριμνούν ώστε το μαθησιακό περιβάλλον να είναι φιλόξενο και ασφαλές. Όμως παρατηρείται μια λανθάνουσα αλλά σημαντική διαλεκτική μετάβαση από τον αυταρχικό εκπαιδευτικό του παραδοσιακού μοντέλου στον επαγγελματία, επιστήμονα εκπαιδευτικό της νέας μάθησης. Στη νέα μάθηση, τη θέση των εντολών και των υπαγορεύσεων παίρνει ο διάλογος.

Στο νέο αυτό περιβάλλον, η παραδοσιακή αριθμητική αναλογία αλλάζει. Καταργείται η σταθερή σχέση του ενός εκπαιδευτικού ανά περίπου τριάντα μαθητές. Ο εκπαιδευτικός ενδέχεται να έχει απέναντί του έναν μόνο μαθητή, μια μικρή ομάδα μαθητών ή ένα ακροατήριο από εκατοντάδες μαθητές (όταν, για παράδειγμα, έχει «ανεβάσει» στο διαδίκτυο την ύλη του μαθήματος, στην οποία έχει πρόσβαση μεγάλος αριθμός μαθητών, ή όταν πολλοί μαθητές παρακολουθούν ένα βίντεο που έχει ετοιμάσει ο εκπαιδευτικός ή όταν κάνει μια παρουσίαση ζωντανά ή διαδικτυακά). Σε άλλες περιπτώσεις, δύο ή περισσότεροι εκπαιδευτικοί

διδάσκουν σε αδιευκρίνιστο αριθμό μαθητών – στο πλαίσιο, για παράδειγμα, της ομαδικής διδασκαλίας ή της συλλογικής παραγωγής εκπαιδευτικού υλικού. Η συνολική αναλογία μεταξύ εκπαιδευτικού προσωπικού και μαθητών μπορεί να παραμείνει σταθερή, καθώς είναι μάλλον απίθανο να αυξηθούν δραματικά οι πόροι που δαπανώνται στην παιδεία (αν και οι εκπαιδευτικοί πρέπει να επιμείνουν ότι η ποιότητα της οικονομίας της γνώσης σχετίζεται άμεσα με τις δαπάνες για την εκπαίδευση). Όμως, χάρη στα νέα μέσα, υπάρχει η δυνατότητα πολύ μεγαλύτερης ποικιλίας σε σχέση με τον κανόνα του ενός ανά τριάντα. Ως μέσος όρος της αναλογίας εκπαιδευτικών-μαθητών, η παραπάνω σχέση δεν χρειάζεται κατ' ανάγκη να αλλάξει. Ωστόσο, δεν είναι πια υποχρεωτικό ο ένας και οι τριάντα να είναι πάντα οι ίδιοι ή η σχέση εκπαιδευτικού-μαθητή να έχει πάντα την ίδια μορφή και να συντελείται πάντα στον ίδιο χρόνο. Εναλλακτικά, εάν θέλουμε να αξιοποιήσουμε το εκπαιδευτικό δυναμικό μας πιο αποτελεσματικά (εάν θέλουμε, για παράδειγμα, οι μαθητές να έχουν επαφή με τους δασκάλους/καθηγητές τους μόνο όταν είναι απαραίτητο, και κατά τα άλλα να ακολουθούν σχεδιασμένα μαθησιακά περιβάλλοντα που τους επιτρέπουν να προοδεύουν χωρίς άμεση επίβλεψη, μαθαίνοντας σε συνεργασία με τους συμμαθητές τους και στο πλαίσιο της ευρύτερης κοινωνίας), θα μπορούσαμε να αυξήσουμε σημαντικά το μισθό των εκπαιδευτικών, χωρίς να χρειάζεται να αυξηθούν οι συνολικές δαπάνες για την παιδεία.

Βλ. newlearningonline.com: Children Learning on their Own

Διάσταση 3: Διυποκειμενική

Η αυθεντική εκπαίδευση έκανε κάποια βήματα προς την κατεύθυνση της αλλαγής της διυποκειμενικής ισορροπίας ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και τους μα-

Εικόνα 2.15:
Δημιουργία
μαθησιακών
σχεδίων και
δημοσιοποίησή
τους στο
διαδίκτυο

θητές. Επέτρεψε στους μαθητές να γίνουν ενεργοί παραγωγοί της γνώσης, αξιοποιώντας την εμπειρική, πρακτική, ερευνητική μάθηση. Ο εκπαιδευτικός, όμως, παρέμενε ο κυρίαρχος, ενώ τα συστήματα επιβράβευσης και τιμωρίας άλλαξαν ελάχιστα. Στην καλύτερη περίπτωση, κάποιοι μαθητές μπορούσαν να κάνουν τη δική τους εργασία, με τους δικούς τους ρυθμούς και με τον δικό τους τρόπο, ίσως με κάποια υποστήριξη από την ομάδα.

Η νέα μάθηση αναβαθμίζει ακόμη περισσότερο τη συμμετοχή του μαθητή. Αφετηρία της είναι ο προσδιορισμός των αναγκών, των ταυτοτήτων, των προσδοκιών, των φιλοδοξιών, των ενδιαφερόντων και των κινήτρων του. Εάν ο μαθητής αποτύχει να εμπλέξει την πρώτη ύλη της υποκειμενικότητας ή της ισχύος του, τότε απλώς δεν θα μάθει. Το κρίσιμο στοιχείο εδώ είναι ότι η νέα μάθηση δεν θεωρεί τη διαφορετικότητα του μαθητή ατομική του υπόθεση, αλλά αποτέλεσμα ευρύτερων κοινωνικών σχέσεων. Δηλαδή, η νέα μάθηση εστιάζει την προσοχή της στην έννοια της «διαδραστικότητας» και όχι της «δραστηριότητας», όπως συνέβαινε στην αυθεντική εκπαίδευση. Η μάθηση είναι επιτυχής εφόσον το κοινωνικό περιβάλλον αποδέχεται την ταυτότητα του μαθητή και υποστηρίζει τα ενδιαφέροντα, τις αξίες, τις προσεγγίσεις και τη συμβολή του. Η ουσιαστική μάθηση προϋποθέτει ένα μαθησιακό περιβάλλον στο οποίο θα κυριαρχούν η αμοιβαιότητα και η κοινωνικότητα. Στο νέο αυτό πλαίσιο, η μάθηση θα προκύπτει μέσα από το διάλογο, δεν θα ορίζεται άνωθεν με τη μορφή της διδακτέας ύλης. Οι μαθητές θα είναι δημιουργοί, όχι απλώς παθητικοί δέκτες νοημάτων. Επίσης, σε αυτό το πλαίσιο θα πρέπει να σχεδιαστούν νέα συστήματα παροχής κινήτρων και αξιολόγησης με βάση τη μαθησιακή εμπειρία: να προωθούνται και να αξιολογούνται οι εργασίες με θέματα που είναι, κατά την άποψη των μαθητών, ιδιαίτερα ενδιαφέροντα και συναρπαστικά, οι συνεργασίες μέσα από τις οποίες θα αναδεικνύεται η προσδοκία για κοινωνική προσφορά, η παρουσίαση της εργασίας των μαθητών στους συμμαθητές τους, τους γονείς τους και την ευρύτερη κοινότητα, ίσως με τη δημιουργία ειδικών διαδικτυακών χαρτοφυλακίων. Τέλος, οι δημοσιοποιημένες εργασίες θα αξιολογούνται ποιοτικά και δεν θα βαθμολογούνται απλώς στείρα, από τους ίδους τους μαθητές και όχι μόνο από τον εκπαιδευτικό.

Πάνω απ' όλα, σε αυτό το νέο μοντέλο διυποκειμενικών σχέσεων ο εκπαιδευτικός καλείται να παραιτηθεί από το ρόλο του «διοικητή» της τάξης, ένα ρόλο τον οποίο γνωρίζει καλά και έχει συνηθίσει να παίζει. Συχνά, η προοπτική αυτή φοβίζει τους εκπαιδευτικούς που πέρασαν τα σχολικά τους χρόνια στο περιβάλλον της παραδοσιακής διδασκαλίας, ακόμη και όσους αποφοίτησαν από σχολεία στα οποία ακολουθούσαν τις επιταγές της αυθεντικής εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να αντιμετωπίσουν το ρόλο τους κυρίως ως συνεργατικό και ερευνητικό, καθώς βασίζεται στο σχεδιασμό και την παρακολούθηση μαθησιακών παρεμβάσεων που έχουν στόχο το μετασχηματισμό. Αυτός ο νέος ρόλος προϋποθέτει τη συνεργασία και τη δικτύωσή τους με συναδέλφους τους, με κοινωνικούς φορείς,

αλλά και με τους ίδιους τους μαθητές. Επιτρέψτε στους μαθητές να αναλάβουν μεγαλύτερες ευθύνες όσον αφορά τη μάθησή τους. Αφήστε ανοιχτό το ενδεχόμενο να μάθουν ή να ανακαλύψουν κάτι το οποίο ίσως δεν γνωρίζετε εσείς οι ίδιοι. Επιτρέψτε από την εμπιστοσύνη να γεννηθεί η υπευθυνότητα. Και αν καμιά φορά κάτι πάει στραβά, δεν πειράζει, αρκεί να γνωρίζετε ότι το τελικό ισοζύγιο της μάθησης είναι θετικό.

Βλ. newlearningonline.com: Discovery 1, Christchurch

Διάσταση 4: Κοινωνικοπολιτισμική

Στην προσέγγιση της νέας μάθησης, η διαφορετικότητα των μαθητών έχει κεφαλαιώδη σημασία. Η μάθηση δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική εάν ο επαγγελματίας εκπαιδευτικός δεν καταφέρει να διαχειριστεί αυτές τις διαφορές, που είναι απεριόριστες: υλικές, ταξικές, χωρικές και οικογενειακές, σωματικές (με βάση την ηλικία, τη φυλή, το φύλο και τη σεξουαλικότητα, καθώς επίσης τα σωματικά και νοητικά χαρακτηριστικά) και συμβολικές (με βάση την κουλτούρα, τη γλώσσα, το κοινωνικό φύλο, την οικογένεια, τις κοινωνικές σχέσεις και την προσωπικότητα). Μπορεί επίσης να είναι τόσο βαθιές ώστε να προκαλούν τεράστια χάσματα μεταξύ των μαθητών όσον αφορά τις αξίες, το ύψος, τις νοοτροπίες, τις ευαισθησίες και τις προδιαθέσεις τους. Θα εξετάσουμε αυτές τις διαφορές αναλυτικά στο Κεφάλαιο 5.

Απαντώντας στην πρόκληση αυτών των διαφορών, η νέα μάθηση αφιερώνει χρόνο για να ανακαλύψει τις προηγούμενες εμπειρίες των μαθητών, τα ενδιαφέροντα και τις φιλοδοξίες τους. Επιτρέπει σε διαφορετικούς μαθητές να ασχολούνται με πολύ διαφορετικά πράγματα από τους συμμαθητές τους την ίδια στιγμή. Αποδέχεται επίσης ότι σε κάθε μαθητή ταιριάζει διαφορετική μέθοδος διδασκαλίας: ορισμένοι μαθαίνουν καλύτερα μέσω της εμπειρίας και από το επιμέρους καταλήγουν στη «μεγάλη εικόνα», ενώ άλλοι χρειάζονται έναν αφηρημένο χάρτη της μεγάλης εικόνας, στον οποίο τοποθετούν στη συνέχεια τις εμπειρίες τους. Η νέα μάθηση αποδέχεται και ακολουθεί εναλλακτικά μονοπάτια προς το στόχο της μάθησης, τα οποία είναι συμβατά με τις δυνατότητες των μαθητών, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί από τις υφιστάμενες γνώσεις τους. Στόχος είναι να ικανοποιηθεί τις ανάγκες και να ανταποκριθεί στα ενδιαφέροντα όλων των μαθητών.

Σε αντίθεση με τον ρητό ή άρρητο στόχο της ομοιογενοποίησης και αφομοίωσης της διδακτικής και αυθεντικής εκπαίδευσης, η νέα μάθηση είναι συμπεριληπτική (δεν αποκλείει κανένα παιδί) και πλουραλιστική, καθώς όχι μόνο σέβεται αλλά και αξιοποιεί τις προσωπικές εμπειρίες και τις πολιτισμικές γνώσεις που φέρνει κάθε μαθητής στη διαδικασία της μάθησης. Η νέα μάθηση επιτρέπει στο μαθητή να αναπτύξει τις ευαισθησίες και τις δεξιότητές του προκειμένου να επιβεβαιώσει τη δική του ταυτότητα, αλλά και να αποδεχτεί την ταυτότητα των άλλων.

λων, και να διαχειριστεί έτσι τη διαφορετικότητα για να φτάσει στην επιτυχία. Εδράζεται στο τοπικό επίπεδο, όμως είναι εξωστρεφής και ανοιχτή στον κόσμο.

Διάσταση 5: Ιδιοκτησιακή

Στην αυθεντική εκπαίδευση, η σχολική τάξη παραμένει ένας σχετικά κλειστός χώρος. Κάθε μαθητής εκπονεί τις δικές του εργασίες, ενίοτε με μεγαλύτερο περιθώριο εξατομίκευσης και αυτοκαθοδήγησης σε σχέση με το μοντέλο της διδακτικής εκπαίδευσης. Στη νέα μάθηση, οι τοίχοι γκρεμίζονται – αν όχι κυριολεκτικά, σίγουρα μεταφορικά.

Οι εκπαιδευτικοί δεν είναι πια «μοναχικοί καβαλάρηδες». Έχουν επαφή με συναδέλφους τους ως μέλη μιας κοινότητας επαγγελματιών. Συνεργάζονται στενά με άλλους εκπαιδευτικούς στο πλαίσιο προγραμμάτων ομαδικής διδασκαλίας. Εκπονούν, δημοσιοποιούν και μοιράζονται πλάνα μαθημάτων και προγράμματα εκμάθησης. Συμπράττουν με ειδικούς για να βοηθήσουν μαθητές με ειδικές ανάγκες. Εμπλέκουν τους γονείς στη μάθηση των παιδιών τους, ενώ ενθαρρύνουν τη συμμετοχή ειδικών στο μάθημα, προσκαλώντας ομιλητές, διοργανώνοντας σε απευθείας σύνδεση διαλέξεις ή συνάπτοντας συμφωνίες ανταλλαγής μαθητών.

Ο εκπαιδευτικός παλαιάς κοπής, που έβλεπε την τάξη ως το προσωπικό του φέουδο, ανήκει στο παρελθόν. Η σχολική τάξη δεν είναι πια ένας περικλειστός, ιδιωτικός ή ακόμη και μυστικός χώρος. Η δουλειά του εκπαιδευτικού στην «τάξη του» δεν εξαντλείται πια στα όσα λέει κατά την παράδοση του μαθήματος, με τα λόγια του να εξαφανίζονται μετά την εκφορά τους. Ο σύγχρονος εκπαιδευτικός σχεδιάζει τη μαθησιακή δραστηριότητα αξιοποιώντας τα νέα μέσα, ενώ τα όσα συμβαίνουν την ώρα του μαθήματος είναι ορατά και μπορούν να καταγραφούν. Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να εξελιχθούν σε ένα νέο είδος εργαζομένων, να μετατραπούν σε συνεργατικούς επαγγελματίες, οι οποίοι μοιράζονται τις γνώσεις και τις εμπειρίες τους επιτρέποντας σε άλλους επαγγελματίες να τις επιδοκιμάσουν και να τις συμπληρώσουν. Κάθε τους δραστηριότητα – οι μαθησιακές εμπειρίες που έχουν σχεδιάσει, οι συζητήσεις και ο διάλογος με τους μαθητές – καταγράφεται με διαφάνεια και είναι ανοιχτή στον έλεγχο και την εξωτερική αξιολόγηση.

Οι μαθησιακές δραστηριότητες γίνονται επίσης πιο ανοικτές και πιο συνεργατικές. Στην αυθεντική εκπαίδευση, η μάθηση μπορεί να είναι περισσότερο εξατομικευμένη και ο μαθητής να έχει μεγαλύτερα περιθώρια αυτενέργειας απ' ό,τι στην προσέγγιση της διδακτικής διδασκαλίας. Και πάλι, όμως, ακόμη και στις περιπτώσεις απαιτητικών, διαθεματικών εργασιών, ο κάθε μαθητής έπρεπε να παρουσιάζει «τη δική του δουλειά». («Μην αντιγράφεις!», «Δεν πρέπει να σε βοηθούν οι γονείς σου»... τουλάχιστον όχι πολύ ή ολοφάνερα).

Η νέα μάθηση δεν καταργεί τις ατομικές δραστηριότητες και τους ιδιωτικούς χώρους μάθησης. Όμως η εξατομικευμένη μάθηση δεν είναι αυτοσκοπός – για

Συζήτηση με αντικείμενο δείγματα δουλειάς των μαθητών

Δημιουργία και διαμοιρασμός των σχεδίων

Κοινοποίηση των αποτελεσμάτων σε επιστημονικά περιοδικά και καταγραφή τους σε σημειώσεις αναφοράς

Διαμοιρασμός παραδειγμάτων της δουλειάς του εκπαιδευτικού

Διάλογος και συζήτηση

Εικόνα 2.16:

Εκπαιδευτικοί προσδιορίζουν, αποκαλύπτουν, καταγράφουν, αναστοχάζονται, πραγματεύονται και σχεδιάζουν τη μάθηση.

την ακρίβεια, όταν γίνεται αυτοσκοπός («οι βαθμοί μου» για «τη δουλειά μου»), οι μαθητές έχουν κίνητρο να ξεγελάσουν το σύστημα, κλέβοντας στις εξετάσεις ή ενδίδοντας στον πειρασμό της λογοκλοπής. Η εργασία του μαθητή, του δημιουργού, δεν πρέπει να απευθύνεται μόνο στο δάσκαλο ή τον καθηγητή του, ο οποίος θα του βάλει, για παράδειγμα, «5» (που μαθαίνουμε να το ερμηνεύουμε ως «πέρασες με το ζόρι») ή «7» («αρκετά καλά, αλλά όχι και άριστα»). Το κοινό του μαθητή θα πρέπει να είναι άλλοι μαθητές (η τάξη ως μαθησιακή κοινότητα), οι γονείς και η ευρύτερη κοινωνία. Αυτό μπορεί να γίνει με τη δημοσιοποίηση της εργασίας του στο διαδίκτυο, στο προσωπικό του χαρτοφυλάκιο και στην ψηφιακή «βιβλιοθήκη» της τάξης. Με τον τρόπο αυτό, η κλειστή επικοινωνία γίνεται δημόσια και έχει αποδέκτη ολόκληρη την κοινότητα. Οι μαθητές απευθύνονται σε πολυπληθές κοινό. Εάν τολμήσουν να διαπράξουν λογοκλοπή, γνωρίζουν ότι εξαπατούν όχι μόνο το δάσκαλο ή τον καθηγητή, αλλά και τους συμμαθητές τους και τον κόσμο ολόκληρο – και είναι πολύ πιθανότερο να ανακαλύψουν την απάτη οι ίδιοι οι συμμαθητές τους. Η εύκολη πρόσβαση σε ψηφιακά κείμενα διευκολύνει τη λογοκλοπή, είναι όμως πιο δύσκολο να γλιτώσεις. Εφόσον οι πηγές είναι ευρέως διαθέσιμες, πολλοί μπορούν κάλλιστα να εντοπίσουν κρούσματα λογοκλοπής.

Πέρα από την εξατομικευμένη μάθηση, η προσέγγιση της νέας μάθησης ενθαρρύνει και τη συνεργατική μάθηση, συμβαδίζοντας με τις τάσεις που καταγράφονται στους σύγχρονους χώρους εργασίας και σε όσες μαθησιακές κοινότητες

δεν ανήκουν στην τυπική εκπαίδευση. Οι μαθητές συνεργάζονται σχηματίζοντας ζεύγη ή μικρές ομάδες. Έτσι μαθαίνουν να σκέφτονται και να ενεργούν ως μέλη μιας ομάδας. Το συλλογικό αποτέλεσμα είναι ανώτερο από το σύνολο της επιμέρους συμβολής κάθε μέλους. Δουλεύοντας σε ομάδες, οι μαθητές εξασκούνται στην επικοινωνία, αναγνωρίζουν τη διαφορετικότητα των άλλων, γίνονται καλοί στη διαπραγμάτευση και εκπαιδεύονται στην τέχνη του συμβιβασμού, ενώ μαθαίνουν πώς να παράγουν γνώση που αποτελεί κοινό κτήμα. Στο πλαίσιο της διδακτικής αλλά και της αυθεντικής εκπαίδευσης, η συνεργασία ήταν δύσκολη για πολύ πρακτικούς λόγους. Πώς θα μπορούσε να είναι σίγουρος ο εκπαιδευτικός για τη συμβολή κάθε μέλους της ομάδας από τη στιγμή που ήταν πρακτικά αδύνατο να παρακολουθεί κάθε του κίνηση; Σήμερα, χάρη στο λογισμικό ανίχνευσης αλλαγών και στα συστήματα ανταλλαγής μηνυμάτων και διαχείρισης περιεχομένου στο διαδίκτυο, ο εκπαιδευτικός –αλλά και οι συμμαθητές– έχει πλήρη εικόνα της συμβολής κάθε μαθητή.

Το ενδιαφέρον είναι ότι οι μαθητές που μαθαίνουν να συνεργάζονται εμφανίζουν νέες μορφές αυτενέργειας και εξατομικευμένης μάθησης. Εάν, για παράδειγμα, ασχολούνται πρώτη φορά με κάποιο αντικείμενο, αναζητούν άλλες πηγές (συμμαθητές, ειδικούς, δημόσιες πληροφορίες) υποστήριξης και πληροφόρησης (ονομάζουμε αυτή την πρακτική «υποβοηθούμενη ικανότητα», βλ. Κεφάλαιο 9). Εάν πάλι κατέχουν το αντικείμενο και θεωρούν ότι τα βγάζουν πέρα μόνοι τους, έχουν αρκετή εμπιστοσύνη στον εαυτό τους ώστε να συγκεντρώσουν, να χρησιμοποιήσουν και να αναγνωρίσουν ρητά πλήθος άλλων πηγών, από τις οποίες άντλησαν πληροφορίες και έμπνευση («αυτόνομη ικανότητα», βλ. επίσης Κεφάλαιο 9). Πολύ γρήγορα, ακόμη και η ατομική δραστηριότητα γίνεται ομαδική. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο η ενεργητική μάθηση της αυθεντικής εκπαίδευσης μετατρέπεται σε διαδραστική μάθηση της μετασχηματιστικής εκπαίδευσης.

Βλ. newlearningonline.com: Ivan Illich on «Deschooling»

Διάσταση 6: Επιστημολογική

Στη διδακτική προσέγγιση, το λόγο έχουν οι εκπαιδευτικοί και τα βιβλία. Επεξηγούν αναλυτικά, σταδιακά, τα γεγονότα και τις θεωρίες που πρέπει να γνωρίζουν οι μαθητές σε κάθε πεδίο. Η μετασχηματιστική εκπαίδευση, αντίθετα, ενθαρρύνει τρόπους σκέψης που βασίζονται σε μια εντελώς διαφορετική σύλληψη της παραγωγής και πρόσληψης της γνώσης, η οποία είναι συμβατή με τα κοινωνικά δεδομένα του παρόντος και του ορατού μέλλοντος. Αντί να δίνουν έμφαση στη σχολαστική αποστήθιση του περιεχομένου των σχολικών βιβλίων, οι μαθητές μελετούν πραγματικά κείμενα, στα οποία θίγονται πραγματικά ζητήματα και προβλήματα. Οι μαθητές μελετούν, ελέγχουν και επιβεβαιώνουν τα δεδομένα. Για την ακρίβεια,

δεν θεωρούν κάτι δεδομένο αν αυτό δεν πληροί συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όσον αφορά την αντίληψη (πόσο καλά παρατήρησες το φαινόμενο;), την εγκυρότητα (βγάζουν νόημα τα δεδομένα;) και την πρακτικότητα (συνάδουν με άλλες παρατηρήσεις μας ή επιβεβαιώνονται στην πράξη;). Ο μαθητής ποτέ δεν αποδέχεται εκ προοιμίου ως αληθή τα όσα αναφέρει η οποιαδήποτε πηγή και ποτέ δεν αποδέχεται ως γεγονός κάτι επειδή το λέει κάποιος άλλος. Στη συνέχεια, συνδυάζοντας τα γεγονότα και τα δεδομένα, αναπτύσσονται υποθέσεις και θεωρίες, οι οποίες κατόπιν ελέγχονται παραγωγικά έναντι των γεγονότων. Ως εκ τούτου, όπως υποστηρίζουμε με περισσότερες λεπτομέρειες στο Κεφάλαιο 8, ο μαθητής δεν είναι πια παθητικός δέκτης, αλλά δημιουργός της γνώσης. Τα σχολικά μαθήματα δεν είναι πια μια στείρα παράθεση γεγονότων και θεωριών, αλλά μετατρέπονται σε προσεγγίσεις για τη δημιουργία γνώσης: επιστημονικής, ιστορικής, λογοτεχνικής. Η γνώση παράγεται με βάση πλήθος πηγών και εδράζεται σε ποικίλες εναλλακτικές, σε διάφορους γνωστικούς προσανατολισμούς και σε πολλές προσεγγίσεις για την επίλυση προβλημάτων.

Bl. newlearningonline.com: Ken Robinson on How Schools Kill Creativity

Η προσέγγιση αυτή βασίζεται σε μια εντελώς διαφορετική σύλληψη για τη ροή της γνώσης. Οι μαθητές γίνονται σχεδιαστές της γνώσης, αναπτύσσοντας νοητικές δεξιότητες οι οποίες τους επιτρέπουν να λειτουργούν με άνεση ως μέλη μαθησιακών κοινοτήτων που παράγουν και μοιράζονται τη γνώση. Οι εκπαιδευτικοί σχεδιάζουν μαθησιακές εμπειρίες με βάση τις οποίες αναγνωρίζεται η διαφορετικότητα των μαθητών και αναπτύσσουν κλιμακωτές μεθόδους μάθησης προσαρμοσμένες στις ανάγκες κάθε μαθητή ή ομάδας μαθητών. Με τον τρόπο αυτό αξιοποιούν και καλλιεργούν τις ταυτότητες των μαθητών.

Τα παραδοσιακά όρια μεταξύ των μαθημάτων καταρρέουν, κάτι που έως ένα βαθμό μπορεί να ακυρώσει συνολικά την παλαιά φιλοσοφία του ωρολόγιου προγράμματος και της διάκρισής του σε μαθήματα. Η νέα μάθηση είναι κατεξοχήν διεπιστημονική, καθώς προσεγγίζει τη γνώση έχοντας συναίσθηση της περιπλοκότητας και της αμφισημίας της.

Εάν θέλουμε να αποφύγουμε τα προβλήματα του φορτωμένου προγράμματος σπουδών ή του προγράμματος που μοιάζει με λίστα για ψώνια, θα πρέπει ίσως να αναθεωρήσουμε τα όσα πιστεύουμε για τον πυρήνα της γνώσης, τα επονομαζόμενα «βασικά». Ίσως μάλιστα χρειαστεί να υιοθετήσουμε ένα ευρύτερο, πιο ολοκληρωμένο πρόγραμμα σπουδών, που θα περιλαμβάνει λίγα μόνο βασικά πεδία, όπως η τεχνολογία (φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, εφαρμοσμένες επιστήμες), το εμπόριο (επιχειρηματικότητα, καινοτομία, συνεργασία σε ομάδες) και οι ανθρωπιστικές σπουδές (πολιτισμική αντίληψη, ικανότητες διαπολιτισμικής αλληλεπίδρασης και προσπέλασης των ορίων). Παρότι στην εποχή μας αποδίδεται μεγάλη σημασία στην εξειδίκευση και συντελούνται μεγάλες αλλαγές σε όλα

Εικόνα 2.17: Ένα νέο είδος μάθησης. Όπως εξηγεί ο εκπαιδευτικός της συγκεκριμένης τάξης, η εικόνα είναι αποκαλυπτική των στοιχείων που θεωρεί «σημαντικά για την τάξη του και για το είδος της μάθησης που συντελείται εκεί».

τα πεδία γνώσης και ανθρώπινης εμπειρίας, πιθανότατα η εγκύκλια εκπαίδευση πρέπει να επικεντρωθεί περισσότερο σε λίγους μόνο βασικούς τομείς μάθησης. Ίσως τα βασικά πεδία πρέπει να διδάσκονται πιο συνοπτικά, να αγγίζουν ευρύτερη γκάμα μαθητών, οι οποίοι μπορεί να έχουν πολύ διαφορετικούς στόχους στη ζωή τους, και να μπορούν να προσαρμοστούν σε πολύ διαφορετικά πλαίσια. Θα μπορούσε αυτή η προσέγγιση να αποτελέσει τον πυρήνα των «νέων βασικών».

Τέλος, οι κύριες πηγές της αυθεντικής γνώσης δεν είναι πλέον ο προφορικός και ο γραπτός λόγος, όπως ήταν την εποχή της διδακτικής και αυθεντικής διδασκαλίας. Η γνώση μεταδίδεται με ποικίλα μέσα, και το οπτικό στοιχείο (διαγράμματα, εικόνες, βίντεο), οι χειρονομίες και η αφή θεωρούνται εξίσου έγκυρες πηγές γνώσης με τα κείμενα. Αυτό αντανακλά τα άκρως ενοποιημένα, συναισθησιακά νοήματα που μεταδίδει το σύγχρονο περιβάλλον των επικοινωνιών.⁷ Οι μαθητές μπορούν επίσης να δημιουργήσουν και να αναπαραστήσουν τη γνώση με πλήθος από διαφορετικά νοήματα και διαφορετικούς συνδυασμούς νοημάτων. Δεν υπάρχει κανένας λόγος ένα διάγραμμα να θεωρείται υποδεέστερο γνωστικά από μια θεωρία ή ένα ντοκιμαντέρ να έχει λιγότερη αξία από ένα δοκίμιο.

7. Kalantzis, M. και Cope, B. (2012), *Literacies*, Cambridge University Press, Κέιμπριτζ, Η.Β.

Διάσταση 7: Παιδαγωγική

Η διδακτική εκπαίδευση εστιάζεται σε καθορισμένο σύνολο εγκύκλιων γνώσεων: σε αδιαμφισβήτητα γεγονότα και αδιαμφισβήτητες θεωρίες. Αυτή η γνώση θεωρούνταν διαχρονική. Σήμερα, αυτή η εκπαίδευση θα ήταν εκτός τόπου και χρόνου. Η γνώση αλλάζει πλέον διαρκώς, ιδιαίτερα σε πεδία ριζικών κοινωνικών μετασχηματισμών, όπως οι υπολογιστές, η βιοτεχνολογία, οι ταυτότητες/σεξουαλικότητες και η κοινωνικοϊστορική ανάλυση. Για την ακρίβεια, η παραδοσιακή προσέγγιση καλλιεργεί μια πνευματική ακαμψία εντελώς ακατάλληλη για τους εργαζομένους και τους πολίτες του σήμερα και του άμεσου μέλλοντος.

Η νέα μάθηση δεν ενδιαφέρεται τόσο για τη μετάδοση ενός διαχρονικής ισχύος και χρησιμότητας συνόλου γνώσεων και δεξιοτήτων όσο για τη διάπλαση μιας προσωπικότητας που θα διακρίνεται από βαθιά γνώση. Η προσωπικότητα αυτή θα έχει επίγνωση των όσων αγνοεί, θα μπορεί να καταλάβει τι πρέπει να μάθει και να δημιουργήσει τη γνώση, είτε αυτόνομα είτε σε συνεργασία με άλλους.

Στη νέα μάθηση, οι μαθητές δεν είναι απλώς δημιουργοί γνώσης· αξιοποιούν τους καρπούς της δημιουργικότητας των άλλων και μοιράζονται μαζί τους τη γνώση που απέκτησαν οι ίδιοι. Ο διαμοιρασμός της γνώσης και η συνεργατική μάθηση συνθέτουν τον ιστό της συλλογικής μας ευφυΐας.

Οι μαθητές δεν παράγουν μόνο εξειδικευμένη γνώση και γνώση περιοχόμενου, αλλά παράγουν και γνώση για την ίδια τη διαδικασία νοηματοδότησης και εκμάθησης του τρόπου να μαθαίνουν. Πρόκειται για την επονομαζόμενη «μετα-γνώση», τη σκέψη για την πραγματολογία της σκέψης, για τις πραγματολογικές διανοητικές διεργασίες. Με τον τρόπο αυτό, η σκέψη γίνεται πολύ πιο ισχυρή. Η

Εικόνα 2.18:
Οι εκπαιδευτικοί
ως σχεδιαστές
μαθησιακών
περιβαλλόντων

μεταγνώση αφορά τις διανοητικές διαδικασίες του υποκειμένου, τη συνειδητή ανάπτυξη στρατηγικών γνώσης και τον διαρκή αυτοέλεγχο της γνώσης που έχει αποκτηθεί. Έτσι, οι μαθητές δεν λειτουργούν ως συμπαραγωγοί μόνο της γνώσης αλλά και της μάθησης.

Παράλληλα, ο ρόλος του εκπαιδευτικού ως παιδαγωγού αλλάζει. Ο εκπαιδευτικός ούτε παραδίδει το μάθημα από καθέδρας, ούτε αποτελεί πηγή εγκύκλιων γνώσεων. Ο ρόλος του διευρύνεται. Δεν είναι μόνο ο ειδικός της γνώσης, αλλά και αυτός που σχεδιάζει περιβάλλοντα νοηματοδότησης, δημιουργεί διαβαθμισμένα πλαίσια μάθησης, διαχειρίζεται τη μάθηση και αξιολογεί τις επιδόσεις των μαθητών του.

Bl. newlearningonline.com: «I Did it All by Myself»

Διάσταση 8: Ηθική

Η εκπαίδευση καθορίζει την προσωπικότητα των μαθητών. Η διδακτική εκπαίδευση διαπαιδαγωγούσε ανθρώπους που γνώριζαν πώς να ακολουθούν πιστά τους κανόνες. Οι απόφοιτοι είχαν προκαθορισμένες απαντήσεις, αντί να βλέπουν τον κόσμο ως αλληλουχία προβλημάτων που ζητούν λύση. Πίστευαν επίσης ότι είναι κάτοχοι της «ορθής» γνώσης. Όπως θα υποστηρίξουμε στα επόμενα κεφάλαια, τα χαρακτηριστικά αυτά είναι ακατάλληλα για τον σημερινό κόσμο, στον οποίο παρατηρούνται αλλαγές στην αγορά εργασίας (Κεφάλαιο 3), στην ιδιότητα του πολίτη (Κεφάλαιο 4) και στην προσωπικότητα (Κεφάλαιο 5). Η νέα μάθηση οραματίζεται έναν νέο τύπο ανθρώπου, ικανού να βρίσκει το δρόμο του σε ένα περιβάλλον διαρκών αλλαγών και έντονης διαφοροποίησης, να μη σταματά ποτέ να μαθαίνει, να επιλύει προβλήματα, να συνεργάζεται, να καινοτομεί και να είναι ευέλικτος και δημιουργικός. Αυτή η προσωπικότητα δεν επηρεάζεται από τις αλλαγές. Δεν βλέπει με δέος το μέλλον ούτε το αντιμετωπίζει υποχωρώντας στην ασφάλεια της πατρικής κοινότητας. Αντίθετα, βρίσκεται στην πρωτοπορία του κοινωνικού μετασχηματισμού όπου κι αν ζει ή εργάζεται. Η κοινωνική ζωή αυτού του ανθρώπου είναι ένα δικτυωμένο «εμείς»: η ζωή του είναι στενά συνυφασμένη με τη ζωή άλλων ανθρώπων, ενώ ο ίδιος είναι παρατηρητικός, εύστροφος και ευέλικτος.

Bl. newlearningonline.com: Paulo Freire on Education that Liberates

Στη νέα μάθηση, οι επιδόσεις των μαθητών δεν σχηματίζουν την παραδοσιακή κωδωνοειδή καμπύλη, με έναν μικρό αριθμό από μαθητές στον πάτο της τάξης, τους περισσότερους να στριμύχνονται στη μέση και ελάχιστους να καταλαμβάνουν την κορυφή. Στο σχολείο της νέας μάθησης δεν έχουν θέση η αποτυχία και η περιθωριοποίηση. Οι κακές σχολικές επιδόσεις είναι ανάθεμα τόσο για τα ίδια τα άτομα όσο και για την κοινωνία. Επίσης, δεν έχει θέση η διόγκωση της μετριότητας.

Τα παιδιά θα καταλήξουν να κάνουν διαφορετικά πράγματα στη ζωή τους, και ως ενήλικοι μπορούν να συνεισφέρουν στην κοινωνία με διαφορετικό, αλλά συγκρίσιμο τρόπο. Αυτή πρέπει να είναι η βασική αρχή της εκπαίδευσης, και οι μέθοδοι επιβράβευσης και πιστοποίησης πρέπει να την καθιστούν απολύτως σαφή. Οι απόφοιτοι δεν πρέπει να στιγματίζονται με βάση ένα απολυτήριο το οποίο περιλαμβάνει βαθμολογία που προέκυψε από ένα στατιστικό μοντέλο και από την εφαρμογή αναχρονιστικών και στενών κανόνων περί επιτυχίας και αποτυχίας.

Bl. newlearningonline.com: Classrooms of the Heart

Σε ό,τι αφορά το ένα άκρο του φάσματος, τους αποτυχημένους μαθητές, το διακύβευμα είναι μεγαλύτερο από ποτέ – ακόμη και οι πλούσιες κοινωνίες δεν έχουν την πολυτέλεια να φιλοξενούν μια δυσλειτουργική κατώτατη κοινωνική τάξη. Στο άλλο άκρο, οι «αριστούχοι» μαθητές είναι ίσως αυτοί που μπορεί απλώς να παίζουν καλά το παιχνίδι του σχολείου. Ίσως επιβραβεύουμε όσους μαθητές μπορούν να ακολουθούν τους κανόνες του παιχνιδιού και όχι όσους είναι δημιουργικοί και καινοτόμοι. Άραγε, αυτός είναι ο τύπος του εργαζομένου και του πολίτη του μέλλοντος που θέλουμε; Αντί να τελειώνουν το σχολείο ή το πανεπιστήμιο έχοντας στις αποσκευές τους το παραδοσιακό απολυτήριο με τους βαθμούς που πήραν, θα ήταν προτιμότερο οι απόφοιτοι να μπορούν να παρουσιάσουν ένα χαρτοφυλάκιο, μια σύνθετη και ολοκληρωμένη αφήγηση των σπουδών και της ζωής τους, που μπορεί να αξιολογηθεί από άλλους εκπαιδευτικούς οργανισμούς, από τους υποψήφιους εργοδότες και την ευρύτερη κοινωνία.

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράψαμε τη μετάβαση από τη διδακτική στην αυθεντική εκπαίδευση, και στη συνέχεια παρουσιάσαμε τη δική μας πρόταση για τη μετασχηματιστική εκπαίδευση της νέας μάθησης, που τώρα αναδεικνύεται και δεν έχει αποκτήσει ακόμα την τελική της μορφή.

Περιγράψαμε την τάση της αλλαγής σε πολύ γενικές γραμμές, καθώς η ιστορία σπάνια ακολουθεί καθορισμένη και σταθερή πορεία. Στις μέρες μας υπάρχουν διεθνώς εκπαιδευτικά περιβάλλοντα που ακολουθούν σε γενικές γραμμές μία από τις τρεις αυτές προσεγγίσεις ή ένα από τα τρία αυτά μοντέλα μάθησης. Στο εσωτερικό αυτών των περιβαλλόντων μπορούμε όμως να εντοπίσουμε στοιχεία και άλλων προσεγγίσεων. Υπάρχουν επίσης διαφορές από χώρα σε χώρα, από σχολικό σύστημα σε σχολικό σύστημα, από σχολείο σε σχολείο, από τάξη σε τάξη, από εκπαιδευτικό σε εκπαιδευτικό, από μάθημα σε μάθημα ή ακόμη και από στιγμή σε στιγμή στο πλαίσιο του ίδιου μαθήματος. Κάθε προσέγγιση – διδακτική, αυθεντική ή μετασχηματιστική – μπορεί άλλοτε να είναι η καταλληλότερη και άλλοτε όχι.

Στο βιβλίο αυτό προσπαθούμε να φανταστούμε την τροπή που θα πάρουν οι αλλαγές στη σύγχρονη εκπαίδευση. Αναζητούμε στοιχεία που φανερώνουν το μέλλον στις καινοτόμες εκπαιδευτικές πρακτικές του σήμερα. Θεωρούμε πως ού-

τε ονειροβατούμε ούτε οραματιζόμαστε μια ουτοπία. Δεδομένων των συντελούμενων σήμερα αλλαγών (η παγκοσμιοποίηση, η πολυπολιτισμικότητα, οι νέες τεχνολογίες, οι αλλαγές στον χώρο εργασίας, η ανάδειξη νέων τύπων προσωπικότητας με διαφορετικές ευαισθησίες είναι λίγες μόνο ριπές από τους δυνατούς ανέμους της αλλαγής), η νέα μάθηση που εισηγούμαστε μπορεί σύντομα να κριθεί αναγκαία.

Εκτός, φυσικά, εάν αφήσουμε τα σχολεία να βυθιστούν σε κρίση αξιοπιστίας. Θα το καταλάβουμε ότι έχει ξεσπάσει αυτή η κρίση όταν οι εργοδότες θα διαμαρτύρονται για το επίπεδο των αποφοίτων, όταν τα κρούσματα απειθαρχίας των μαθητών θα αυξάνονται και όταν στην κοινωνία επικρατήσει ένα γενικότερο αίτημα ανησυχίας και αγωνίας ότι τα σχολεία δεν προσφέρουν στα παιδιά τα εφόδια που θα τους χρειαστούν στον σύγχρονο κόσμο. Με βάση αυτά τα κριτήρια, σε πολλές χώρες η κρίση έχει ήδη ξεσπάσει.

Περίληψη

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ	ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΑΥΘΕΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 1: Αρχιτεκτονική	Σχολική αίθουσα τριάντα μαθητών που παρακολουθούν έναν εκπαιδευτικό.	Βέλτιστη αξιοποίηση των παλαιών αιθουσών, νέα διαρρύθμιση του χώρου.	Ευέλικτοι χώροι, χωρίς φυσικά σύνορα. Διά βίου και για όλη τη ζωή μάθηση.
Διάσταση 2: Διαλογική	Ο δάσκαλος κυριαρχεί μέσα στην τάξη, ενώ οι περισσότεροι μαθητές μένουν κυρίως σιωπηλοί.	Ενίσχυση του διαλόγου μεταξύ των μαθητών.	Οριζόντιος διάλογος μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικού. Ο εκπαιδευτικός είναι ο σχεδιαστής του μαθησιακού περιβάλλοντος.
Διάσταση 3: Διυποκειμενική	Συγκεντρωτικό και ιεραρχικό εκπαιδευτικό σύστημα. Ο εκπαιδευτικός είναι το μέσο μετάδοσης της γνώσης. Αυτός διατάζει και οι μαθητές υπακούουν.	Δραστηριότητες που έχουν στο επίκεντρο το μαθητή.	Διαδραστικότητα παντού. Ποικιλομορφία σχέσεων μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή.

Η ΖΩΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ	ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΑΥΘΕΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 4: Κοινωνικοπολιτισμική	Όλοι οι μαθητές θεωρούνται ίδιοι. Το πρόγραμμα σπουδών δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ των μαθητών.	Περιθώριο για εξατομικευμένη και αυτορρυθμιζόμενη μάθηση. Ελλιπής ή επιφανειακή αναγνώριση της διαφοράς.	Σφαιρική και διαφοροποιημένη μάθηση, βασιζόμενη στις δυνατότητες και τις δυνάμεις του κάθε μαθητή.
Διάσταση 5: Ιδιοκτησιακή	Ιδιωτικοί χώροι: «η τάξη μου» (δάσκαλος) και «η δουλειά μου» (μαθητής).	Η τάξη ανοίγει στον έξω κόσμο και η ομαδική δουλειά αναβαθμίζεται.	Συνεργατικός τρόπος μάθησης παντού και ανά πάσα στιγμή.
Διάσταση 6: Επιστημολογική	Μετάδοση ορθών γεγονότων και αδιαμφισβήτητων θεωριών από τους εκπαιδευτικούς στους μαθητές.	Γενικοί μαθησιακοί στόχοι που υποστηρίζονται από ανάλογο πρόγραμμα σπουδών.	Συμμετοχή των μαθητών στο σχεδιασμό της γνώσης.
Διάσταση 7: Παιδαγωγική	Οι μαθητές ως παθητικοί δέκτες της γνώσης: γεγονότων, θεωριών, αληθειών, αστικών αξιών.	Βιωματική μάθηση, μάθηση του τρόπου μάθησης. Οι μαθητές ως ερευνητές.	Ο εκπαιδευτικός ως σχεδιαστής της παιδαγωγικής μεθόδου. Ο μαθητής ως συμμετοχος στο σχεδιασμό της μάθησης.
Διάσταση 8: Ηθική	Η πειθαρχία και η ομοιομορφία οδηγούν στην επιτυχία – αν αποτύχεις, θα φταις εσύ.	Απόφοιτοι με κριτικό πνεύμα και πολίτες που συμμετέχουν. Δίνεται η «ευκαιρία» ένταξης στο «κυρίαρχο ρεύμα» της κοινωνίας.	Άτομα που μπορούν να χειριστούν την αλλαγή, να διακρίνουν διαφορετικά νοήματα, να αντιμετωπίσουν τη διαφορετικότητα και να είναι δημιουργικά και καινοτόμα.

Λέξεις-κλειδιά

Αρχιτεκτονική: Η διαμόρφωση του χώρου των σχολείων, των σχολικών κτιρίων και των αιθουσών όπου οι εκπαιδευτικοί διδάσκουν και οι μαθητές μαθαίνουν.

Αυθεντική: Η μάθηση που στοχεύει στη συσχέτιση με τις εμπειρίες των μαθητών και στην προσφορά εφαρμόσιμων και πρακτικών γνώσεων. Η μάθηση είναι αυ-

θεντική καθώς επικεντρώνεται στο μαθητή ή στο παιδί και υπηρετεί τα ενδιαφέροντα και τα κίνητρό του. Επιπλέον, είναι αυθεντική μέσα από την αφομοίωση της γνώσης και όχι την αποστήθιση και τον επιφανειακό και τυπικό μηρυκασμό «ορθών» απαντήσεων.

Διαλογική: Οι τρόποι με τους οποίους επικοινωνούμε στα σχολεία χρησιμοποιώντας τη γλώσσα.

Διδακτική: Η υπεραναλυτική και ίσως στενή επεξήγηση ή δογματική παρουσίαση του σωστού και του λάθους, του αληθούς και του ψευδούς. Στο πλαίσιο της διδακτικής διδασκαλίας, ο εκπαιδευτικός παραδίδει και ο μαθητής ακούει. Η διδακτική διδασκαλία επικεντρώνεται σε αυτό που λέει ο εκπαιδευτικός, και όχι σε αυτό που κάνει ο μαθητής. Η σχέση μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητών είναι άνιση, καθώς ο πρώτος θεωρείται ο αποκλειστικός κάτοχος και φορέας της γνώσης. Αποστολή του είναι να μεταδώσει αυτήν τη γνώση στους μαθητές, με την ελπίδα ότι οι πιο υπάκουοι από αυτούς θα την απορροφήσουν.

Διυποκειμενική: Οι τρόποι με τους οποίους συνδέονται οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές, οι τρόποι με τους οποίους εκφράζουν τη βούληση, τα κίνητρα και τα ενδιαφέροντά τους. Τα περιθώρια που έχει ο μαθητής να αναπτύξει ελεύθερα την προσωπικότητά του ή, αντίθετα, να συμμορφωθεί με τις εντολές του εκπαιδευτικού.

Επιστημολογική: Οι τρόποι με τους οποίους γνωρίζουμε.

Ηθική: Οι αξίες και τα κοινωνικά νοήματα που αποτελούν τη βάση των σκέψεων, του λόγου και των πράξεών μας.

Ιδιοκτησιακή: Τα πρότυπα κατοχής και ελέγχου της γνώσης στα οποία εμπλέκονται εκπαιδευτικοί και μαθητές.

Κοινωνικοπολιτισμική: Οι εμπειρίες, η κοινωνική και πολιτισμική προέλευση εκπαιδευτικών και μαθητών· οι πιέσεις ομοιογενοποίησης που ασκούνται στο σχολείο ή οι ευκαιρίες αξιοποίησης της διαφορετικότητας.

Μετασηματιστική: Η εκπαίδευση που βασίζεται στην ερμηνεία της σύγχρονης κοινωνίας και των δεξιοτήτων και γνώσεων που χρειάζονται οι νέοι για να ενταχθούν παραγωγικά στην «οικονομία της γνώσης», για να γίνουν ενεργοί πολίτες σε μια παγκοσμιοποιημένη, κοσμοπολίτικη κοινωνία, και για να εξελιχθούν σε ισορροπημένες προσωπικότητες, σε μια κοινωνία που προσφέρει υπερπληθώρα επιλογών. Αποστολή της εκπαίδευσης είναι ο μετασηματισμός του εαυτού και

της κοινωνίας. Η εκπαίδευση μπορεί να είναι ρεαλιστική (να δίνει τη δυνατότητα στους μαθητές να πετύχουν το καλύτερο δυνατό με βάση τις δεδομένες κοινωνικές συνθήκες) ή/και χειραφετική (να δημιουργεί έναν καλύτερο κόσμο).

Παιδαγωγική (β): Οι τρόποι με τους οποίους μαθαίνουμε.

Γνωσιακές διαδικασίες

βιώνοντας το γνωστό

Η εκπαίδευση αλλάζει

- Συγκέντρωσε σχολικά βιβλία, τετράδια εργασιών, φωτογραφίες και άλλο σχετικό υλικό από τα σχολικά σου χρόνια. Σύγκρινε τη δική σου συλλογή με τις συλλογές άλλων μελών της ομάδας σου. Τι συμπέρασμα θα έβγαζες για τη δική σου σχολική εμπειρία σε σχέση με τα τρία εκπαιδευτικά μοντέλα που περιγράψαμε σε αυτό το κεφάλαιο;
- Κατάγραψε τα πέντε πιο σημαντικά πράγματα που έχεις μάθει στη ζωή. Τα έμαθες στο σχολείο ή κάπου αλλού;
- Γράψε ένα αυτοβιογραφικό κείμενο στο οποίο θα αποτυπώνεις τη μαθησιακή σου εμπειρία. Ανάφερε τους σημαντικότερους τόπους μάθησης από τους οποίους πέρασες, τους δασκάλους που σε επηρέασαν, τις καθοριστικές στιγμές και εμπειρίες που άλλαξαν τη ζωή σου κ.ο.κ.

βιώνοντας το νέο

Η εκπαίδευση σήμερα

- Συγκέντρωσε κείμενα, φωτογραφίες και άλλα τεκμήρια του σημερινού εκπαιδευτικού τοπίου στον τόπο ή στη χώρα σου. Μοιάζουν ή διαφέρουν από τη δική σου μαθησιακή εμπειρία;
- Πάρε συνέντευξη από κάποιον δάσκαλο ή καθηγητή σου που σε επηρέασε. Ποια είναι η επαγγελματική και προσωπική του πορεία; Σκέψου πώς η δική του ιστορία συνδέεται με τη δική σου.

εννοιολογώντας μέσω ορολογίας

Η τέχνη και η επιστήμη της εκπαίδευσης

- Δες τον ορισμό που δίνει το λεξικό για τη λέξη «επιστήμη». Πόσο χρήσιμος και κατάλληλος είναι στην περιγραφή της διδασκαλίας και της μάθησης; Συγκέντρωσε όλες τις απαντήσεις και σκέψου τι σου αποκαλύπτουν για τις εμπειρίες μας, για το πώς αντιλαμβανόμαστε την εκπαίδευση, για το πώς ασκείται σήμερα και πώς θα μπορούσε να ασκηθεί στο μέλλον το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Τι είναι πιο σημαντικό: η τέχνη της διδασκαλίας ή η επιστήμη της εκπαίδευσης; Πώς συνδέονται μεταξύ τους;
- Σε ζευγάρια ή μικρές ομάδες, μελετήστε τις «διαστάσεις» της σχολικής ζωής που παρουσιάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο. Αναρωτηθείτε εάν γνωρίζετε αυτές τις παραμέτρους όταν πηγαίνατε σχολείο και τι αντίκτυπο είχαν στη ζωή σας και στις μαθησιακές εμπειρίες σας. Θυμηθείτε μια σειρά από σημαντικές στιγμές των μαθητικών σας χρόνων που αναδεικνύουν τη σημασία αυτών των διαστάσεων για τη σχολική ζωή και τη μάθηση. Πόσο μπορούν να σας βοηθήσουν στην προετοιμασία σας να ασκήσετε το επάγγελμα του εκπαιδευτικού;

εννοιολογώντας μέσω θεωρίας

Διαστάσεις της εκπαίδευσης

- Εντόπισε τρεις έμπειρους εκπαιδευτικούς που θα μπορούσαν να γίνουν οι μέντορές σου. Πάρε συνέντευξη από αυτούς και ανακάλυψε πώς οι οκτώ αυτές διαστάσεις άσκησαν επιρροή στον τρόπο διδασκαλίας τους.
- Σε ζεύγη ή σε μικρές ομάδες, συζητήστε ή ετοιμάστε έναν εννοιολογικό χάρτη με τις προκλήσεις που πιστεύετε ότι θα αντιμετωπίσουν οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές στο μέλλον.

αναλύοντας λειτουργικά

Τρόποι διδασκαλίας και μάθησης: διδακτική, αυθεντική και μετασχηματιστική

- Σκέψου τα τρία μοντέλα διδασκαλίας και μάθησης που παρουσιάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο. Ποια είναι τα κοινά στοιχεία τους και σε τι διαφέρουν; Πού μπορεί να υπάρχουν αλληλοεπικαλύψεις; Πάρε συνέντευξη από συμμαθητές και έμπειρους δασκάλους ή καθηγητές σου και σκέψου πώς θα συμπλήρωνες τον παρακάτω πίνακα. Ποια ήταν η κοινωνική λειτουργία ή σκοπιμότητα κάθε μοντέλου διδασκαλίας και μάθησης;

	ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΑΥΘΕΝΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
Αρχιτεκτονική			
Διαλογική			
Διυποκειμενική			
Κοινωνικοπολιτισμική			
Ιδιοκτησιακή			
Επιστημολογική			
Παιδαγωγική			
Ηθική			

αναλύοντας κριτικά

Μοντέλα διδασκαλίας: το παλαιό, το μεταβατικό και το νέο

- Πολλοί θεωρητικοί πιστεύουν ότι τα σχολεία μας αλλάζουν με πολύ βραδύτερους ρυθμούς σε σχέση με τις ραγδαίες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές που καταγράφονται σε άλλους τομείς. Βάσει της δικής σου εμπειρίας, συμφωνείς με αυτή την εκτίμηση; Οργάνωσε μια συζήτηση με αυτό το θέμα. Η μια πλευρά πρέπει να παρουσιάσει στοιχεία που να αποδεικνύουν ότι έχει συντελεστεί σημαντική αλλαγή και στα σχολεία, και ότι αυτό είναι θετικό. Η άλλη πλευρά θα πρέπει να υποστηρίξει με στοιχεία ότι οι παραδοσιακοί τρόποι διδασκαλίας και μάθησης διατηρούν την αντοχή τους, και ότι αυτό είναι θετικό.
- Είτε ομαδικά είτε ατομικά, προετοιμάστε ένα υπόμνημα ή μια παρουσίαση με τα τρία βασικά χαρακτηριστικά των τριών μοντέλων μάθησης που παρουσιάστηκαν σε αυτό το κεφάλαιο.

εφαρμόζοντας κατάλληλα

Η ζωή στα σχολεία

- Πάρε συνέντευξη από γονείς και ρώτησέ τους για τις προσδοκίες τους. Τι περιμένουν να προσφέρει το σχολείο στα παιδιά τους; Προσπάθησε να συνδέσεις τις προσδοκίες των γονιών με τις αξίες που πρεσβεύουν οι τρεις παραδόσεις της σχολικής εκπαίδευσης που περιγράψαμε σε αυτό το κεφάλαιο.

- Πάρε συνέντευξη από ένα παιδί 5 ετών, από έναν έφηβο 15 ετών και από έναν νεαρό άντρα 25 ετών. Χαρτογράφησε την κουλτούρα τους και τα τεχνολογικά μέσα που χρησιμοποιούν. Τι έκαναν ο έφηβος όταν ήταν 5 ετών και ο νεαρός άντρας όταν ήταν 5 και 15 ετών; Ποιες διαφορές παρατηρείς μεταξύ των γενεών; Πόσο επηρέασαν αυτές οι διαφορές την εκπαίδευση;

εφαρμόζοντας δημιουργικά

Το μέλλον της μάθησης

- Άσκηση δημιουργίας σεναρίου: Είτε ατομικά είτε σε μικρές ομάδες, ανάπτυξε τη δική σου ατζέντα για τη διδασκαλία και τη μάθηση στο μέλλον, με βάση τις οκτώ διαστάσεις που παρουσιάσαμε σε αυτό το κεφάλαιο. Δημιούργησε τρία εναλλακτικά σενάρια: το πρώτο να βασίζεται στην αναβίωση της παραδοσιακής διδασκαλίας μέσα από την «επιστροφή στα βασικά», το δεύτερο σε έναν σχεδόν φανταστικό μαθησιακό χώρο (φτάνοντας ακόμη και στην κατάργηση του σχολείου!), και το τρίτο, το ενδιάμεσο, σε μια πιο ρεαλιστική εκτίμηση για το τι θα συμβεί στο άμεσο μέλλον.
- Δουλεύοντας σε ομάδες, δραματοποιήστε αυτά τα σενάρια και ανεβάστε ένα θεατρικό έργο με τίτλο «Μια μέρα στη ζωή του Χ σχολείου». Με ειρωνική διάθεση, οδηγήστε το μοντέλο που περιγράφετε στη λογική, ή ακόμη και στην κωμική, κατάληξή του.
- Περιγράψε την ιδανική αίθουσα διδασκαλίας. Τι θα είχε μέσα; Τι εργαλεία θα διέθετε; Ποια στοιχεία του παρελθόντος θα διατηρούσε και ποια θα εγκατέλειπε;

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

Μέρος Β

ΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΟΙ ΜΕΤΑΒΑΛΛΟΜΕΝΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΜΑΘΗΣΗΣ

3 Η μάθηση για την αγορά εργασίας	127
4 Η πολιτειακή αγωγή στο σχολείο	161
5 Η προσωπικότητα του μαθητή	195

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

3

Η μάθηση για την αγορά εργασίας

• Εργασία και εκπαίδευση	128
• Φορδισμός: Το σύγχρονο παρελθόν	130
• Μεταφορδισμός: Πιο πρόσφατες εποχές	137
• Παραγωγική διαφορετικότητα: Προς τη νέα μάθηση	145

Περίληψη

Ένας από τους βασικούς κοινωνικούς ρόλους της εκπαίδευσης είναι η προετοιμασία των ατόμων για την παραγωγική ένταξή τους στην αγορά εργασίας. Η δομή της αγοράς εργασίας επηρεάζει κάθε φορά το είδος της εκπαίδευσης που θεωρείται κατάλληλο για τη συγκεκριμένη κοινωνία. Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφουμε τρία βασικά μοντέλα οργάνωσης της εργασίας τα οποία αναδείχθηκαν με την έλευση της σύγχρονης βιομηχανικής εποχής: το «φορδισμό», το «μεταφορδισμό» και την «παραγωγική διαφορετικότητα». Εξετάζουμε τα κύρια χαρακτηριστικά των τριών μοντέλων ως προς την τεχνολογία, τη διοίκηση, την εκπαίδευση των εργαζομένων και τις δεξιότητες που πρέπει να διαθέτουν, αλλά και ως προς τις αγορές και την κοινωνία.

Ο «φορδισμός» οφείλει την ονομασία του στον Henry Ford, ο οποίος εισήγαγε τη γραμμή παραγωγής στη βιομηχανία. Στο μοντέλο αυτό, η παραγωγική διαδικασία χωρίζεται σε επιμέρους απλές και επαναληπτικές εργασίες, η διοίκηση είναι αυταρχική και άκρως ιεραρχική, ενώ τα προϊόντα είναι ομοιογενή, παράγονται σε μαζική κλίμακα και προορίζονται για μαζική κατανάλωση. Για τις ανάγκες του συγκεκριμένου εργασιακού μοντέλου, η διδακτική εκπαίδευση θεωρείται, σε γενικές γραμμές, κατάλληλη και επαρκής.

Η έννοια του «μεταφορδισμού» αναφέρεται στις αλλαγές που επήλθαν σταδιακά και με διαφορετική κατά τόπους ένταση στον τρόπο οργάνωσης της εργασίας στα τέλη του 20ού αιώνα. Οι αλλαγές αυτές έγιναν προς την κατεύθυνση της

αυτοματοποίησης, των πολλαπλών δεξιοτήτων, της ομαδικής εργασίας, της οριζόντιας επικοινωνίας και της αυξημένης αλληλεπίδρασης των εργαζομένων στο χώρο εργασίας. Το συγκεκριμένο μοντέλο εργασίας υπηρετείται καλύτερα από την αυθεντική εκπαίδευση.

Η έννοια της «παραγωγικής διαφορετικότητας» αφορά τις αλλαγές που συντελούνται σήμερα στην οργάνωση της εργασίας στο πλαίσιο της «οικονομίας της γνώσης». Το νέο μοντέλο δίνει μεγάλη σημασία στις δεξιότητες των εργαζομένων, τις ανθρώπινες σχέσεις, την κουλτούρα, τη γνώση και τη μάθηση. Στους σύγχρονους χώρους εργασίας είναι σύνηθες να συνεργάζονται άνθρωποι με διαφορετικές δεξιότητες και εμπειρίες ζωής και με διαφορετικά ενδιαφέροντα. Οι επιχειρήσεις που διαχειρίζονται εποικοδομητικά αυτή την εσωτερική τους διαφοροποίηση χτίζουν καλύτερες σχέσεις με τους πελάτες και τους συνεργάτες τους, τόσο σε τοπικό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο. Κάνοντας μια αισιόδοξη πρόβλεψη για το άμεσο μέλλον της αγοράς εργασίας, θα υποστηρίξουμε ότι η μετασχηματιστική εκπαίδευση μπορεί να καλύψει τις ανάγκες των ατόμων που θα τη στελεχώσουν.

Στο κεφάλαιο αυτό δεν εστιάζουμε μόνο στην «εξωσχολική» αποστολή της εκπαίδευσης να προετοιμάζει τους μελλοντικούς εργαζομένους, αλλά και στην εσωτερική οργάνωση των ίδιων των σχολείων. Τα σχολεία είναι, εξάλλου, ο χώρος εργασίας των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Ανάλογα με την εποχή και τη χώρα, τα ίδια τα σχολεία αντανakλούσαν τα εργασιακά μοντέλα του φορδισμού, του μεταφορδισμού και της παραγωγικής διαφορετικότητας.

Εργασία και εκπαίδευση

«Αν είσαι καλός μαθητής, θα καταφέρεις να βρεις καλή δουλειά όταν αποφοιτήσεις». Τη φράση αυτή την έχουν πει πολλοί γονείς στα παιδιά τους και πολλοί εκπαιδευτικοί σε συναδέλφους τους. Σύμφωνα με το σκεπτικό τους, το υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης και γνώσεων και ένα καλό πτυχίο εξασφαλίζουν στον κάτοχό τους μια πολύ καλά αμειβόμενη θέση εργασίας. Και έχουν δίκιο. Το μορφωτικό επίπεδο είναι αξιόπιστος δείκτης για την πρόβλεψη του μελλοντικού εισοδήματος των ενηλίκων.

Στη σύγχρονη εποχή της μαζικής, θεσμοποιημένης εκπαίδευσης, το σχολείο επιτελεί τον κοινωνικό ρόλο της διαλογής και κατανομής των μαθητών σε διαφορετικές κατηγορίες μελλοντικής απασχόλησης. Μια πτυχή αυτού του ρόλου είναι αμιγώς λειτουργική. Το μόνο που χρειάζονται οι απλοί εργάτες είναι να γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση και να έχουν κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις αριθμητικής. Σε ορισμένες περιπτώσεις, το σχολείο καλλιεργεί αποκλειστικά αυτές τις στοιχειώδεις δεξιότητες. Σε άλλες περιπτώσεις, καλλιεργεί επίσης τη συνέπεια και την ικα-

νότητα αποδοχής και κατανόησης εντολών. Μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν, σχετικά λίγοι εργαζόμενοι έπρεπε να διαθέτουν υψηλότερου επιπέδου γνώσεις και δεξιότητες προκειμένου να γίνουν έμποροι ή ειδικευμένοι εργατές.

Η σχολική εκπαίδευση δεν υπόσχεται όμως μόνο ότι θα παρέχει δεξιότητες για την αγορά εργασίας. Ο ρόλος της αγγίζει τον πυρήνα του λόγου ύπαρξης της σύγχρονης κοινωνίας. Η εκπαίδευση είναι μια θεμελιώδης δέσμευση που αναλαμβάνει μια κοινωνία ανισοτήτων απέναντι στους πολίτες της: δεν μπορούν όλοι οι απόφοιτοι να καταλάβουν εξίσου καλές θέσεις εργασίας, όλοι όμως έχουν τη δυνατότητα να το πετύχουν εφόσον είναι καλοί μαθητές. Τουλάχιστον αυτό υποστηρίζουν όσοι δηλώνουν πεπεισμένοι πως το σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα είναι το καλύτερο δυνατό. Σε γενικές γραμμές, το είδος της δουλειάς που θα κάνεις αντανakλά τις σχολικές σου επιδόσεις. Για το γεγονός ότι ήσουν κακός μαθητής και η δουλειά σου είναι κακοπληρωμένη δεν φταίει κανένας άλλος εκτός από εσένα τον ίδιο. Πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες υποστηρίζουν, αντίθετα, ότι δεν έχουν όλοι ίσες ευκαιρίες και ισότιμη πρόσβαση σε καλά σχολεία. Σύμφωνα με αυτή την κριτική προσέγγιση, η κοινωνία και η εκπαίδευση δεν διακρίνονται ούτε από δικαιοσύνη ούτε από ισότητα.¹ Σε κάθε περίπτωση, είτε θέλεις να δικαιολογήσεις είτε να κατακρίνεις την κοινωνική ανισότητα, η σύνδεση ανάμεσα στην εκπαίδευση και την εργασία εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνία κατανέμει τους πόρους της.

Σε αυτό το κεφάλαιο εξετάζουμε τη σχέση ανάμεσα στην εκπαίδευση και στα τρία εργασιακά μοντέλα. Τα δύο πρώτα μοντέλα είναι γνωστά ως «φορδισμός» και «μεταφορδισμός». Το τρίτο, το οποίο έχουμε ονομάσει «παραγωγική διαφορετικότητα», αποτελεί το αντικείμενο της έρευνάς μας σε θέματα εκπαίδευσης και αγοράς εργασίας.² Πρόκειται για μια αισιόδοξη προσέγγιση του τρόπου οργάνωσης της εργασίας στο ορατό μέλλον με βάση τις καταγραφόμενες τάσεις σήμερα. Το μοντέλο της παραγωγικής διαφορετικότητας συναντά αντίσταση από τις υφιστάμενες δομές ανισότητας, ωστόσο επιχειρεί να κινηθεί ρεαλιστικά προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης κοινωνικής ισότητας.

Και τα τρία μοντέλα εργασίας είναι ενεργά και διαδεδομένα σήμερα, ανάλογα με τον τομέα της οικονομίας στον οποίο ανήκει η εκάστοτε επιχείρηση, την υπό εξέταση χώρα και το κατά πόσον η επιχειρηματική δραστηριότητα αφορά την παραδοσιακή μεταποίηση ή όχι. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μάλιστα, οι τρεις προσεγγίσεις συνυπάρχουν στην ίδια χώρα ή ακόμη και στον ίδιο εργοδότη. Σε ορισμένες κοινωνίες, οι παραδόσεις του φορδισμού και του μεταφορδισμού παρα-

1. Bowles, S. και Gintis, H. (1976), *Schooling in Capitalist America: Education Reform and the Contradictions of Economic Life*, Basic Books Inc, Νέα Υόρκη.

2. Cope, B. και Kalantzis, M. (1997α), *Productive Diversity: A New Approach to Work and Management*, Pluto Press, Σίδνεϊ.

μένουν ίσως χρήσιμες, έστω κι αν αυτό οφείλεται στη θεσμική αδράνεια και την άνιση ανάπτυξη. Σε άλλες περιπτώσεις όμως είναι αναχρονιστικές και άδικες.

Στις τρεις ενότητες του παρόντος κεφαλαίου διερευνούμε τις σχέσεις ανάμεσα στην εργασία και την εκπαίδευση με βάση τις εξής διαστάσεις:

- Διάσταση 1: *Τεχνολογία.*
- Διάσταση 2: *Διοίκηση.*
- Διάσταση 3: *Εκπαίδευση και δεξιότητες των εργαζομένων.*
- Διάσταση 4: *Αγορές και κοινωνία.*

Φορδισμός: Το σύγχρονο παρελθόν

Ο φορδισμός οφείλει την ονομασία του στον Henry Ford, μια εμβληματική φυσιογνωμία που άσκησε τεράστια επιρροή στη σύγχρονη βιομηχανική παραγωγή και το μάντζμεντ. Θα αναλύσουμε το μοντέλο του φορδισμού χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα τη λειτουργία της αυτοκινητοβιομηχανίας Ford.

Διάσταση 1: Τεχνολογία

Βρισκόμαστε στα 1920. Το εργοστάσιο κατασκευής αυτοκινήτων του Henry Ford είναι η μεγαλύτερη βιομηχανική μονάδα που έχει γνωρίσει ο κόσμος. Κάθε λεπτό, η γραμμή παραγωγής ολοκληρώνει την κατασκευή ενός Model T, του διάσημου πρώτου μοντέλου μαζικής παραγωγής στην ιστορία της αυτοκίνησης. Το σκηνικό συνθέτουν τσιμινιέρες, σειρήνες και η αδιάκοπη κίνηση της γραμμής παραγωγής.

Μια τεράστια πρέσα κατασκευάζει στροφαλοθαλάμους από επίπεδα κομμάτια χάλυβα, ενώ μια άλλη παράγει με μία μόνο κίνηση ενενήντα πέντε κυλίνδρους για το ψυγείο των οχημάτων.³ Ο χώρος εργασίας είναι γεμάτος θορύβους και έντονες οσμές, ενώ οι εργάτες δουλεύουν σε φρενήρεις ρυθμούς. Οι μηχανές μαζικής παραγωγής είναι μεγαλύτερες από ποτέ – πιο επιβλητικές και πιο παραγωγικές από το παρελθόν. Το ίδιο ισχύει και για το εργοστάσιο που τις φιλοξενεί: μια κολοσσιαία, ενοποιημένη βιομηχανική μονάδα, που επιτελεί πλήθος από αλληλένδετες εργασίες.

Ο Henry Ford αποκτά τεράστια περιουσία ως ιδιοκτήτης των εγκαταστάσεων, δηλαδή του πάγιου κεφαλαίου της επιχείρησης. Είναι ο ιδιοκτήτης της τεχνολογίας που χρησιμοποιείται. Οι εργάτες δουλεύουν στο εργοστάσιό του, αυ-

3. Jardim, A. (1970), *The First Henry Ford: A Study in Personality and Business Leadership*, The MIT Press, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη, σ. 88.

τός όμως είναι ο μοναδικός ιδιοκτήτης και, ως εκ τούτου, ο μοναδικός που ει-σπράττει τα κέρδη.

Βλ. newlearningonline.com: Henry Ford on his Car Factory

Διάσταση 2: Διοίκηση

Η λειτουργία του σύγχρονου εργοστασίου, σύμφωνα με τον ίδιο τον Henry Ford, απαιτεί σιδηρά πειθαρχία. Διακρίνεται από «τόσο μεγάλη εξειδίκευση και η κάθε επιμέρους λειτουργία εξαρτάται σε τέτοιο βαθμό από τις άλλες ώστε θα ήταν εντε-λώς αδιανόητη η παραχώρηση έστω και ελάχιστης ελευθερίας στους εργάτες».⁴

Το φορδικό εργοστάσιο λειτουργεί με βάση την αυστηρή και αδιαμφισβήτητη ιεραρχία. Πίσω από τη δουλειά του εργάτη κρύβεται το χέρι του μηχανικού που σχεδίασε το μηχάνημα, και πίσω από τον μηχανικό βρίσκονται οι εντολές του αφεντικού. Ο χώρος εργασίας είναι δομημένος σαν κολοσσιαία πυραμίδα, με τμήματα, υποτμήματα και γραφεία υποτμημάτων, που διαιρούνται με τη σειρά τους σε ακόμη μικρότερες οργανωτικές μονάδες. Σε όλα τα επίπεδα ιεραρχίας, ο προϊστάμενος λογοδοτεί στον ανώτερό του, που καταλαμβάνει το αμέσως υψη-λότερο σκαλοπάτι. Τελική πηγή όλων των εντολών είναι ο ίδιος ο Ford, ο οποίος ηγείται μιας κάθετης ιεραρχικής δομής. Είναι αυτός που έχει τον τελευταίο λόγο και καρπώνεται το σύνολο των κερδών.

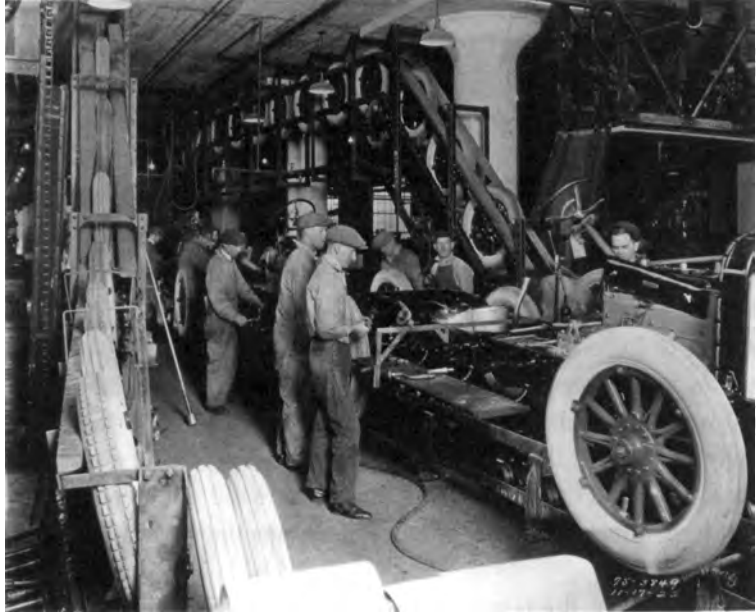
Το μόνο που απαιτείται από τη συντριπτική πλειονότητα των χιλιάδων εργα-τών οι οποίοι απασχολούνται στο εργοστάσιο του Ford είναι ελάχιστη σωματική προσπάθεια και ακόμη λιγότερη σκέψη. Το μόνο που πρέπει να κάνουν –για την ακρίβεια, το μόνο που μπορούν να κάνουν– είναι να παίρνουν εντολές. Τοποθέ-τησε αυτήν τη βίδα εδώ, σφίξε αυτό το παξιμάδι εκεί. Έπειτα, η γραμμή παραγω-γής προχωρά, και ο εργάτης κάνει ξανά το ίδιο.

Τις αρχές διοίκησης των σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων, όπως του εργο-στασίου του Ford, έχει περιγράψει ιδανικά ο Frederick Winslow Taylor. Ο Taylor διατύπωσε ένα σύνολο αρχών το οποίο ονόμασε «επιστημονικό μάνατζμεντ». Καταμετρώντας το «χρόνο και την κίνηση» των εργατών, ο προϊστάμενος μπορεί να επινοήσει τρόπους αύξησης της παραγωγικότητάς τους. Ο Taylor επιμένει ότι οι εργάτες δεν μπορούν να το σκεφτούν αυτό μόνοι τους. Είναι καθήκον του προϊ-σταμένου να το ανακαλύψει και να πει στους εργάτες τι πρέπει να κάνουν.

Βλ. newlearningonline.com: Frederick Winslow Taylor on «Scientific Management»

4. Ford, H. (1923), *My Life and Work*, Angus & Robertson, Σίδνεϊ, σ. 79.

Εικόνα 3.1:
Γραμμή παραγωγής
αυτοκινήτων, 1922

Διάσταση 3: Εκπαίδευση και δεξιότητες των εργαζομένων

Οι δεξιότητες και οι ικανότητες που απαιτούνταν από την πλειονότητα των εργατών στο εργοστάσιο Ford ήταν ελάχιστες. Η τεχνική γνώση μεταδιδόταν στο σύνολο των εργατών που δούλευαν στη γραμμή παραγωγής από τους λίγους που εργάζονταν στα γραφεία, στα οποία σχεδιάζονταν το προϊόν, η γραμμή παραγωγής και ο καταμερισμός της εργασίας. Ο Henry Ford υποστήριζε ότι μόλις το 1% των εργαζομένων του χρειαζόταν εκπαίδευση για περισσότερο από ένα χρόνο. Οι υπόλοιποι, όπως υπερηφανευόταν, έπρεπε απλώς να διαθέτουν στοιχειώδεις δεξιότητες και σωματικές ικανότητες.

Αυτό ήταν και το ευφύες παράδοξο του εργοστασίου Ford: οι εργαζόμενοί του κατασκεύαζαν ένα από τα πιο περίπλοκα και τεχνολογικά προηγμένα προϊόντα στην ανθρώπινη ιστορία, κι όμως οι δεξιότητες που έπρεπε να διαθέτουν ήταν ελάχιστες. Ένα εργοστάσιο στο οποίο απασχολούνταν κυρίως ανειδίκευτοι εργάτες παρήγε ένα προϊόν πρωτόγνωρης τεχνολογικής πολυπλοκότητας, χάρη στον καταμερισμό της εργασίας και στην εισαγωγή όλο και περισσότερων λειτουργιών στη γραμμή παραγωγής, για τις οποίες απαιτούνταν όλο και λιγότερες δεξιότητες.

Το 1908, λίγο πριν από την παρουσίαση του Model T, ένας συναρμολογητής της Ford δούλευε κατά μέσο όρο 8,56 ώρες πάνω σε κάποιο μεγάλο εξάρτημα του οχήματος. Για την κατασκευή των οχημάτων ακολουθούσαν μέθοδοι σχεδόν παρόμοιες με αυτές που ακολουθούσαν επί αιώνες οι κατασκευαστές αμαξωμά-

των για τα ιππήλατα οχήματα, οι οποίοι απασχολούσαν έμπειρους τεχνίτες που γνώριζαν να δουλεύουν το ξύλο και το μέταλλο, γνώριζαν να φτιάχνουν τον τροχό, τον άξονα και το αμάξωμα του οχήματος. Μετά την εισαγωγή της κινητής γραμμής συναρμολόγησης (γραμμής παραγωγής) το 1913, ο μέσος όρος εργασίας μειώθηκε στις 1,19 ώρες.⁵ Ένας εργάτης τοποθετούσε το συγκεκριμένο έλασμα, ενώ ο επόμενος τοποθετούσε το επόμενο. Η κεντρική διοίκηση αποφάσιζε ποιος εργάτης θα έκανε τι: οι τεχνικές και οι οργανωτικές πτυχές του καταμερισμού της εργασίας ρυθμιζόνταν από τους μηχανικούς που είχαν σχεδιάσει τη γραμμή παραγωγής και τους διευθυντές του εργοστασίου αντίστοιχα. Οι προϊστάμενοι υπαγόρευαν στους εργάτες τι ακριβώς έπρεπε να κάνουν – συγκεκριμένα, τους έδειχναν τι έπρεπε να κάνουν, καθώς οι περισσότεροι από αυτούς ήταν μετανάστες και πολλοί δεν μιλούσαν καν αγγλικά. Από τη σκοπιά της οργάνωσης, το ανθρώπινο δυναμικό εκπροσωπούσε τον χαμηλότερο κοινό παρονομαστή, αποτελούμενο από ανειδίκευτους εργάτες που είχαν να προσφέρουν μόνο τη σωματική τους δύναμη. Από τη σκοπιά της παραγωγής, όλοι οι εργάτες ήταν ίδιοι, με τις ίδιες σωματικές ικανότητες.

Ο φορδισμός πέτυχε ένα οικονομικό θαύμα. Κατά το οικονομικό έτος του 1913, οι 14.366 εργάτες της Ford Motor Company κατασκεύασαν 168.304 Model T. Το 1914, οι 12.880 εργάτες κατασκεύασαν 248.307 οχήματα του ίδιου μοντέλου.⁶ Στη διάρκεια ενός έτους, κάθε εργάτης κατασκεύαζε σχεδόν 12 οχήματα. Η αύξηση της παραγωγής συνοδευόταν από τη στασιμότητα των δεξιοτήτων των εργατών. Όλη η πρόοδος αφορούσε το κολοσσιαίο σύστημα διασυνδεδεμένων μηχανημάτων που αποτελούσαν τη γραμμή παραγωγής.

Το να πιάσεις δουλειά στο εργοστάσιο Ford, στον πιο μεγάλο και πιο εξελιγμένο τεχνολογικά χώρο εργασίας μέχρι τότε, ήταν σχετικά εύκολη υπόθεση. Εάν ήσουν νέος μετανάστης και μιλούσες ελάχιστα αγγλικά, ο επιστάτης μπορούσε να σου υποδείξει τι να κάνεις με λίγες χειρονομίες. Μπορούσες να πιάσεις δουλειά στη γραμμή παραγωγής αμέσως μόλις καταλάβαινες ποιο εξάρτημα έμπαινε πού.

Δεν είχε σημασία ότι ο διπλανός σου στη γραμμή παραγωγής μιλούσε διαφορετική γλώσσα – αυτό ήταν πολύ συνηθισμένο στο εργοστάσιο Ford, όπου απασχολούνταν πολλοί ανειδίκευτοι μετανάστες. Η κάθετη επικοινωνία ήταν το μοναδικό ζητούμενο, αλλά ακόμη και αυτή ήταν υποτυπώδης. Για την ακρίβεια, η οριζόντια επικοινωνία αντιμετωπιζόταν με καχυποψία από εργοδότες όπως ο Henry Ford. Η επικοινωνία μεταξύ των εργατών μπορούσε να γεννήσει παράπονα, τα

5. Womack, J.P., Jones, D.T. και Roos, D. (1990), *The Machine that Changed the World*, Rawson, Νέα Υόρκη, σ. 27-28.

6. Jardim, A. (1970), *The First Henry Ford: A Study in Personality and Business Leadership*, The MIT Press, Κέιμπριτζ, Μασαχουσέτη, σ. 92.

παράπονα να οδηγήσουν στο συνδικαλισμό, ο συνδικαλισμός στην επανάσταση και η επανάσταση στον κομμουνισμό. Η μαζική συνύπαρξη ζωντανών, σκεπτόμενων ανθρώπινων όντων συγκροτούσε μια νέα κοινότητα, ικανή να διαμαρτυρηθεί για τις απάνθρωπες συνθήκες εργασίας και να επιδιώξει τη βελτίωσή τους. Μάλιστα, ορισμένοι μπορεί να ονειρεύονταν έναν επίγειο Παράδεισο, όπου θα ζούσαν απαλλαγμένοι από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν για να κερδίσουν το ψωμί τους.

Bl. newlearningonline.com: Karl Marx and Frederick Engels on Industrial Capitalism

Ποιο είδος εκπαίδευσης θα υπηρετούσε καλύτερα το φορδικό εργοστάσιο; Κατά την πρώτη φάση της μαζικής, θεσμοποιημένης εκπαίδευσης, τα σχολεία μετατράπηκαν κι αυτά σε χώρους εργασίας με βάση τα πρότυπα του φορδισμού – σε χώρους όπου εκπαιδευτικοί και μαθητές εργάζονταν υπό συνθήκες όχι πολύ διαφορετικές από αυτές που επικρατούσαν στους χώρους εργασίας του σύγχρονου βιομηχανικού συστήματος. Το κράτος όριζε το πρόγραμμα σπουδών. Οι εκπαιδευτικοί παρέδιδαν κατά γράμμα τη διδακτέα ύλη με βάση το σχολικό εγχειρίδιο. Οι δε μαθητές αξιολογούνταν με βάση τις σωστές απαντήσεις που έδιναν, όπως αυτές είχαν οριστεί κεντρικά από τις εκπαιδευτικές αρχές. Σε ό,τι αφορά τη διοίκηση, τα πρώτα σύγχρονα σχολεία έμοιαζαν επίσης με το εργοστάσιο του Ford: είχαν αυστηρή ιεραρχική δομή και οι εκπαιδευτικοί δεν μπορούσαν εύκολα να διδάξουν οτιδήποτε μπορεί να ξεφευγε έστω και ελάχιστα από τις επιταγές του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι μαθητές όφειλαν να μαθαίνουν όσα τους παρέδιδαν οι εκπαιδευτικοί. Η σχολική αίθουσα ήταν ένας χώρος παρακολούθησης και πειθαρχίας, και οι μαθητές μάθαιναν να δέχονται άκριτα τις εντολές των εκπαιδευτικών και να πειθαρχούν στην εξουσία τους.

Bl. newlearningonline.com: Michel Foucault on the Power Dynamics in Modern Institutions

Η σχολική αίθουσα στο μοντέλο της διδακτικής εκπαίδευσης προϋπέθετε επίσης τα παιδιά για πολλές πτυχές του κόσμου της εργασίας των ενηλίκων. Την εποχή του φορδισμού, το αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας χωριζόταν σε επιμέρους αντικείμενα (όπως οι κύκλοι εργασίας στη γραμμή παραγωγής του Ford), τα οποία περνούσαν κομμάτι κομμάτι στους μαθητές, που αξιολογούνταν στη συνέχεια με βάση τα όσα είχαν μάθει.

Όπως αναλύσαμε στο Κεφάλαιο 2, η διδακτική εκπαίδευση υπηρετούσε δύο στόχους, οι οποίοι είχαν κάποια λογική την εποχή του φορδισμού. Ελάχιστοι ήταν εκείνοι οι μαθητές που προόδευαν στο σχολείο, έπαιρναν υψηλούς βαθμούς και ξεχώριζαν. Αυτοί οι λίγοι προορίζονταν για μηχανικοί και διευθυντές. Μέχρι να φτάσει στο απολυτήριο ή, ενίοτε, και στο πτυχίο του πανεπιστημίου, αυτή ήταν η μοναδική ευκαιρία του ατόμου να αποκτήσει τις γνώσεις και τα τυπικά προσόντα που χρειαζόταν προκειμένου να ασκήσει ένα επάγγελμα για όλη την

υπόλοιπη ζωή του. Οποιαδήποτε άλλη ευκαιρία για μάθηση αφηνόταν στην εμπειρία της ζωής.

Οι περισσότεροι μαθητές δεν τα πήγαιναν καλά στο σχολείο. «Τι κρίμα να μην ήμουν καλύτερος μαθητής...», ίσως να μονολογούσαν μελαγχολικά ορισμένοι αργότερα, πιστεύοντας ότι είχαν όντως τη δυνατότητα να βρουν μια καλύτερη δουλειά, αλλά δεν την αξιοποίησαν. Στην καλύτερη περίπτωση, το σχολείο τούς είχε μεταδώσει συγκεκριμένες αξίες: να είναι συνεπείς και πειθαρχημένοι, να παίρνουν εντολές και να σέβονται την άνωθεν προερχόμενη γνώση. Ίσως τους είχε εξοπλίσει και με κάποιες «βασικές» δεξιότητες, που χρειάζονταν ενίοτε στην αγορά εργασίας της εποχής, όπως οι στοιχειώδεις γνώσεις γραφής, ανάγνωσης και αριθμητικής.

Βλ. newlearningonline.com: Going to School in Richmond, 1900

Διάσταση 4: Αγορές και κοινωνία

«Ό,τι χρώμα θέλεις, αρκεί να είναι μαύρο», έλεγε ο φλεγματικός κύριος Ford, που πλήρωνε τους εργάτες του 5 δολάρια την ώρα. «Η αμοιβή σας είναι ικανοποιητική», τους έλεγε, «και με την πώση της τιμής στα 500 δολάρια, χάρη στην αυξημένη παραγωγικότητα, μπορείτε όλοι να αποκτήσετε κάποια στιγμή ένα Model T». Οι οικονομίες κλίμακας της μαζικής παραγωγής επέτρεπαν την παραγωγή καταναλωτικών αγαθών σε τιμές αρκετά χαμηλές ώστε να απευθύνονται σε όλους. Παράγοντας μαζικά το ίδιο προϊόν, ο Ford ήταν σε θέση να ρίχνει όλο και χαμηλότερα την τιμή – τόσο χαμηλά ώστε μπορούσε να αγοράσει το προϊόν του ακόμη και ο πιο χαμηλόμισθος εργάτης του.

Σε αυτό το σύστημα, οι καταναλωτές θεωρούνταν ένα ομοιογενές αγοραστικό κοινό. Ο Henry Ford είχε αποφασίσει ο ίδιος τι χρειάζεται ο καταναλωτής: ένα βασικό μοντέλο που να κυκλοφορεί αποκλειστικά σε μαύρο χρώμα. Ο καταναλωτής δεν χρειαζόταν να έχει δυνατότητα επιλογής. Ο Ford θα του πρόσφερε αυτό που έκρινε ο ίδιος ότι χρειαζόταν. Η μαζική παραγωγή γεννούσε τη μαζική κατανάλωση, και η μαζική κατανάλωση συνοδευόταν από σειρά παραδοχών σχετικά με τα υποτιθέμενα καθολικά και πανομοιότυπα ενδιαφέροντα των σύγχρονων ανθρώπων. Εφόσον όλοι είχαν τις ίδιες ανάγκες, δεν χρειαζόταν καμία διαφοροποίηση του προϊόντος. Ο Ford είχε αποφασίσει ότι το ίδιο προϊόν ήταν καλό για όλους και δεν υπήρχε κάποιος που να χρειαζόταν κάτι άλλο.

Το 1915, ο Ford ίδρυσε την ομώνυμη σχολή εκμάθησης της αγγλικής γλώσσας. Η φοίτηση σε αυτήν ήταν υποχρεωτική για όλους τους αλλοδαπούς εργάτες του. Το πρώτο που μάθαιναν ήταν: «Είμαι ένας καλός Αμερικανός πολίτης». Σε κάποια από τις τελετές αποφοίτησης, στο κέντρο της σκηνής είχε τοποθετηθεί ένα τεράστιο «χωνευτήρι». Οι μαθητές κατέβαιναν με τη σειρά στο χωνευτήρι,

φορώντας τις παραδοσιακές ενδυμασίες της πατρίδας τους. Την ίδια στιγμή, από το χωνευτήρι εξερχόταν ένα άλλο ανθρώπινο ποτάμι καλοντυμένων εργαζομένων, που φορούσαν ίδια ρούχα και κρατούσαν μια μικρή αμερικανική σημαία.⁷

Φτωχοί μετανάστες γεμάτοι ελπίδα έφταναν στις Ηνωμένες Πολιτείες και έπιαναν δουλειά στο αχανές εργοστάσιο του Ford. Άνθρωποι με διαφορετικές κουλτούρες, γλώσσες και εθνικότητες εργαζόνταν ο ένας δίπλα στον άλλον, έκαναν πάνω κάτω την ίδια δουλειά και αμείβονταν με τον ίδιο σε γενικές γραμμές μισθό. Κάποια στιγμή όλοι είχαν την επιλογή να αγοράσουν το ίδιο αυτοκίνητο. Έτσι, θα αφομοιώνονταν στον αμερικανικό τρόπο ζωής. Ο φορδισμός εδραζόταν στη φιλοσοφία της πολιτισμικής ομοιομορφίας.

Στην καλύτερη περίπτωση, οι πολιτισμικές και οι γλωσσικές διαφορές χρησιμοποιήθηκαν ως μια «διαίρει και βασίλευε» τακτική, τοποθετώντας σε διπλανές θέσεις στη γραμμή παραγωγής εργάτες που προέρχονταν από διαφορετικές χώρες και μιλούσαν διαφορετικές γλώσσες. Οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων αντιμετωπιζόνταν στο φορδικό περιβάλλον εργασίας με την ίδια υποκριτική τακτική. Από τη μια, η φορδική επιχείρηση δεν έκανε καμία διάκριση μεταξύ των δύο φύλων – οι άνδρες και οι γυναίκες μπορούσαν εξίσου να εργαστούν στη γραμμή παραγωγής. Την ίδια στιγμή όμως, οι διευθυντές ήταν όλοι άντρες, ενώ οι γυναίκες, τουλάχιστον μέχρι να παντρευτούν, είχαν θέσεις γραμματέων, αναλώνονταν σε κοσμικότητες ή ίσως, όσες δεν δούλευαν στο εργοστάσιο, απασχολούνταν ως νοσοκόμες και δασκάλες.

Βλ. newlearningonline.com: Women in the Workforce

Παρότι για τους νεοπροσληφθέντες εργάτες η δουλειά στο εργοστάσιο ήταν ιδανική από οικονομική άποψη, η κοινωνία διακρινόταν από βαθιά ανισότητα. Οι γυναίκες ένιωθαν χειραφετημένες μόλις εισέπρατταν τον πρώτο τους μισθό. Οι μετανάστες, έχοντας δραπετεύσει από χώρες στις οποίες κυριαρχούσαν η φτώχεια και οι πόλεμοι, μπορούσαν να απολαύσουν στην Αμερική μικρές, αλλά μέχρι τότε αδιανόητες γι' αυτούς πολυτέλειες. Ενώ όμως αποκτούσαν την οικονομική άνεση για ασήμαντες καταναλωτικές απολαύσεις, τα αφεντικά τους αποκτούσαν μυθώδεις περιουσίες, αποκομίζοντας τεράστια κέρδη χάρη στην παραγωγικότητα των εργατών τους και στις αγορές για τις οποίες παράγονταν τα προϊόντα τους. Οι σχετικά καλές εποχές, όμως, ποτέ δεν κρατούσαν πολύ. Το σύστημα βυθιζόταν περιοδικά στην ύφεση και τον πόλεμο. Ειδικά στις δύσκολες εποχές, το σύστημα έπαυε να είναι ελκυστικό για τους απλούς εργάτες. Πολλοί άρχισαν να σκέφτονται τη δημιουργία συνδικάτων, να επιθυμούν τη σοσιαλδημοκρατία ή/και να ονειρεύονται μια κομμουνιστική ουτοπία, στην οποία οι ίδιοι οι εργάτες θα απο-

7. Αναφέρεται στο Bernstein, R. (1994), *Dictatorship of Virtue: Multiculturalism and the Battle for America's Future*, Alfred A. Knopf, Νέα Υόρκη, σ. 163.

Σχήμα 3.1:
Χαρακτηριστικά του φορδισμού

κτούσαν τον έλεγχο των μονάδων παραγωγής μοιράζοντας ισότιμα τους καρπούς του μόχθου τους.

Υπάρχουν πολλές ομοιότητες, σε επίπεδο λειτουργίας, αλλά όχι μόνο, ανάμεσα στη διδακτική διδασκαλία και στο φορδισμό. Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο εξάλλου αναδείχθηκε η μαζική, θεσμοποιημένη εκπαίδευση. Η μαζική διδακτική εκπαίδευση και ο φορδισμός ως εργασιακό μοντέλο ήταν κοινωνικές καινοτομίες που γεννήθηκαν μέσα από την ίδια ιστορική συγκυρία. Ακόμη και σήμερα, υπάρχουν χώρες και περιοχές στις οποίες ο φορδισμός και η διδακτική εκπαίδευση συνυπάρχουν αρμονικά. Αλλού όμως μοιάζουν με ξεπερασμένους αναχρονισμούς, με πισωγύρισμα σε έναν κόσμο που είναι τόσο συνηθισμένος ώστε πρέπει επείγοντως να αλλάξει και να ανανεωθεί.

Μεταφορδισμός: Πιο πρόσφατες εποχές

Σε εποχές ραγδαίων αλλαγών, διαφορετικότητας και αβεβαιότητας, συχνά δυσκολευόμαστε να περιγράψουμε με ακρίβεια όσα βιώνουμε. Οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν επινοήσει σειρά από όρους με το πρόθεμα «μετα-», όπως «μεταβιομηχανικός», «μετανεωτερικός», και «μετααποικιακός», για να περιγράψουν πτυχές των σύγχρονων κοινωνιών στις οποίες ζούμε. Στο ίδιο πνεύμα, ο «μεταφορδισμός» περιγράφει ένα μοντέλο οργάνωσης της εργασίας που, με βάση

πολλές και σημαντικές απόψεις, διαφέρει από το φορδισμό. Ο μεταφορδισμός επιχειρεί να απαντήσει σε πολλά από τα εγγενή προβλήματα και τις αδυναμίες του φορδισμού.

Η σταδιακή και άνιση μετάβαση σε εργασιακές συνθήκες που θα μπορούσαν να ενταχθούν στην κατηγορία του «μεταφορδισμού» απαιτεί από την εκπαίδευση διαφορετικές δεξιότητες και νοοτροπίες. Οι εργασιακές αλλά και οι άλλες κοινωνικές αλλαγές θέτουν υπό αμφισβήτηση τις αρχές και τη χρησιμότητα της διδακτικής διδασκαλίας. Ως αποτέλεσμα μάλλον μιας γενικευμένης αίσθησης ότι οι καιροί αλλάζουν παρά της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής των κρατών, σταδιακά διαμορφώθηκε ένα διαφορετικό είδος εκπαίδευσης που ικανοποιεί την απαίτηση της σημερινής αγοράς εργασίας για έναν νέο τύπο εργαζομένου.

Διάσταση 1: Τεχνολογία

Η ιαπωνική πόλη Τογιοτάσι, στα περίχωρα της Ναγκόγια, είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της εφαρμογής του μεταφορδικού μοντέλου εργασίας. Στο αμιγώς αστικό και βιομηχανικό τοπίο της συναντά κανείς διάσπαρτα τα εργοστάσια κατασκευής αυτοκινήτων της Τογιοτά. Στο Εργοστάσιο 5, η γραμμή παραγωγής οχημάτων λειτουργεί τόσο γρήγορα και τόσο αποδοτικά ώστε ακόμη και ένας αυστηρός και τελειομανής εργοδότης όπως ο Henry Ford θα ένιωθε δέος μπροστά της, αν ήταν σήμερα κοντά μας.

Η ταχύτητα και η αποδοτικότητα είναι όμως τα μοναδικά κοινά στοιχεία του εργοστασίου της Τογιοτά και της φορδικής μονάδας παραγωγής. Η λογική της μαζικής παραγωγής έχει παραχωρήσει τη θέση της στο στόχο της διαφοροποίησης. Κάθε δεύτερο αυτοκίνητο που συναρμολογείται στη γραμμή παραγωγής έχει όχι μόνο διαφορετικό χρώμα, αλλά ανήκει και σε διαφορετικό μοντέλο. Το αυτοματοποιημένο σύστημα διαχείρισης της αποθήκης περνά το παρμπρίζ στο ρομπότ, το οποίο το εναποθέτει απαλά στο σωστό όχημα της γραμμής παραγωγής. Ωστόσο, πίσω από αυτές τις απλές, φαινομενικά, εργασίες –εξίσου απλές με τις εργασίες των εργατών που κατασκεύαζαν το Model T της Ford– κρύβεται μια βαθιά αλλαγή στην τεχνολογική μέθοδο και την οργανωτική λογική του εργοστασίου.⁸

Το Εργοστάσιο 5 της Τογιοτά στην πόλη δίνει την αίσθηση της απλότητας και της προσαρμοστικότητας. Πλήρως αυτοματοποιημένα πληροφοριακά συστήματα, που βασίζονται στην αρχή των αυτοελεγχόμενων «βρόγχων ανατροφοδότησης», ρυθμίζουν τη λειτουργία των ρομπότ και της αποθήκης. Τα δεδομένα δεν σταματούν να κυκλοφορούν ποτέ, με το πληροφοριακό σύστημα να παρακολουθεί και να ελέγχει, να αξιολογεί τι έχει ήδη συμβεί και τι πρέπει να γίνει αμέσως με-

8. Cope, B. και Kalantzis, M. (1997a), *Productive Diversity: A New Approach to Work and Management*, Pluto Press, Σίδνεϊ, σ. 54-56.

τά. Η παραγωγική διαδικασία αναπροσαρμόζεται διαρκώς από το λογισμικό. Βασίζεται στις αρχές της άμεσης ανταπόκρισης και της ευελιξίας. Η έγκαιρη απογραφή της αποθήκης απαιτεί ακριβή πληροφόρηση και ταχεία ανταπόκριση των προμηθευτών.

Βλ. newlearningonline.com: From Assembly Line to Just-In-Time

Οι εργάτες στη γραμμή παραγωγής διαθέτουν πολύ υψηλό βαθμό κατάρτισης, προκειμένου να μπορούν να χειριστούν την εξαιρετικά περίπλοκη τεχνολογία. Όλοι οι εργάτες παραγωγής εντάσσονται σε ομάδες, που βρίσκονται σε διαρκή επικοινωνία μεταξύ τους και με τα πληροφοριακά συστήματα, αλληλεπιδρούν μεταξύ τους στο πλαίσιο της ομάδας, παρακολουθούν τη ροή πληροφοριών και αναλαμβάνουν την ευθύνη να παρέμβουν όποτε χρειαστεί. Αυτές οι τεχνολογικές και ανθρώπινες σχέσεις είναι επίσης γνωστές ως «ευέλικτη εξειδίκευση».⁹

Βλ. newlearningonline.com: After Fordism: Piore and Sabel on Flexible Specialisation

Διάσταση 2: Διοίκηση

Η εταιρεία Toyota ιδρύθηκε το 1937. Το 1949, μέσα στο χάος της μεταπολεμικής Ιαπωνίας, η εταιρεία αντιμετώπισε σειρά από απεργίες, που παρέλυσαν τη λειτουργία της και την οδήγησαν στο χείλος του γκρεμού. Τη χρονιά εκείνη, ο Eiji Toyoda, μηχανικός και ανιψιός του ιδρυτή της εταιρείας, επισκέφτηκε το εργοστάσιο Rouge της Ford στις Ηνωμένες Πολιτείες. Αποφάσισε ότι η μαζική παραγωγή αμερικανικού τύπου δεν ταίριαζε στην Ιαπωνία. Η Toyota ουδέποτε υπήρξε κατασκευαστής προϊόντων μαζικής κατανάλωσης. Η συνολική παραγωγή της στα δώδεκα χρόνια που μεσολάβησαν από την ίδρυσή της έφτασε στα 2.685 οχήματα, έναντι των 7.000 οχημάτων ημερησίως στο Rouge. Η εγχώρια ιαπωνική αγορά παρέμενε ακόμα μικρή. Δεν υπήρχαν ούτε διαθέσιμα κεφάλαια αλλά ούτε μετανάστες πρόθυμοι να εργαστούν υπό συνθήκες χειρότερες από αυτές στις οποίες εργαζόταν το εγχώριο εργατικό δυναμικό.

Έτσι δημιουργήθηκε το σύστημα «λιτής παραγωγής» της Ιαπωνίας. Σε σχέση με τη μαζική παραγωγή, το νέο σύστημα της Toyota βασιζόταν σε μικρότερες παρτίδες, μικρότερο κεφάλαιο, βραχύτερους χρόνους ανάπτυξης των προϊόντων και μικρότερα αποθέματα. Το σύστημα της κάθετης ενσωμάτωσης, σύμφωνα με το οποίο όλα τα τμήματα της επιχείρησης βρίσκονταν υπό τον έλεγχο της ίδιας εταιρείας, αντικαταστάθηκε από σχέσεις «υπεργολαβίας» με ανεξάρτητους προμηθευτές. Ο προμηθευτής ήταν ανά πάσα στιγμή έτοιμος να παραδώσει άμεσα το εξάρτημα που ζητούσε το εργοστάσιο της Toyota.

9. Piore, M.J. και Sabel, Ch.F. (1984), *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, Basic Books, Νέα Υόρκη.

Πέραν αυτού, στο εργοστάσιο της Toyota, οι εργαζόμενοι είχαν αναλάβει μερικώς τον έλεγχο του. Τα ισχυρά συνδικάτα είχαν κατακτήσει θεσμικό ρόλο στη διοίκηση της επιχείρησης. Οι ομάδες εργασίας είχαν συγκεκριμένες ευθύνες, ακόμη και τη δυνατότητα να αποφασίσουν τη διακοπή λειτουργίας της γραμμής παραγωγής. Παράλληλα, η Toyota είχε υιοθετήσει μια νέα μέθοδο επίλυσης των προβλημάτων, στην οποία συμμετείχαν όλοι οι εργαζόμενοι με στόχο να μην επαναλαμβάνονται προβλήματα που είχαν αντιμετωπιστεί ήδη. Η εταιρεία είχε υιοθετήσει επίσης ένα σύστημα κατάθεσης προτάσεων και ιδεών από τους εργαζόμενους, καθώς και ένα σύστημα «διαχείρισης ολικής ποιότητας», το οποίο εμφάνιζε αμέσως τα λάθη ή, ακόμη καλύτερα, απέτρεπε την εμφάνισή τους. Εκτός εργοστασίου, η Toyota διατηρούσε στενή σχέση με τους αντιπροσώπους της, προκειμένου να γνωρίζει τις ιδιαίτερες απαιτήσεις των πελατών της και να παράγει αντίστοιχα αυτοκίνητα.¹⁰

Τα μέτρα που έλαβε ο Eiji Toyoda αποτελούν ορόσημο στην ιστορία της εργασίας και της διοίκησης επιχειρήσεων τον 20ό αιώνα. Στο τέλος του περασμένου αιώνα, το νέο αυτό σύστημα παραγωγής εξαπλώθηκε σε πολλές χώρες. Τη δεκαετία του 1980, ακόμη και οι Ηνωμένες Πολιτείες αντέγραφαν με ζήλο τις μεθόδους που κρύβονταν πίσω από το μεταπολεμικό οικονομικό θαύμα της Ιαπωνίας. Το αυταρχικό φορδικό σύστημα διοίκησης αντικαταστάθηκε σε πολλές επιχειρήσεις από ένα μοντέλο που βασιζόταν στη συλλογική εργασία και στην εκχώρηση αρμοδιοτήτων και εξουσιών στους εργαζομένους.

Στο βασικό επίπεδο της επιχειρησιακής οργανωτικής δομής, οι εργαζόμενοι οργανώνονται σε αυτοδιοικούμενες ομάδες, στο πλαίσιο μιας εργασιακής κουλτούρας που βασίζεται σε «κοινές αξίες». Κατά κανόνα, οι επικεφαλής των ομάδων επιλέγονται όχι μόνο με κριτήριο την τεχνική κατάρτιση και επάρκειά τους, αλλά και την ικανότητά τους στη διαπροσωπική επικοινωνία και στην υποστήριξη των μελών της ομάδας προκειμένου αυτά να αποδώσουν τα μέγιστα. Ο ηγέτης είναι πλέον ένας μέντορας ή ένας δάσκαλος, και όχι μια μορφή εξουσίας.

Η αποκέντρωση της λήψης αποφάσεων και του ελέγχου σε αυτοδιοικούμενες ομάδες ονομάζεται «επίπεδη ιεραρχία». Εφόσον οι ομάδες έχουν το δικαίωμα να λαμβάνουν μόνες τους αποφάσεις, προφανώς δεν χρειάζονται όλα τα ενδιάμεσα επίπεδα διοίκησης, που είχαν θεσμοθετηθεί προκειμένου να αποφασίζουν για λογαριασμό τους. Ειδικά όταν σε πολλές περιπτώσεις οι εργαζόμενοι γνωρίζουν καλύτερα τη δουλειά από τον προϊστάμενο ή το διευθυντή τους, και άρα έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν καλύτερες αποφάσεις προς όφελος συνολικά της επιχείρησης.

Σε όλα τα επίπεδα της επιχείρησης, οι αυστηρές δομές διοίκησης του φορδι-

10. Womack, J.P., Jones, D.T. και Roos, D. (1990), *The Machine that Changed the World*, Rawson, Νέα Υόρκη, σ. 48-67.

σμού αντικαθίστανται στον μεταφορδικό χώρο εργασίας από την έννοια της οργανωσιακής «κουλτούρας». Ο χώρος εργασίας μετατρέπεται σε κοινότητα. Ίδανικά, οι εργαζόμενοι ταυτίζονται με την «αποστολή και το όραμα» του οργανισμού. Αφομοιώνουν τις «οργανωσιακές αξίες» της επιχείρησης. Είναι ικανοί να ενεργούν αυτόνομα και υπεύθυνα εκ μέρους του οργανισμού, διότι ενστικτωδώς γνωρίζουν πώς να το κάνουν. Νιώθουν πραγματικό ενδιαφέρον για την επιτυχία του.

Η, τουλάχιστον, αυτό πρεσβεύει η θεωρία του μεταφορδισμού, όπως έχει αναλυθεί πολλές φορές σε σεμινάρια, συναντήσεις, προγράμματα κατάρτισης, εταιρικές συναντήσεις και εργαστήρια χάραξης επιχειρηματικής στρατηγικής. Ωστόσο, οι ίδιοι οι εργαζόμενοι ίσως αμφισβητήσουν το βαθμό στον οποίο αυτή η περιγραφή απηχεί πιστά την πραγματικότητα ή το βαθμό στον οποίο έχει όντως αναβαθμιστεί η θέση τους στην επιχειρησιακή κουλτούρα.

Σε κάθε περίπτωση, μπορούμε να καταλήξουμε στο εξής γενικό συμπέρασμα: η μεταφορδική επιχείρηση αντάνακλά την αλλαγή των σχέσεων εξουσίας στο χώρο εργασίας. Ορισμένες αποφάσεις που αφορούν την παραγωγή εκχωρούνται από την ανώτερη διοίκηση στους επικεφαλής και στα μέλη των ομάδων, εμπλέκοντας τους εργαζομένους στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων της επιχείρησης. Εφόσον οι χώροι εργασίας μετατρέπονται σε χώρους διακυβέρνησης και συναίνεσης, ο μεταφορδισμός αλλάζει το οργανωσιακό σύστημα της εργασίας. Ο αυταρχισμός του φορδισμού αντικαθίσταται από την καθοδηγούμενη δημοκρατία του μεταφορδισμού. Ο «χειραφετημένος» εργάτης υποτίθεται ότι υιοθετεί το όραμα και την αποστολή της επιχείρησης, ασπάζεται την κουλτούρα της, μοιράζεται τις αξίες της και συμμετέχει ολόψυχα στις συλλογικές δομές της. Το σύστημα των άνωθεν εντολών αντικαθίσταται από ένα σύστημα παροχής κινήτρων και ενθάρρυνσης της συμμετοχής.

Βλ. newlearningonline.com: Peters and Waterman, «In Search of Excellence»

Διάσταση 3: Εκπαίδευση και δεξιότητες των εργαζομένων

Ο Ford είχε περιορίσει το αναγκαίο επίπεδο δεξιοτήτων κάθε εργάτη στα απολύτως απαραίτητα, με βάση την αρχή του ολοένα και μεγαλύτερου καταμερισμού της εργασίας. Αντίθετα, στον μεταφορδικό χώρο εργασίας, οι μηχανές εκτελούν πλέον, στο πλαίσιο της αυτοματοποίησης της παραγωγής, όλο και περισσότερες από τις εργασίες που είχαν αναλάβει μέχρι τότε οι ανειδίκευτοι εργάτες. Αυτό σημαίνει ότι μειώνονται αντίστοιχα οι ανάγκες σε ανειδίκευτο προσωπικό. Η κοινωνία χρειάζεται λιγότερους χειρώνακτες, ενώ υπάρχει φόβος οι μηχανές να υπαρπάξουν τις θέσεις εργασίας των ανθρώπων. Πού θα δημιουργηθούν τότε νέες θέσεις για να καλυφθεί το κενό; Εν μέρει, στον κλάδο υπηρεσιών και στη βιομηχανία «γνώσης», που δημιουργούν νέους τομείς απασχόλησης. Ακόμη και στους

παραδοσιακούς κλάδους της γεωργίας και της μεταποίησης, τα επίπεδα δεξιότητων που απαιτούνται για το χειρισμό περίπλοκων μηχανημάτων αυξάνονται σταθερά, αντιστρέφοντας την τάση προς την υποβάθμιση των επαγγελματικών προσόντων που χαρακτήριζε το φορδισμό.

Στο μεταφορδισμό, κεντρική θέση έχουν οι «πολλαπλές δεξιότητες». Σε αντίθεση με την υποβάθμιση των επαγγελματικών προσόντων που χαρακτήριζε την παραγωγική διαδικασία επί φορδισμού, οι εργαζόμενοι στη μεταφορδική επιχείρηση πρέπει να είναι ικανοί να αναλάβουν ένα ευρύ φάσμα καθηκόντων. Πρέπει να είναι αρκετά ευέλικτοι ώστε να μπορούν να περνούν σε διαφορετικές φάσεις της παραγωγικής διαδικασίας, ένα μοντέλο εργασίας γνωστό ως «πολυδιεργασία». Πέραν τούτου, οι τεχνολογίες αλλάζουν πλέον με ραγδαίους ρυθμούς. Όσο ευρύτερες και βαθύτερες είναι οι γνώσεις και οι δεξιότητες του εργαζομένου τόσο ευκολότερα μπορεί να προσαρμοστεί σε αυτό το περιβάλλον διαρκών μεταβολών.

Αυτή η στροφή έχει άμεση συνέπεια στην εκπαίδευση, καθώς οι εργοδότες και οι κυβερνήσεις αναγνωρίζουν πόσο απαραίτητο είναι το καταρτισμένο εργατικό δυναμικό. Οι κυβερνήσεις στρέφονται στα εκπαιδευτικά τους συστήματα για να ικανοποιήσουν αυτή την ανάγκη. Από τα μέσα του 20ού αιώνα, ο αριθμός των ανθρώπων που συνεχίζουν τις σπουδές τους μετά το σχολείο έχει αυξηθεί θεαματικά. Για την ακρίβεια, το ποσοστό του πληθυσμού που συμμετέχει στην εκπαίδευση αυξάνεται με πολύ ταχύτερους ρυθμούς από τη συνολική κοινωνική δαπάνη για την παιδεία. Σε αυτό οφείλεται και η έλλειψη πόρων, από την οποία υποφέρουν πολλά εκπαιδευτικά συστήματα, παρά την αναγνώριση του καθοριστικού ρόλου της εκπαίδευσης στην κατάρτιση του εργατικού δυναμικού.¹¹

Η στροφή από το φορδικό στο μεταφορδικό εργασιακό μοντέλο δεν εξαντλείται μόνο στις υψηλότερες απαιτήσεις για τεχνική κατάρτιση. Ο μεταφορδικός χώρος εργασίας απαιτεί και διαφορετικές νοοτροπίες – εργαζομένους ικανούς να ενεργούν αυτόνομα και υπεύθυνα, να λύνουν προβλήματα και να δίνουν δημιουργικές λύσεις. Χρειάζεται εργαζομένους που δεν κατέχουν όλες τις απαντήσεις, αλλά γνωρίζουν τον τρόπο να τις βρουν και μπορούν να συνεργαστούν με τους συναδέλφους τους στο πλαίσιο μιας ομάδας. Τι είδους εκπαίδευση μπορεί να υπηρετήσει καλύτερα τις ανάγκες του μεταφορδικού χώρου εργασίας; Η διδακτική εκπαίδευση ήταν ίσως κατάλληλη για την προετοιμασία των εργαζομένων που θα εντάσσονταν στη φορδική αγορά εργασίας, όμως η χρησιμότητά της στη νέα εργασιακή τάξη πραγμάτων της ευέλικτης εξειδίκευσης αμφισβητείται.

Η αυθεντική εκπαίδευση είναι «μαθητοκεντρική» και «παρέχει κίνητρα». Επίσης, διευκολύνει την εξατομικευμένη ή μαθητοκεντρική «διερεύνηση» και ενθαρρύνει την «ανακαλυπτική» μάθηση και την «επίλυση προβλημάτων». Από αυτές

11. McMahon, W.W. (2002), *Education and Development: Measuring the Social Benefits*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη και Οξφόρδη.

τις απόψεις, η αυθεντική εκπαίδευση προάγει πρακτικές στην αίθουσα διδασκαλίας που είναι πιο κατάλληλες για όσους μαθητές θα κατευθυνθούν προς τη μεταφορδική αγορά εργασίας.

Βλ. newlearningonline.com: Dewey on Education for Active Workers

Ιστορικά, η μεταφορδική εργασία και η αυθεντική εκπαίδευση δεν αναδύθηκαν συντονισμένα ή ταυτόχρονα. Δεν πήγαν ξαφνικά μια μέρα στη δουλειά τους οι εκπαιδευτικοί και βρήκαν στο γραφείο τους οδηγίες για να δημιουργήσουν το είδος της προσωπικότητας που απαιτεί το νέο σύστημα της μεταφορδικής εργασίας. Η ιστορία σπανίως ακολουθεί τόσο ευθύγραμμη και ξεκάθαρη πορεία. Θα περιοριστούμε εδώ στην επισήμανση της συμβατότητας ανάμεσα στη μεταφορδική εργασία και στην αυθεντική εκπαίδευση, καθώς και της παράλληλης, σε γενικές γραμμές, πορείας τους. Έχουμε δύο συνταξιδιώτες που ακολουθούν με αργό βήμα και πολλά κατά τόπους πισωγυρίσματα μια πορεία κοινωνικής αλλαγής.

Διάσταση 4: Αγορές και κοινωνία

Η στροφή προς τις μεταφορδικές μορφές εργασίας συνοδεύτηκε από θεμελιώδεις κοινωνικούς μετασχηματισμούς. Οι λόγοι που κάνουν τους ανθρώπους να εργάζονται και να αγαπούν τη δουλειά τους έχουν αλλάξει θεαματικά. Το ιεραρχικό, αυταρχικό οικονομικό μοντέλο έχει αντικατασταθεί από ένα σύστημα στο οποίο ο εργαζόμενος κινητοποιείται από μόνος του – εφόσον, βέβαια, οι στόχοι του ευθυγραμμίζονται με τους στόχους του εργοδότη. Αυτό οφείλεται και στην έμφαση που δίνουν οι επιχειρήσεις στην καλλιέργεια του ομαδικού πνεύματος και της επιχειρησιακής κουλτούρας, και στην αφομοίωση του οράματος και της αποστολής του οργανισμού από τους εργαζομένους.

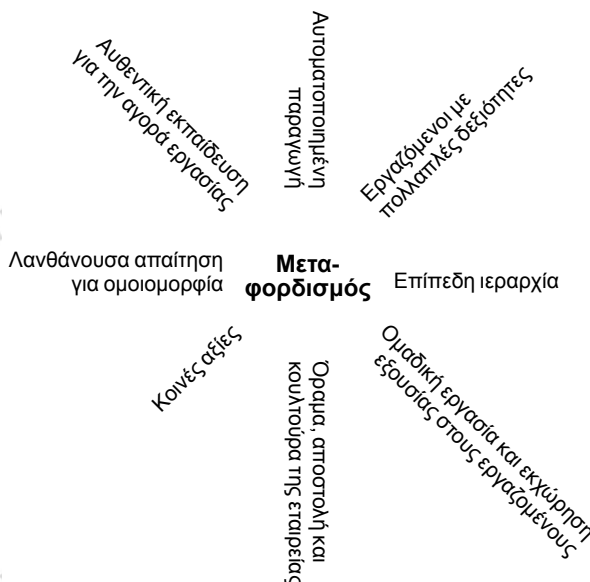
Παρ' όλες τις διαφορές στην οργάνωση και τον τρόπο λειτουργίας της «μεταφορδικής» και της «φορδικής» επιχείρησης, η πρώτη παραμένει ένας χώρος σχετικής πολιτισμικής ομοιομορφίας. Ωστόσο, αυτή η ομοιομορφία βασίζεται πλέον σε πιέσεις και όχι σε εντολές συμμόρφωσης. Η επιχείρηση ζητά από τον εργαζόμενο να ενταχθεί ομαλά στην ομάδα και να αποδεχθεί τις αξίες της, να πιστέψει στην αποστολή της και να αποδεχτεί την επιχειρησιακή κουλτούρα. Η αφομοίωση είναι ηπιότερη σε σχέση με αυτήν του φορδισμού. Εάν κάποιος δεν ταιριάζει σε αυτό το περιβάλλον, δεν πετιέται πια στο δρόμο, όμως διαπιστώνει ότι μια «γυάλινη οροφή», ένας αόρατος τοίχος, εμποδίζει την πρόοδό του.

Στη σφαίρα της κατανάλωσης, παρότι υπάρχει μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογής, αυτή είναι συχνά μόνο φαινομενική. Μπορεί το αυτοκίνητο που θέλεις να αγοράσεις να κυκλοφορεί σε όλα τα χρώματα και τα στίλ, όμως ουσιαστικά δεν έχεις μεγάλη δυνατότητα να επιλέξεις το προϊόν ή, πολύ περισσότερο, να επιλέξεις να μην καταναλώσεις. Εάν τα δημόσια μέσα μεταφοράς δεν εξυπηρετούν την

περιοχή σου, δεν μπορείς να αποφύγεις τη χρήση του αυτοκινήτου σου, ενώ και οι άλλοι δεν μπορεί να ξεφύγει από τον κύκλο μισθού-κατανάλωσης. Την ίδια στιγμή, παρά τα όσα λέγονται περί ισοτιμίας, ομαδικής εργασίας και κοινών αξιών, οι εργαζόμενοι γίνονται ελάχιστα πιο εύποροι, εάν είναι τυχεροί, ενώ παράλληλα τα αφεντικά τους γίνονται πολύ πλουσιότερα. Η σχετική ανισότητα αυξάνεται.

Μάλιστα ο φορδισμός παραμένει ζωντανός και συνυπάρχει με το μεταφορδισμό εξαιτίας της άνισης ανάπτυξης. Ενώ οι αναπτυσσόμενες χώρες κινούνται προς το εργασιακό μοντέλο της «νέας οικονομίας», τα εργοστάσια-κάτεργα και οι βιομηχανικές μονάδες που ρυπαίνουν το περιβάλλον μεταφέρονται είτε σε φτωχότερες περιοχές της χώρας είτε στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Από μια άποψη, προϋπόθεση για τη λειτουργία του μεταφορδισμού σε μια περιοχή είναι η ύπαρξη του φορδισμού σε μια άλλη. Σε αυτήν τη συμβιωτική σχέση, πολλές χώρες και περιοχές αποκλείονται από τις πιο προηγμένες μορφές μεταφορδικής εργασίας και κατανάλωσης, με συνέπεια να διαιωνίζονται οι συστημικές διαιρέσεις: ανάμεσα στον αναπτυσσόμενο και τον αναπτυσσόμενο κόσμο, ανάμεσα στις πλούσιες και τις φτωχές περιοχές της ίδιας χώρας, ανάμεσα στους υψηλόμισθους και τους χαμηλόμισθους εργαζομένους, καθώς επίσης ανάμεσα σε όσους έχουν μεγάλη και σε όσους έχουν μικρή καταναλωτική δύναμη, ανάμεσα σε όσους απολαμβάνουν πανάκριβα προϊόντα και σε όσους μπορούν να αγοράσουν μόνο κοινά, μαζικής παραγωγής αγαθά.

Βλ. newlearningonline.com: Richard Sennett on the New «Flexibility» at Work

Σχήμα 3.2:

Χαρακτηριστικά του μεταφορδισμού

Οι αδυναμίες και τα μειονεκτήματα του μεταφορδισμού συμπίπτουν με τις αδυναμίες και τα μειονεκτήματα της αυθεντικής εκπαίδευσης. Οι εργάτες ασκούν μεγαλύτερο έλεγχο επί της εργασίας τους, όμως οι προτεραιότητες και οι αξίες τις οποίες καλούνται να ενστερνιστούν και να υπηρετήσουν ορίζονται από το αφεντικό. Οι μαθητές ασκούν μεγαλύτερο έλεγχο επί της μάθησής τους, όμως όσα μαθαίνουν εξακολουθούν να είναι οι μοναδικές ορθές απαντήσεις από το κάθε μάθημα, ή περιέχουν αυτό που θεωρείται «κατάλληλο» για τους ίδιους με βάση τον δήθεν αναπόφευκτο κοινωνικό προορισμό τους.

Παραγωγική διαφορετικότητα: Προς τη νέα μάθηση

Χρησιμοποιούμε τον όρο «παραγωγική διαφορετικότητα» για να περιγράψουμε ό,τι νέο έχει προκύψει μετά το μεταφορδισμό, και ειδικά τις αλλαγές που αντιμετωπίζουν ή/και ξεπερνούν τα μειονεκτήματα και τις αδυναμίες του. Ο όρος προέκυψε από το δικό μας έργο, όπως και άλλων ερευνητών, με αντικείμενο τη μεταβαλλόμενη φύση της εργασίας. Η παραγωγική διαφορετικότητα επιχειρεί να βρει πρακτικές λύσεις στα προβλήματα του μεταφορδισμού. Κάθε καινοτομία δείχνει αυτό που θα μπορούσε να γίνει άμεσα και αυτό που θα πρέπει να γίνει άμεσα.

Βλ. newlearningonline.com: Productive Diversity Case Studies

Η παραγωγική διαφορετικότητα πρεσβεύει, μεταξύ άλλων, τη δημιουργία χώρων εργασίας στους οποίους θα ενθαρρύνονται η αυτονομία και η υπευθυνότητα, η αποκέντρωση της εξουσίας, η αποδοχή και η αναγνώριση της διαφορετικότητας. Οι αρχές αυτές υπόσχονται ένα νέο εργασιακό μοντέλο και μια διαφορετική ισορροπία ισχύος στη σχέση διοίκησης και εργαζομένων.¹² Η παραγωγική διαφορετικότητα ασχολείται με το υπάρχον και το εφικτό, με το αναδεικνυόμενο και το ιδεώδες. Ναι μεν εξετάζει με ρεαλισμό την υφιστάμενη πραγματικότητα, όμως υιοθετεί και μια αισιόδοξη προσέγγιση για το τι είναι εφικτό στο άμεσο μέλλον. Η νέα μάθηση είναι το είδος της εκπαίδευσης που μπορεί να υπηρετήσει ιδανικά το εργασιακό μοντέλο το οποίο βασίζεται στην παραγωγική διαφορετικότητα.

Διάσταση 1: Τεχνολογία

Η ευέλικτη εξειδίκευση που συνδέεται με το μεταφορδισμό αλλάζει τον τρόπο λειτουργίας του σύγχρονου χώρου εργασίας. Οι τεχνολογίες της παραγωγικής διαφορετικότητας βασίζονται σε πληροφοριακά και επικοινωνιακά συστήματα, τα

12. Page, S.E. (2007), *The Difference: How the Power of Diversity Creates Better Groups, Firms, Schools and Societies*, Princeton University Press, Πρίνστον, Νιου Τζέρσι.

οποία δεν απαντώνται μόνο στους νέους κλάδους της οικονομίας της γνώσης, αλλά και στον πρωτογενή τομέα και τη μεταποίηση, τους οποίους έρχονται να μεταμορφώσουν.

Βλ. newlearningonline.com: Daniel Bell on the Post-Industrial Society

Ενώ το πρώτο στάδιο της επανάστασης των υπολογιστών ενίσχυσε την αυτοματοποίηση των παραδοσιακών χώρων εργασίας, το δεύτερο στάδιο αλλάζει τον ίδιο το χώρο εργασίας. Ας εξετάσουμε ενδεικτικά μια διάσταση αυτής της αλλαγής: ο αρχιτέκτονας, ο τραπεζίτης, ο σχεδιαστής ή ο εκπαιδευτικός δεν χρειάζεται να βρίσκονται πλέον σε συγκεκριμένο χώρο για να κάνουν τη δουλειά τους. Έως ένα βαθμό τουλάχιστον, μπορούν να εργαστούν μέσω διαδικτύου. Μπορούν να συνεργαστούν σε εικονικές ομάδες, τα μέλη των οποίων μπορεί να μη βρίσκονται καν στην ίδια χώρα. Οι εργαζόμενοι αυτοί μπορεί κάλλιστα είτε να εργάζονται σε επιχειρηματικούς κολοσσούς ή σε μικρές επιχειρήσεις είτε να είναι ελεύθεροι επαγγελματίες. Σε κάθε περίπτωση, τα όρια ανάμεσα στην εργασία και το σπίτι, την ιδιωτική και την επαγγελματική σφαίρα, το τοπικό και το παγκόσμιο γίνονται δυσδιάκριτα.

Ένας εκπαιδευτικός στη Μελβούρνη της Αυστραλίας μπορεί να παραδίδει μαθήματα αγγλικών σε ένα παιδί που ζει στην Κίνα. Ένας αρχιτέκτονας στο Λονδίνο μπορεί να συνεργάζεται με μια ομάδα σχεδιαστών και μηχανικών στην Τζακάρτα. Ένας τραπεζίτης στο Πεκίνο μπορεί να κανονίζει συναλλαγές ανάμεσα σε μονάδες παραγωγής που βρίσκονται στην Κίνα και σε καταστήματα που εδρεύουν στην Ευρώπη. Ποτέ άλλοτε δεν βρισκόμασταν τόσο κοντά στο διαφορετικό – κυριολεκτικά και μεταφορικά. Τα βιομηχανικά συστήματα του φορδισμού και του μεταφορδισμού δημιούργησαν γειτονιές με πολιτισμική ποικιλομορφία, καθώς προσέλκυσαν μετανάστες από πολλούς διαφορετικούς τόπους στα βιομηχανικά κέντρα. Τα πληροφοριακά συστήματα της παραγωγικής διαφορετικότητας αίρουν όλα τα φυσικά εμπόδια που μας χωρίζουν από την άμεση επαφή με αυτή την ποικιλομορφία, επιτρέποντάς μας να επικοινωνήσουμε από το οικείο περιβάλλον του γραφείου μας με κάθε γωνιά της Γης.

Επιπλέον, οι νέες τεχνολογίες συνοδεύονται από μια νέα αναδιανεμητική οικονομία. Η γεωγραφική εγγύτητα δεν συνιστά πια πλεονέκτημα από πλευράς κόστους. Αν μπορείς να αγοράσεις έναν υπολογιστή με πρόσβαση στο διαδίκτυο, έχεις δωρεάν πρόσβαση σε υπηρεσίες αποστολής μηνυμάτων, «κατεβάσματος» αρχείων και διαδικτυακής συνομιλίας. Παράλληλα, το πλήθος από νέα μέσα –όπως τα ιστολόγια, τα wiki (What I Know Is) και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης– κάνει λιγότερο δυσδιάκριτα τα σύνορα ανάμεσα στους συγγραφείς και τους αναγνώστες, τους δημιουργούς και τους καταναλωτές κουλτούρας. Είμαστε πλέον όλοι χρήστες. Πρόκειται για ανατρεπτικές τεχνολογίες, που υποσκάπτουν τα συγκεντρωτικά εμπορικά μοντέλα και τα αντικαθιστούν με μια εξόχως αποκεντρωμένη παραγωγή πληροφοριών, κουλτούρας και υπηρεσιών.

Οι αλλαγές είναι τόσο βαθιές ώστε οι οικονομολόγοι κλήθηκαν να αναθεωρήσουν τις απόψεις τους για τη φύση της αξίας. Στη βιομηχανική εποχή, η αξία εντοπιζόταν στο υλικό κεφάλαιο και οι τεχνολογίες ενσωματώνονταν στα μηχανήματα. Ένα εργοστάσιο άξιζε χονδρικά όσο το οικόπεδο στο οποίο ήταν εγκατεστημένο, συν το κόστος κατασκευής του. Στην «οικονομία της γνώσης», η κεφαλαιακή αξία μιας επιχείρησης εντοπίζεται όλο και περισσότερο σε αυτά που οι οικονομολόγοι ονομάζουν «άυλα περιουσιακά στοιχεία»: στο εμπορικό σήμα, στο σχεδιασμό του προϊόντος ή της υπηρεσίας, στη φήμη, στα επιχειρησιακά συστήματα, στη σχέση της εταιρείας με τον πελάτη, στην αφοσίωση του πελάτη, στην πνευματική ιδιοκτησία, στις δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού και στην ικανότητα της επιχείρησης να αποκτά, να συστηματοποιεί, να διατηρεί και να εφαρμόζει τη γνώση. Τα άυλα αυτά στοιχεία είναι σήμερα πιο σημαντικά για τη βιωσιμότητα μιας επιχείρησης από το υλικό κεφάλαιο.¹³

Βλ. newlearningonline.com: Yoneji Masuda on the Information Society

Οι βασικές συνιστώσες της αξίας σήμερα είναι οι ανθρώπινες δεξιότητες, οι σχέσεις, η κουλτούρα, η γνώση και η μάθηση. Οι περίπλοκες και μεταβαλλόμενες τεχνολογίες και οι κοινωνικές στοχεύσεις προϋποθέτουν ευελιξία, δημιουργικότητα, καινοτομία και πρωτοβουλία.

Οι λόγοι για τους οποίους ως κύρια πηγή αξίας νοείται πλέον το ανθρώπινο και πολιτισμικό κεφάλαιο και όχι το υλικό ανάγονται, εν μέρει, στη φύση των νέων τεχνολογιών. Οι τεχνολογίες αυτές ξεχειλίζουν όσο ποτέ από ανθρώπινα νοήματα. Οι ανθρώπινες διεπαφές είναι γεμάτες διακειμενικότητα, οπτικούς συμβολισμούς, αναπαραστατική και πολιτισμική δύναμη. Το παράδοξο είναι ότι οι μεγάλες κοινωνικές μεταβολές σήμερα δεν καθορίζονται από την τεχνολογία, αλλά μάλλον το αντίθετο: θα μπορούσαμε κάλλιστα να πούμε ότι ανακαλύπτουμε νέους τρόπους εξανθρωπισμού της μηχανής.

Διάσταση 2: Διοίκηση

Ο φορδισμός είναι ένα σύστημα κάθετου ιεραρχικού ελέγχου. Ο μεταφορδισμός είναι ένα σύστημα ήπιας ισχύος. Στο μεταφορδισμό, ο εργαζόμενος συμμετέχει συχνά με τις ευλογίες της επιχείρησης σε προγράμματα κατάρτισης και σεμινάρια για, λόγου χάρη, την ομαδική εργασία, τη βελτίωση των επικοινωνιακών δεξιοτήτων ή την εμπάθυνση των εταιρικών αξιών. Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν, ενίοτε, σωματικές και φυσικές δραστηριότητες, καμιά φορά ακόμη και το στοιχείο της περιπέτειας και του κινδύνου. Σε αυτό το τεχνητό περιβάλλον, όλες

13. Stewart, Th.A. (1998), *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*, Bantam Books, Νέα Υόρκη.

Εικόνα 3.2:
Το μέλλον της
εργασίας

οι διαφορές μοιάζουν να καταργούνται. Επίσης, οι επιχειρήσεις περιγράφουν συχνά την αποστολή και το όραμά τους: ποτέ δεν σταματούν την προσπάθεια να γίνουν καλύτερες, να φτιάξουν ακόμη καλύτερα προϊόντα ή να προσφέρουν ακόμη καλύτερες υπηρεσίες. Θεωρητικά, οι εργαζόμενοι αποδέχονται ή, ιδανικά, εσωτερικεύουν αυτές τις αρχές. Ο εργαζόμενος γίνεται ο εκπρόσωπος, η ενσάρκωση, της επιχείρησης, και μοιράζεται το «πάθος» της για το αντικείμενο της δραστηριότητάς της. Κάθε φορά που λέει χαρούμενος «καλημέρα» στους πελάτες, προβάλλει προς τα έξω την αύρα επιτυχίας της επιχείρησης.

Αυτή η προσέγγιση οδηγεί στην πολιτισμική ομοιογενοποίηση στο χώρο εργασίας. Το μήνυμα του οργανισμού στα νέα στελέχη είναι, σε γενικές γραμμές, το εξής: «Θα σε καλωσορίσουμε στο εταιρικό πλαίσιο αρκεί να ενστερνιστείς τις κοινές αξίες μας, το ύφος και την κουλτούρα μας, και να γίνεις το πρόσωπο της εταιρείας προς τα έξω. Θέλουμε να ενσωματωθείς. Ακόμη κι αν διαφέρεις αισθητά, δεν μας πειράζει, αρκεί να αφήνεις τις διαφορές σου έξω από την πόρτα».

Το μείζον πρόβλημα με αυτή την προσέγγιση είναι ότι η κλωνοποίηση ή πολιτισμική αφομοίωση δεν είναι ποτέ τόσο απλή υπόθεση. Ελάχιστοι άνθρωποι μπορούν να κρύψουν αποτελεσματικά τις διαφορές τους. Επιπλέον, η φιλοσοφία αυτή είναι αντιπαραγωγική και λειτουργεί εις βάρος της ίδιας της επιχείρησης, η οποία άνευ λόγου και αιτίας στερείται δυνητικά πολύτιμες δεξιότητες, εμπειρίες και δίκτυα. Οι «γυάλινες οροφές» καταπνίγουν το ταλέντο όσων εργαζομένων δεν ταιριάζουν απλώς στο εταιρικό «ύφος» ή αποκλείονται από τους «παλιούς» και τα εσωτερικά δίκτυα. Η επιχείρηση μπορεί να διατείνεται ότι αντιμετωπίζει ισότιμα όλους τους εργαζομένους, όμως εάν είσαι γυναίκα, ανήκεις σε μειονότητα ή διαφέρεις με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, είναι πολύ πιθανό να μην τύχεις της

αναγνώρισης ή της εξέλιξης που απολαμβάνουν όσοι συνάδελφοί σου ταιριάζουν περισσότερο στο κυρίαρχο πολιτισμικό πρότυπο.

Συνεπώς, έχουμε ένα σύστημα ήπιας ισχύος. Παρά τη ρητορική περί ισότητας, ο μεταφορδισμός συνιστά συχνά ένα διαφορετικό σύστημα αποκλεισμού. Άπαξ και αρχίσει να εφαρμόζεται κάπου, αντιμετωπίζει σοβαρά προβλήματα σε πολλά μέτωπα. Στον σημερινό κόσμο, οι κοινότητες διακρίνονται από όλο και μεγαλύτερη διαφορετικότητα, και η μεταφορδική επιχείρηση δεν προσελκύει πάντοτε τους καλύτερους, αλλά αυτοπεριορίζεται σε συγκεκριμένη δημογραφική ομάδα, που αντανάκλα τη στενή σύλληψη της εικόνας της. Στο εσωτερικό της οργάνωσης, στην κορυφή φτάνουν οι μέτριοι μόνο και μόνο επειδή έχουν τις κατάλληλες γνωριμίες και «ταιριάζουν» με το εταιρικό μοντέλο, ενώ αποκλείονται οι άξιοι, που συχνά κάνουν καλύτερα τη δουλειά τους από τους επικεφαλής και τους διευθυντές τους. Το σύστημα αυτό είναι ακατάλληλο στη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποίησης και των τοπικά διαφοροποιημένων, μικρών και εξειδικευμένων αγορών. Όποιος οργανισμός χειρίζεται επιτυχώς τη δική του διαφορετικότητα μπορεί πιο εύκολα να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της ευρύτερης κοινωνικής διαφορετικότητας. Τα μέλη του δεν θεωρούν δεδομένο ότι ο επόμενος συνάδελφος, πελάτης ή προμηθευτής θα έχει την ίδια κουλτούρα.

Ο μεταφορδικός οργανισμός καλλιεργεί, επίσης, μια κουλτούρα άκριτου κομφορμισμού. Οι εργαζόμενοι θεωρούνται ταραξίες και επικριτές ακόμη κι αν το μόνο τους «παράπτωμα» είναι η ανάδειξη κάποιου υπαρκτού προβλήματος που χρήζει αντιμετώπισης. Το λογικό θα ήταν ένας «οργανισμός γνώσης» να ακούει περισσότερο όσους έχουν κριτική και αντικομφορμιστική σκέψη. Στο κάτω κάτω, υπάρχει κανείς που να πιστεύει πραγματικά τις μεγαλοστομίες περί εταιρικού οράματος, πάθους και κοινών αξιών; Συχνά, ο μεταφορδισμός καλλιεργεί υπόγεια μια κουλτούρα καταπιεσμένων ανθρώπων, οι οποίοι γνωρίζουν την κρίσιμη αλήθεια. Διαμαρτύρονται και εκφράζουν τα παράπονά τους στις κατ' ιδίαν συζητήσεις μεταξύ τους, ποτέ όμως δεν τους δίνεται η ευκαιρία να συνεισφέρουν ουσιαστικά.

Η παραγωγική διαφορετικότητα είναι η απάντηση στις εγγενείς αδυναμίες του μεταφορδικού εργασιακού μοντέλου. Αντί να προσπαθεί να επιβάλει την πολιτισμική ομοιογένεια στα ετερόκλητα στελέχη του οργανισμού, αξιοποιεί τα πλεονεκτήματα της διαφορετικότητας. Η αναγνώριση της ποικιλομορφίας είναι κρίσιμη στο σχηματισμό δημιουργικών ομάδων, όχι μόνο γιατί εξασφαλίζει τη συμβολή όλων των μελών, αλλά και γιατί επιτρέπει την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων της συνύπαρξης διαφορετικών προσεγγίσεων, απόψεων, εμπειριών και τρόπων επικοινωνίας και εργασίας. Οι διαφορές μπορεί να σχετίζονται με το φύλο, την εθνοτικότητα, τις πολιτισμικές επιδιώξεις, τις εμπειρίες, τα ενδιαφέροντα, την εξειδικευμένη γνώση ή άλλους παράγοντες.

Η προσέγγιση της παραγωγικής διαφορετικότητας όσον αφορά την εταιρική κουλτούρα προωθεί τη νοοτροπία ότι όλοι πρέπει να είναι ανά πάσα στιγμή

προετοιμασμένοι εάν τύχει να συνεργαστούν με άτομα που έχουν διαφορετικές παραστάσεις και εμπειρίες. Αναγνωρίζει την αξία αυτών των διαφορών και τις χειρίζεται αποτελεσματικά. Πρόκειται για μεγάλη στροφή στο θέμα της κουλτούρας, καθώς η πολιτισμική ομοιογένεια αντικαθίσταται από την αναγνώριση και το καλωσόρισμα της διαφορετικότητας. Η διαφορετικότητα συμβάλλει σε αρκετούς τομείς, όπως είναι η προσαρμογή προϊόντων και υπηρεσιών στις ανάγκες εξειδικευμένων αγορών, η διαχείριση της δυναμικής ομάδων αποτελούμενων από εργάτες πολλών εθνικοτήτων και η δικτύωση με άλλους οργανισμούς διαφορετικής, ενδεχομένως, εταιρικής κουλτούρας.

Ο οργανισμός που ασπάζεται τις αρχές της παραγωγικής διαφορετικότητας αντικαθιστά την ήπια ισχύ του μεταφορδισμού με μια πιο ειλικρινή και γνήσια αποκέντρωση της εξουσίας. Η εξουσία βρίσκεται στα χέρια του οργανισμού συνολικά: στα ετερόκλητα στελέχη και τους πελάτες του. Είναι ένα σύστημα ελέγχου από το σύνολο των ενδιαφερομένων. Η διοίκηση ασκείται συμμετοχικά, με διάλογο και πνεύμα συνεργασίας. Επίσης, η προσέγγιση αυτή εκτιμά τη διαφωνία. Για την ακρίβεια, τα στελέχη οργανισμών που ακολουθούν τις αρχές της παραγωγικής διαφορετικότητας μετατρέπουν τη διαφωνία σε δημιουργική δύναμη. Ενθαρρύνοντας τη διαφορετική φωνή μπορούν, για παράδειγμα, να αντιμετωπίσουν εγκαίρως ηθικά προβλήματα ανισότητας, βιωσιμότητας και συμφερόντων του καταναλωτή, προτού αυτά απειλήσουν την ίδια την ύπαρξη του οργανισμού.

Το αυστηρό, ιεραρχικό μοντέλο του φορδισμού καλλιέργησε σχέσεις κυριαρχίας και συμμόρφωσης σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις. Όχι μόνο στο χώρο εργασίας (οι υφιστάμενοι ήταν υποχρεωμένοι να εκτελούν εντολές των αφεντικών και των προϊσταμένων τους), αλλά και στην οικιακή σφαίρα (οι αρχηγοί των νοικοκυριών λάμβαναν τις αποφάσεις και τις επέβαλλαν στα άλλα μέλη) ή στα σχολεία (οι διευθυντές και οι εκπαιδευτικοί επέβαλλαν τη γνώση συγκεκριμένης διδακτέας ύλης και έλεγχαν την ορθότητα των απαντήσεων των μαθητών μέσα από διαγωνίσματα και εξετάσεις). Κάθε άτομο με θέση εξουσίας διέθετε ένα στρατό από πειθήνιους υφισταμένους, στη συμμόρφωση των οποίων βασιζόταν το σύστημα. Ο ιδεώδης εργαζόμενος ήταν ένα εκτελεστικό όργανο. Ο ιδεώδης μαθητής ήταν ένας πειθήνιος, παθητικός δέκτης της άνωθεν προερχόμενης γνώσης. Σήμερα, αυτή η αυταρχική προσωπικότητα αποτελεί αναχρονισμό. Η αποκέντρωση της κοινωνικής και πολιτισμικής εξουσίας σε όλα τα επίπεδα του οργανισμού είναι αναγκαία συνθήκη για την επιτυχία.

Bl. newlearningonline.com: Peter Drucker on the New Knowledge Manager

Διάσταση 3: Εκπαίδευση και δεξιότητες των εργαζομένων

Το μοντέλο της παραγωγικής διαφορετικότητας στον επαγγελματικό κόσμο εγείρει ακόμη μεγαλύτερες απαιτήσεις από τους εργαζομένους σε σχέση με το μοντέ-

λο του μεταφορδισμού. Οι τεχνολογίες αλλάζουν όλο και ταχύτερα, με συνέπεια οι εργαζόμενοι να είναι υποχρεωμένοι να ανανεώνουν διαρκώς το οπλοστάσιο γνώσεων και δεξιοτήτων τους. Τα όσα διδάχθηκαν στο σχολείο ή το πανεπιστήμιο γίνονται πολύ γρήγορα παρωχημένα. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να πάρεις άλλο ένα πτυχίο, να παρακολουθήσεις κάποιο πρόγραμμα κατάρτισης ή μετεκπαίδευσης ή αυτοδιδασκαλίας, να εξοικειωθείς με την τελευταία έκδοση του λογισμικού, χρησιμοποιώντας το μενού της βοήθειας και τις συμβουλές των συναδέλφων σου.¹⁴ Καθώς μειώνεται ο χρόνος ζωής της τεχνογνωσίας και της εξειδίκευσης, η μάθηση και η ανάπτυξη δεξιοτήτων πρέπει να είναι συνεχής και να καλύπτει όλους τους τομείς της ζωής.

Βλ. newlearningonline.com: Gee on the Needs of New Workplaces

Οι δεξιότητες που απαιτεί το μοντέλο της παραγωγικής διαφορετικότητας είναι, επίσης, βαθιά διαπροσωπικές: Οι εργαζόμενοι πρέπει να μπορούν να συνεργάζονται με συναδέλφους τους που έχουν πολύ διαφορετικές ή συμπληρωματικές εμπειρίες και δεξιότητες. Πρέπει ακόμη να μπορούν να μοιράζονται τη γνώση ως δάσκαλοι και να τη δέχονται ως μαθητές. Καλούνται, τέλος, να γνωρίζουν πώς να συνδιαλλάσσονται με πελάτες και να τους προσφέρουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που καλύπτουν τις διαφορετικές ανάγκες και τα διαφορετικά ενδιαφέροντά τους.

Βλ. newlearningonline.com: Working at Google

Παράλληλα, αλλάζει και η ίδια η φύση της «καριέρας». Το σταθερό μονοπάτι της εξέλιξης με βάση την «παλαιότητα» ή την απλή ιδέα ότι η αξιολόγηση ταυτίζεται με τη συμμόρφωση προς κάποιο ενιαίο πρότυπο αποτελεί παρελθόν. Οι σημερινοί εργαζόμενοι αλλάζουν συχνά εργοδότη ή ακόμη και κλάδο εργασίας. Ο μέσος χρόνος παραμονής στην ίδια θέση έχει μειωθεί αισθητά. Η σταδιοδρομία ακολουθεί απρόβλεπτα μονοπάτια, και το βιογραφικό του εργαζομένου εμφανίζει συχνά ένα τερόκλητο σύνολο εμπειριών, γεγονός το οποίο σε παλαιότερες εποχές μπορεί να φάνταζε περίεργο. Ο εργαζόμενος μεταφέρει στην επόμενη δουλειά του ένα «χαρτοφυλάκιο» εμπειριών. Όσο μεγαλύτερη ποικιλία και ευρύτητα εμφανίζει αυτό το χαρτοφυλάκιο τόσο πιο ολοκληρωμένος και πολύτιμος φαντάζει ο εργαζόμενος στον πιθανό εργοδότη του.

Οι αλλαγές στη φύση της εργασίας που περιγράψαμε σε αυτό το κεφάλαιο έχουν τεράστιες επιπτώσεις στην εκπαίδευση. Τα κύρια ζητούμενα πλέον είναι η γνώση και οι ανθρώπινες σχέσεις, οι ικανότητες που αποκτώνται μέσω της μάθη-

14. Twidale, M.B. (2009), «From Ubiquitous Computing to Ubiquitous Learning», στο B. Cope και M. Kalantzis (επιμ.). *Ubiquitous Learning*, University of Illinois Press, Σαμπέιν, Ιλινόις.

σης, όχι το πάγιο κεφάλαιο. Για το λόγο αυτό, η μάθηση θεωρείται κρίσιμη για την οικονομία συνολικά.¹⁵

Βλ. newlearningonline.com: Educating for the Knowledge Society

Η μεταβαλλόμενη οικονομία του σήμερα και του άμεσου μέλλοντος ζητά ανθρώπους ικανούς να διαχειρίζονται ευέλικτα τις μεταβαλλόμενες τεχνολογίες και να λειτουργούν αποτελεσματικά στο νέο περιβάλλον των αγορών, που δίνουν έμφαση στις ανθρώπινες και τις κοινοτικές σχέσεις. Η σύγχρονη οικονομία ζητά εργαζομένους που να μπορούν να ενταχθούν ομαλά σε ανοιχτά οργανωτικά πρότυπα και σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Έχουμε ονομάσει το είδος της εκπαίδευσης που ταιριάζει σε αυτό το νέο εργασιακό μοντέλο «νέα μάθηση» ή μετασχηματιστική εκπαίδευση. Η προετοιμασία του μελλοντικού εργαζομένου που θα απορροφηθεί στην οικονομία της γνώσης είναι από τις βασικές αποστολές των εκπαιδευτικών σήμερα. Ο βαθμός της επιτυχίας των εκπαιδευτικών και των μαθησιακών κοινοτήτων θα επηρεάσει τις οικονομικές επιδόσεις και την ευημερία των κρατών.

Βλ. newlearningonline.com: Davidson on New Learning for New Work

Διάσταση 4: Αγορές και κοινωνία

«Ό,τι χρώμα θέλεις, αρκεί να είναι μαύρο». Θα θυμάστε τον Henry Ford, το αρχέτυπο του παλαιάς κοπής επιχειρηματία, που λάτρευε την αυστηρή ιεραρχία. Το συγκεκριμένο είδος επιχειρηματία δεν έχει θέση στη σημερινή αγορά, στην οποία «ο πελάτης έχει πάντα δίκιο» και τα προϊόντα και οι υπηρεσίες πρέπει να προσαρμόζονται στις απαιτήσεις πολυάριθμων εξειδικευμένων αγορών. Οι αγορές διαφοροποιούνται με βάση παραμέτρους όπως η ηλικία, το φύλο, η εθνοτικότητα, οι σεξουαλικές προτιμήσεις, το στίλ, η μόδα και το γούστο. Στην αγορά αυτοκινήτου, για παράδειγμα, συναντάμε θηριώδη οχήματα ψυχαγωγίας/εργασίας (SUV), σπορ αυτοκίνητα, ευρύχωρα οικογενειακά μοντέλα, μικρά αυτοκίνητα που απευθύνονται στους κατοίκους των μεγαλουπόλεων, υβριδικά μοντέλα για όσους έχουν περιβαλλοντικές ευαισθησίες και αυτοκίνητα που βγαίνουν σε όλα τα χρώματα και έχουν πλήρη εξοπλισμό – για την ακρίβεια, είναι τόσο μεγάλη πλέον η δυνατότητα εξατομίκευσης ώστε το αυτοκίνητο κατασκευάζεται, ενίοτε, μόνον αφού έχει δώσει ο πελάτης την παραγγελία του.

Στην εποχή του μεταφορδισμού, η διαφοροποίηση των προϊόντων συχνά δεν ξεπερνούσε το επίπεδο της επιλογής χρώματος και λίγων αξεσουάρ. Στην εποχή

15. Peters, M.A., Marginson, S. και Murphy, P. (2008), *Creativity and the Global Knowledge Economy*, Peter Lang, Νέα Υόρκη.

της παραγωγικής διαφορετικότητας, οι καταναλωτές έλκονται τόσο από τις απτές όσο και από τις άυλες ιδιότητες του προϊόντος. Το προϊόν δεν έρχεται να καλύψει απλώς κάποια πρακτική ανάγκη του καταναλωτή. Είναι επίσης κομμάτι και καθρέφτης της ταυτότητάς του. Το προϊόν έχει μετατραπεί σε ένα πολυσύνθετο αντικείμενο, που συνδυάζει τα στοιχεία του σχεδιασμού, της αισθητικής, της εξωτερικής εικόνας, της ιδέας, της σημειολογίας της φίρμας, της ποιότητας του σέρβις, φυσικά και της πρακτικής χρησιμότητας – όμως η χρησιμότητα δεν έχει την πρωτοκαθεδρία. Η αξία χρήσης διαμορφώνεται τόσο από τη χρηστικότητα όσο και από την πολιτισμική αξία του προϊόντος. Οι επιχειρήσεις διαπιστώνουν όλο και περισσότερο ότι πρέπει να επενδύσουν σε άυλα στοιχεία, όπως η εικόνα τους, η εταιρική δεοντολογία και η κατασκευή ηθικού νοήματος.

Βλ. newlearningonline.com: Generation Y at Work

Σύμφωνα με μια αισιόδοξη προσέγγιση, η μετάβαση στο μεταφορδισμό και ακολούθως στην παραγωγική διαφορετικότητα δείχνει ότι οι κοινωνίες μας ίσως καταφέρουν να υπερβούν τις μεγάλες ανισότητες των οικονομικών συστημάτων του παρόντος και του παρελθόντος. Η υπόσχεση της ισότητας ίσως εμπνεύσει τους ανθρώπους να απαιτήσουν πραγματικές αλλαγές, ιδίως αν η υπόσχεση αυτή διαψευστεί. Οι ήπιες, μικρές αλλαγές στο εσωτερικό της συστημικής λογικής μπορεί να γεννήσουν το όραμα μιας νέας ουτοπίας. Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση, μια

τέτοια εξέλιξη θα σήμαινε ότι δεν περιορίζεται πλέον στην κατάλληλη προετοιμασία των μελλοντικών εργαζομένων για να μπορέσουν να βρουν καλές δουλειές στο νέο εργασιακό περιβάλλον. Θα σήμαινε ίσως την καλλιέργεια ενός κοινωνικού οράματος βασισμένου στην αρχή της ισότητας, που θα υπερβαίνει τη λογική του σύγχρονου συστήματος της μισθωτής εργασίας και των συνεπαγόμενων ανισοτήτων. Για παράδειγμα, πώς θα μπορούσε η βαθύτερη κατανόηση της παγκοσμιοποίησης, της διαφοράς και του συστήματος της έμμισθης εργασίας να εγείρει ευρύτερα ερωτήματα για την ανθρώπινη φύση και τον τρόπο ζωής μας στον πλανήτη;

Αποστολή της εκπαίδευσης δεν είναι μόνο να υπηρετεί τις ανάγκες της οικονομίας τροφοδοτώντας τη με χρήσιμους εργαζομένους. Η οικονομική λογική μεγάλου μέρους της συζήτησης που γίνεται σήμερα για τη μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης είναι υπερβολικά στενή. Η δημιουργία χρήσιμων εργαζομένων είναι ένας μόνο από τους βασικούς στόχους που καλείται να υπηρετήσει η εκπαίδευση.

Στα επόμενα δύο κεφάλαια θα εξετάσουμε το ρόλο της εκπαίδευσης στη δημιουργία πολιτών που συμμετέχουν και ατόμων που αποδέχονται και απολαμβάνουν τις διαφορετικές ταυτότητές τους. Για να είναι κανείς χρήσιμος και επιτυχημένος στη σύγχρονη αγορά εργασίας, πρέπει να μπορεί να συμμετέχει, να είναι καλός «εταιρικός πολίτης». Πρέπει επίσης να έχει συγκεκριμένη προσωπικότητα, που θα του επιτρέπει να νιώθει άνετα με την ταυτότητά του και να δίνει μέρος του εαυτού του στη δουλειά του.

Ενώ τα «βασικά» που δίδασκαν στα σχολεία την εποχή του παραδοσιακού μοντέλου παρήγαγαν πειθαρχημένες και πειθήνιες προσωπικότητες, με βάση την παραδοχή της σταθερότητας των θεωριών και των δεδομένων, η νέα μάθηση έρχεται να ανοίξει τους ορίζοντες των ανθρώπων, επιτρέποντάς τους να αναπτύξουν τις δεξιότητες και τις ικανότητες της προσαρμοστικότητας, της ευελιξίας, της πρωτοβουλίας και της καινοτομίας που απαιτούνται στη νέα αγορά εργασίας.

Bl. newlearningonline.com: It's Our Responsibility to Engage Them

Καθώς ανταποκρινόμαστε στις ραγδαίες αλλαγές που συντελούνται σήμερα στον εργασιακό μας βίο, πρέπει με προσοχή να αφήσουμε τους μαθητές και τους φοιτητές μας να αναπτύξουν τη γνώση, τις δυνατότητες και τις ευαισθησίες που θα τους επιτρέψουν να ανταποκριθούν στις νέες μορφές εργασίας. Την ίδια στιγμή, όμως, ο ρόλος μας δεν είναι αποκλειστικά αυτός του τεχνοκράτη. Δεν είναι δουλειά μας να παράγουμε πειθήνιους και υπάκουους εργαζομένους, ικανούς να προσαρμόζονται αμέσως στις εκάστοτε απαιτήσεις της αγοράς εργασίας. Οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να αναπτύξουν την ικανότητα να αρθρώνουν λόγο, να διαπραγματεύονται και να συνδιαμορφώνουν τις συνθήκες της εργασιακής τους ζωής.

Ο διπλός στόχος της πρόσβασης στην αγορά εργασίας και της κριτικής συμμετοχής δεν είναι αντιφατικός. Το ερώτημα που τίθεται είναι το εξής: Πώς θα μπορέσουμε ως εκπαιδευτικοί να δουλέψουμε ρεαλιστικά με βάση τις ανάγκες των σύγ-

χρονών, υψηλής τεχνολογίας, παγκοσμιοποιημένων και πολυπολιτισμικών αγορών εργασίας, αλλά παράλληλα να σχεδιάσουμε εκπαιδευτικά προγράμματα που θα προάγουν μια ευρύτερη σύλληψη της ευημερίας και της δημιουργικότητας, της καινοτομίας και της κοινωνικής ισότητας;

Ο σύγχρονος χώρος της εργασίας επενδύει στη δημιουργία νέων συστημάτων παροχής κινήτρων και αύξησης της παραγωγικότητας των εργαζομένων. Ενίοτε, τα συστήματα αυτά είναι μηχανισμοί εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Σε άλλες περιπτώσεις, μπορούν να αποτελέσουν τη βάση για ένα νέο είδος δημοκρατικού πλουραλισμού, όχι μόνο στο χώρο εργασίας αλλά και ευρύτερα. Έχουμε ονομάσει αυτό το αισιόδοξο όραμα για τον κόσμο της εργασίας «παραγωγική διαφορετικότητα»: η ιδέα ότι η πολλαπλότητα των πολιτισμών, των εμπειριών, των τρόπων νοηματοδότησης και των σκέψεων μπορεί να αποτελέσει πηγή δύναμης της επιχείρησης. Το παράδοξο, ίσως, είναι ότι αυτός ο δημοκρατικός πλουραλισμός στη σφαίρα της εργασίας υπαγορεύεται και από τη στενή επιχειρηματική λογική. Ο οικονομικός δυναμισμός και η παραγωγικότητα μπορούν να αποτελέσουν συμμάχους της κοινωνικής δικαιοσύνης, έστω κι αν γνωρίζουμε ότι η συμμαχία αυτή είναι εύθραυστη και όχι πάντα αξιόπιστη.

Αναπτύσσοντας την ιδέα της νέας μάθησης και της μετασχηματιστικής εκπαίδευσης επιχειρήσαμε να παρουσιάσουμε μια ατζέντα εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων άκρως ρεαλιστική, ώστε να ικανοποιεί τις πραγματικές ανάγκες της «νέας οικονομίας» και να απαντά στις πλέον συντηρητικές απαιτήσεις. Η νέα μάθηση μπορεί να βοηθήσει τους εκπαιδευόμενους να επιλύουν προβλήματα και να βρίσκουν καλές δουλειές, κάτι εξαιρετικά σημαντικό για ορισμένα άτομα και ορισμένες ομάδες, που παίζουν με σημαδεμένη σε βάρος τους τράπουλα στην αγορά εργασίας.

Προσεγγίζοντας από μια άλλη οπτική τη σύγχρονη οικονομία, δεν πρέπει ωστόσο να τρέφουμε ψευδαισθήσεις για τη χειραφετική δυναμική της νέας οικονομίας ή ακόμη και για το πόσο «νέα» είναι. Εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε ότι οι λόγοι και οι πρακτικές του σύγχρονου χώρου εργασίας συγκροτούν ένα εξόχως εξελιγμένο σύστημα διακρίσεων. Πολλοί μένουν έξω από τη νέα οικονομία, όπως οι εργαζόμενοι στους κλάδους φιλοξενίας και εστίασης που πλένουν πιάτα και στρώνουν κρεβάτια, οι παράνομοι μετανάστες που απασχολούνται ως εποχικοί εργάτες σε αγροτικές εργασίες ή ως οικιακοί βοηθοί, οι εργάτες στις βιομηχανικές μονάδες παλαιού τύπου της Κίνας ή οι εργαζόμενοι στα τηλεφωνικά κέντρα της Ινδίας. Τα μοτίβα αποκλεισμού παραμένουν ενδημικό στοιχείο της αγοράς εργασίας.

Τούτων δοθέντων, η εκπαιδευτική ατζέντα πρέπει να προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα, να βοηθήσει στη δημιουργία συνθηκών που να επιτρέπουν την κριτική προσέγγιση της εργασίας και της εξουσίας. Έτσι μόνο θα παραχθεί ένα νέο είδος γνώσης από το οποίο θα μπορέσουν να αναδειχθούν πραγματικά ισότιμες και παραγωγικές εργασιακές συνθήκες.

Περίληψη

Η ΜΑΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΦΟΡΔΙΣΜΟΣ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΕΤΑΦΟΡΔΙΣΜΟΣ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 1: Τεχνολογία	Μαζική παραγωγή. Βαριά βιομηχανία. Η αξία ενσωματώνεται στο κεφάλαιο, όχι στις δεξιότητες των εργαζομένων.	Εισαγωγή πληροφοριακών συστημάτων, παραγωγή σε μικρές παρτίδες, ευέλικτη εξειδίκευση, προσαρμοσίμα συστήματα.	Μεγαλύτερη έμφαση στους κλάδους γνώσης και κουλτούρας, αναγνώριση της παγκοσμιοποίησης και των πολιτισμικών διαφορών – η αξία αποδίδεται στα άυλα στοιχεία της «οικονομίας της γνώσης».
Διάσταση 2: Διοίκηση	Αυστηρή ιεραρχία, εργασιακή πειθαρχία, διοίκηση μέσω εντολών, συγκεντρωτισμός της γνώσης και του ελέγχου.	Ομαδική εργασία, υπευθυνότητα του εργαζομένου, συναινετικό μοντέλο διοίκησης: οι εργαζόμενοι ασπάζονται την εταιρική κουλτούρα, έχουν κοινές αξίες, κοινό όραμα και κοινή αποστολή.	Αναγνώριση των διαφορών, τοπικών και παγκόσμιων. Διοίκηση μέσω συμμετοχικών και συνεργατικών διαδικασιών.
Διάσταση 3: Εκπαίδευση και δεξιότητες των εργαζομένων	Καταμερισμός της εργασίας, εξειδίκευση. Τα μηχανήματα και το σύστημα έχουν σχεδιαστεί από ελάχιστους εργαζομένους με υψηλές γνώσεις και δεξιότητες και τα λειτουργούν οι πολλοί ανειδίκευτοι εργάτες. Διδακτική εκπαίδευση, πειθαρχία, στοιχειώδεις γνώσεις για τους περισσότερους μαθητές, επιλογή ελαχίστων που θα στελεχώσουν την αυριανή μορφωμένη ελίτ.	Πολλαπλές δεξιότητες: μεγάλο εύρος δεξιοτήτων που μπορούν να εφαρμοστούν εύελκτα. Αυθεντική εκπαίδευση, μαθητοκεντρική διερεύνηση, που οικοδομεί την υπευθυνότητα και δίνει κίνητρα στο μαθητή.	Νέες και διαρκώς μεταβαλλόμενες απαιτήσεις για γνώσεις. Απαιτούνται επίσης πρωτοβουλία, ευελιξία, καινοτομία και δημιουργικότητα. Αποδίδεται μεγάλη σημασία στις διαπροσωπικές δεξιότητες, όπως στην ικανότητα συνεργασίας με άλλους. Πολυδύναμος εργαζόμενος. Δίνεται μεγάλη σημασία στις διαφορετικές εμπειρίες ζωής, τις δραστηριότητες και τα δίκτυα του εργαζομένου. Μετασχηματιστική εκπαίδευση. Κεντρική θέση στην οικονομική και κοινωνική ζωή της κοινωνίας της γνώσης.

Η ΜΑΘΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	ΦΟΡΔΙΣΜΟΣ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΜΕΤΑΦΟΡΔΙΣΜΟΣ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 4: Αγορές και κοινωνία	Φτηνά προϊόντα, απευθυνόμενα σε μεγάλες αγορές, μαζική κατανάλωση ομοειδών, γενικών προϊόντων. Μαζική κουλτούρα, πολιτισμική ομοιομορφία και συμμόρφωση.	Διαφοροποιημένες αγορές. Μεταφορά των φορδικών μονάδων παραγωγής στον αναπτυσσόμενο κόσμο.	Μαζική εξετομίκευση για εξειδικευμένες αγορές, σύνδεση με πολλές και ετερόκλητες τοπικές και παγκόσμιες αγορές. Κοινωνία της γνώσης. Οικονομική και κοινωνική αναγνώριση των ανθρωπίνων ικανοτήτων και γνώσεων.

Λέξεις-κλειδιά

Αγορές: Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες που παράγονται στους χώρους εργασίας και διατίθενται προς πώληση. Επίσης, οι χώροι στους οποίους οι εργαζόμενοι αγοράζουν με το μισθό τους προϊόντα και υπηρεσίες. Ο όρος καλύπτει όλο το φάσμα των αγορών, από τις αγορές ομοειδών προϊόντων μαζικής κατανάλωσης μέχρι τη μεγάλη ποικιλία εξειδικευμένων αγορών.

Απασχόληση: Η εργασία που αναλαμβάνει ο άνθρωπος για να εξασφαλίσει ένα εισόδημα, είτε πρόκειται για βιομηχανικό εργάτη είτε για πολυδύναμο εργαζόμενο.

Δεξιότητες: Οι φυσικές και οι νοητικές ικανότητες που μπορούν να αποκτήσουν οι άνθρωποι.

Διοίκηση: Ο τρόπος οργάνωσης της εργασίας. Μπορεί να έχει διαφορετικές μορφές και να περιλαμβάνει διαφορετικού τύπου ανθρώπινες σχέσεις, από την αυταρχική, κάθετη ιεραρχία μέχρι τη συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση.

Κοινωνία: Η καθημερινή ζωή στην κοινότητα, συμπεριλαμβανομένης της εργασιακής και της εκπαιδευτικής ζωής. Επίσης, η αλληλεπίδραση των διαφόρων επιμέρους τομέων κοινωνικής δραστηριότητας.

Μεταφορδισμός: Το σύστημα οργάνωσης της εργασίας που συνοδεύεται από αύξηση της αυτοματοποίησης. Οι εργαζόμενοι είναι εξειδικευμένοι και διαθέτουν πολλαπλές δεξιότητες, δουλεύουν σε ομάδες, έχουν περισσότερες διοικητικές

ευθύνες και μεγαλύτερα περιθώρια οριζόντιας επικοινωνίας. Ο οργανισμός διαθέτει συγκεκριμένη επιχειρηματική κουλτούρα, την οποία υποτίθεται ότι ασπάζονται οι εργαζόμενοι.

Παραγωγική διαφορετικότητα: Το σύστημα οργάνωσης της εργασίας στο οποίο πρωταρχική αξία έχουν οι ανθρώπινες δεξιότητες και γνώσεις, οι σχέσεις εντός της ομάδας και μεταξύ των εργαζομένων και των πελατών, καθώς και η συνεχής μάθηση. Οι τοπικές και παγκόσμιες διαφορές αξιοποιούνται δημιουργικά, ενώ τα προϊόντα και οι υπηρεσίες προσαρμόζονται για να ικανοποιήσουν τις απαιτήσεις των εξειδικευμένων αγορών.

Τεχνολογία: Τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται στο χώρο εργασίας και την καθημερινή ζωή, όπως τα μηχανήματα, οι κατασκευές, τα πληροφοριακά συστήματα και τα συστήματα επικοινωνίας.

Φορδισμός: Το σύστημα οργάνωσης της εργασίας που συμπίπτει με την εμφάνιση της σύγχρονης βιομηχανίας και βασίζεται στον καταμερισμό της εργασίας. Απαιτεί ελάχιστες δεξιότητες, διαθέτει αυστηρή διοικητική ιεραρχία και παρουσιάζει κάθετη ροή εντολών. Μαζική παραγωγή ομοειδών προϊόντων που προορίζονται για μαζική κατανάλωση.

Γνωσιακές διαδικασίες

βιώνοντας το γνωστό

Σκοποί της εκπαίδευσης

- Ποια είναι η αποστολή της εκπαίδευσης; Τι έχει προσφέρει σ' εσένα προσωπικά; Τι προσδοκάς από αυτήν, όσον αφορά εσένα τον ίδιο, τα παιδιά σου, τους μαθητές σου ή τους γονείς τους;
- Περιέγραψε ένα ή περισσότερα περιστατικά από τις εργασιακές εμπειρίες σου. Πώς αυτά αντανakλούν πτυχές των εργασιακών μοντέλων του φορδισμού, του μεταφορδισμού και/ή της παραγωγικής διαφορετικότητας;

βιώνοντας το νέο

Αλλαγές στο ρόλο του εκπαιδευτικού

- Πάρε συνέντευξη από έναν συνταξιούχο εκπαιδευτικό ή από έναν εκπαιδευτικό με πολλά χρόνια προϋπηρεσίας που ετοιμάζεται να συνταξιοδοτηθεί. Πώς έχει αλλάξει η οργανωτική δομή των σχολείων τις τελευταίες δεκαετίες; Χρησιμοποίησε τις οργανωτικές κατηγορίες του φορδισμού, του μεταφορδισμού και της παραγωγικής διαφορετικότητας για να χαρακτηρίσεις αυτές τις διαφορές.

εννοιολογώντας μέσω ορολογίας

Είδη σχολικής οργάνωσης

- Διάβασε μαρτυρίες για τη μορφή της σχολικής ζωής πριν από εκατό χρόνια. Δημιούργησε έναν συγκριτικό πίνακα στον οποίο να ονομάζεις και να ορίζεις τα βασικά οργανωτικά χαρακτηριστικά του παλαιού σχολείου και του σχολείου του σήμερα ή του άμεσου μέλλοντος.

εννοιολογώντας μέσω θεωρίας

Σχέση εργασίας και εκπαίδευσης

- Περιέγραψε με θεωρητικούς όρους τις σχέσεις ανάμεσα στο φορδισμό και τη διδακτική διδασκαλία, το μεταφορδισμό και την αυθεντική εκπαίδευση, καθώς και την παραγωγική διαφορετικότητα και τη μετασχηματιστική εκπαίδευση. Πόσο στενές είναι αυτές οι σχέσεις;

αναλύοντας λειτουργικά

Εργασία μάθησης

- Κατάγραψε και κατόπιν ιεράρχησε τους σκοπούς που υπηρετεί η εκπαίδευση. Πόσο επηρεάζουν τις δικές σου προτεραιότητες, τη στάση σου απέναντι στην εκπαίδευση; Τις επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά;
- Ποιες τεχνολογίες χρησιμοποιούνται στο σχολείο και πώς επηρεάζουν τη δουλειά του εκπαιδευτικού;

αναλύοντας κριτικά

Συζητήσεις για την εργασία

- Οργάνωσε μια συζήτηση με αντικείμενο τον σύγχρονο κόσμο. Περιλάβε ως ομιλητές τον Ford και τον Taylor, από τη μια, και τους Marx και Foucault, από την άλλη, και συζήτησε μαζί τους για τα πλεονεκτήματα του φορδισμού.
- Ερεύνησε τις εργασιακές συνθήκες σε διάφορες χώρες του σύγχρονου κόσμου και σύγκρινε τα ευρήματά σου από τις διαφορετικές κατηγορίες εργαζομένων σε αυτές. Ανάλυσε ορισμένες περιπτώσεις με παραδείγματα από συγκεκριμένους χώρους εργασίας. Χρησιμοποίησε τις κατηγορίες του φορδισμού, του μεταφορδισμού και της παραγωγικής διαφορετικότητας για να χαρακτηρίσεις τις διαφορές.
- Δες το σχολείο ως χώρο εργασίας. Γιατί είναι αναγκαίος ένας αποτελεσματικός τρόπος διοικητικής οργάνωσης και αρχιτεκτονικής διαρρύθμισης του σχολείου;

εφαρμόζοντας κατάλληλα

Έννοια της εργασίας

- Γράψε και αναπαράστησε με χιουμοριστική διάθεση χαρακτηριστικές σκηνές από έναν φορδικό χώρο εργασίας, από έναν μεταφορδικό χώρο εργασίας και από μια επιχείρηση στην οποία εφαρμόζονται οι αρχές της παραγωγικής διαφορετικότητας.

εφαρμόζοντας δημιουργικά

Εργασιακό μέλλον

- Φαντάσου το μέλλον της εργασίας και γράψε ένα αισιόδοξο και ένα απαισιόδοξο σενάριο.

4

Η πολιτειακή αγωγή στο σχολείο

- Ιδιότητα του πολίτη και εκπαίδευση 162
- Εθνικισμός: Το σύγχρονο παρελθόν 164
- Νεοφιλελευθερισμός: Πιο πρόσφατες εποχές 170
- Πολιτειακός πλουραλισμός: Προς τη νέα μάθηση 180

Περίληψη

Η εκπαίδευση είναι στενά συνυφασμένη με την ευρέως γνωστή έννοια της ιδιότητας του πολίτη. Το σύγχρονο κράτος έχει αναλάβει σε σημαντικό βαθμό την ευθύνη για την παροχή εκπαίδευσης. Σε όλες σχεδόν τις χώρες η εκπαίδευση είναι δημόσια ή χρηματοδοτείται εν μέρει από το κράτος. Σχεδόν παγκοσμίως θεωρείται δικαίωμα του ανθρώπου. Μάλιστα, στις περισσότερες έννομες πολιτείες η φοίτηση για τα παιδιά είναι υποχρεωτική. Επίσης, η εκπαίδευση παίζει σημαντικό ρόλο στη διάπλαση συγκεκριμένων τύπων πολιτών.

Στο πλαίσιο της ευρύτερης αλλαγής της σχέσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας των πολιτών αλλάζει και η σχέση του κράτους με την εκπαίδευση. Η σύγχρονη, μαζική, θεσμοποιημένη σχολική εκπαίδευση εμφανίστηκε την εποχή κατά την οποία μεσουρανούσε στη δημόσια σφαίρα το κίνημα του «εθνικισμού». Μεγάλα και ισχυρά κράτη εδραίωσαν την εξουσία τους επί των πολιτών, οι οποίοι έκαναν ό,τι αυτά έκριναν πως ήταν καλό. Τα κράτη αυτά προώθησαν επίσης την ιδέα της ομοιογενούς, με σαφή όρια, κοινότητας. Το σχολείο έπαιξε σημαντικό ρόλο, καθώς αναδείχθηκε σε έναν από τους πυλώνες της κοινωνικοποίησης των παιδιών, υιοθετώντας τη μέθοδο της διδακτικής διδασκαλίας και τη φιλοσοφία είτε του αποκλεισμού είτε της αφομοίωσης απέναντι στις διαφορές των μαθητών.

Το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα περάσαμε στην εποχή της κυριαρχίας του «νεοφιλελευθερισμού», που συνοδεύτηκε από τη συρρίκνωση του κράτους και την αναβίωση των ιδεών του 19ου αιώνα για την ελεύθερη αγορά και την αυτάρ-

κεια του ατόμου. Το κράτος εγκατέλειψε για λίγο τη φροντίδα της εκπαίδευσης, η οποία ιδιωτικοποιήθηκε άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό. Ακόμη και στη σφαίρα της δημόσιας εκπαίδευσης, παρατηρήθηκε μια τάση διοικητικής αποκεντρωσης και εκχώρησης στις εκπαιδευτικές μονάδες της εξουσίας για τη διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών. Η ανάδειξη της προσέγγισης της αυθεντικής εκπαίδευσης συμπίπτει σε γενικές γραμμές με αυτές τις εξελίξεις.

Το δικό μας όραμα είναι ένα εναλλακτικό μοντέλο πολιτειακού πλουραλισμού, που βασίζεται στην αισιόδοξη ερμηνεία των σύγχρονων τάσεων. Περιγράφει και εισηγείται ένα αποκεντρωμένο σύστημα που βασίζεται στην υπευθυνότητα του πολίτη σε όλες τις εκφάνσεις του δημόσιου βίου, στους χώρους εργασίας, στις κοινοτικές οργανώσεις, στα σχολεία. Σε αυτό το κοινωνικό πλαίσιο, η εκπαίδευση του πολίτη για την ενίσχυση της συμμετοχικής του ικανότητας βασίζεται σε ένα ηθικό πρότυπο που περιλαμβάνει το αυτεξούσιο και τη συμμετοχή, αλλά συχνά και τη διαχείριση διαφορών και την επίλυση προβλημάτων. Σε μια τέτοια κοινωνία, το καταλληλότερο εκπαιδευτικό μοντέλο είναι αυτό της μετασχηματιστικής εκπαίδευσης.

Ιδιότητα του πολίτη και εκπαίδευση

Πολίτης είναι το μέλος μιας πολιτείας στην οποία την εξουσία ασκεί η κυβέρνηση του κράτους. Η ιδιότητα του πολίτη αναγνωρίζεται σε κάποιον που είτε έχει γεννηθεί εντός της επικράτειας συγκεκριμένου κράτους είτε οι γονείς του είναι πολίτες αυτού του κράτους είτε έχει πολιτογραφηθεί. Ο πολίτης συμμορφώνεται με τους νόμους του κράτους και απολαμβάνει τα δικαιώματα που αυτό προσφέρει, το δικαίωμα της ψήφου, της εργασίας και της πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες.

Σε αυτήν τη σύμβαση υπάρχουν δύο εταίροι: το κράτος και τα μέλη της κοινωνίας των πολιτών. Το κράτος νομοθετεί και μπορεί νόμιμα να υποχρεώνει τους πολίτες του να ζουν και να ενεργούν με βάση το δίκαιο που έχει νομοθετήσει. Η κοινωνία των πολιτών είναι το σύνολο των μελών μιας κοινωνίας που συνδέονται μεταξύ τους οικειοθελώς στο πλαίσιο της καθημερινότητάς τους. Στις δημοκρατίες, το κράτος είναι δημιούργημα της κοινωνίας των πολιτών. Τα μέλη της κοινωνίας των πολιτών ψηφίζουν για την ανάδειξη τόσο των εκπροσώπων τους στη βουλή όσο και των εκτελεστικών οργάνων του κράτους (του προέδρου, του πρωθυπουργού και των βουλευτών). Οι εκπρόσωποι των πολιτών, κατά τη διάρκεια της θητείας τους, αναλαμβάνουν τα ηνία της δημόσιας διοίκησης, η οποία διαχειρίζεται τις υποθέσεις του κράτους.

Τα πράγματα δεν ήταν πάντα έτσι και η περιγραφή αυτή δεν έχει καθολική ισχύ ούτε σήμερα. Σε ό,τι αφορά το παρελθόν, η σχέση κράτους και κοινωνίας των πολιτών δεν ήταν πάντα απόλυτα δημοκρατική. Στη δημοκρατική αρχαία

Αθήνα, οι γυναίκες και οι δούλοι δεν ήταν πολίτες. Σε πολλά σύγχρονα κράτη, οι γυναίκες και οι ακτήμονες απέκτησαν δικαίωμα ψήφου μόλις τον 20ό αιώνα. Ακόμη και σήμερα, οι δημοκρατικές αρχές υπονομεύονται από ισχυρά συμφέροντα και από ομάδες με δυσανάλογη του μεγέθους τους επιρροή στο πολιτικό σύστημα.

Το κράτος διαθέτει στρατό για τη φύλαξη των εξωτερικών συνόρων του, αστυνομική δύναμη που τηρεί το νόμο και την τάξη εντός της επικράτειάς του, νομικό σύστημα με το οποίο αντιμετωπίζεται η παραβατική συμπεριφορά των πολιτών του και ρυθμίζονται οι διαφορές μεταξύ τους, και βουλή για τη θέσπιση και την ψήφιση των νόμων. Το σύγχρονο κράτος διαθέτει επίσης ισχυρή διοίκηση, που παρέχει στους πολίτες υπηρεσίες, όπως τα επιδόματα ανεργίας, η κατασκευή δρόμων και η υγειονομική περίθαλψη. Επιπλέον, το κράτος θεσπίζει και χρηματοδοτεί δημόσια ιδρύματα, όπως τα σχολεία και τα πανεπιστήμια. Αυτές τις υπηρεσίες μπορούν να τις παρέχουν και ιδιώτες, όμως οι πολίτες μπορούν να τις απαιτήσουν μόνο από το κράτος. Ακόμη και για τις υπηρεσίες που παρέχονται από ιδιώτες, το κράτος νομοθετεί πρότυπα και κανόνες.

Με την εμφάνιση της μαζικής, θεσμοποιημένης εκπαίδευσης, το κράτος ανέλαβε, για πρώτη φορά στην ιστορία της ανθρωπότητας, σημαντικό ρόλο στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, μέσω της υποχρεωτικής φοίτησης στο σχολείο. Έως τότε, τα παιδιά αποκτούσαν τις γνώσεις που χρειάζονταν για τη ζωή από τους συγγενείς τους και την κοινότητα. Στο εξής, το ρόλο αυτό ανέλαβε ο επίσημος θεσμός της εκπαίδευσης. Οι πολίτες εμπιστεύονται σήμερα σε μεγάλο βαθμό το κράτος για την κοινωνικοποίηση των παιδιών τους. Ακόμη και εκείνοι οι γονείς οι οποίοι προτιμούν την κατ' οίκον διδασκαλία καλούνται να αποδείξουν ότι τα παιδιά τους θα λάβουν την ίδια εκπαίδευση που παρέχεται στα σχολεία.

Αυτή ήταν, σε γενικές γραμμές, η πορεία της σχέσης μεταξύ κράτους και κοινωνίας των πολιτών τους τελευταίους έναν με δύο αιώνες. Η γενική αυτή εικόνα κρύβει όμως πολλές επιμέρους λεπτομέρειες. Παράλληλα με τις σαρωτικές αλλαγές που εξετάσαμε στη φύση της εργασίας τη σύγχρονη εποχή (τις περιγράψαμε ως μετάβαση από το φορδισμό στο μεταφορδισμό και στις νέες μορφές οργάνωσης, τις επονομαζόμενες «παραγωγική διαφορετικότητα»), μεγάλες αλλαγές συντελέστηκαν επίσης στη δομή και τη λειτουργία του σύγχρονου κράτους και, ταυτόχρονα, στην εκπαίδευση, η οποία έπρεπε να συμβαδίσει με τις νέες ανάγκες του κράτους. Η εκπαίδευση πέρασε από τα διαφορετικά στάδια του «εθνικισμού», του «νεοφιλελευθερισμού» και του «πολιτειακού πλουραλισμού». Αναπτύξαμε την έννοια του πολιτειακού πλουραλισμού μέσα από την ακαδημαϊκή μας έρευνα και το έργο μας για λογαριασμό κρατικών φορέων με αντικείμενο τη χάραξη «πολυπολιτισμικών» πολιτικών.¹ Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζουμε το μετα-

1. Department of Immigration and Cultural Affairs (1998), «Charter of Public Service in a Culturally Diverse Society», Department of Immigration and Cultural Affairs, Καμπέρα.

σχηματισμό του κράτους υπό το πρίσμα της σχέσης του με την κοινωνία και την εκπαίδευση με βάση τις εξής διαστάσεις:

- Διάσταση 1: *Κρατική εξουσία*, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο το κράτος ασκεί την εξουσία του.
- Διάσταση 2: *Δημόσιες υπηρεσίες*, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο η δημόσια διοίκηση παρέχει υπηρεσίες.
- Διάσταση 3: *Αίσθηση του ανήκειν και ιδιότητα του πολίτη*, δηλαδή η ένταξη των ανθρώπων στην πολιτεία και η δυναμική της ιδιότητας του πολίτη.
- Διάσταση 4: *Πολιτειακή παιδεία*, δηλαδή η διάπλαση του χαρακτήρα των μελλοντικών πολιτών.

Εθνικισμός: Το σύγχρονο παρελθόν

Η σχέση του κράτους με την κοινωνία των πολιτών μπορεί να αναλυθεί με κριτήριο τις λειτουργίες του κράτους: πώς ασκεί την εξουσία, πώς παρέχει υπηρεσίες, πώς απαιτεί από τους πολίτες του να εντάσσονται σε χώρους, θεσμούς και οργανώσεις που δημιουργεί το ίδιο και πώς διαπλάθει την κοινωνική συμπεριφορά των πολιτών, κυρίως μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος.

Ο εθνικισμός υπήρξε η ιδρυτική ιδεολογία και πρακτική του σύγχρονου κράτους.

Διάσταση 1: Κρατική εξουσία

Πριν από τη σύγχρονη εποχή, σε πολλές κοινωνίες, όπως αυτές των κυνηγών-τροφοσυλλεκτών, δεν υπήρχε διάκριση ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών. Ακόμη και στις κοινωνίες που διέθεταν κρατική δομή, αυτή βασιζόταν συνήθως σε κάποιο αυταρχικό, ιεραρχικό σύστημα εξουσίας, όπως η φεουδαρχία, που βασιζόταν στη σχέση του ηγεμόνα με τους υπηκόους του. Σταδιακά εξελίχθηκε η ιδέα του πολίτη, σύμφωνα με την οποία το κράτος δεν ασκεί και δεν πρέπει να ασκεί απόλυτο έλεγχο επί των μελών της κοινωνίας των πολιτών. Οι πολίτες απέκτησαν δικαιώματα τα οποία κανένας ηγεμόνας δεν μπορούσε να αγνοήσει. Σταδιακά, με την εξέλιξη της δημοκρατίας, η κοινωνία των πολιτών απέκτησε τον έλεγχο του κράτους – τουλάχιστον αυτό είναι το ιδεώδες της δημοκρατικής θεωρίας. Η μετάβαση στη δημοκρατική εξουσία των πολιτών έχει τις ρίζες της στην αρχαία αθηναϊκή δημοκρατία, στην αγγλική Magna Carta του 1215, στο Αμερικανικό Σύνταγμα του 1787 και στη Γαλλική Επανάσταση του 1789. Η

Kalantzis, M. (2000), «Multicultural Citizenship», στο W. Hudson και J. Cane (επιμ.), *Rethinking Australian Citizenship*, Cambridge University Press, Μελβούρνη, σ. 99-110.

διακυβέρνηση των σύγχρονων κοινωνιών βασίζεται στην αρχή ότι το κράτος λειτουργεί προς όφελος των πολιτών και ελέγχεται, τελικά, από αυτούς.

Στην πράξη όμως, ακόμη και στις σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες, οι πολίτες αισθάνονται συχνά μάλλον ανίσχυροι απέναντι στην κρατική εξουσία. Μάλιστα, πολλά σύγχρονα κράτη, παρότι ισχυρίζονται ότι υπηρετούν τα συμφέροντα των πολιτών, είναι κάθε άλλο παρά δημοκρατικά. Ο ιμπεριαλισμός είναι η τάση των κρατών να κατακτούν άλλα κράτη για να εκμεταλλευτούν τις πλουτοπαραγωγικές πηγές τους. Ο φασισμός είναι μια μορφή μονοκομματικής, απολυταρχικής διακυβέρνησης, με κύρια χαρακτηριστικά της το ρατσισμό, τον αποκλεισμό και τον πολεμοχαρή επεκτατισμό. Ο κομμουνισμός στην κλασική σταλινική μορφή που πήρε τον 20ό αιώνα είναι μια μονοκομματική δικτατορία η οποία υποτίθεται ότι υπηρετεί τα συμφέροντα των «αγροτών» και των «χωρικών», με το κράτος να είναι ο ιδιοκτήτης όλων των μέσων παραγωγής και ο μοναδικός εργοδότης. Το κράτος πρόνοιας ή κοινωνικό κράτος εκπροσωπεί μια ηπιότερη μορφή ελέγχου. Το κράτος αποφασίζει ποιες υπηρεσίες χρειάζονται οι πολίτες και τις παρέχει σε αυτούς, ενίοτε υποχρεωτικά. Οι πολίτες δεν ασκούν ιδιαίτερη επιρροή σε θέματα καθημερινής διακυβέρνησης. Η συμμετοχή τους εξαντλείται στις εκλογές για την ανάδειξη κυβέρνησης ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Μετά τις εκλογές, η συγκεκριμένη κυβέρνηση παίρνει όλες τις αποφάσεις για λογαριασμό τους.

Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, σε διαφορετικό βαθμό και με διαφορετικό τρόπο, το σύγχρονο κράτος είναι ο εντολέας και ο σύγχρονος πολίτης ο υπάκουος εντολοδόχος. Στην περίπτωση του κοινωνικού κράτους, οι πολίτες έχουν τη δυνατότητα να εκλέγουν την κυβέρνησή τους, ενώ οι κρατικοί αξιωματούχοι πρέπει να αποφεύγουν να καταχρώνται την εξουσία εάν θέλουν να ελπίζουν στην επανεκλογή τους. Όμως ακόμη και σε αυτές τις χώρες, οι πολίτες ασκούν ελάχιστο άμεσο έλεγχο στη διακυβέρνηση. Η πλάστιγγα της ισχύος γέρνει υπέρ του κράτους και σε βάρος του πολίτη.

Βλ. newlearningonline.com: George Orwell, 1984

Διάσταση 2: Δημόσιες υπηρεσίες

Σύμφωνα με την αφήγηση του εθνικισμού για τη σχέση μεταξύ κράτους και πολίτη, το κράτος αναγνωρίζει σε όλους τους πολίτες του τα ίδια δικαιώματα. Ακόμη κι όταν αυτό δεν ακούγεται ιδιαίτερα πειστικό (γιατί ορισμένοι άνθρωποι να είναι πολύ πλούσιοι και άλλοι πάμφτωχοι;), οι πολίτες είναι τουλάχιστον σίγουροι ότι το κράτος τους παρέχει ίσες «ευκαιρίες» και ισονομία (κάθε πολίτης μπορεί να γίνει πλούσιος αρκεί να το θέλει και να το προσπαθήσει πολύ). Σύμφωνα με την ίδια θεώρηση, εάν το κράτος προσφέρει σε όλους την ίδια εκπαίδευση (το ίδιο πρόγραμμα σπουδών, τις ίδιες εξετάσεις, την ίδια αναλογία μεταξύ μαθητών και εκπαιδευτικών στην τάξη), όλοι θα έχουν την ίδια ευκαιρία να επιτύχουν.

Ωστόσο, αυτή η προσέγγιση είναι μάλλον πολύ απλοϊκή. Όλοι οι πολίτες δεν εκκινούν από την ίδια αφετηρία. Ορισμένοι πλεονεκτούν ή μειονεκτούν επειδή, για παράδειγμα, διαθέτουν διαφορετική υλική και πολιτισμική κληρονομιά ή γεννήθηκαν αυτόχθονες ή έγιναν μετανάστες. Σε κάθε περίπτωση, αυτό σημαίνει ότι η καθολική παροχή πανομοιότυπων υπηρεσιών δεν επιτυγχάνει ισοδύναμα αποτελέσματα. Μπορεί το πρόγραμμα σπουδών να είναι το ίδιο στα σχολεία των πλούσιων και των φτωχών γειτονιών, όμως το ύψος των διαθέσιμων πόρων (όσον αφορά, για παράδειγμα, τον αριθμό των διδασκόντων ή τη διαθεσιμότητα εγχειριδίων και υπολογιστών τόσο στο σπίτι όσο και στο σχολείο) θα επηρεάσει την ποιότητα των αποτελεσμάτων. Έτσι, οι μαθητές που φοιτούν σε σχολεία φτωχών γειτονιών δεν θα μπορέσουν ουσιαστικά ποτέ να συμβαδίσουν με τους συμμαθητές τους που φοιτούν σε σχολεία πιο πλούσιων γειτονιών.

Ενίοτε το κράτος προσπαθεί να αντισταθμίσει αυτό το μειονέκτημα με την παροχή εξειδικευμένων υπηρεσιών, όπως είναι τα προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας και κοινωνικής ένταξης, για την καταπολέμηση των πιο κραυγαλέων ανισοτήτων. Ωστόσο, όσο κι αν προσπαθήσει το κράτος, η ανισότητα μοιάζει να είναι ανίκητη.

Διάσταση 3: Αίσθηση του ανήκειν και ιδιότητα του πολίτη

Ο πολιτικός φιλόσοφος Ernest Gellner έχει αποκαλέσει τον πολίτη του σύγχρονου κράτους «σπονδυλωτό άνθρωπο». Τα άτομα πρέπει να είναι πανομοιότυπα, για να μπορούν να μετακινούνται και να αντικαθίστανται εύκολα από άλλα. Για παράδειγμα, ο εργαζόμενος ή ο στρατιώτης πρέπει να μπορεί να αντικατασταθεί άμεσα από κάποιον άλλο εργαζόμενο ή στρατιώτη. Αυτό απαιτεί πολιτισμική ομοιογένεια και καθιέρωση επίσημης εθνικής γλώσσας.² Ρόλος της εκπαίδευσης είναι να διδάσκει την εθνική γλώσσα στους ξενόγλωσσους μαθητές και στους μαθητές που χρησιμοποιούν τη διάλεκτο του τόπου τους. Έτσι λειτουργούν οι θεσμοί του εθνικιστικού κράτους και έτσι υποστηρίζει το κράτος την αγορά εργασίας, τροφοδοτώντας τη με εργαζομένους που μιλούν την ίδια γλώσσα.

Βλ. newlearningonline.com: Gellner on the Meaning of Nation

Επίσης, το σύγχρονο κράτος ρυθμίζει την αγορά εργασίας και μετριάξει τις στρεβλώσεις της. Για την ακρίβεια, τα ισχυρότερα κράτη της σύγχρονης εποχής –τα φασιστικά, τα κομμουνιστικά και τα κράτη πρόνοιας– δημιουργήθηκαν ακριβώς ως αντίδοτο στην αποτυχία των αγορών να εξασφαλίσουν τα αναγκαία

2. Gellner, E. (1983), *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, Ίθακα, Νέα Υόρκη· του ιδίου (1994), *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals*, Hamish Hamilton, Λονδίνο.

στους πολίτες.³ Οι μηχανισμοί εξουσίας και ισχύος των εν λόγω κρατών βασίζονταν στην αρχή της ομοιογενοποίησης: υπηρεσίες όπως η μαζική εκπαίδευση και η κοινωνική πρόνοια παρέχονταν πανομοιότυπα σε όλους τους πολίτες με βάση καθολικές αρχές. Επιπλέον, ορισμένα από αυτά τα κράτη είχαν διακηρύξει τον αποκλεισμό της διαφοράς, συχνά με άγριο τρόπο, ακόμη και με γενοκτονίες σε βάρος αυτόχθονων πληθυσμών αλλά και εθνικών και θρησκευτικών μειονοτήτων.

Πέραν του αναδιανεμητικού και παρεμβατικού του ρόλου, το εθνικιστικό κράτος καλλιεργεί την κοινοτική αλληλεγγύη στη σφαίρα που βρίσκεται έξω από τις αγορές, ενίοτε μάλιστα ως αντίδοτο στη λειτουργία των αγορών. Η πραγματικότητα είναι δυσάρεστη, καθώς η αγορά θεωρεί ότι κάθε άτομο ξεχωριστά μπορεί ανά πάσα στιγμή να αντικαταστήσει κάποιον άλλο. Ο εργαζόμενος είναι αναλώσιμος, μια και μπορεί να βρεθεί αντικαταστάτης του.

Ο εθνικισμός διατυπώνει έναν παρηγορητικό λόγο περί ενότητας και εθνικής ταυτότητας: εκατομμύρια άλλοι άνθρωποι έχουν την ίδια αίσθηση για τον εαυτό τους επειδή μοιράζονται τα ίδια βιώματα, ζώντας στην ίδια εποχή και στον ίδιο τόπο. Ο λόγος αυτός περιλαμβάνει από τις αφηγήσεις για την ένδοξη ιστορία του έθνους μέχρι τα καθημερινά δελτία ειδήσεων στα μέσα ενημέρωσης. Ο Anderson έχει ονομάσει αυτές τις κοινότητες «φαντασιακές», διότι δεν υπάρχουν στην πραγματικότητα (γεωγραφική ή πολιτισμική), αλλά μόνο στη φαντασία των ανθρώπων.⁴

Βλ. newlearningonline.com: Anderson on the Nation as «Imagined Community»

Ο εθνικισμός ως κοινωνική και πολιτική διεργασία επιχειρεί να κατασκευάσει μια επίφαση κοινωνικής και πολιτισμικής ομοιογένειας. Στην πραγματικότητα, η φαντασίωση της ομοιότητας συνιστά απλώς μια μέθοδο αντιμετώπισης της διαφορετικότητας. Το σύγχρονο εθνικιστικό κράτος διαθέτει δύο τρόπους αντιμετώπισης της διαφοράς: τον άμεσο αποκλεισμό και την απαίτηση της αφομοίωσης όσων θεωρούνται «ξένοι». Ο αποκλεισμός επιτυγχάνεται με τον περιορισμό της εισροής μεταναστών ή της μετακίνησης προσφύγων, με πολιτικές φυλετικών διακρίσεων, με γενοκτονίες και με πολεμικές συρράξεις για τον επαναπροσδιορισμό των συνόρων με βάση εθνοτικά κριτήρια. Για να αιτιολογήσουν αυτούς τους αποκλεισμούς, οι εθνικιστές επικαλούνται την ιδεολογία του ρατσισμού, η οποία πρεσβεύει την ανωτερότητα του επίσημου, εθνικού «εμείς» και εξηγεί τους λόγους για τους οποίους είναι ανεπιθύμητη η συμβίωση με τον εκάστοτε «άλλο».

Εναλλακτικά, η αφομοίωση αντιμετωπίζει το πρόβλημα της διαφοράς απαιτώντας από τους ανθρώπους να γίνουν όλοι ίδιοι. Οι πολίτες γίνονται πανομοιότυποι, άρα και αόρατοι, όταν αφομοιώνουν την επίσημη γλώσσα και την εθνική ταυ-

3. Polanyi, K. (1975), *The Great Transformation*, Octagon Books, Νέα Υόρκη.

4. Anderson, B. (1991), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, Λονδίνο.

τότητα του κράτους. Η αφομοίωση είναι ασφαλώς ηπιότερη μορφή ρατσισμού από αυτήν του αποκλεισμού. Θεωρητικά, ο πολιτισμικός και γλωσσικός μετασχηματισμός του ατόμου λειτουργεί προς όφελος του ίδιου του νέου πολίτη.

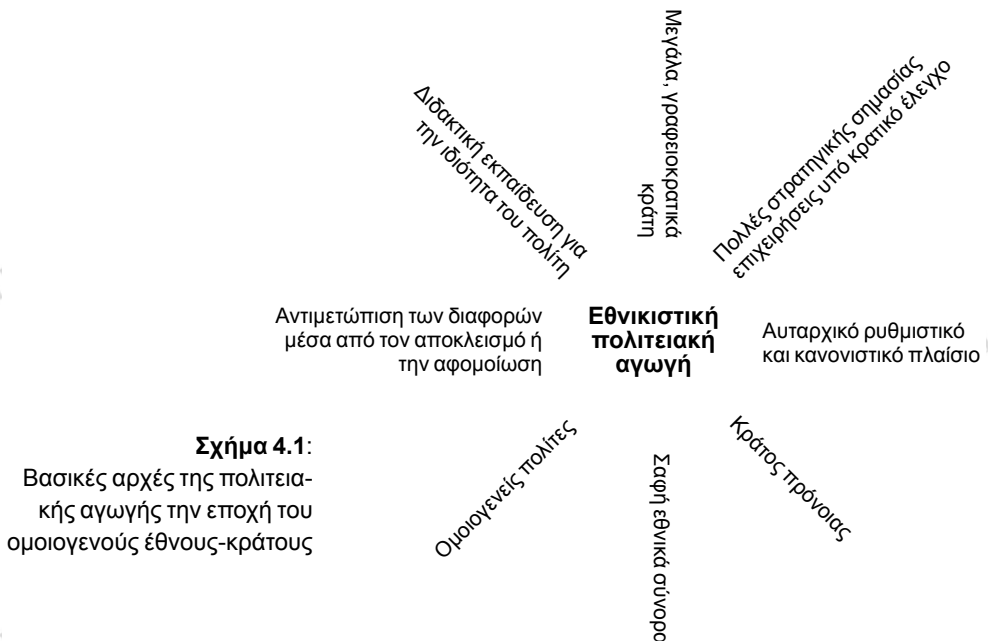
Βλ. newlearningonline.com: John Dewey on the Assimilating Role of Public Schools

Η αφομοίωση μπορεί να δικαιολογηθεί με φαινομενικά πολύ ισχυρά και ηθικά επιχειρήματα: τις εγγενείς αρετές της «δικής μας» ανάπτυξης σε σχέση με αυτές της «δικής σας», το ανώτερο επίπεδο του «δικού μας» πολιτισμού σε σχέση με αυτό του «δικού σας». Είτε χρησιμοποιεί τον αποκλεισμό είτε την αφομοίωση, ο εθνικισμός έχει πάντα τον ίδιο στόχο: τη δημιουργία ενός ομοιογενούς έθνους. Η κοινή ιστορία και γεωγραφία είναι οι πυλώνες της κρατικής υπόστασης του έθνους.

Βλ. newlearningonline.com: American Citizenship, 1955

Διάσταση 4: Πολιτειακή παιδεία

Τα σύγχρονα έθνη-κράτη ενδιαφέρονται για τη διάπλαση της προσωπικότητας των νέων, οι οποίοι, μελετώντας τις μεγάλες εθνικές αφηγήσεις, εξελίσσονται σε πιστούς πολίτες. Οι μαθητές χαιρετούν τη σημαία, τραγουδούν τον εθνικό ύμνο,

Σχήμα 4.1:
Βασικές αρχές της πολιτειακής αγωγής την εποχή του ομοιογενούς έθνους-κράτους

μελετούν την ιστορία του έθνους και μαθαίνουν να σέβονται και να τιμούν τους εθνικούς ήρωες. Πάνω απ' όλα, μαθαίνουν να υπηρετούν υπάκουα το κράτος. Δίνουν όρκους πίστης και αφοσίωσης. Ο αρχηγός του κράτους παρακολουθεί διακριτικά τους μαθητές μέσα από τη φωτογραφία του που κοσμεί τον τοίχο της τάξης. Έτσι διαμορφώνονται οι σωστοί μελλοντικοί πολίτες. Δεν είναι τυχαίο ότι η μαζική, υποχρεωτική, θεσμοποιημένη εκπαίδευση εμφανίζεται ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του σύγχρονου έθνους-κράτους.

Bl. newlearningonline.com: Eleanor Roosevelt on Learning to be a Citizen

Πουθενά αλλού δεν καλλιεργούνται τόσο συστηματικά ο «σπονδυλωτός άνθρωπος» του Gellner και ο σύγχρονος εθνικισμός απ' ό,τι στα σχολεία. Για πρώτη φορά στην ιστορία, το έθνος-κράτος ανέλαβε σε μεγάλο βαθμό την κοινωνικοποίηση των παιδιών, καθήκον που είχαν μέχρι τότε οι οικογένειες και οι κοινότητες. Οι οικογένειες και οι κοινότητες διακρίνονταν από μεγάλη ετερότητα, και τα βιώματα των μελών τους διέφεραν εξίσου. Τα σχολεία κλήθηκαν να κοινωνικοποιήσουν όλα τα παιδιά ώστε αυτά να αποκτήσουν ενιαία εθνική «ταυτότητα». Η εκπαίδευση έγινε το κλειδί για τη δημιουργία κοινής εθνικής κουλτούρας.

Το σύνολο του προγράμματος σπουδών διεπόταν από ένα εθνικιστικό πνεύμα: τα παιδιά διδάσκονταν γραφή και ανάγνωση με βάση την επίσημη, «τυποποιημένη» μορφή της γλώσσας, μάθαιναν την επίσημη εθνική ιστορία και διδάσκονταν τη γεωγραφία των συνόρων. Με βάση αυτά τα κριτήρια, οι μαθητές προβιβάζονταν ή όχι, αφομοιώνονταν ή όχι.

Εικόνα 4.1:
Σχολείο στο χωριό
Άμπελος, Ελλάδα,
1983: Παίζοντας
μπάλα πριν
χτυπήσει το
κουδούνι.

Εικόνα 4.2:

...Ακολουθεί η συνάθροιση και ο χαιρετισμός της σημαίας, προτού τα παιδιά μπουν στην τάξη (για το τι συμβαίνει εκεί, δείτε τις φωτογραφίες από το πρώτο μέρος του Κεφαλαίου 2).

Νεοφιλελευθερισμός: Πιο πρόσφατες εποχές

Κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα άρχισε να επιβραδύνεται, αν όχι να αντιστρέφεται, η τάση ισχυροποίησης και ανάπτυξης του έθνους-κράτους. Η αλλαγή αυτή δεν συντελέστηκε από τη μια στιγμή στην άλλη. Πήρε μάλλον τη μορφή ευρύτερων τάσεων μετασχηματισμού, παρά μιας απότομης αλλαγής της τάξης πραγμάτων. Ο «νεοφιλελευθερισμός» είναι μια από τις σημαντικότερες ιδεολογίες που εκφράζουν και υποστηρίζουν τον περιορισμό του κρατικού παρεμβατισμού. Ο όρος υποδηλώνει ότι οι ιδέες του δεν είναι νέες, αλλά αντίθετα αποτελούν ανανεωμένη εκδοχή παλαιότερων ιδεών για τις αγορές και την κοινωνία οι οποίες ανάγονται στην πρώτη εμφάνιση της σύγχρονης οικονομίας της αγοράς. Σύμφωνα με τη βασική αρχή του νεοφιλελευθερισμού, η αγορά ρυθμίζει αποτελεσματικότερα την κοινωνία των πολιτών από την κρατική παρέμβαση και το κράτος πρέπει να αποσυρθεί από όλες τις σφαίρες κοινωνικής δραστηριότητας που μπορούν να λειτουργήσουν με βάση τους κανόνες της αγοράς.

Bl. newlearningonline.com: Adam Smith's «Invisible Hand»

Πριν από την επανεμφάνιση του κλασικού φιλελευθερισμού, το έθνος-κράτος ενίσχυε σταθερά το μέγεθος και την επιρροή της κυβέρνησης. Το προστατευτικό δίκτυο του κοινωνικού κράτους απλωνόταν όλο και περισσότερο, συχνά ως απάντηση στις ακρότητες της αγοράς. Η ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού τάσσεται υπέρ της συρρίκνωσης του κράτους και της καλλιέργειας της νοοτροπίας της ατο-

μικής ευθύνης και αυτάρκειας έναντι της εξάρτησης από τις κρατικές παροχές. Ως προς αυτό, ο νεοφιλελευθερισμός εκπροσωπεί και πάλι την επιστροφή σε παλαιότερες ιδέες περί κοινωνικής ιεραρχίας, που βασίζονταν στις αξίες της αγοράς και του ανταγωνισμού. Σύμφωνα με το νεοφιλελεύθερο επιχείρημα, ορισμένοι τα καταφέρνουν καλύτερα από άλλους επειδή εργάζονται πιο σκληρά και είναι πιο ευφυείς. Ως εκ τούτου, η ανισότητα οφείλεται στις ατομικές διαφορές των ανθρώπων. Οι ιδέες αυτές μας θυμίζουν μια άλλη θεωρία του 19ου αιώνα, αυτήν της «επιβίωσης του ισχυροτέρου».

Βλ. newlearningonline.com: Herbert Spencer on the Survival of the Fittest

Διάσταση 1: Κρατική εξουσία

Στην εποχή του εθνικισμού το μεγάλο, ισχυρό κράτος που ασκούσε απόλυτη εξουσία εντός των συνόρων της επικράτειάς του έφτασε στο απόγειό του. Την εποχή του νεοφιλελευθερισμού το κράτος γίνεται μικρότερο και εξασθενεί. Ο περιορισμός του κράτους επιτυγχάνεται μέσω των ιδιωτικοποιήσεων, της περικοπής των κοινωνικών παροχών, του «ανοίγματος» των αγορών εργασίας, της αποδυνάμωσης των συνδικάτων και της απαλλαγής των επιχειρήσεων από τον έλεγχο του κράτους. Οι δυνάμεις της αγοράς μπορούν να λειτουργούν απρόσκοπτα χωρίς νομοθετικούς περιορισμούς.

Βλ. newlearningonline.com: Ronald Reagan on Small Government

Ο νεοφιλελευθερισμός ως ιδεολογία αντιμετωπίζει με δυσπιστία την κυβέρνηση και υποστηρίζει ότι η αγορά είναι ο ιδανικός μηχανισμός για τη σωστή κατανομή των κοινωνικών πόρων. Η αγορά δίνει κίνητρο στους πολίτες να εργάζονται και να προκόβουν, ενώ το κοινωνικό κράτος (το κράτος-«νταντά») κοστίζει, είναι αναποτελεσματικό και υπερπροστατεύει τους πολίτες μαθαίνοντάς τους να μην κάνουν τίποτε.

Βλ. newlearningonline.com: Margaret Thatcher: There is No Such Thing as Society

Ορόσημο της μετάβασης στο νεοφιλελευθερισμό θεωρείται η δεκαετία του 1980, προς το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, όταν ο κομμουνιστικός κόσμος βρισκόταν στα πρόθυρα της κατάρρευσης. Στον αναπτυσσόμενο, καπιταλιστικό κόσμο, οι κρατικές επιχειρήσεις –για παράδειγμα, οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, οι αερογραμμές, οι σιδηρόδρομοι και οι τράπεζες– πέρασαν στα χέρια ιδιωτών, ενώ οι ιδιωτικοποιήσεις άγγιξαν επίσης την κοινωνική πρόνοια και την εκπαίδευση. Ακόμη και σε εκείνες τις κοινωνικές και εκπαιδευτικές υπηρεσίες που παρέμειναν στο κράτος υιοθετήθηκε επίσης η λογική της αγοράς και του ανταγωνισμού.

Το Τείχος του Βερολίνου έπεσε το 1989, και πολύ σύντομα οι πρώην κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της Σοβιετικής Ένωσης ακολούθησαν το μονοπάτι του νεοφιλελευθερισμού. Ενώ μέχρι τότε όλοι οι κλάδοι της οικονομίας και η γη ανήκαν στο κράτος, μετά την πτώση του κομμουνισμού ιδιωτικοποιήθηκαν. Οι κρατικές βιομηχανίες κατέληξαν στα χέρια των πρώην διευθυντών τους και άλλων προσώπων με υψηλές διασυνδέσεις ή εξαγοράστηκαν από ξένες επιχειρήσεις, συχνά σε πολύ χαμηλές τιμές. Στην Κίνα και το Βιετνάμ, το κομμουνιστικό κόμμα παρέμεινε στην εξουσία. Ωστόσο, ενώ μέχρι τότε η οικονομία ελεγχόταν απόλυτα από το κράτος, τώρα οι πολίτες απέκτησαν ένα βαθμό «ατομικής ευθύνης» και μπορούσαν να διαθέτουν μέρος της παραγωγής τους στην αγορά. Επιπλέον, επιτράπηκαν οι ξένες επενδύσεις, ενθαρρύνθηκε η προοδευτική λειτουργία των κρατικών επιχειρήσεων με βάση τους κανόνες της αγοράς και δόθηκε η άδεια για τη λειτουργία ιδιωτικών επιχειρήσεων.

Bl. newlearningonline.com: Deng Xiaoping: Socialism with Chinese Characteristics

Παράλληλα, σχεδόν παντού στον κόσμο, το οικοδόμημα του κοινωνικού κράτους άρχισε να καταρρέει. Αυτό συνέβη κυρίως γιατί η αγορά είναι ο ιδανικός πάροχος υπηρεσιών πρόνοιας καθώς προάγει την απασχόληση. Με βάση το παραπάνω σκεπτικό, είναι προτιμότερο να υποχρεώνεις τους ανθρώπους να εργάζονται από το να τους δίνεις την εύκολη επιλογή να ζουν από το κράτος πρόνοιας. Οι δημόσιες υπηρεσίες πρόνοιας, σύμφωνα με τους υποστηρικτές του νεοφιλελεύθερου δόγματος, ακυρώνουν το κίνητρο των ανθρώπων να αναλάβουν οι ίδιοι την ευθύνη της επιβίωσής τους. Για την ακρίβεια, κάθε παρέμβαση στη λειτουργία των αγορών –όπως τα συνδικάτα ή τα κυβερνητικά ρυθμιστικά πλαίσια– είναι απορριπτέα. Οι νεοφιλελεύθεροι πιστεύουν ότι η οικονομία θα ήταν ισχυρότερη εάν μπορούσε η αγορά να καθορίζει χωρίς περιορισμούς το κόστος εργασίας.

Η απελευθέρωση των αγορών ήταν ένα άλλο σύνθημα των νεοφιλελευθέρων. Το ισχυρό κράτος που είχε διαμορφωθεί κατά τον 20ό αιώνα έθετε κανόνες για όλες τις πτυχές της κοινωνικής ζωής. Παρενέβαινε ακόμη και σε πεδία που δεν είχε κατ' ανάγκη τις απαιτούμενες γνώσεις. Οι νεοφιλελεύθεροι υποστηρίζουν ότι όλες αυτές οι ρυθμίσεις και όλοι αυτοί οι κανονισμοί –όπως οι περιβαλλοντικοί έλεγχοι, οι εργασιακοί έλεγχοι, οι όροι άσκησης των επαγγελματιών– θέτουν εμπόδια στην επιχειρηματικότητα και στην ελεύθερη λειτουργία της αγοράς.

Σύμφωνα με το νεοφιλελεύθερο δόγμα, απαλλαγμένες από αυτούς τους ελέγχους και τους περιορισμούς, οι επιχειρήσεις, οι βιομηχανίες και οι επαγγελματικές ομάδες θα υιοθετήσουν το μοντέλο της αυτορρύθμισης, διότι είναι προς το δικό τους συμφέρον. Οι άνθρωποι λειτουργούν σωστά και αποδοτικά όταν η αγορά λειτουργεί με βάση την αρχή του ανταγωνισμού, και όχι όταν είναι υποχρεωμένοι να ακολουθήσουν κανόνες που επιβάλλονται από την κυβέρνηση. Αυτός, σύμ-

φωνα με τους νεοφιλελευθέρους, είναι ο καλύτερος τρόπος για την προαγωγή του κοινού καλού.

Βλ. newlearningonline.com: David Harvey, A Brief History of Neoliberalism

Παράλληλα με την έλευση του νεοφιλελευθερισμού και τη συρρίκνωση του κράτους εμφανίστηκαν οι μεγάλες δυνάμεις της παγκοσμιοποίησης. Η παγκοσμιοποίηση υπονομεύει επίσης την ισχύ του κράτους, καθώς καταργεί έως ένα βαθμό τα εθνικά σύνορα. Οι κανόνες της ελεύθερης αγοράς –ενός από τους πυλώνες του νεοφιλελευθερισμού– υπαγορεύουν επίσης την απελευθέρωση του διεθνούς κεφαλαίου και εμπορίου. Οι επιχειρήσεις πρέπει να έχουν την ελευθερία να επενδύουν οπουδήποτε επιθυμούν (για παράδειγμα, σε χώρες με χαμηλότερο κόστος εργασίας) και να διακινούν τα προϊόντα τους χωρίς περιορισμούς όπως δασμούς, οι ποσοστώσεις και επιδοτήσεις. Στις αγορές συναλλάγματος, οι ισοτιμίες των νομισμάτων πρέπει να καθορίζονται ελεύθερα. Τα επιτόκια πρέπει επίσης να καθορίζονται από τις αγορές. Ακόμη και οι αγορές εργασίας παγκοσμιοποιούνται, καθώς νόμιμοι και παράνομοι μετανάστες διασχίζουν μαζικά τα εθνικά σύνορα σε αναζήτηση εργασίας. Αυτό έχει συνέπεια το εργατικό δυναμικό των κρατών να εμφανίζει στις μέρες μας τόσο μεγάλη εθνοτική διαφορετικότητα ώστε η ιδέα του ομοιογενούς έθνους-κράτους να έχει καταντήσει αναχρονιστική ουτοπία.

Διάσταση 2: Δημόσιες υπηρεσίες

Η περίοδος κατά την οποία ομαλοποιήθηκε η κατάσταση μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου υπήρξε ορόσημο για την ιστορία του έθνους-κράτους και την εξέλιξη της σχέσης του με τους πολίτες. Το κράτος πρόνοιας ήταν η απάντηση και η άμυνα του καπιταλιστικού κόσμου απέναντι στον κομμουνισμό. Οι καπιταλιστικές κυβερνήσεις του 20ού αιώνα θεώρησαν ότι έπρεπε να εφαρμόσουν πολιτικές αναδιανεμητικής δικαιοσύνης, μέσω ενός μεγάλου και σπάταλου κράτους, προσπαθώντας έτσι να αμβλύνουν τις πιο σκληρές πτυχές της αγοράς και να αντιμετωπίσουν τις ακραίες μορφές ανισότητας.

Με το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, η οικονομική ανάπτυξη και η μείωση της ανεργίας οδήγησαν πολλά κράτη σε εκούσια οπισθοχώρηση, μέσα από τη συρρίκνωση του δημόσιου τομέα και την περικοπή των προσφερόμενων έως τότε προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας. Σύμφωνα με την ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού, το μικρό κράτος δίνει στους πολίτες μεγαλύτερη ελευθερία. Η κοινωνία εκφράζεται μέσω της αγοράς, και το κράτος πρέπει κατά το δυνατόν να μην παρεμβαίνει στην κοινωνική και οικονομική σφαίρα.

Κάθε μείωση φόρων και περικοπή κοινωνικών προγραμμάτων γίνεται στο όνομα αυτής της νεοφιλελεύθερης αντίληψης περί ελευθερίας. Μια από τις παρε-

νέργειες αυτής της στροφής ήταν η αύξηση της ανισότητας. Καθώς οι πλούσιοι γίνονται όλο και πλουσιότεροι, το χάσμα με τους φτωχούς διευρύνεται.

Όσον αφορά την εκπαίδευση, που επίσης αποτελεί κοινωνική υπηρεσία, η μετάβαση στο νεοφιλελευθερισμό πήρε τη μορφή της περικοπής της κρατικής χρηματοδότησης, της άσκησης πίεσης στους εκπαιδευτικούς να υιοθετήσουν το μοντέλο της αυτορρύθμισης, της εμφάνισης αυτοδιαχειριζόμενων σχολείων που λειτουργούν σαν επιχειρήσεις, της κατάργησης του δικαιώματος των μαθητών να επιλέγουν να φοιτούν σε σχολεία πλησίον του τόπου κατοικίας τους προκειμένου να ενισχυθεί ο ανταγωνισμός μεταξύ των σχολικών μονάδων, αλλά και της αύξησης του αριθμού των ιδιωτικών σχολείων, πολλά εκ των οποίων έχουν κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Η εκπαίδευση θεωρείται πλέον ένα ακόμη προϊόν, και όχι μια υπηρεσία που παρέχεται στους πολίτες, όπως συνέβαινε την εποχή του κράτους πρόνοιας. Με την ευρύτερη συρρίκνωση του κράτους, η δημόσια εκπαίδευση περιορίζεται στα στοιχειώδη. Ο γραμματισμός εξαντλείται στη φωνική και την κατανόηση του κειμένου, ενώ τα Μαθηματικά στην εκμάθηση απλών τύπων που διευκολύνουν τη διδασκαλία και την αξιολόγηση των μαθητών. Υποθετικά, η ελεύθερη αγορά μπορεί να προσφέρει όλα τα υπόλοιπα – τουλάχιστον σε όσους έχουν την οικονομική δυνατότητα να πληρώνουν τα δίδακτρα για τη φοίτηση των παιδιών τους σε καλά σχολεία. Ο νεοφιλελευθερισμός υποβαθμίζει ουσιαστικά την ποιότητα και το κύρος της εκπαίδευσης για τους πολλούς, και ειδικά για όσους δεν έχουν άλλη εναλλακτική εκτός από τη δημόσια εκπαίδευση.⁵

Διάσταση 3: Αίσθηση του ανήκειν και ιδιότητα του πολίτη

Την ίδια περίοδο, οι μεγάλες αφηγήσεις περί σύνδεσης με «έναν λαό, μια γη, ένα έθνος» χάνουν την αληθοφάνειά τους. Κατ' αρχάς, αυτό συνέβη διότι αποδυναμώθηκε ο ρόλος του κράτους ως τόπου αναφοράς της υπηκοότητας και σημείου συσπείρωσης των πολιτών. Ο ρόλος του κράτους στην κοινωνία των πολιτών συμπληρώνεται, ίσως μάλιστα αντικαθίσταται, από τις πολυεθνικές εταιρείες (στις οποίες εργάζονται πολλοί εργαζόμενοι), τις παγκοσμιοποιημένες επαγγελματικές κοινότητες, τα παγκόσμια μέσα ενημέρωσης, που φέρνουν ολόκληρο τον κόσμο στα σπίτια μας, αλλά και τη μετανάστευση διαφόρων εθνών σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Γης. Οι κοινότητες των μεταναστών ενδιαφέρονται περισσότερο από ποτέ για τις ρίζες τους και μπορούν να διατηρούν εύκολα δεσμούς με τις χώρες καταγωγής τους χάρη στα σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και μεταφοράς. Με άλλα λόγια, οι ταυτότητες των ανθρώπων συνδέονται όλο και λιγότερο με την παλαιά κατασκευή του έθνους-κράτους, δηλαδή του κράτους στο οποίο ζουν.

5. Apple, M.W. (2006), «Understanding and Interrupting Neoconservatism and Neoliberalism in Education», *Pedagogies: An International Journal*, τόμ. 1, σ. 21-26.

Το παράδοξο της παγκοσμιοποίησης είναι ότι φαινομενικά μιν οδηγεί σε πολιτισμική ομοιομορφία –ένα McDonald's σε κάθε γειτονιά–, όμως παράλληλα προκαλεί εκπληκτική διαφοροποίηση. Οι γειτονιές αλλάζουν διαρκώς σύνθεση και χαρακτήρα λόγω των παγκόσμιων μεταναστευτικών ροών. Οι τοπικές κοινότητες μοιάζουν με μικρογραφίες ολόκληρου του κόσμου. Από το 1989, οι παγκόσμιες αγορές έχουν ανοίξει σε τέτοιο βαθμό ώστε μπορείς να πουλήσεις τα προϊόντα σου σχεδόν παντού στον κόσμο, όπως το ίδιο μπορούν να κάνουν στη δική σου τοπική αγορά επιχειρήσεις από άλλες χώρες. Επίσης, μπορείς πλέον να ταξιδέψεις σχεδόν παντού μέσα σε λίγες μέρες και να έρθεις αμέσως σε επαφή με κάποιον σε οποιαδήποτε γωνιά του πλανήτη μέσω του τηλεφώνου, του διαδικτύου ή της κάμερας ενός δημοσιογράφου. Τούτων δοθέντων, ορίζουμε τη σημερινή κατάσταση ως «καθολική παγκοσμιοποίηση»: για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, κάθε ενέργεια και αναπαράσταση απευθύνεται σε παγκόσμιο ακροατήριο.

Στην εποχή της καθολικής παγκοσμιοποίησης, ο ρατσισμός, που συνδέεται συχνά με το εθνικιστικό κράτος, δεν απορρίπτεται πλέον μόνο σε επίπεδο αρχής, αλλά καθίσταται δυσλειτουργικός και για πρακτικούς λόγους. Βλάπτει, για παράδειγμα, την επιχειρηματικότητα. Εφόσον ζεις σε μια πολυπολιτισμική γειτονιά ή εργάζεσαι σε έναν πολυπολιτισμικό χώρο, λόγω των διεθνών ροών εργατικού δυναμικού, είσαι υποχρεωμένος να μάθεις να συμβιώνεις με τους γείτονες, τους συναδέλφους και τους πελάτες σου ή τουλάχιστον να αποδέχεσαι τη διαφορετικότητά τους. Εάν η εταιρεία στην οποία εργάζεσαι είναι θυγατρική κάποιου πολυεθνικού κολοσσού, πρέπει να μπορείς να συνεργάζεσαι με άλλα τμήματα που βρίσκονται σε τρίτες χώρες, ενώ ίσως χρειαστεί να ζήσεις και ο ίδιος σε μια ξένη χώρα. Εάν τα προϊόντα της επιχείρησής σου απευθύνονται σε αγορές που μπορεί να βρίσκονται στην άλλη άκρη της Γης, είσαι υποχρεωμένος να γνωρίζεις το αγοραστικό σου κοινό αν θέλεις να πετύχεις. Εφόσον ο παγκόσμιος τουρισμός είναι από τους ταχύτερα αναπτυσσόμενους κλάδους της οικονομίας, πρέπει να είσαι ανεκτικός απέναντι στις ιδιαιτερότητες των τουριστών που έρχονται από μακρινούς τόπους και να σέβεσαι τον πολιτισμό των χωρών που εσύ επισκέπτεσαι. Εφόσον τα σημαντικά γεγονότα που επηρεάζουν τη ζωή σου μπορεί να συντελούνται οπουδήποτε στον κόσμο και όχι μόνο στη χώρα ή την κοινότητά σου, πρέπει να γίνεις ένας ευσυνείδητος πολίτης του κόσμου. Όσο για τον ιμπεριαλισμό, δεν χρειάζεται πλέον η βίαιη κατάκτηση για να αποκτήσεις πρόσβαση στις αγορές άλλων χωρών, όπως είχαν κάνει οι Ισπανοί στην Κεντρική και τη Νότια Αμερική από τον 15ο έως τον 18ο αιώνα ή η Βρετανική Αυτοκρατορία σε τόπους όπως η Ιρλανδία, η Αμερική, η Ινδία και η Αυστραλία από τον 16ο έως και τον 20ο αιώνα. Μάλιστα, αν επιχειρήσεις να μιμηθείς τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις του παρελθόντος, θα διαπιστώσεις ότι πλέον το κόστος είναι πολύ μεγαλύτερο από το όποιο όφελος. Εξάλλου, γιατί να καταφύγεις σε αυτό τον παρωχημένο ιμπεριαλισμό όταν οι αγορές των άλλων χωρών είναι ανοιχτές και οι επιχει-

ρήσεις σου μπορούν να δραστηριοποιηθούν εκεί χωρίς να χρειάζεται να πέσει ούτε ένας πυροβολισμός;

Όσο για τις κυβερνήσεις, διαπιστώνουν ότι οι πολίτες τους δεν διακρίνονται από εθνική συνοχή και ομοιογένεια. Το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα, το αντιαποικιακό κίνημα, το φεμινιστικό κίνημα και το κίνημα υπέρ της πολυπολιτισμικότητας διακηρύττουν σθεναρά ότι ο αποκλεισμός και οι διακρίσεις με βάση τη φυλή, τη θρησκεία, την εθνοτικότητα, την ιθαγένεια, το φύλο, τη σωματική αναπηρία ή τις σεξουαλικές προτιμήσεις είναι απαράδεκτες τόσο γενικά όσο και πρακτικά. Κοινωνικά κινήματα κάθε είδους αμφισβητούν και απορρίπτουν την ιδέα του ομοιογενούς έθνους. Οι φωνές της διαφορετικότητας γίνονται όλο και πιο δυνατές. Όπως το θέτει ο Charles Taylor, «οι καταγγελίες για διακρίσεις και ύπαρξη πολιτών δεύτερης κατηγορίας εντείνονται όλο και περισσότερο».⁶ Το ομοιογενές εθνικό κράτος υποχωρεί μπροστά στο φαινόμενο της «πολυπολιτισμικότητας».

Μια έκφανση της πολυπολιτισμικότητας είναι ο κοσμοπολιτισμός, η πολυχρωμία που καταγράφεται παντού, από τα κάθε λογής έθνη εστιατόρια μέχρι τις πολυφυλετικές γειτονιές. Μια άλλη διάσταση σχετίζεται με τη φιλελεύθερη στάση αδιαφορίας που επιδεικνύεται απέναντι στη διαφορά: «Δεν με ενδιαφέρει ο τρόπος ζωής σου. Ζήσε όπως θέλεις, αρκεί να μπορώ κι εγώ να ζήσω όπως θέλω και να πετύχω στην αγορά». Σύμφωνα με τη νεοφιλελεύθερη θέση, το κράτος δεν έχει καμιά δουλειά να παρεμβαίνει στον πολιτισμό ή να υπαγορεύει στους πολίτες του πώς πρέπει να ζουν. Μοναδικό καθήκον του είναι να διασφαλίζει την ομαλή λειτουργία της αγοράς, επιτρέποντας έτσι στα άτομα να επιδιώκουν το προσωπικό συμφέρον τους. Η κοινωνική ευημερία και αρμονία θα προκύψουν κατόπιν φυσιολογικά. Η ελεύθερη αγορά επιτρέπει στον πολιτισμό να ανθίσει ακηδεμόνευτος. Επιτρέψτε στο «αόρατο χέρι» της αγοράς να κάνει τη δουλειά του, όπως είχε εισηγηθεί ο Adam Smith, και η κοινωνία θα βρει μόνη της το δρόμο της ευημερίας.⁷ Ο πολιτισμός θα ακμάσει όταν θα απελευθερωθεί από το παρεμβατικό κράτος. Με άλλα λόγια, το κράτος πρέπει να περιορίσει στο ελάχιστο τις παρεμβάσεις του στην κοινωνία και τον πολιτισμό. Η βασική αποστολή του είναι να προστατεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις υποχρεώσεις από την εύρυθμη λειτουργία της αγοράς, φροντίζοντας, για παράδειγμα, να τηρούνται οι συμβάσεις και να προστατεύεται η ατομική ιδιοκτησία. Η ιδιότητα του πολίτη δεν συνοδεύεται από καμία πολιτισμική υποχρέωση. Το μόνο που χρειάζεται είναι να μπορούν οι πολίτες ελεύθερα να επιδιώκουν το συμφέρον τους στην αγορά. Στο πλαίσιο αυτό, η πολιτισμική ετερογένεια μπορεί να αναπτυχθεί σαν μόδα, φετίχ ή τάση. Ο

6. Taylor, Ch. (1994), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, Princeton University Press, Πρίνστον.

7. Smith, A. (1776 [1976]), *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Clarendon Press, Οξφόρδη.

καθένας μπορεί να κάνει ό,τι θέλει, ανάλογα με τις προτιμήσεις του και τις επιλογές που του προσφέρει η αγορά.

Ορισμένοι άνθρωποι που μεγάλωσαν μέσα στο ασφαλές, εύτακτο περιβάλλον της ιδεολογίας του εθνικισμού βλέπουν με ανησυχία και προβληματισμό τις τεράστιες διαφορές και την ετερογένεια. Τους θλίβουν ο κατακερματισμός της κοινωνίας και η απώλεια των «παραδοσιακών» αξιών. Η αγωνία αυτή παίρνει ενίοτε τη μορφή μιας αντίδρασης του τύπου «επιστροφή στο μέλλον», καθώς ορισμένοι εισηγούνται την παλινόρθωση της παλαιάς καλής εποχής. Μάλιστα, σε πολλές χώρες, μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου παρατηρήθηκε άνοδος της εθνικιστικής ιδεολογίας, καθώς οι λαοί τους διεκδίκησαν την κρατική τους υπόσταση μέσα από τον αποκλεισμό των διαφορετικών πολιτισμικών, γλωσσικών και θρησκευτικών παραδόσεων. Επρόκειτο για όψιμες προσπάθειες δημιουργίας του σύγχρονου, ομοιογενούς έθνους-κράτους, συνήθως σε τόπους που ιστορικά διακρίνονταν από εθνοτικό πλουραλισμό – όπως σε χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης ή της Κεντρικής και Βορειοανατολικής Αφρικής. Το ανθρώπινο κόστος αυτής της καθυστερημένης νεωτερικότητας ήταν ανάλογο με παλαιότερα εγχειρήματα, όπως η αφομοίωση ή η εξαφάνιση των αυτοχθόνων στην Αυστραλία και η δημιουργία ενός εθνικά «καθαρού» γερμανικού Ράιχ υπό τον Hitler. Η «προστασία» των αυτοχθόνων και ο φασισμός έκαναν φο-

Σχήμα 4.2:

Βασικές αρχές της πολιτειακής αγωγής την εποχή του νεοφιλελευθερισμού

βερή αίσθηση την εποχή του σύγχρονου εθνικισμού. Ωστόσο, τα κράτη που τώρα επιχειρούν να καλύψουν το χαμένο έδαφος με μια κίνηση επιστροφής στο μέλλον παραβλέπουν ένα νέο μέλλον που είναι προ των πυλών, το μέλλον της τοπικής διαφορετικότητας και της παγκόσμιας διασύνδεσης.

Διάσταση 4: Πολιτειακή παιδεία

Η υποχρεωτική σχολική φοίτηση υπήρξε ένας από τους θεσμικούς πυλώνες του σύγχρονου εθνικισμού. Η μαζική, θεσμοποιημένη εκπαίδευση είναι δημιουργήμα του σύγχρονου έθνους-κράτους. Ωστόσο, μετά την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού το σχολείο βρέθηκε μπροστά στις ίδιες προκλήσεις που αντιμετώπιζε ευρύτερα ο δημόσιος τομέας. Πώς θα καταφέρουν οι εκπαιδευτικοί να διαχειριστούν τη μεγάλη ετερογένεια των μαθητών; Στο παρελθόν, η πολιτειακή αγωγή ήταν εύκολη υπόθεση. Πώς πρέπει όμως να διδάσκεται σήμερα η πολυπολιτισμική ιδιότητα του πολίτη; Και πώς θα μπορέσουν τα σχολεία και οι σχολικές κοινότητες να αντιμετωπίσουν την αδιαφορία του κράτους και τις περικοπές στη χρηματοδότησή τους;

Η μερική εγκατάλειψη της εκπαίδευσης από το κράτος έχει πάρει πολλές μορφές, όπως η εμφάνιση των «αυτοδιαχειριζόμενων» δημόσιων σχολείων, με προϋπολογισμούς και σχολικά συμβούλια που δεν εξαρτώνται από την κεντρική διοίκηση, η εξάπλωση των ιδιωτικών σχολείων, που δίνουν όλων των ειδών τις υποσχέσεις (από την ένταξη σε δίκτυα της άρχουσας τάξης μέχρι τη φονταμενταλιστική θρησκευτική πειθαρχία), η αύξηση του αριθμού των γονέων που παίρνουν τα παιδιά τους από το σχολείο και τα διδάσκουν κατ' οίκον, τα ευέλικτα προγράμματα εξ αποστάσεως κατάρτισης και η διείσδυση των χορηγών και του μάρκετινγκ, που απηχεί την εξάπλωση της εμπορευματοποίησης στην εκπαίδευση, ένα χώρο άλλοτε ιερό και απρόσβλητο από επιχειρηματικά και οικονομικά συμφέροντα. Ως συνέπεια, η προσήλωση της εκπαίδευσης σε έναν και μοναδικό στόχο κατά την εποχή του εθνικισμού έχει χαλαρώσει· το ίδιο ισχύει για τη θεσμική ομοιομορφία του νέου εκπαιδευτικού τοπίου.

Bl. newlearningonline.com: McLaren on Life in Schools

Ακόμη και η φιλοσοφία της εκπαίδευσης έχει αλλάξει. Η ιδέα του κοινού σχολικού προγράμματος για όλους παραχωρεί τη θέση της στα αιτήματα της ελευθερίας, του δικαιώματος στην επιλογή και της διαφορετικότητας. Στην πράξη, αυτή η στροφή σημαίνει ένα εκ των δύο πραγμάτων που αναφέρονται παρακάτω. Το πρώτο αφορά την τυπική ή τη συμβολική αναγνώριση της διαφορετικότητας μέσα από μια επιφανειακή πολυπολιτισμικότητα που εξαντλείται στις «εθνικές εορτές», τις εκδηλώσεις με εθνικό «χρώμα» και τις σχολικές εργασίες με θέμα συγκεκριμένες χώρες. Αυτό όμως δεν επηρεάζει ιδιαίτερα το σύνολο του προγράμματος.

Εικόνα 4.3:
Φολκλορική
πολυπολιτισμικότητα;

τος σπουδών ή την παιδαγωγική μέθοδο, άρα και τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα. Το δεύτερο αφορά το φαινόμενο του διαχωρισμού των κοινωνικών ομάδων. Οι εκπαιδευτικοί θεσμοί κατακερματίζονται σε περικόλειστες, αυτόνομες κοινότητες. Για παράδειγμα, ορισμένα παιδιά φοιτούν σε φονταμενταλιστικά θρησκευτικά σχολεία, τα οποία διοικούνται από τις αντίστοιχες θρησκευτικές κοινότητες, και στη συνέχεια βρίσκουν δουλειά σε επιχειρήσεις που ανήκουν σε ομοθρήσκους τους. Τα παιδιά μεταναστών που ανήκουν σε εθνοτικές μειονότητες εγγράφονται σε σχολεία τα οποία ακολουθούν δίγλωσση μέθοδο διδασκαλίας και διοικούνται από μέλη της διασποράς. Στη συνέχεια, πιάνουν δουλειά ή ανοίγουν τη δική τους επιχείρηση είτε στη χώρα τους είτε οπουδήποτε αλλού έχει παρουσία η εθνοτική ομάδα στην οποία ανήκουν. Πολλές φορές, αυτό είναι σημάδι πολιτικής αποξένωσης, καθώς τα μέλη των μειονοτήτων βλέπουν να διαψεύδεται η υπόσχεση της νεωτερικότητας για ενσωμάτωσή τους στη βάση της ουσιαστικής δικαιοσύνης και ισοτιμίας.

Στο πλαίσιο του κατακερματισμού, παρατηρείται αναβίωση της εκπαιδευτικής νοσταλγίας για «επιστροφή στο μέλλον». Η τάση αυτή παίρνει τη μορφή «πολιτισμικών πολέμων», καθώς οι εχθροί της πολυπολιτισμικότητας διακηρύσσουν την αγωνία τους για την υποτιθέμενη απώλεια των αρετών του παραδοσιακού μοντέλου διδασκαλίας, του «δυτικού κανόνα», «της πολιτισμικής γνώσης», «των βασικών» και της χρυσής εποχής πριν από την έλευση της «πολιτικής ορθότητας», η οποία αποτελεί την απάντηση των κοινωνιών στη διαφοροποίηση των ταυτοτήτων των μελών τους.⁸ Αυτή η νοσταλγία είναι εξίσου αναχρονιστική με τις εθνικιστικές εξάρσεις, καθώς αποτελεί μια μορφή αντίδρασης απέναντι στις νέες συνθήκες της πολυπολιτισμικότητας και της παγκοσμιοποίησης. Το γεγονός ότι

8. Cope, B. και Kalantzis, M. (1997β), «White Noise: The Attack on Political Correctness and the Struggle for the Western Canon», *Interchange*, τόμ. 28, σ. 283-329.

το πεδίο της εκπαίδευσης είναι κρίσιμο για αυτούς τους «εχθρούς» αποδεικνύει πόσο σημαντικό ρόλο έπαιξε και παίζει το σχολείο στο έργο του εθνικισμού, ανεξάρτητα από το εκάστοτε κυρίαρχο ιδεολόγημα.

Πολιτειακός πλουραλισμός: Προς τη νέα μάθηση

Σύμφωνα με τους επικριτές της, η ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού προάγει μια κάθε άλλο παρά σταθερή και βιώσιμη σχέση μεταξύ κοινωνίας των πολιτών και κράτους. Παράλληλα, η σχέση αυτή χωλαίνει και από ηθική άποψη. Η ιδέα του πολιτειακού πλουραλισμού προέκυψε μέσα από την ακαδημαϊκή μας έρευνα, αλλά και από το έργο μας για τη χάραξη μιας πολυπολιτισμικής πολιτικής. Ο πολιτειακός πλουραλισμός είναι μεν μια ρεαλιστική προσέγγιση, καθώς συνυπολογίζει τι μπορεί να επιτευχθεί με βάση τις υφιστάμενες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, παράλληλα όμως υποστηρίζει τη μετάβαση σε μια πιο ανοιχτή, συμπεριληπτική και δίκαιη σύλληψη της ιδιότητας του πολίτη. Σε ό,τι αφορά την εκπαίδευση, ο πολιτειακός πλουραλισμός φέρνει βαθιές αλλαγές. Το είδος της προσωπικότητας που καλείται να διαπλάσει σήμερα η εκπαίδευση (και με τον όρο προσωπικότητα εννοούμε τα πάντα, από τις βασικές δεξιότητες μέχρι τα κίνητρα και τις νοοτροπίες των μαθητών) είναι σήμερα εντελώς διαφορετικό από το είδος του πολίτη του εθνικιστικού κράτους. Υποστηρίζουμε λοιπόν ότι ο πολιτειακός πλουραλισμός χρειάζεται τη νέα μάθηση.

Bl. newlearningonline.com: Civic Pluralism Case Studies

Διάσταση 1: Κρατική εξουσία

Καθώς το κράτος υποχωρεί, εντείνεται ο προβληματισμός για την αύξηση της ανισότητας εξαιτίας της απελευθέρωσης των αγορών. Ο άκρατος ανταγωνισμός κυριαρχεί, ενώ οι άνθρωποι φορτώνονται με τόσες ατομικές ευθύνες ώστε συχνά δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν τις εξελίξεις. Ωστόσο, ελάχιστοι θα ήθελαν να γυρίσουν πίσω το χρόνο και να επιστρέψουν στο είδος του ισχυρού κράτους στο οποίο μεγάλωσαν πολλοί άνθρωποι τον 20ό αιώνα. Πολλές φορές, τα πανίσχυρα κράτη του 20ού αιώνα ήταν ανελεύθερα – όπως τα κράτη στα οποία επικράτησε ο φασισμός, που σάρωσε την Ευρώπη και την Ανατολική Ασία στα μέσα του 20ού αιώνα, ή ο σταλινισμός, ο οποίος μέχρι να επέλθει η νεοφιλελεύθερη στροφή στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα είχε απλωθεί στο ένα τρίτο του παγκόσμιου πληθυσμού. Ούτε είναι πολλοί αυτοί που θα ήθελαν να αναβιώσουν τα κράτη πρόνοιας και οι ελάχιστα ικανοποιητικές παροχές τους. Στην καλύτερη περίπτωση, το κράτος πρόνοιας παρείχε ελάχιστα, παραδομένο σε μια πατερναλιστική γραφειο-

κρατία που πρόσφερε στην κοινωνία ό,τι η ίδια θεωρούσε καλό για λογαριασμό της, όπως στοιχειώδεις, πανομοιότυπες υπηρεσίες περίθαλψης και εκπαίδευσης.

Ο πολιτειακός πλουραλισμός είναι ένα εναλλακτικό μοντέλο διαχείρισης της σχέσης ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών. Εγγυάται ένα βασικό επίπεδο δικαιοσύνης, χωρίς όμως τους περιορισμούς στην ελευθερία που επέβαλαν συνήθως τα ισχυρότερα κράτη του 20ού αιώνα. Η παλαιά, κάθετη ιεραρχική σχέση του κράτους με τον πολίτη δίνει τη θέση της σε πολλαπλά επίπεδα αυτοδιοικούμενων κοινοτήτων – από το τοπικό και το εθνικό μέχρι το παγκόσμιο επίπεδο. Σύμφωνα με την πιο θετική πλευρά της παραπάνω εξίσωσης, αυτό σημαίνει ότι ο πολίτης έχει πολύ περισσότερες ευκαιρίες για συμμετοχή, με την ευρύτερη έννοια, σε τοπικές κοινότητες, σε χώρους εργασίας και σε πολιτιστικούς συλλόγους, κυρίως χάρη στις νέες τεχνολογίες, οι οποίες του επιτρέπουν να εκφράζει τη γνώμη του και να απευθύνεται σε ένα ακροατήριο που είναι πολύ ευρύτερο από πριν.

Θυμηθείτε το χώρο εργασίας στο εργοστάσιο του Henry Ford. Σήμερα, τα πιο καινοτόμα εργασιακά περιβάλλοντα προσφέρουν αυξημένα περιθώρια συμμετοχής, από τις μικρές ομάδες εργαζομένων μέχρι το συναινετικό στιλ διοίκησης που υποτίθεται ότι δημιουργούν τα διευθυντικά στελέχη μέσω διαδικασιών στρατηγικού σχεδιασμού και διαβούλευσης. Σε αυτήν τη νέα ισορροπία ισχύος, οι εργαζόμενοι καλούνται να λειτουργούν περισσότερο ως πολίτες, ως μέλη όχι μόνο της ομάδας τους, αλλά και του ευρύτερου εταιρικού και κοινωνικού συνόλου. Οι εργοδότες πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοί τους είναι καλοί πολίτες, με την ευρύτερη έννοια του όρου. Ο εργαζόμενος έχει πλέον ηθικές ευθύνες και πρέπει να υπολογίζει τις συνέπειες των πράξεών του – όσον αφορά, για παράδειγμα, την ασφάλεια των προϊόντων και των υπηρεσιών, τη συμβατότητα των προϊόντων με τις εξειδικευμένες αγορές ή τις περιβαλλοντικές συνέπειες των ενεργειών του. Από αυτή την άποψη, ο εργαζόμενος οφείλει σήμερα να είναι περισσότερο ενεργός ως πολίτης απ' ό,τι χρειαζόταν ή ήταν ποτέ δυνατόν να είναι στη φορδική επιχείρηση.

Σε ό,τι αφορά την ιδιότητα του πολίτη, η αίσθηση του ανήκειν και η πρακτική της διακυβέρνησης παρατηρούνται πλέον σε πολλά και συχνά αλληλοεπικαλυπτόμενα επίπεδα: από τις κοινοτικές οργανώσεις και τους χώρους εργασίας μέχρι τα αυτόνομα επαγγέλματα, από τις κοινότητες ανθρώπων που έχουν τις ίδιες γνώσεις και τα ίδια ενδιαφέροντα μέχρι τα όλο και πιο διαρθρωμένα επίπεδα τοπικής, περιφερειακής, εθνικής και υπερεθνικής διακυβέρνησης. Η ανάδειξη τέτοιου τύπου αυτοδιοικούμενων δομών καταγράφεται σε πολλές σφαίρες της κοινωνίας των πολιτών. Το διαδίκτυο, για παράδειγμα, δεν ελέγχεται από ένα μόνο κράτος ή από μία μόνο συμμαχία κρατών, αλλά από το World Wide Web Consortium, μια ομάδα ειδικών και επαγγελματιών που συνεργάζονται με βάση πολυσύνθετους κώδικες και διαδικασίες συναινετικής λήψης αποφάσεων. Επίσης, τα επαγγελματικά πρότυπα καθορίζονται πλέον όλο και περισσότερο από τους ίδιους τους επαγγελματίες – ίσως λιγότερο στην περίπτωση των εκπαιδευτικών, λόγω των

ιστορικών δεσμών του επαγγέλματος με το γραφειοκρατικό κράτος. Ωστόσο, θα είναι σημαντικό για τους εκπαιδευτικούς να διεκδικήσουν πιο ενεργό ρόλο στη θέσπιση των κανόνων του ίδιου τους του επαγγέλματος. Τα σχολεία, που παλαιότερα υπάκουαν τυφλά στις εντολές των υψηλόβαθμων αξιωματούχων της γραφειοκρατικής ιεραρχίας, διεκδικούν πλέον όλο και μεγαλύτερη αυτονομία.

Η παρακμή του συγκεντρωτικού, αυταρχικού, ομογενοποιημένου έθνους-κράτους συνοδεύτηκε από τον ανασχηματισμό της εξουσίας και της πολιτισμικής επιρροής και το μοίρασμά τους σε ετερόκλητες τοπικές κοινότητες, σε υπερεθνικές δομές διακυβέρνησης, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, και σε παγκόσμια δίκτυα επιρροής (επιχειρηματικά, εμπορικά και ενημερωτικά-ψυχαγωγικά). Οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται όλο και περισσότερο ότι έχουν πολλαπλές ταυτότητες ως πολίτες και ότι συμμετέχουν, σε διάφορες φάσεις της ζωής τους και με διαφορετικούς τρόπους, στη διακυβέρνηση, άλλοτε ως μέλη αυτόνομων επαγγελματιών και αθλητικών συλλόγων, άλλοτε ως μέλη εθνών που τους επιτρέπουν να ψηφίζουν στις εκλογές ακόμη κι αν έχουν μεταναστεύσει αλλού, και άλλοτε ως μέλη κοινοτήτων αυτοχθόνων που επιμένουν να διεκδικούν την αναγνώριση της κυριαρχίας της πατρίδας τους. Το έθνος-κράτος παύει όλο και περισσότερο να παίζει το ρόλο του βασικού σημείου αναφοράς της πολιτικής, αλλά ακόμη και της πολιτισμικής, ταυτότητας των πολιτών.

Βλ. newlearningonline.com: Habermas on Globalization and Governance

Αυτό σημαίνει ότι στη θέση ή αντί του συγκεντρωτικού γραφειοκρατικού ελέγχου, ο φεντεραλισμός και η επικουρικότητα, ως αρχές οργάνωσης, βρίσκουν περιθώρια ανάπτυξης. Ο φεντεραλισμός, με την ευρεία έννοια του όρου, αναφέρεται στους πολλαπλούς και αλληλοεπικαλυπτόμενους συχνά χώρους αυτοδιοίκησης, οι οποίοι μπορεί να ορίζονται γεωγραφικά (σε εθνικό, κρατικό ή τοπικό επίπεδο), με βάση την κουλτούρα και την εθνική ταυτότητα (αυτοδιοίκηση των κοινοτήτων αυτοχθόνων, εθνοτικές κοινοτικές ομάδες), την εξειδίκευση (ενώσεις επαγγελματιών, σύλλογοι, ομάδες εθελοντών) ή το αντικείμενό τους (εκπαιδευτικό, ιατρικό ή εταιρικό). Η αρχή της επικουρικότητας αναφέρεται στην ανάθεση ορισμένων συντονιστικών, διαπραγματευτικών και διαμεσολαβητικών ρόλων από το τοπικό σε κάποιο ανώτερο και γενικότερο επίπεδο αυτοδιακυβέρνησης. Παρατηρείται, δηλαδή, εκχώρηση εξουσιών και αρμοδιοτήτων, από το ειδικό στο πιο γενικό. Η νέα αυτή τάση αντιστρέφει τη λογική της μεταβίβασης που είχε παρατηρηθεί στο εθνικιστικό κράτος. Οδηγεί μάλιστα στο φαινομενικά παράδοξο της συνοχής μέσω της διαφοροποίησης.

Βλ. newlearningonline.com: Handy on Federalism and Subsidiarity

Ωστόσο, οι πολίτες εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν προβλήματα που μοιάζουν ανυπερβλήτα. Οι ανισότητες δείχνουν να διευρύνονται όλο και περισσότερο

από την ανεξέλεγκτη λειτουργία της αγοράς. Ο ανταγωνισμός και ο ατομικισμός δεν οδηγούν πάντα στην κοινωνική αρμονία ή την πολιτισμική συνοχή, όπως πρόσβευε ο νεοφιλελευθερισμός. Επίσης, παρά τους ισχυρισμούς του, το νεοφιλελεύθερο κράτος δεν προάγει πάντα τη δημοκρατία. Οι ίδιοι πολιτικοί που τάσσονται υπέρ του μικρού κράτους και της ελεύθερης αγοράς συχνά παραβιάζουν παραδοσιακές ατομικές ελευθερίες στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την τρομοκρατία ή να αναχαιτίσουν την εισροή παράνομων μεταναστών και προσφύγων.

Bl. newlearningonline.com: Hilton and Barnett on Globalization, Democracy and Terrorism

Διάσταση 2: Δημόσιες υπηρεσίες

Οι οπαδοί του νεοφιλελευθερισμού διατείνονται ότι με την κατάργηση του πατερνιστικού κράτους ο κάθε πολίτης πρέπει να αναλάβει περισσότερες ευθύνες και να επιλέγει ο ίδιος τις παροχές πρόνοιας που προσφέρει η αγορά. Σχετικά παραδείγματα είναι τα ιδιωτικά προγράμματα ασφάλισης και περίθαλψης και η ιδιωτική εκπαίδευση. Υποστηρίζουν επίσης ότι ο ανταγωνισμός είναι το αντίδοτο στον εφησυχασμό και την αλαζονεία των κρατικών μονοπωλίων σε τομείς όπως η δημόσια υγεία και εκπαίδευση, καθώς τα υποχρεώνει να αναβαθμίσουν και να διαφοροποιήσουν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους. Χάρη στο μηχανισμό της αγοράς, σύμφωνα με τους νεοφιλελευθέρους, οι δημόσιοι οργανισμοί μπορούν να αποδείξουν την αξία τους, ακόμη και να διευρύνουν το «μερίδιό τους στην αγορά». Η κριτική τους στο επίπεδο υπηρεσιών που πρόσφερε το κράτος πρόνοιας είναι ενίοτε δικαιολογημένη, όμως δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι η αγορά συνιστά λύση, ιδίως όσον αφορά τους φτωχούς και τους αποκλεισμένους.

Για την ακρίβεια, ενώ η κοινωνία των πολιτών βρίσκει όντως χώρο να αναπτυχθεί χάρη στην υποχώρηση του κράτους και τις μειώσεις των φόρων, σημαντικοί τομείς στους οποίους δραστηριοποιείται το κράτος πρόνοιας δείχνουν καταδικασμένοι σε μαρασμό και αποτυχία. Ένα παράδειγμα είναι τα δημόσια σχολεία και τα νοσοκομεία, που παρέχουν, εξαιτίας έλλειψης πόρων, κάκιστες υπηρεσίες, παρά τη σκληρή δουλειά των στελεχών και του προσωπικού τους και παρά τις υπαρκτές ανάγκες των κοινοτήτων που εξυπηρετούν. Αυτή η αποτυχία μπορεί να οδηγήσει σε έναν επικίνδυνο κοινωνικό εκφυλισμό.

Οι πολιτειακός πλουραλισμός προάγει την ισοτιμία, την αποκέντρωση και τη διαφοροποίηση στην παροχή υπηρεσιών. Οι όροι «κοινωνικό κεκτημένο» και «δικαιοσύνη» αποκτούν νέο νόημα – η ίση πρόσβαση δεν συνεπάγεται πανομοιότυπες υπηρεσίες, αλλά υπηρεσίες που παράγουν ίσα κοινωνικά αποτελέσματα. Ίσος δεν σημαίνει ίδιος. Στο πλαίσιο αυτό, το κράτος καλείται να υποστηρίξει ομάδες που παρέχουν οι ίδιες υπηρεσίες (όπως οι ομάδες υποστήριξης και τα μη κρατικά σχολεία), εκχωρώντας τους σημαντικό βαθμό αυτονομίας ώστε να λειτουργούν με τον καλύτερο δυνατό για αυτές τρόπο, είτε πρόκειται για σχολεία και

μονάδες φροντίδας ηλικιωμένων είτε για κέντρα τεχνών και μέσα ενημέρωσης. Αυτή είναι η αρχή της διοικητικής αποκέντρωσης, η οποία οδηγεί στη διαφοροποίηση όσον αφορά τις προσεγγίσεις, τις υπηρεσίες, τους θεσμούς, τον πολιτισμό και τις κοινότητες. Η κρατική χρηματοδότηση υπηρεσιών που δεν πρόκειται να τις προσφέρει ποτέ η αγορά διατηρεί τον κομβικό της ρόλο. Αυτές οι αποκεντρωμένες υπηρεσίες πρέπει επίσης να υποστηρίζονται από ρυθμιστικά πλαίσια και πρότυπα, με βάση τα οποία θα αξιολογείται το επίπεδο των παρεχόμενων υπηρεσιών σε σχέση με τους στόχους που έχουν τεθεί.

Αναμφισβήτητα, για τις μαζικές, πανομοιότυπες υπηρεσίες το κράτος πρόνοιας χρησιμοποιούσε συχνά υλικούς αλλά και ανθρώπινους πόρους με αναποτελεσματικό τρόπο. Για παράδειγμα, το γενικό, αυστηρό, ενιαίο για όλους πρόγραμμα σπουδών καταδικάζε σε αποτυχία πολλούς μαθητές, κυρίως όσους δεν κατάφεραν να το παρακολουθήσουν. Αυτό οδηγεί σε κατασπατάληση κρατικών πόρων για τη συντήρηση της εκπαιδευτικής γραφειοκρατίας, των εκπαιδευτικών και των σχολικών κτιριακών υποδομών. Δεν χρειαζόμαστε ένα μεγάλο κράτος που να παρέχει πανομοιότυπες υπηρεσίες σε μια μαζική κοινωνία, αλλά ένα αποτελεσματικό και παραγωγικό κράτος που θα βοηθά τις κοινότητες να βοηθήσουν τον εαυτό τους ανάλογα με τις ιδιαίτερες ανάγκες και προτιμήσεις τους.

Διάσταση 3: Αίσθηση του ανήκειν και ιδιότητα του πολίτη

Ο σύγχρονος πολίτης είναι ενταγμένος ταυτόχρονα σε μεγάλο αριθμό κοινοτήτων, τοπικών, περιφερειακών αλλά και παγκόσμιων. Η μοναδική, ατομική ιδιότητα του πολίτη, ο οποίος ανήκει αποκλειστικά σε ένα έθνος-κράτος και η πολιτική του δράση περιορίζεται στη συμμετοχή του στις εκλογές, παραχωρεί τη θέση της στην πολλαπλή ιδιότητα του πολίτη. Αυτός ο πολίτης διαθέτει πολλές διαφορετικές ταυτότητες και συμμετέχει σε μεγάλο αριθμό φορέων αυτοδιακυβέρνησης ή αυτοδιοίκησης. Η συμμετοχή του δεν εξαντλείται στο δικαίωμα του εκλέγειν. Σημαίνει ότι είναι ενεργός και συμβάλλει σε πολλούς διαφορετικούς χώρους. Ο τρόπος που ανήκει και συμμετέχει σε αυτούς διαφοροποιείται κατά περίπτωση.

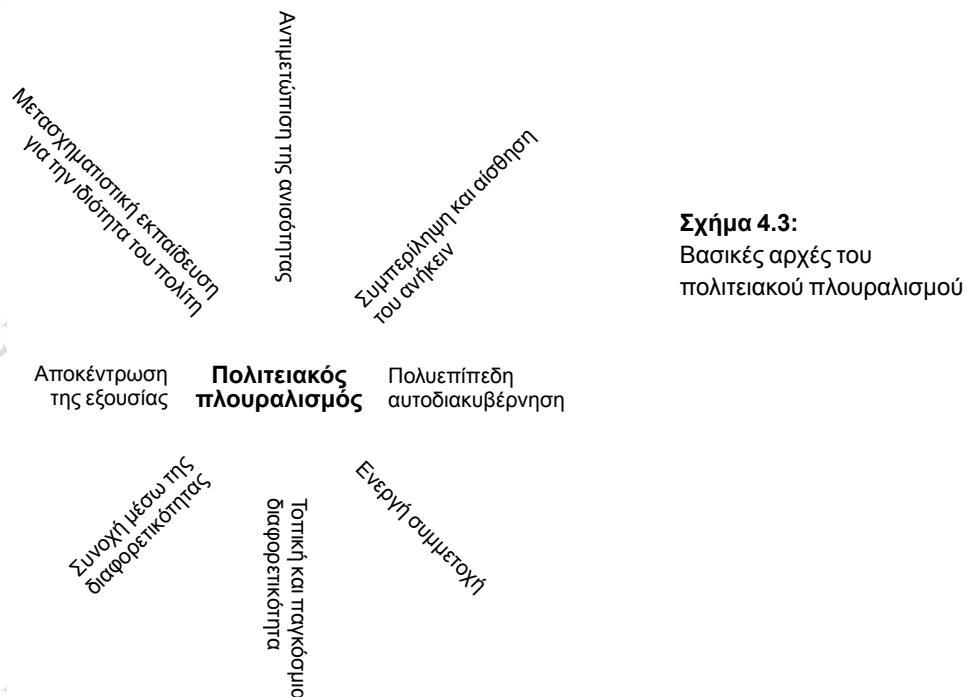
Βλ. newlearningonline.com: Charles Taylor on the Politics of Multiculturalism

Ο πολιτειακός πλουραλισμός δίνει απάντηση στην αλλαγή της μορφής του κράτους και της σχέσης του με την κοινωνία των πολιτών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ο πολιτειακός πλουραλισμός είναι περιορισμένος και ρεαλιστικός. Σε άλλες, είναι αισιόδοξος και ουτοπικός. Είναι μια προσέγγιση που αφήνει περιθώρια στους ανθρώπους να δημιουργούν τη δική τους πολιτειακή κουλτούρα και να ανήκουν σε πολλαπλές ομάδες, μαζί με άλλους ανθρώπους που μπορεί να βρίσκονται κοντά, από γεωγραφική και εθνοτική άποψη, όμως μπορεί επίσης να έχουν πολύ διαφορετικές αξίες και να ακολουθούν πολύ διαφορετικό τρόπο ζωής.

Οι διαφορές αναγνωρίζονται από το σύστημα αυτοδιοίκησης σε πολλά επίπεδα, από τους τοπικούς μέχρι τους υπερεθνικούς φορείς. Επίσης, η αισθητική τους αξία αναγνωρίζεται στη μεταβλητότητα του τοπίου. Η αλματώδης ανάπτυξη του τουρισμού είναι ίσως το πιο κακόγουστο παράδειγμα αναγνώρισης της διαφοράς. Αυτή η νέα ευαισθησία έχει αξιοσημείωτες επιπτώσεις καθώς υποχρεώνει τις μπουλντόζες της σαρωτικής ανάπτυξης να τραβήξουν χειρόφρενο μέσα από τη δράση των ακτιβιστικών οργανώσεων, σε μια προσπάθεια να προστατεύσουν το οικοδόμημα της μοναδικότητας και την αξία της διαφοράς στον εκάστοτε τόπο.

Όλα αυτά δεν σημαίνουν ότι το έθνος-κράτος εξαφανίζεται ή ότι η διαφορετικότητα και η παγκοσμιοποίηση το έχουν υποχρεώσει να αποσυρθεί από την πολιτισμική σφαίρα, έστω κι αν η παλαιά αφήγηση περί εθνικής ομοιογένειας και ομοψυχίας δεν πείθει πια κανέναν ή, όταν έχει τη μορφή αποκλεισμού, καταδικάζεται. Μάλλον, το έθνος-κράτος προσαρμόζεται στη νέα εποχή, ενστερνιζόμενο τον πλουραλισμό και τις πρακτικές του, θέλοντας να εξασφαλίζει τη νομιμότητα και την επιβίωσή του. Εξακολουθεί να βασίζεται σε συμβολισμούς και αφηγήσεις για την αίσθηση του ανήκειν. Ωστόσο, αυτές οι αφηγήσεις αναφέρονται πια στη διαφορετικότητα, τη συμπερίληψη, τη συνεργατικότητα και τον κοσμοπολιτισμό. Το κράτος παραμένει προσηλωμένο στην αναδιανεμητική δικαιοσύνη, όμως ανα-

γνωρίζει ότι για να λειτουργήσει αυτή αποτελεσματικά πρέπει να συνυπολογιστεί η πρώτη ύλη, δηλαδή οι ποικίλες εμπειρίες των πολιτών του. Αναλαμβάνει την ισχυρή δέσμευση για ελεύθερη πρόσβαση όλων των πολιτών του στους υλικούς πόρους, τις κοινωνικές υπηρεσίες και τα σύμβολα εθνικής ταυτότητας, χωρίς όμως προκατάληψη απέναντι στις διαφορετικές εμπειρίες τους. Το κράτος οφείλει να εξελιχθεί σε ουδέτερο διαιτητή, αντί να υπερασπίζεται ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό πρότυπο, όπως έκανε επί εθνικισμού. Το καθήκον αυτό αποκτά μεγαλύτερη σημασία και βαρύτητα όσο μετακινούμαστε από τα τοπικά επίπεδα στα ανώτερα, ομοσπονδιακά επίπεδα διακυβέρνησης – για παράδειγμα, όταν περνάμε από τις αυτοδιοικούμενες κοινότητες των αυτοχθόνων στην εθνική κυβέρνηση του κράτους ή από το σχολείο που διοικεί μια συγκεκριμένη μειονότητα στο περιφερειακό ή εθνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Βλ. newlearningonline.com: The Charter of Public Service in a Culturally Diverse Society, Australian Government

Διάσταση 4: Πολιτειακή παιδεία

Τα βασικά χαρακτηριστικά της πολιτειακής αγωγής στο παλαιό εκπαιδευτικό πρότυπο καθορίζονταν με βάση τις απαιτήσεις της εποχής, σύμφωνα με τις οποίες η εκπαίδευση όφειλε να σφυρηλατεί την εθνική ισχύ προάγοντας την πολιτισμική ομοιομορφία. Η σχολική εκπαίδευση καλλιεργούσε στους μαθητές την πίστη και την αφοσίωση στο έθνος-κράτος. Το ηθικό δίδαγμα της διδακτικής μεθόδου ήταν η άκριτη αποδοχή της μίας και μοναδικής εικόνας του έθνους-κράτους και των προτύπων γνώσης και εξουσίας που αυτό πρόβαλλε.

Αντίθετα, στην εποχή του πολιτειακού πλουραλισμού, η νέα μάθηση καλλιεργεί την ενεργητική, από τα κάτω προς τα πάνω εμπλοκή του πολίτη, καθώς αυτός συμμετέχει πια σε διάφορες αυτοδιοικούμενες κοινότητες – στην εργασία του, στη γειτονιά του, σε πολιτιστικούς συλλόγους, στο ευρύτερο περιβάλλον του, σε εθελοντικές οργανώσεις, σε κοινωνικά και φιλικά δίκτυα. Κάποιες από αυτές τις κοινότητες είναι τοπικές και υπαρκτές, ενώ άλλες είναι εικονικές και μπορεί να βρίσκονται οπουδήποτε στον κόσμο. Η μετασχηματιστική παιδαγωγική είναι καταλληλότερη για τον κόσμο του πολιτειακού πλουραλισμού. Επιτρέπει την ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των ευαισθησιών του ενεργού πολίτη και διαπλάθει μαθητές ικανούς να συμβάλουν με τη δική τους γνώση και εμπειρία και να διαχειριστούν δημιουργικά το πολυσύνθετο και ετερόκλητο κοινωνικό τοπίο.

Βλ. newlearningonline.com: New Learning is Noisy

Η εκπαίδευση είναι ένας από τους βασικούς τομείς ευθύνης του κράτους που προωθεί τον πολιτειακό πλουραλισμό. Σε αντίθεση όμως με τα εκπαιδευτικά συστήματα του εθνικισμού, το κράτος που προωθεί τον πολιτειακό πλουραλισμό

διακρίνεται από αγνωστικισμό όσον αφορά τον τρόπο ζωής και αποδίδει μεγάλη σημασία στη διαφορετικότητα της κοινωνίας των πολιτών του, εφόσον αυτή δεν απειλεί την κοινωνική ειρήνη. Κρίσιμο για αυτή την κοινωνική συμπεριφορά είναι η ανάληψη από το κράτος της ευθύνης να εξασφαλίσει συγκρίσιμα αποτελέσματα. Αυτό δεν σημαίνει ότι τα αποτελέσματα πρέπει να είναι πανομοιότυπα, όπως συνέβαινε με το παλαιό ενιαίο σύστημα παιδαγωγικής και αξιολόγησης. Μάλλον, στόχος πρέπει να είναι τα ισοδύναμα αποτελέσματα, η μέτρηση συγκρίσιμων στοιχείων προκειμένου να αξιολογηθεί εάν το σχολείο παρέχει αποτελέσματα για τους μαθητές του τα οποία δεν είναι μεν ίδια, αλλά είναι της ίδιας τάξης μεγέθους με αυτά που παρέχουν τα άλλα σχολεία.

Βλ. newlearningonline.com: Schooling in the World's Best Muslim Country

Το ανοιχτό στην πολιτισμική διαφορά εκπαιδευτικό σύστημα στο πλαίσιο ενός πλουραλιστικού κράτους εκφράζει, κατά παράδοξο τρόπο, μια βαθιά πολιτική και ηθική δέσμευση. Εφόσον το κοινωνικό συμβόλαιο υπόσχεται ότι κανένας πολίτης δεν μένει αποκλεισμένος και εφόσον η πολιτειακή αγωγή συνοδεύεται από την ανάληψη μεγάλων ευθυνών και όχι μόνο δικαιωμάτων, ο πολιτειακός πλουραλισμός δείχνει το δρόμο για ένα νέο κοινωνικό συμβόλαιο, που δεν απαιτεί από τους πολίτες να είναι ίδιοι για να είναι ίσοι.

Υπό το πρίσμα αυτής της νέας πολιτειακής αγωγής, τα σχολεία καλούνται να διδάξουν νέες κοινωνικές δεξιότητες και νέα είδη ηθικής και δεοντολογίας. Πρέπει να καλλιεργήσουν στους μαθητές την ικανότητα συμμετοχής στους δύσκολους διαλόγους που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της διαπραγματεύσεως για τη διαφορετικότητα. Οι μαθητές πρέπει να μάθουν την ηθική του συμβιβασμού, σύμφωνα με την οποία πρέπει να συζητούν καλόπιστα και να αναζητούν σημεία σύγκλισης, ακόμη κι όταν δεν έχουν κοινά σημεία. Πρέπει να μάθουν την πολλαπλή ιδιότητα του πολίτη, τόσο ως προς την κυριολεκτική της έννοια, της συμμετοχής του σε περισσότερα του ενός έθνη-κράτη, όσο και ως προς τη μεταφορική της έννοια, της συμμετοχής του σε πολλούς και διαφορετικούς δημόσιους και κοινοτικούς χώρους. Αυτά είναι ορισμένα από τα βασικά στοιχεία της νέας, πολυπολιτισμικής ιδιότητας του πολίτη.

Περίληψη

ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΑΓΩΓΗ	ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕ- ΡΙΣΜΟΣ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 1: Κρατική εξουσία	Τα σύγχρονα κράτη επιτάσσουν και οι πολίτες συμμορφώνονται. Ορισμένα κράτη, όπως τα ιμπεριαλιστικά, τα φασιστικά και τα κομμουνιστικά κράτη του 20ού αιώνα, ασκούν την εξουσία τους αυταρχικά. Άλλα κράτη, όπως τα δημοκρατικά κράτη πρόνοιας, είναι ηπιότερα, καθώς οι πολίτες τους έχουν τη δυνατότητα ανά τακτά χρονικά διαστήματα να εκλέγουν τους εκπροσώπους τους, όμως η συμμετοχή τους εξαντλείται εκεί.	Ο ρόλος της κυβέρνησης περιορίζεται με τη θέσπιση μικρότερου κράτους, ενώ ο ρόλος της αγοράς ενισχύεται. Βασίζεται στις αξίες του ανταγωνισμού, της αυτάρκειας και της ατομικής ευθύνης. Η παγκοσμιοποίηση αποδυναμώνει το έθνος-κράτος.	Πολλαπλά επίπεδα κοινοτικής αυτοδιοίκησης: τοπικές κοινότητες, χώροι εργασίας, πολιτισμικές ομάδες. Η ζυγαριά της ισχύος γέρνει υπέρ των πολιτών. Αποκέντρωση και διεθνοποίηση των δομών της διακυβέρνησης. Πολλαπλά επίπεδα συμμετοχής και ευθύνης: κοινοτικές οργανώσεις, εταιρικές και κυβερνητικές υπηρεσίες· η ιδιότητα του πολίτη σε τοπικό, περιφερειακό και παγκόσμιο επίπεδο.
Διάσταση 2: Δημόσιες υπηρεσίες	Πανομοιότυπες υπηρεσίες, άνισα αποτελέσματα.	Ιδιωτικοποιήσεις, απελευθέρωση, περικοπές στο κράτος πρόνοιας.	Κοινωνικά κεκτημένα και δικαιοσύνη. Ισότητα των υπηρεσιών μέσω της αποκέντρωσης του ελέγχου και της ποικιλίας των παρεχόμενων υπηρεσιών. Αποτελεσματικό και παραγωγικό κράτος.
Διάσταση 3: Αίσθηση του ανήκειν και ιδιότητα του πολίτη	Πανομοιότυπα άτομα που μπορούν εύκολα να αντικατασταθούν από άλλα. Μία και μοναδική εθνική αφήγηση. Μαζική κουλτούρα, μαζική κοινωνία. Αποκλεισμός ή αφομοίωση του «άλλου».	Αύξηση της παγκόσμιας διασύνδεσης και της τοπικής διαφορετικότητας. Οι προσπάθειες ομοιογενοποίησης των κοινοτήτων είναι λιγότερο αποτελεσματικές και θεωρείται ότι παραβιάζουν τα δικαιώματα των πολιτών.	Πολλαπλή ιδιότητα του πολίτη.

ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΗ ΑΓΩΓΗ	ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ: ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	ΝΕΟΦΙΛΕΛΕΥΘΕ- ΡΙΣΜΟΣ: ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΕΠΟΧΕΣ	ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΟΣ ΠΛΟΥΡΑΛΙΣΜΟΣ: ΠΡΟΣ ΤΗ ΝΕΑ ΜΑΘΗΣΗ
Διάσταση 4: Πολιτειακή παιδεία	Η εκπαίδευση καλλιεργεί την πίστη στις αφηγήσεις του έθνους-κράτους. Τα παιδιά μαθαίνουν την επίσημη εθνική γλώσσα.	Μερική εγκατάλειψη του κράτους. Αυτοδιαχειριζόμενα σχολεία, μη κρατικά σχολεία, επιφανειακή πολυπολιτισμικότητα, αβεβαιότητα για το περιεχόμενο της διδασκαλίας σχετικά με την ιδιότητα του πολίτη.	Διδασκαλία της ενεργητικής, από κάτω προς τα πάνω ιδιότητας του πολίτη. Τα άτομα συμμετέχουν σε πολλές και διαφορετικές κοινότητες.

Λέξεις-κλειδιά

Αίσθηση του ανήκειν: Η ταυτότητα του ατόμου σε σχέση με το κράτος. Πώς αντιμετωπίζει το κράτος τη διαφορετικότητα των πολιτών του.

Εθνικισμός: Η σχέση ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών στην οποία σχέση το κράτος έχει δεσπόζουσα θέση στην κοινωνία και διατηρεί πατερναλιστική, αυταρχική σχέση με τους πολίτες. Η κύρια αφήγηση του εθνικιστικού κράτους αναφέρεται σε ένα λαό που έχει κοινή ιστορία και ζει στην ίδια επικράτεια. Το εθνικιστικό κράτος αντιμετωπίζει τη διαφορά μέσω του αποκλεισμού ή της αφομοίωσης.

Εξουσία: Η ισορροπία ισχύος ανάμεσα σε άτομα και ομάδες ατόμων, ανάμεσα σε εντολές και εντολοδόχους. Το εθνικιστικό κράτος προάγει ισχυρές σχέσεις εξουσιασμού και επιβολής. Το κράτος που καλλιεργεί τον πολιτειακό πλουραλισμό σηματοδοτεί τη μετάβαση σε μια νέα ισορροπία ισχύος προς όφελος του πολίτη.

Ιδιότητα του πολίτη: Το να ανήκεις σε μια πολιτική κοινότητα που διοικείται από ένα κράτος. Στα δημοκρατικά καθεστώτα, οι πολίτες εκλέγουν τους εκπροσώπους τους, που αναλαμβάνουν την ευθύνη για τη διακυβέρνηση του κράτους. Οι πολίτες είναι επίσης υποχρεωμένοι να πειθαρχούν στους νόμους τους κράτους.

Κοινωνία των πολιτών: Το σύνολο των μελών μιας κοινωνίας που συνδέονται μεταξύ τους οικειοθελώς στο πλαίσιο της καθημερινότητάς τους.

Κράτος: Ο θεσμός που νομοθετεί και διασφαλίζει την τήρηση των νόμων με τη βοήθεια του στρατού, της αστυνομίας, των δικαστηρίων, των υπουργείων κ.ά.

Νεοφιλελευθερισμός: Η σχέση ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών στην οποία σχέση ο κοινωνικός ρόλος του κράτους αποδυναμώνεται, επιτρέποντας στις αγορές να καθορίζουν εκείνες τα κοινωνικά αποτελέσματα. Τα άτομα είναι υπεύθυνα για τη ζωή τους και οι ομάδες αυτοδιοικούνται.

Πολιτειακή αγωγή: Η σχέση του ανήκειν σε μια αυτοδιοικούμενη ομάδα.

Πολιτειακή παιδεία: Ο μεταβαλλόμενος ρόλος των θεσμών της εκπαίδευσης κατά τη διαμόρφωση των αξιών και των δεξιοτήτων των πολιτών.

Πολιτειακός πλουραλισμός: Η σχέση ανάμεσα στο κράτος και την κοινωνία των πολιτών στην οποία σχέση επιτρέπεται η ύπαρξη πολλών, ετερόκλητων και αλληλοεπικαλυπτόμενων ταυτοτήτων του πολίτη. Οι αρμοδιότητες και οι εξουσίες αποκεντρώνονται, ενώ η αυτοδιοίκηση των ποικιλόμορφων ομάδων σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο προϋποθέτει τη διαρκή αντιμετώπιση των διαφορών.

Υπηρεσίες: Τα όσα παρέχει το κράτος στους πολίτες του, όπως η εκπαίδευση. Το είδος και ο τρόπος παραχής των υπηρεσιών αλλάζουν στο πλαίσιο του εθνικιστικού κράτους, του νεοφιλελεύθερου κράτους και του κράτους που ενισχύει τον πολιτειακό πλουραλισμό.

Γνωσιακές διαδικασίες

βιώνοντας το γνωστό

Η ιστορία του δικού σου έθνους

- Ποια ήταν η ιστορία που διδάχτηκες στο σχολείο για το δικό σου έθνος; Πέσ' την μας από μνήμης περιληπτικά. Πώς αντανακλά τις αξίες του εθνικισμού, του νεοφιλελευθερισμού ή του πολιτειακού πλουραλισμού;

βιώνοντας το νέο

Οι καιροί αλλάζουν, και μαζί τους αλλάζει η εθνική αφήγηση

- Πες μας την αρχετυπική ιστορία του δικού σου έθνους, του τύπου «ένας λαός με σαφή σύνορα», όπως θα τη δίδασκε ένας εκπαιδευτικός πολλές δεκαετίες πριν. Ίσως εντοπίσεις παλιά σχολικά βιβλία στα οποία να περιλαμβάνεται αυτή η ιστορία, σε κάποια βιβλιοθήκη ή σε κάποιο βιβλιοπωλείο με μεταχειρισμένα βιβλία. Ποιοι άνθρωποι και ποιες ομάδες απουσιάζουν ή αποκλείονται από αυτή την ιστορία; Πώς πιστεύεις ότι πρέπει να ένιωθαν οι αποκλεισμένοι;
- Αντιπαραβάλλε την αρχετυπική με μια σύγχρονη, «πολιτικώς ορθή» ιστορία του έθνους σου. Ανάτρεξε σε σημερινά σχολικά εγχειρίδια στα οποία περιλαμβάνεται η συγκεκριμένη ιστορία. Πόσο έχει αλλάξει σε σχέση με το παρελθόν; Σε ποιο βαθμό η νέα ιστορία είναι η «ορθή» και ποιος θα αμφισβητούσε ίσως την «ορθότητά της»;

εννοιολογώντας μέσω ορολογίας

Μιλώντας για την ιδιότητα του πολίτη

- Δημιούργησε ένα γλωσσάρι ή ένα wiki με τη βασική ορολογία της ιδιότητας του πολίτη, που θα περιλαμβάνει όρους όπως κράτος, κοινωνία των πολιτών, ιδιότητα του πολίτη, εθνικισμός, φασισμός, κομμουνισμός, κράτος πρόνοιας, νεοφιλελεύθερο κράτος, απελευθέρωση αγορών και πολιτειακός πλουραλισμός.

εννοιολογώντας μέσω θεωρίας

Χαρτογράφηση της εξουσίας

- Χαρτογράφησε τους κρατικούς θεσμούς και τις σχέσεις τους με την κοινωνία των πολιτών. Πού εντάσσεται σε αυτόν το σχεδιασμό η εκπαίδευση;

αναλύοντας λειτουργικά

Πολλαπλή ιδιότητα του πολίτη

- Πού ανήκεις εσύ; Ποιο ρόλο και ποιες ευθύνες έχεις αναλάβει στις ομάδες στις οποίες ανήκεις; Φτιάξε ένα δικό σου σχέδιο στο οποίο θα περιλαμβάνονται ομόκεντροι και αλληλοεπικαλυπτόμενοι κύκλοι της δικής σου πολλαπλής ιδιότητας ως πολίτης.

αναλύοντας κριτικά

Μεγάλα κράτη

- Ξαναδιάβασε τις σχολικές αναμνήσεις του George Orwell, στις οποίες αναφερθήκαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο. Πώς θα συνέδεες αυτές τις εμπειρίες με το μυθιστόρημά του 1984;

Μικρά κράτη

- Μελέτησε την ανακατανομή του πλούτου στο εσωτερικό μιας χώρας αλλά και μεταξύ διαφορετικών χωρών μετά την επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού. Πώς κρίνεις τις επιδόσεις του νεοφιλελευθερισμού σε αυτό τον τομέα;

Μεγάλα ή μικρά κράτη;

- Τι κάνει το κράτος για την εκπαίδευση; Τι κάνει η εκπαίδευση για το κράτος σήμερα, τι έκανε χθες και τι θα κάνει στο μέλλον;
- Αντιπαράβαλλε την ηθική του κράτους-«νταντάς» με την ηθική της ατομικής ευθύνης του νεοφιλελεύθερου κράτους. Ποια εκπαιδευτική φιλοσοφία ταιριάζει στο κάθε κράτος; Πρέπει το κράτος να παρεμβαίνει στην εκπαίδευση και, αν ναι, μέχρι ποιο σημείο;

εφαρμόζοντας κατάλληλα

Κατανοώντας τον σύγχρονο νεοφιλελευθερισμό

- Σχεδίασε μια νεοφιλελεύθερη εκπαιδευτική πολιτική για τα σχολεία της περιοχής σου. Στη συνέχεια γράψε μια κριτική αυτής της πολιτικής από τη σκοπιά ενός πολιτικού αντιπάλου. Για να βοηθηθείς, ανάτρεξε στις εκπαιδευτικές πολιτικές των δύο στρατοπέδων στην κοινότητα στην οποία ζεις.
- Επίλεξε μια χώρα όπως η Κίνα, οι Ηνωμένες Πολιτείες, η Αυστραλία ή το Ηνωμένο Βασίλειο. Περιγράψε τους τρόπους με τους οποίους ο νεοφιλελευθερισμός έχει επηρεάσει τις κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές στη χώρα αυτή τις τελευταίες δεκαετίες. Ποιες ήταν οι συνέπειες για την εκπαίδευση;

εφαρμόζοντας δημιουργικά

Οραματιζόμενοι το μέλλον

- Εξέτασε ένα θέμα παγκόσμιου ενδιαφέροντος, όπως η παιδική εργασία, η παγκόσμια φτώχεια ή η κλιματική αλλαγή. Πώς θα το αντιμετώπιζες ως ενεργός πολίτης σε τοπικό και σε παγκόσμιο επίπεδο; Σκέψου μια εκπαιδευτική δραστηριότητα που θα κάνει τους μαθητές να νιώσουν ότι έχουν τη δύναμη να δράσουν και να αλλάξουν τα πράγματα.
- Σύνταξε μια σχολική εγκύκλιο με αντικείμενο το ιδεώδες «της ιδιότητας του πολίτη». Τι πρέπει να πρεσβεύει το σχολείο όσον αφορά το ρόλο του στη διάπλαση των πολιτών του μέλλοντος και τι ενέργειες πρέπει να κάνει για να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι;